

FOLYÓIRAT A SAJTÓSZABADSÁGRÓL ÉS A MÉDIASZABÁLYOZÁSRÓL

In Medias Res

JOHN MILTON

Areopagitica – Beszéd Anglia Parlamentjéhez
az engedélyhez nem kötött nyomtatás jogáért

ANDRÁSSY GYÖRGY

Az emberi jogok terület szerinti tagolódása

PHILIP M. NAPOLI – ROBYN CAPLAN

Miért ragaszkodnak a médiavállalkozások
ahhoz, hogy valójában nem is
médiavállalkozások, miért nincs igazuk,
és miért fontos kérdés ez?

SMUK PÉTER

Pártok, kampány, média –
Esettanulmányok Belgium médiajogából

SZ. NAGY GÁBOR

A sajtót érintő viták a parlamentben
1945 és 1949 között

2018/1

In Medias Res

FOLYÓIRAT A SAJTÓSZABADSÁGRÓL ÉS A MÉDIASZABÁLYOZÁSRÓL

VII. évfolyam, 1. szám

2018

Felelős szerkesztő

KOLTAY ANDRÁS (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

Főszerkesztő

NYAKAS LEVENTE (Nemzeti Közzolgálati Egyetem)

A szerkesztőbizottság tagjai

GELLÉN KLÁRA (Szegedi Tudományegyetem)

LAPSÁNSZKY ANDRÁS (Széchenyi István Egyetem)

PÁZMÁNDI KINGA (Neumann János Egyetem)

SZÉKELY LÁSZLÓ (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

TÓTH ANDRÁS (Károli Gáspár Református Egyetem)

Tanácsadó testület

BAKA ANDRÁS (Kúria)

BARNA ATTILA (Széchenyi István Egyetem)

BIHARI MIHÁLY (Széchenyi István Egyetem)

CSEHI ZOLTÁN (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

HORVÁTH ATTILA

(Nemzeti Közzolgálati Egyetem)

KARÁCSONY ANDRÁS (ELTE)

KECSKÉS LÁSZLÓ (Pécsi Tudományegyetem)

KUKORELLI ISTVÁN (ELTE)

LÁBADY TAMÁS

(Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

LENKOVICS BARNABÁS

(Széchenyi István Egyetem)

POKOL BÉLA

(Szegedi Tudományegyetem)

RÉVÉSZ T. MIHÁLY (ELTE)

SCHANDA BALÁZS

(Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

SZALAY PÉTER (Alkotmánybíróság)

TAKÁCS PÉTER (Széchenyi István Egyetem)

TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

(Szegedi Tudományegyetem)

VARGA ZS. ANDRÁS

(Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

ZLINSZKY JÁNOS

(Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

Wolters Kluwer

Kiadja a
Wolters Kluwer Hungary Kft.
Budapest, 2018
1117 Budapest, Budafoki út 187–189., A épület, III. emelet
Telefon: +36 (1) 464-5656
Fax: +36 (1) 464-5657
e-mail: info-hu@wolterskluwer.com
www.wolterskluwer.hu
www.media-tudomany.hu

A folyóirat tartalma anonim módon lektorált.

Szakmai partner: Az NMHH Médiatanácsának
Médiatudományi Intézete

Felelős vezető: Tóth Gábor, a Wolters Kluwer Hungary Kft. ügyvezetője

Kiadásért felelős: Fehér Nóra

A kiadványok szerkesztéséért felelős: Dr. Rajházi Mónika

Felelős szerkesztők: Dúll Kata, Horváth Krisztina

Műszaki szerkesztő: Wolters Kluwer Hungary Kft.

Grafikai előkészítés: Wolters Kluwer Hungary Kft.

Tördelés: KorrInfo Kft.

Nyomdai munkálatok: Prime Rate Kft.

Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter ügyvezető

ISSN 2063-6253

Termékkód: YOV1747

Kiadványaink megtekinthetők és megvásárolhatóak a shop.wolterskluwer.hu portálon.

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás és a mű bővített, illetve rövidített változatának kiadási jogát is.

A Kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül sem a teljes mű, sem annak bármely része semmiféle formában (fotokópia, mikrofilm vagy más hordozó) nem sokszorosítható.

TARTALOM

Tanulmányok

JOHN MILTON Areopagitica	1
ANDRÁSSY GYÖRGY Az emberi jogok terület szerinti tagolódása	35
PHILIP M. NAPOLI – ROBYN CAPLAN Miért ragaszkodnak a médiavállalkozások ahhoz, hogy valójában nem is médiavállalkozások, miért nincs igazuk, és miért fontos kérdés ez?	60

Fórum

GELLÉN KLÁRA Az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv reklámjogi szabályainak változásairól az egységes digitális piaci stratégia törekvéseinek tükrében	81
KOKOLY ZSOLT A Műhold- és kábel-irányelv a digitális egységes piaci stratégia tükrében	94
LANDGRAF ILDIKÓ A becses ráma. A <i>Vasárnapi Ujság</i> és Mikszáth Kálmán	106
SMUK PÉTER Pártok, kampány, média	124
SZ. NAGY GÁBOR A sajtót érintő viták a parlamentben 1945 és 1949 között	143
SZIKORA TAMÁS A területi kampánytilalom alkotmányossági kérdései	177

Könyvismertetések

ROBERT C. POST: A szólásszabadság amerikai hagyományának magyarázata (<i>Török Bernát</i>)	191
---	-----

TANULMÁNYOK

Areopagitica*

Beszéd Anglia Parlamentjéhez az engedélyhez nem kötött nyomtatás jogáért

JOHN MILTON

E szó: „szabadság” azt jelenti itt: ki ad
üdvös tanácsot városának bölcseszűn?
Ki erre vágyik, tündököl; s ki nem kíván,
nem szól; egyenlőbb rendet város adhat-e?

Euripidész: *Oltalomkeresők*
(Kárpáty Csilla fordítása)

Akik az ország rendjeihez és vezetőihez intézik szavaikat, Tisztelt Parlament,¹ vagy ha magánemberekként ilyen alkalom híján írásba foglalják, ami meglátásuk szerint előmozdíthatja a közjót: úgy vélem, minthogy nem közönséges dologba fognak, komoly kedélyhullámzást és megindultságot tapasztalnak magukon. Egyesek azért, mert kételkednek a sikerben, mások azért, mert félnek az elmarasztalástól, mások a remény miatt, megint mások azért, mert bíznak a mondandójukban. Én pedig – talán mindezeket éreztem már más alkalmakkor, attól függően, hogy éppen milyen tárgyról szóltam. Most is szívesen föltárnám már legelső szavaimmal, hogy melyikük kerített leginkább hatalmába; ám hogy e beszédbe kezdek, s a gondolat, hogy kikhez szólhatok, hatalmas szenvedélyt kelt bennem, s ez sokkal örömtelibb, mint ami egy beszéd bevezetésére tartozik.

Jóllehet nem azért állok itt, hogy kérdés nélkül valljak mindezekről, mégsem válik szégyennemre, hogy ez az érzés nem más, mint az öröm és boldogság, ami erre a gondolatra mindazokat elfogja, akik kívánják és előmozdíttják hazájuk szabadságát; ennek egész beszédem egyfajta tanúsága lesz – ha a győzelem díját nem nyerem is el vele. Hiszen a szabadság, amelyet remélhetünk, nem azt jelenti, hogy soha semmilyen sérelem sem állhat elő az államban – ilyesmit senki se várjon ezen a világon; hanem hogyha a panaszok szabadon elhangozhatnak, gondosan meg-

* A szöveg eredeti címe és megjelenési helye: *Areopagitica; a Speech of Mr. John Milton for the Liberty of Unlicensed Printing, to the Parliament of England*. London, 1664.

¹ Az angolban *High Court of Parliament*: az angol parlament hagyományos címzése, eredeti törvénykezési feladatára is utal. A továbbiakban Milton a *Lords and Commons* („Lordok és Közrendek”) kifejezéssel szólítja meg hallgatóságát.

fontolják és haladéktalanul orvosolják őket, akkor érjük el a polgári szabadság végső határát, amire a bölcsek törekszenek. Ha most kimondott szavaimmal bizonyítom, hogy ehhez már igen közel vagyunk – ráadásul a belénk gyökerezett zarnokság és babona olyan mélységes mélységből indulva, amelyből még a római erényével sem lehet kilábalni –, akkor azt elsősorban, ahogy illik, megváltó Istenünk hathatós segítségének fogjuk tulajdonítani, másodsorban viszont az Önök becsületes vezetésének és állhatatos bölcsességének, Anglia Lordjai és Közrendjei. Isten szemében sem az Ő dicsőségének kisebbitése az, ha a tisztelet hangján szólunk a jó emberekről és az érdemes eljárókról. De ha ebbe csak most kezdenék bele, miután az Önök dicséretes tettei ilyen látványos eredményekre vezettek, kimeríthetetlen erényeik ilyen mértékben lekötelezték az egész birodalmat, bizony joggal sorolnának az Önöket leginkább megkésve és legkelletlenebbül dicsérők közé.

Mindazonáltal van három fő dolog, amelyek nélkül minden dicséret csupán udvarlás és hízélgés. Az első, hogy csak azt dicsérjük, ami csakugyan dicséretre méltó. A második, hogy hitelt érdemlően bizonyítsuk, hogy ezek igazán és valóban megvannak azokban, akiknek tulajdonítjuk őket. Végül pedig, hogy aki dicsér, az bizonyítani tudja, hogy nem hízélgés – azzal, hogy megmutatja: csakugyan ezt gondolja arról, akiről ír. Ezek közül eddig az első kettőt igyekeztem megvalósítani,² nehogy arra maradjon a feladat, aki közönséges és hitvány dicshimnusszal próbálta az Önök érdemeit csorbítani.³ Az utóbbit pedig előrelátóan hagytam erre az alkalomra, hiszen éppenséggel mentésemre szól, hogy nem hízélgétem annak, akit így megdicsértem.

Hiszen aki önszántából emeli ki, amit nemesen cselekedtek, és nem fél ugyanilyen szabadon kimondani, hogy mit lehetett volna jobban csinálni, az adja a legjobb bizonyosságát Önök iránti hűségének és annak, hogy odaadó jóindulattal és reménnyel várja az Önök lépéseit. Az ő legszárnyalóbb dicsérete sem hízélgés, és legegyszerűbb tanácsa is egyfajta dicséret. Azt ál-lítom ugyan, és amellet érvelek, hogy hasznosabb volna az igazság, a műveltség és az állam szempontjából, ha visszavonnák az Önök egyik kihirdetett rendeletét,⁴ amelyet mindjárt megnevezek; ám csakis emelheti könyörületes és méltányos kormányzásuk fényét, ha ez a magánszemélyeket arra a gondolatra indítja, hogy Önök jobban örülnek a nyilvánosság előtt elhangzó tanácsnak, mint azelőtt más államférfiak a nyilvános hízélgésnek. S így az emberek meglátják majd, hogy milyen különbség van egy hároméves Parlament⁵ nagysága és a hatalmat a legutóbbi időkig bitorló főpapok és kormánytanácsosok féltékeny önzése között, amikor fölismerik, hogy Önök a siker és győzelem közepette is nagyobb türelemmel viselik az írott ellenvetéseket egy megszavazott rendelettel szemben, mint ahogy más olyan gyűlések túrték volna az elhamarkodott kiáltványaikkal szembeni legkevésbé hangsúlyos ellenvetést is, amelyek a gazdagság hiú fitogtatásán túl semmi emlékeztetést sem vittek véghez.

Ha művelt emberekhez illő és irtalmas nagyságuk szelídségére továbbra is számítva, tisztelt Lordok és Közrendek, bátorzkodhatom kifogásolni, amit közzétett rendeletük egyértelműen

² Pl. *Apology for Smectymnuus* (1642) és *The Doctrine and Discipline of Divorce* (1643) c. írásaiban.

³ Milton itt Joseph Hall, Norwich püspöke irására (*A Humble Remonstrance to the High Court of Parliament*, 1641) utal. Hall az angol egyház hierarchikus rendjének megőrzése mellett emelt szót, amire a puritánok több röpiratban válaszoltak. Maga Milton őt írást is szentelt az egyházkormányzat kérdésének.

⁴ A Parlament 1643-ban adta ki a sajtótermékek előzetes engedélyeztetését előíró rendeletét (*Licensing Order*).

⁵ Az 1641-ben kiadott *Triennial Parliaments Act* alapján a királynak az ülésszak bezárását követő három éven belül újra össze kellett hívnia a Parlamentet: ennek híján a törvény erejénél fogva ült össze három év elteltével.

kimond, akkor könnyedén megvédhetem magam azzal a váddal szemben, hogy újszerű vagy tiszteletlen vagyok – ha tudják, hogy szerintem Önök mennyivel inkább kívánják követni a régi görögök nagyvonalú emberiségét, mint egy hun vagy norvég fejedelem barbár gögjét. S azokból a korokból, melyek művelt bölcsességének és irodalmának köszönhetjük, hogy már nem gótok meg jütök vagyunk, megnevezhetném azt, aki otthonából írta meg azt a beszédet az athéni parlamenthez, amelyben arról igyekszik meggyőzni őket, hogy változtassanak a demokrácia akkoriban szokásos formáján.⁶ A bölcsesség és ékesszólás tudományát hirdető emberek oly nagy tiszteletben álltak azokban a napokban nem csupán saját országukban, hanem más vidékeken is, hogy a városok és vezetőik örömmel és nagy tisztelettel hallgatták őket, ha a nyilvánosság előtt kívántak szólni az államhoz. Így beszélt a rhodosziakhoz egy korábbi határozat ellen a pruszai Dión, egy idegen és szónoklással foglalkozó magánember,⁷ de bővebben vagyok a hasonló példák, melyeket fölösleges volna most itt felsorolnom.

De ha annyi engedményt kérnem kell – egy egészében a szorgos munkának szentelt élet fáradozása és az északi szélesség ötvenkettedik fokán talán nem a legrosszabb természetes adottságok alapján –, hogy ne számítsanak egyenlőnek senkivel azok közül, akik ebben a privilégiumban részesültek, akkor beérem azzal, ha nem tartanak annyival alábbvalónak, amennyivel Önök kiválóbbak azok többségénél, aki őtőlük tanácsot kapott. S hogy mennyire fölülműlják őket, biztosíthatom Önöket, tisztelt Lordok és Közrendek, annak az a legbiztosabb tanújele, hogy bölcs szellemük fölismeri az értelem szavát, és engedelmeskedik neki, bármely irányból szóljon a hangja, és hogy éppoly készségessé teszi Önöket saját törvényeik egyikének visszavonására, mint azokéra, melyeket elődeik alkottak meg.

Ha pedig elszánták magukat erre – mint ahogy sértő volna azt gondolni, hogy nem –, akkor alighanem semmi sem tarthat vissza attól, hogy alkalmat teremtsék az Önök számára, hogy bizonyosságát adják az igazság szeretetének, melyet mindenekfölött vallanak, egyszersmind ítéletük tisztességes voltának, mely nem szokott maguk iránt részrehajló lenni: azáltal, hogy ismételtlen megfontolják azt a rendeletet, melynek célja „a nyomtatás szabályozása – hogy mostantól egyetlen könyv, füzet vagy újság sem nyomtatható ki, hacsak nem kapott előzetes jóváhagyást és engedélyt azoktól” vagy legalább azok egyikétől, akiket erre kineveztek. Mert nem érintem azt a részét, amely mindenkinek – helyesen – meghagyja a jogot a saját példányaihoz, vagy amelyik a szegényekről rendelkezik – csak azt kívánom, hogy ne szolgáljanak ürügyként olyan tisztességes és gondos emberek meghurcolására és üldözésére, akik e részletek egyike tekintetében sem szegtek szabályt. A könyvek engedélyeztetéséről szóló rendelkezésnek azonban – amelyről azt gondoltuk, hogy fivéréivel, a böjti és a házassági fölmentéssel együtt elenyészett, amikor a főpapok hatalma véget ért – egész beszédet kell szentelnem, amint mindjárt látni fogják. Először arról szólok, hogy olyanok találták ki, akikkel Önök nem szívesen vállalnak közösséget; aztán arról, hogy mit kell az olvasásról általában gondolnunk, bármifajta könyvekről legyen is szó; majd arról, hogy ez a rendelet semmit sem ér el a botrányos, lázító és rágalmozó könyvek kiirtá-

⁶ Iszokratész *Areopagitikosz* (Kr. e. 358–352 között) c. beszéde, melyre Milton írásának címe is utal. A beszédben Iszokratész emellett érvel, hogy az Arész-dombi bíróság (*Areioszpagosz*) kapja vissza korábbi, politikai jellegű hatásköreit.

⁷ A pruszai Dión (Dión Khrüszosztomosz) *Rhodoszi beszédében* (I. sz. vége) egy olyan rendelet visszavonását javasolja, mely lehetővé tette, hogy új szobrok állítása helyett a meglévőkre faragjanak új föliratot.

sa terén, ami pedig a fő célja volt. Végül pedig, hogy mindenfajta művelődéstől messzemenően el fogja venni a kedvet, s elnémitja az igazságot: nemcsak azért, hogy elernyeszti és tompítja képességeinket mindannak a terén, amit már tudunk, hanem hogy gátolja és korlátozza a vallási, valamint a világi bölcsesség terén még előttünk álló fölfedezéseket.

Nem tagadom: mind az egyház, mind az állam területén nagyon fontos, hogy éberem figyeljünk, hogyan viselkednek a könyvek, éppúgy mint az emberek; ennek nyomán pedig, hogy elzárjuk, bebörtönözzük, és a legszigorúbban igazságot szolgáltatassunk nekik, ha gonoszat tesznek. Mert a könyvek nem teljesen halott dolgok: megvan bennük az élet lehetősége, az, hogy éppoly aktívak legyenek, mint a lélek, melynek termékei. Bizony, mintegy üvegcsében őrzik magukban az őket nemző élő értelem legtisztább hatóanyagát és kivonatát. Tudom, hogy éppoly elevenek és termékenyek, mint azok a mondabeli sárkányfogak.⁸ Ha elvetik őket, bizony előfordulhat, hogy felfegyverzett emberekként szökkennek szárba. Másfelől azonban, ha nem vigyázunk, egy jó könyv elpusztítása már-már fölé egy ember meggyilkolásával. Aki embert öl, egy értelmes teremtményt öl meg, Isten képmását; aki azonban egy jó könyvet semmisít meg, magát az értelmet öli meg, Istennek úgyszólván a szemünkben tükröződő képét. Sok ember csak terhére van a Földnek; egy jó könyv viszont egy felsőbbrendű szellemnek az életen túli élet számára bebalzsamozott és elraktározott becses életnedve. Igaz, hogy semmilyen kor sem adhatja vissza az életet, ami talán nem is nagy veszteség; az idők változása azonban ritkán kárpótol egy elvetett igazság elvesztéséért, melynek hiánya miatt egész nemzetek járnak rosszul.

Ügyelnünk kell ezért, hogy milyen üldöztetésnek tesszük ki a közéleti emberek eleven erőfeszítéseit, hogyan oltjuk ki a könyvekben őrzött és raktározott, tudással teli emberéletet. Hiszen látjuk, hogy így akár valamiféle gyilkosságot is elkövethetünk – olykor mártírhalált okozunk, ha pedig a teljes kiadást érinti, akkor valóságos mézszárlást viszünk véghez. S ha így teszünk, az nem egyszerűen az élet kioltása, hanem az éteri és ötödik elemet sújtja, magának az értelemnek a leheletét, a halhatatlanságot pusztítja el, nem is az életet. De hogy ne érjen az a vád, hogy a szabadosságot terjesztem, mikor az engedélyezés ellen szólok,⁹ veszem a fáradságot, hogy történeti példákat említsek, melyek segítenek megmutatnom, hogy ősi és híres államok hogyan léptek föl az ilyen rendetlenséggel szemben, egészen odáig, amíg az engedélyezés terve elő nem gyűrűzött az Inkvizícióból, főpapjaink át nem vették, és néhány presbiterünket is magával nem ragadta.

Athénban, ahol a könyv és a szellem mindig is tevékenyebb volt, mint a görög föld többi részén, csak kétféle írást találok, melyeket a magisztrátusok figyelemre méltattak: az istenkáromló vagy istentagadó munkákat és a rágalmazókat. Így az Areioszpagosz bírái elrendelték, hogy Prótagorasz könyveit égessék el, őt magát pedig száműzték a földjükről, mert egyik értekezését a vallomással kezdte, hogy nem tudja, „vannak-e istenek, vagy nincsenek”. A rágalmazással szemben pedig azt a határozatot hozták, hogy senkit sem szabad név szerint gúnyolni, ahogy az az ókomédiában¹⁰ szokás volt: ebből kikövetkeztethetjük, hogy mennyire elítélték a

⁸ Kadmosz, Thébai városának mitikus alapítója Athéné istennő tanácsára elvetette a legyőzött sárkány fogait, melyekből fölfegyverzett harcosok keltek ki (l. pl. Pseudo-Apollodórosz: *Bibliothéké*. 3, 4, 1).

⁹ A szabadosság (*licence*) és az engedélyezés (*licensing*) etimológiai rokonságán alapuló szójáték.

¹⁰ Ókomédia (*arkhaia*): a görög komédia legkorábbi korszakának (Kr. e. 5. sz.) elnevezése. Arisztophanész vígjátékaiból, valamint más szerzők töredékeiből ismerjük: ezek alapján a vaskos altesti humort és a kíméletlen személyeskedést szokás fő jellemzőjének tekinteni.

becsületsértést. Ez az eljárás pedig, ahogy Cicero írja, elég hamar elhallgattatta más ateisták elvetemült gondolatait, és elzárta a rágalmazás nyílt útját, amint a dolgok kimenetele mutatta. Más szektákkal és véleményekkel, jóllehet ezek is burjánzottak, valamint az isteni Gondviselés tagadásával nem törődtek.

Ezért aztán nem olvassuk, hogy akár Epikurosz, akár a kürenéi szabadosság iskoláját, akár a cinikus szemérmertenség megnyilvánulásait¹¹ valaha is kérdőre vonták volna a törvények alapján. Azt sem jegyezték föl, hogy az ókomédia szerzőinek írásait betiltották volna, jóllehet bemutatásukat megtiltották. Közismert az is, hogy Platón ezek közül is a legszabadosabb, Arisztophanész olvasását javasolta királyi tanítványának, Dionüsziosznak – de hát erre mentség, hogy Aranyuszájú Szent János, amint írják róla, éjjelente ugyancsak ezt a szerzőt olvasta, és annak szabadszájú lendületességét egy lelkesítő szentbeszéd stílusává tudta nemesíteni.

Görögország másik vezető városállamát, Lakedaimónt illetően – tekintve, hogy törvényhozójuk, Lükurgosz annyira kötődött a magasabb műveltséghez, hogy elsőként hozatta el Ióniából Homérosz szétszórt műveit, Krétán járva pedig hazájába küldte a költő Thalészt, hogy sima dalaival és ódáival felkészítse a spártaiakat, és meglágyítsa durvaságukat, hogy annál jobban meghonosíthassa náluk a törvényt és a műveltséget – meglepő, hogy milyen bárdolatlanok és könyv nélküliek voltak polgárai, s a haditetteken kívül semmit sem tiszteltek. Önáluk nem volt szükség a könyvek engedélyeztetésére, hiszen saját lakonikus bölcsességeiken kívül minden mást megvetettek, és a legcsekélyebb ok miatt elüldözték városukból Arkhilokhoszt – talán mert fennköltebb módon írt, mint amit akár csak megközelíthettek volna a maguk katonadalaival és versikéivel. Ha pedig gúnyversei miatt történt a dolog, akkor nem azokkal szemben voltak ennyire óvatosak, hanem csakugyan olyan gátlástalanul váltogatták a szeretőiket¹² – ezért jelenti ki Euripidész az *Andromakhé*-ben, hogy asszonyaik mind tisztátalanok. Ennyi is fényt vethet arra, hogy miféle könyveket tiltottak a görögök között.

A rómaiak, akik emberöltőkön keresztül ugyancsak a katonás keménységre nevelték magukat, leginkább a lakedaimóniakhoz hasonlóan, szintén nem sok műveltségnek voltak a birtokában, azt kivéve, amit a tizenkét táblájuk, valamint a *pontifexek* testülete tanított nekik *augurjaikkal* és *flamenjeikkel* a vallásról és a jogról. Olyannyira nem ismerték a többi tudományt, hogy amikor Karneadész és Kritolaosz, valamint a sztoikus Diogenész követként Rómába érkezett, és megragadták az alkalmat, hogy ízelítőt adjanak filozófiájukból a városnak, akkor nem kisebb ember, mint a *ensor* Cato gyanúsította meg őket azzal, hogy fölforgatók, s indítványozta a szenátusban, hogy gyorsan küldjék el őket, és hogy minden efféle attikai fecsegőt utasítsanak ki Itáliából. Scipio és más nemes szenátorok azonban szembeszegültek vele és régimódi szabin szigorával; ők tisztelték és csodálták ezeket a férfiakat. Végül idős korára maga a *ensor* is annak a tanulmányozására adta a fejét, amivel szemben oly gyanakvó volt. Ugyanakkor vi-

---

¹¹ A Kr. e. 4. században kialakult szókratikus iskolák közül a kürenéi hedonisták tanítása az érzéki élvezeteket, a cinikusoké pedig a társadalmi kötöttségektől mentes életet állította a középpontba. Epikurosz (Kr. e. 341–270) a fájdalom és a félelem kiküszöbölését tekintette a filozófia céljának, de etikájának vulgáris értelmezése nyomán az ő neve is gyakran kötődik az élvhajhászathoz.

¹² A paroszi Arkhilokhoszt (Kr. e. 7. sz.) a több antik szerzőnél is olvasható történet szerint kiűzték Spártából, amiért egy versében gúnyt űzött a spártaiak harci szelleméből. Milton ezzel szemben Valerius Maximus (6, 3, ext. 1) nyomán a költő többé-kevésbé nyilvánvaló szexuális utalásainak és személyeskedő gúnyverseinek tulajdonítja a spártaiak ellenséges föllépését (a római szerzőnél Arkhilokhosz műveinek betiltásáról van csak szó).

szont Naevius és Plautus, az első latin vígjátékírók megtöltötték a várost Menandrosztól és Philémóntól kölcsönzött jeleneteikkel. Ekkor kezdtek ott is azon gondolkozni, hogy mit tegyenek a becsületsértő könyvekkel és szerzőikkel: Naeviusat ugyanis hamar börtönbe zárták zabolátlan tolla miatt, és a *tribunus*ok csak bocsánatkérés után engedték szabadon. Azt is olvashatjuk, hogy a rágalmozó írásokat elégették, Augustus pedig megbüntette szerzőiket. Nem kétséges, hogy hasonló szigorral jártak el, ha nagyra tartott isteneik ellen írtak valami tiszteletlent. E két dolog kivételével a magisztrátusok nem követték figyelemmel, hogy mi zajlik a könyvek világában.

Ezért aztán Lucretiust sem vonták felelősségre, amikor Memmius számára versbe szedte epikureus tanait, sőt az a megtiszteltetés érte, hogy másodjára Cicero, a Köztársaság oly kiváló atyja indította útnak, noha saját íásaiban e nézetekkel szemben foglalt állást.¹³ De nem hoztak határozatot Lucilius, Catullus vagy Flaccus éles szatírája vagy pusztá közönségessége ellen sem. Ami aztán az államügyeket illeti, Titus Livius történeti művét sem tiltotta be Octavius Caesar, a másik párt híve, amiért az fölmagasztalta a Pompeius által támogatott ügyet. Az pedig, hogy Nasót öregkorában illetlen fiatalkori költeményei miatt száműzte, csupán ürügy volt, amellyel valamilyen titkos okot lepleztek; ráadásul magukat a könyveket be sem tiltották és nem is gyűjtötték be. Innentől kezdve jobbra zsarnoksággal találkozunk a Római Birodalomban, úgyhogy nem csodálkozhatunk, hogy több alkalommal hallgattattak el jó, mint rossz könyveket. Úgy vélem tehát, kellő bőséggel soroltam, milyen írásműveket büntettek a régiek; ezek kivételével minden más tárgyval szabadon lehetett foglalkozni.

Ebben az időben a császárok már keresztények voltak, ezen a téren mégsem fegyelmeltek szigorúbban a korábban szokásosnál. Azoknak a könyveit, akiket fő eretnekeknek tartottak, az egyetemes zsinatokon vizsgálták, cáfolták és ítélték el: addig azonban nem tiltotta be vagy égette el őket a császári tekintély. Ami a pogány szerzők írásait illeti, azokat – hacsak nem irányultak egyértelműen a kereszténység ellen, mint Porphüriosz és Proklosz művei – nem sújtotta említésre méltó tiltás, egészen nagyjából a 400. évig, amikor egy karthágói zsinaton maguknak a püspököknek is megtiltották, hogy a pogányok könyveit olvassák, az eretnokségeket azonban olvashatták. Másokat viszont már jóval korábban inkább aggasztottak az eretnekek iratai, mint a pogányokéi. Azt pedig, hogy a korai zsinatok és püspökök csak azt kívánták kinyilvánítani, hogy mely könyvek nem ajánlatosak, és tovább nem mentek, hanem egészen a 800. év utánig mindenkinek a lelkiismeretére bízta, hogy elolvassa vagy félreteszi azokat, már Paolo atya, a tridenti zsinat nagy leleplezője¹⁴ is megfigyelte.

Ezek után a római pápák – tetszésük szerint kezükbe véve a politikai hatalmat – az emberek szemére is kiterjesztették uralmukat, ahogy korábban a meggyőződésükre, elégetve és megtiltva mindannak olvasását, ami nem tetszett nekik. Mégis, takarékosan bántak az ítélkezéssel, és nem sok könyvvel bántak el így; egészen ameddig V. Márton bullájával nemcsak betiltotta,

¹³ Titus Lucretius Carus (Kr. e. 99 k.–55) *De rerum natura* című tankölteményében Epikurosz természetfilozófiai nézeteit követi. Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106–43), akit a szenátus a „Haza Atyja” (*pater patriae*) címmel tüntetett ki, elvetette az epikureus tanítást, Lucretius költészetéről viszont elismerően nyilatkozott. Milton Szent Jeromos *Krónikája* nyomán föltételezi, hogy Cicero újra kiadta Lucretius munkáját.

¹⁴ Paolo Sarpi szervita szerzetes *Istoria del Concilio Tridentino* (1619) c. könyvében élesen bírálta a pápaság politikáját.

hanem elsőként ki is közösi tette azokat, akik eretnek könyveket olvasnak. Nagyjából ez idő tájt kényszerítette ugyanis Wycliffe és Husz szigorúbb tilalmi politikára a pápai udvart, félelmet ébresztve benne. Ezt az utat folytatta X. Leó és utódai is, míg csak a tridenti zsinat és a spanyol inkvizíció egymást támogatva létre nem hozta vagy be nem fejezte azokat a *Katalógus*okat és tisztogatást szolgáló *Index*eket, melyek kegyeletsértőbb módon válogattak számos régi jó szerző maradványaiban, mint amit a sírjukkal szemben elkövethettek volna. S nem is maradtak meg az eretnkségeknél, hanem bármely tárgyat, amely nem volt ínyükre való, vagy tilalom formájában ítélték el, vagy egyenesen egy *Index* újfajta tisztítótüzére juttattak.

Tolakodásukat aztán azzal az ötlettel tetőzték be, hogy elrendelték: egyetlen könyvet, füzetet vagy újságot sem lehet kinyomtatni (mintha bizony Szent Péter a Paradicsomon kívül a nyomda kulcsait is őrájuk bízta volna), csak ha azt két-három torkos szerzetes keze is jóváhagyta és engedélyezte. Lássunk egy példát:

Cini kancellár szíveskedjék ellenőrizni, hogy jelen munka tartalmaz-e bármit, ami a nyomtatás akadálya lehet!

VINCENZO RABBATTA, Firenze helynöke

Jelen munkát láttam, benne a katolikus hittel vagy a jó erkölcsökkel ellentétes dolgot nem találtam. Ennek hitelül adom stb.

NICCOLÒ CINI, Firenze kancellárja

A fenti jelentés alapján engedélyezzük, hogy Davanzati jelen munkája kinyomattassék.

VINCENZO RABBATTA, stb.

Nyomtatását engedélyezem, július 15.

fr. SIMONE MOMPEI D'AMELIA, a Szent Hivatal firenzei kancellárja

Bizonyára meggyőződésük, hogy ha a feneketlen verem lakója nem tört ki már régen a börtönéből, akkor ez a négyszeres ördögűzés féken tartja majd. Attól tartok, a következő tervük az lesz, hogy kezükbe veszik annak a bizonyos tevékenységnek az engedélyezését, amit állítólag már Claudius is tervezett, csak nem hajtotta végre.¹⁵ Lássuk hát egy másik formulájukat, a római bélyeget:

Kinyomtatható, ha a Szent Palota tisztelendő magisztere jónak látja.

BELCASTRO, helyettes helynök

Nyomtatását engedélyezem.

fr. NICCOLÒ RIDOLFI, a Szent Palota magisztere

¹⁵ Suetonius életrajza szerint (*Claudius* 32) a császár a lakomán történő szellentést engedélyező *edictum* kiadását fontolgatta.

Olykor öt *Imprimaturt* is látunk együtt, párbeszédformán, egy címloldal piazzáján, egymásnak bókolva és hajlongva jólfésült tisztelegésükkel, arról értekezve ti., hogy a szerző, aki zavarodottan áll levele lábánál, a nyomtatott papírra vagy a törlőrongyra kerüljön. Ezek azok a szépséges *responsoriumok*, azok a drágalátos *antifónák*, melyek mostanság annyira megigézték főpapjainkat és lelkészeiket tekintélyes zengésükkel; és elbolondítottak bennünket, hogy ész nélkül utánozzuk a fenséges *Imprimaturt*, az egyik a Lambeth Palotából, a másik pedig a Szent Pál-katedrális nyugati oldaláról.¹⁶ Annyira majmoljuk Rómát, hogy a parancsszó továbbra is latinul került a papírra, mintha a tudós grammatikus tollából, mely leírta, csak latinul folyhatna a tinta. Vagy talán mert úgy gondolták, egyik népnyelv sem méltó, hogy kifejezze az *Imprimatur* magasztosságát – bár remélem, inkább azért, mert az angol, a szabadság kivívásában hírnevet és elsőséget szerzett férfiak nyelve, nem talál egykönnyen olyan szolgálai betűket, melyekkel le lehetne írni egy ilyen zsarnoki szemtelenséget.

Itt állnak hát Önök előtt a könyvek engedélyezésének kitalálói és eredete, részletesen és olyan egyenesen megrajzolva, mint egy családfa. Nem valamely általunk ismert ókori államtól vagy politikai közösségtől vagy egyháztól származott ránk; nem is olyan törvényből, melyet egyik ősünk vagy későbbi elődünk hagyott ránk; de nem is valamely külföldi megreformált várostól vagy egyháztól, hanem a leginkább keresztényellenes tanácskozástól és a valaha működött legszarnokibb inkvizíciótól. Egészen addig a könyveket éppoly szabadon engedték világra jönni, mint bármely újszülöttet. Az agy termését ugyanúgy nem fojtották el, mint az anyaméh gyümölcsét; s a féltékeny Iuno sem ült keresztbe tett lábbal az ember szellemi utódának születésénél.¹⁷ Ha azonban szörnyszülöttnek bizonyult, ki tagadja, hogy jogosan égették el vagy súlyosztették a tengerbe? De hogy egy könyvnek egy bűnös léleknél is rosszabb helyzetben kell ítélőszék elé állnia, még mielőtt világra jönné, és már azelőtt, hogy a fényre vezető réven átkelhetne, a sötétben Radamanthus és kollégáinak ítélete alá kell kerülnie, ilyesmiről sosem hallottunk korábban, amíg ez a titkozatos méltánytalanság, amelyet a reformáció megjelenése keltett életre és zavart föl, új bugyrokot és poklokat nem keresett, amelyekre könyveinket juttathatják az ő kárhozottaik között. Ezek voltak azok a ritka morzsák, amelyeket a mi püspökeink s az ő káplánjaik, ezek a buzgó minoriták oly buzgón összesöpörtek és oly gyalázatosan utánoztak. Hogy Önök most nem szeretik azokat, akiktől ez az engedélyeztetési rendelet minden bizonynyal ered, és hogy mindez a sötét szándék távol állt az Önök gondolataitól, mikor Önöket rávették, hogy törvénybe iktassák, azt készséggel elismerik mindazok, akik ismerik az Önök cselekedeteinek tisztességét, és hogy mennyire tisztelik az igazságot.

Néhányan azonban azt mondják majd, hogy mi van akkor, ha a fölhalálók hitványok voltak ugyan, a dolog maga mindazonáltal jótékony lehet. Meglehet; ám ha ez a dolog nem valami bonyolult találmány, hanem olyan kézenfekvő, hogy bárki könnyen rájöhet, a legjobb és legbölcsebb államok mégis minden korban és minden alkalommal tartózkodtak tőle, miközben a leghamisabb csábítók és elnyomók voltak az elsők, akik éltek vele, méghozzá nem másért, mint hogy a reformáció első lépéseit gáncsolják és akadályozzák – nos, akkor azok közé tartozom,

¹⁶ A Lambeth Palota (a Milton által említett, korabeli nevén: *Lambeth House*) a canterburyi érsek londoni rezidenciája, London püspökének a székhelye pedig a Szent Pál-katedrális mellett volt.

¹⁷ Ovidius szerint (*Átváltozások* 9, 310–311) Iuno a Iuppiter házasságon kívüli kapcsolatából fogant Hercules születését akadályozta varázslatával: ennek része volt, hogy keresztbe tette lábait és összefonta ujjait.

akik úgy gondolják, még Lullius¹⁸ tudományát is meghaladná az a nehéz alkímiai művelet, hogy egy ilyen találmányból bármi hasznosat szublimáljunk. De nem is kívánok egyebet elérni e megfontolás alapján, mint azt, hogy veszedelmes és gyanús gyümölcsnek tartsuk – amit kétség-telenül meg is érdemel, azon fa miatt, amelyen termett –, amíg tulajdonságait egyenként meg nem tudom világítani. Előbb azonban, amint ígértem, a végére kell érnem annak, hogy mit gondoljunk általában a könyvek olvasásáról, bármifélek legyenek is, és hogy haszon vagy kár származik-e több belőle.

Ne időzzünk most Mózes, Dániel és Pál példáján, akik járatosak voltak az egyiptomiak, a káldeusok és a görögök minden tudományában – ami aligha lehetett volna lehetséges anélkül, hogy mindenféle könyvüket elolvassák; különösen Pálnál, aki nem tartotta szentségtörésnek, hogy három görög költő mondatait is belefűzze a Szentírásba, köztük egy drámaíróét. A kérdésről mindazonáltal a legkorábbi egyháztanítók is vitáztak olykor, de az az álláspont volt az erősebb, amelyik jogosnak s egyszersmind hasznosnak tartotta a dolgot. Ezt aztán világosan föl is ismerték, mikor a hitehagyó Iulianus, hitünk legműveltebb ellensége megtiltotta a keresztényeknek, hogy a pogányok tudományát tanulmányozzák: hiszen – úgymond – „a saját fegyvereinkkel ejtenének sebet rajtunk, s tulajdon művészetünkkel és tudományunkkal győznének le bennünket”. S ez a körmönfont módszer csakugyan olyan nehéz helyzetbe hozta a keresztényeket, és oly nagy volt a veszélye, hogy mélységes tudatlanságba süllyednek, hogy a két Apollinarius úgyszólván kénytelen volt mind a hét szabad művészet anyagát a Biblia alapján kialakítani, különféle beszédekké, versekké és dialógusokká alakítva azt, sőt még egy új keresztény nyelvtant is ki kellett dolgozniuk. De ahogy Szókratész, a történetíró mondja, Isten gondviselése jobbat hozott Apollinarius és fia igyekezeténél, azáltal, hogy ezt az írástudatlanságra kárhozható törvényt annak életével együtt vette el, aki kieszelte. Ilyen nagy kárnak tartották akkoriban, hogy megvannak fosztva a hellén műveltségtől, és olyan üldöztetésnek vélték, amely Decius vagy Diocletianus nyílt kegyetlenkedésénél is jobban aláássa és alattomban rombolja az Egyházat.

Talán ugyanez a politikai irányzat volt az oka annak is, hogy az ördög Szent Jeromost egyik böjti álmában megostorozta, amiért Cicero-t olvas; már ha nem az akkoriban rátörő láz miatt volt.¹⁹ Mert még ha egy angyal fegyelmezte volna – s nem azért, mert Jeromos túl sokat foglalkozik Cicero írásaival, és az olvasást, nem pedig a hiábavalóságot rosszellotta volna –, egyértelműen részrehajló lett volna: először is abban, hogy a komoly Cicero, s nem a gátlástalan Plautus miatt dorgálja, akit pedig bevallottan nem sokkal azelőtt olvasott; aztán meg abban, hogy csak öt fenyíti meg, oly sok más régi atyának viszont engedi, hogy e kellemes és kifinomult tanulmányok közepette öregedjenek meg, anélkül hogy hasonló nevelő célú jelenés sújtaná őket. Ha egyszer Baszileiosz arra tanít, hogy hogyan vehetjük jó hasznát a *Margitész*nek, Homérosz egy mára elveszett mulatságos költeményének, akkor miért ne lehetne hasznát venni a *Morgantén*nek, ennek a nagyjából hasonló céllal íródott itáliai románcnak?

¹⁸ Ramon Llull (Raimundus Lullius, 1232 k. – 1315 k.) katalán tudós és vértanú neve alatt számos ezoterikus tárgyú irat terjedt a középkorban és a reneszánsz idején, noha ő maga kifejezetten elítélte az alkímiát.

¹⁹ Szent Jeromos Eustochiumhoz címzett levelében (*Ep.* 22, 30) írja le látomását, amelyben a mennyei bíró azt veti a szemére, hogy nem Krisztus, hanem Cicero követője (*Ciceronianus es, non Christianus*).

De ha egyetértünk abban, hogy a látomások alapján döntjük el a kérdést, akkor van egy látomás, melyet Eusebius jegyzett föl:²⁰ messze régebbi, mint Jeromos meséje, amelyet az apáca Eustochiumnak írt – ráadásul szó sincs benne lázról. Az alexandriai Dionüsziosz a 240. év táján nevezetes személy volt az Egyházban kegyes élete és tudománya miatt, és szívesen szállt szembe az eretnekekkel úgy, hogy megismerkedett a könyveikkel; mignem egy bizonyos presbiter nagy szigorúan a szemére nem vetette, hogy hogyan merészkedhetik azok közé a szennyes kötetek közé. A derék férfiú semmiképp sem akart megbotránkozást okozni, így magában kezdett arról vitatkozni, hogy mit is gondoljon. Ekkor egyszerre csak egy Istentől küldött látomás (saját levele állítja ezt) hozott neki megerősítést, e szavakkal: „Olvass bármely könyvet, mely a kezedbe kerül, mert képes vagy rá, hogy helyesen ítélj, és hogy bármely kérdést megvizsgálj!” Ezt a kinyilatkoztatást annál készségesebben fogadta, amint megvallja, mert megfelelt annak, amit az Apostol írt a Thesszalonikébelieknek: „Vizsgáljatok meg mindent, s tartsátok meg, ami jó!”²¹ S még hozzátehetne volna ugyanezen szerzőnek egy másik figyelemre méltó mondatát: „A tiszták számára minden dolog tiszta”,²² s nemcsak a hús vagy az ital, hanem mindenféle ismeret, akár jó, akár rossz; a tudás nem szennyezhet be, s ezért a könyvek sem, hogyha az akarat és a lelkiismeret nem tisztátalan.

Mert a könyvek olyanok, mint a húsok és egyéb ételek; egyesek anyaga jó, másoké meg rossz; Isten mégsem tett kivételt, amikor azt mondta abban a nem apokrif látomásban,²³ hogy „Kelj fel, Péter, öljed és egyél!”, minden ember saját mérlegelésére bízva a választást. Az elrontott gyomor számára kevés, vagy éppen semmi különbség sincs egészséges és egészségtelen hús között; s egy romlott elmének a legjobb könyveket sem lehetetlen rosszra alkalmazni. A rossz húsból még a legegészségesebb ételben is ritkán lesz jó táplálék; ebben viszont különböznek tőlük a rossz könyvek, mert azok a megfontolt és jó ítélőképességű olvasó számára sok tekintetben arra szolgálnak, hogy fölfedezzen, megcáfoljon, óva intsen és szemléltessen. Erre jobb bizonyosságot nem is kívánhatnának tőlem, mint Önök közül valakit, aki most is a Parlamentben ül, s első a tudós hírben állók közül ebben az országban: Mr. Selden. Az ő természeti és nemzeti törvényekről szóló könyve nemcsak a nagy tekintélyek összeszedésével, hanem kifinomult érvekkel és már-már matematikai kényszerítő erővel bíró teoreémákkal bizonyítja, hogy minden vélemény – bizony a tévedések is! –, melyet megismerünk, elolvasunk és összevetünk, nagy szolgálatot és segítséget jelent abban, hogy gyorsan megragadjuk, ami a leginkább igaz. Ezért úgy képzelem, hogy amikor Isten az emberi test mindenki számára fogyasztható táplálékainak körét kiterjesztette, fönntartva azonban a mértékletesség szabályait, akkor ugyanúgy, ahogy korábban is, tetszésünkre bízta elménk táplálását és élelmezését; mint amiben minden érett ember maga gyakorolhatja irányító képességét.

Milyen nagy erény a mértékletesség! Milyen nagy jelentősége van az ember egész élete során! Isten mégis egészen minden egyes felnőtt ember belátására bízta ennek a nagy bizományinak a művelését, pontos törvény vagy előírás nélkül. S ezért amikor ő maga látta vendégül a mennyekből a zsidókat, az *omer*, amely minden egyes ember napi mannaadagja volt, számítások

²⁰ Eusebiosz: *Egyháztörténet* VII, 7.

²¹ 1Thessz 5,21.

²² Tit 1,15.

²³ ApCsel 10,9–16.

szerint több mint háromszor annyi étkezésre volt elegendő, mint amennyivel a legjobb étvágyú ember is jóllakott volna. Mert Isten nem szokta irányítása alatt tartani, mintha örök gyermekeknek parancsolna, azokat a cselekedeteket, amelyek az emberen belülről irányulnak, s nem kifelé belőle – ezért aztán nem is szennyezik be²⁴ –, hanem akinek megadatott az értelem, arra rábízta, hogy maga válasszon. Nem sok maradna a prédikációra, ha a törvény és a kényszer olyan gyorsan kiterjedne mindazokra a dolgokra, melyeket ezidáig csak a buzdítás irányított. Salamon arra tanít, hogy a túl sok olvasás fárasztja a testet; de sem ő, sem más sugalmazott szerző nem mondja, hogy ennyi és ennyi olvasás ellentétes volna a törvénnyel. Bizonyos azonban, hogy ha Isten jónak látta volna, hogy korlátozzon bennünket e téren, akkor sokkal célszerűbb lett volna azt megmondania, hogy mi ellentétes a törvénnyel, mint hogy mi a fárasztó. Ami azt illeti, hogy a Szent Pál által megtérítettek elégették azokat a bizonyos epheszoszi könyveket,²⁵ arra az a válasz, hogy varázskönyvek voltak: a szír fordításban így is szerepelnek. Az egyéni, önkéntes cselekedet volt, s belátásunkra bízta, hogy utánozzuk-e. Azok a férfiak bűnbánatukban égették el a könyveket, melyek a sajátjaik voltak: a tisztviselők számára ez a példa nem jelent fölhatalmazást. Azok az emberek mágiát űztek a könyvekből; valaki más talán valamiképpen hasznát vehette volna olvasásuknak.

A jó és a gonosz, tudjuk, majdnem elválaszthatatlanul együtt nő e világ mezején; s a jó ismerete annyira összefügg és összefonódik a gonosz ismeretével, és oly sok finom hasonlóság teszi nehezzé a megkülönböztetésüket, hogy azok az összekeveredett magvak sem voltak jobban elvegyítve, amelyeket Pszükhének kellett soha véget nem érő munkával kiszemeznie és szétválogatnia.²⁶ A jónak és a rossznak a tudása, mint két összekapaszkodó iker, egyetlenegy megkóstolt alma héjából szökött ki a világra. S talán ez az a végzet, amely Ádámot elérte, a jónak és a rossznak a tudása, azaz hogy megkülönböztesse a jót a rossztól. Minthogy pedig az ember most ebben az állapotban van, miféle bölcsesség mellett dönthetnénk, milyen önuralommal tartózkodhatnánk meg magunkat, ha nem ismernénk a rosszat? Aki képes fölfogni és mérlegre tenni a bűnt minden csábításával és látszólagos örömeivel, s mégis tartózkodni tud tőle, mégis képes különbséget tenni, mégis előnyben tudja részesíteni azt, ami igazán a jobb: az az igazi keresztény harcos.²⁷

Nem dicsérhetem a rejtőzködő és kolostorba zárkozó erényt, mely edzetlen és ki sem lép a levegőre, és sosem indul neki, hogy szembeszálljon ellenfelével, hanem elsomfordál a verseny elől, ahol azért a halhatatlan koszorúért kellene futnia, nem por és izzadság nélkül.²⁸ Születésünkkel biztosan nem ártatlanságot hozunk a világra, hanem sokkal inkább tisztátalanságot; a próbatétel az, ami megtisztít bennünket, próbára viszont az tesz, ami ellenünk van. Ezért hát a gonosz szemlélésében még tapasztalatlan erény nem tudja, hogy mi a legtöbb, amit a bűn

²⁴ Mt 15,16–18.

²⁵ ApCsel 19,19.

²⁶ Az Apuleius *AranySzamár* c. regényének VI. könyvében szereplő elbeszélés szerint a haragvó Venus nagy halom összekevert mag szétválogatását bízta Psychére.

²⁷ Az 1644-es kiadásban *warfaring Christian* („keresztény harcos”) helyett *wayfaring Christian* („úttját járó keresztény”) szerepel, több példányban azonban az *y*-t kézzel áthúzva és az *r*-t fölírva javították a szöveget. Nem világos, hogy pusztá nyomdahibáról van-e szó, vagy Milton utólagos változtatásáról: értelmét tekintve mindkét kifejezés tökéletesen illik a szöveggörnyezetbe. A fordítás a későbbi kiadók által is általánosan elfogadott *warfaring* olvasatot követi.

²⁸ 2Tim 4,7–8.

a követőinek ígér, s nem veti azt el – színtelen és nem tiszta erény ez; fehérsége csupán külsődleges szín. Ez az oka, hogy bölcs és komoly költőnk, Spenser (akiről bátran kimondom, hogy jobb tanítónak tartom Scotusnál és Aquinóinál), amikor az igaz mértékletességet Guyon személyén keresztül írja le, vezetőjével, a pálmaágot tartó zarándokkal a Mammon barlangján és a földi boldogság árnyas zugán viszi keresztül, hogy az láthassa és megismerhesse, s magát mégis megtartóztathassa.²⁹ Minthogy tehát az evilági bűn ismerete és vizsgálata olyannyira szükséges az emberi erény fölépítéséhez, s a tévedések alapos tanulmányozása az igazság megerősítéséhez, hogyan deríthetnénk föl biztonságosabban és kevesebb veszéllyel a bűn és a hamisság tájait, mint ha mindenfajta értekezést elolvasunk, és mindenféle okfejtést meghallgatunk? S ez az a haszon, amelyre a válogatás nélkül olvasott könyvek révén szert tehetünk.

A belőle származó kárnak ezzel szemben általában három fajtáját sorolják föl. Először is a fertőzés terjedésétől félnek. De hát akkor minden vallási kérdésekre vonatkozó emberi tudományt és vitát ki kéne irtanunk a világból – bizony magát a Bibliát is. Az ugyanis gyakorta beszámol az istenkáromlásról, nem szépítve a dolgot; leírja a gonoszok testi vágyait, nem is minden elegancia nélkül; a legszentebb embereket úgy festi le, amint szenvedélyesen, Epikurosz minden érvét sorra véve zúgolódnak a Gondviselés ellen; más nagy vitákban pedig kétes és sötét választ ad a közönséges olvasónak. S kérdezzünk meg egy talmudistát, hogy mi rontja meg az ő széljegyzetben szereplő olvasatának szemérmességét, ami miatt Mózes és az összes próféta sem tudja rávenni, hogy a szövegben szereplő kifejezést mondja ki.³⁰ Ezek miatt, tudjuk, a pápista magát a Bibliát teszi a tiltott könyvek legelső sorába. Ezután a legkorábbi egyházatyákat kell eltávolítanunk, mint például Alexandriai Kelemt, s Eusebiosz könyvét az *Evangéliumi készülete*ről, amely egy halom pogány szemérmetlenségen keresztül készíti föl fülünket az Evangélium befogadására. Ki ne találná úgy, hogy Iréneusz, Epiphanosz, Jeromos és mások több eretnekséget tárnak föl, mint amennyit sikerrel megcáfolnak, s hogy sokszor az igazabb nézetet tekintik eretnekségnek?

Az ő mentségükre és a legnagyobb fertőzést hordozó pogány szerzők mellett, ha ugyan ezt kell gondolnunk azokról, akikhez az emberi műveltség élete kötődik, azt sem hozhatjuk föl, hogy ismeretlen nyelven írtak – ha egyszer biztosak vagyunk benne, hogy ezeket a nyelveket a leghitványabb emberek is ismerik, akik egyszerre a legalkalmasabbak és a legkétségesebbek arra, hogy a magukba szívott mérget beoltsák mindenekelőtt a hercegi udvarokba, megismeretve őket a bűn válogatott gyönyöreivel és ítéleteivel. Talán így tett Petronius³¹ is, akit Nero az ítélobírájának, mulatságai mesterének nevezett; s Arezzo hírhedten közönséges tréfamestere,³² akitől az itáliai udvaroncok tartottak, s mégis kedvelték. Az utókor kedvéért nem nevezem meg

²⁹ Edmund Spenser *The Faerie Queene* c. eposzának II. könyvében szerepel Sir Guyon legendája. Mammon barlangjában a 7–8. énekben jár a főhős, a földi örömök kertjében pedig a 12. énekben.

³⁰ Az Ószövetség héber szövegének egyes pontjain a javítandónak vagy kimondhatatlannak vélt szavak (*ketiv*, a. m. „írott”) helyett a helyesnek tartott alakokat (*qeré*, a. m. „olvasandó”) – a főszöveg módosítása nélkül – széljegyzetekben tüntették föl, hogy fölolvasáskor az utóbbiak hangozzanak el.

³¹ Gaius Petronius Arbitr (27 k. – 66), Nero udvaronca. Tacitus szerint (*Annales* 16, 18) Nero a „kifinomultság bírójának” (*elegantiae arbiter*) nevezte.

³² Pietro Aretino (1492–1556) arezzói származású író, költő. Legismertebbek satírái és levelei – Ludovico Ariosto ezek nyomán nevezte „a hercegek ostorának” (*flagello dei principi*).

azt, akit VIII. Henrik mulatságból „a pokol helytartójának” hívott.³³ Ezen az egyszerű úton mindaz a járvány, amit külföldi könyvek csak terjeszthetnek, messze könnyebben és rövidebben talál utat az emberekhez, mint egy indiai utazás révén, hajózzunk akár keletre Kína északi partjától, vagy Kanadától nyugat felé – a mi spanyolos engedélyeztetésünk viszont sosem fogja be az angol sajtó száját ilyen hatásosan.

Másrésről viszont a vallási vitákról szóló könyvekből származó fertőzés kétséget ébresztőbb és veszedelmesebb a műveltek, mint a tudatlanok számára; mégis, ezeket a könyveket úgy kell engedélyeznie az ellenőrzést végzőnek, hogy hozzájuk sem ér. Nehéz példát találunk arra, hogy bármely tudatlan embert elcsábított egy angol nyelvű pápista könyv, hacsak nem ajánlotta és magyarázta el neki valaki a papságból. Bizony, az összes ilyen értekezés, akár hamis, akár igaz, olyan, mint Izajásnak az eunuchhoz szóló próféciaja:³⁴ nem érthető útmutatás nélkül. De hogy papjaink és doktoraink közül hányat rontott meg a jezsuiták és a sorbonne-iak kommentárjainak tanulmányozása, s milyen gyorsan át tudták áramoltatni ezt a romlást a nép körébe, arról nemrég szereztünk keserves tapasztalatot. Ezt nem feledjük, hiszen az éles eszű és pontos Arminius³⁵ mindössze annak hatására tért le a helyes útról, hogy beleolvassott egy Delftben íródott névtelen értekezésbe, melyet először azért vett kézbe, hogy megcáfolja.

Látjuk tehát, hogy azok a könyvek – s ilyenek igen bőségesen vannak –, melyek a legnagyobb valószínűséggel beszennyezik mind az életet, mind a tanítást, nem távolíthatók el anélkül, hogy elbuknék a műveltség és mindenfajta vitakészség; hogy e könyvek mindkét fajtája leginkább és legelsősorban a tanultak számára vonzó, akiktől hamar eljuthat a közönséges emberekhez mindaz, ami eretnek vagy erkölcstelen; hogy a rossz szokásokat könyvek nélkül is ezernyi más úton el lehet tanulni, melyeknek nem tudunk gátat vetni; s hogy a tévitanítás könyvek révén is csak úgy terjedhet, ha egy tanító megmutatja hozzá az utat, amit pedig írás nélkül is megtehet – ezért aztán be sem tilthatjuk. Mindezek miatt nem is tudom kifejteni, hogy ezt az óvatoskodó engedélyeztetési vállalkozást hogyan lehetne kimenteni a hiábavaló és képtelen próbálkozások sorából. De akik jóindulatúan állnak hozzá, azok is aligha kerülhetik el, hogy annak a nemesembernek a cselekedetéhez hasonlítsák, aki úgy gondolta, föltartóztathatja a tömeget, ha bezárja a kastély parkjának kapuját.

Egyéb kényelmetlenségről nem is beszélve, ha a tudós emberek elsőként ismerik meg a könyvekből és terjesztik mind a bűnt, mind a tévedést, hogyan bízhatunk meg magukban az engedélyezőkben, hacsak nem ruházzuk föl őket az országban mindenki mást fölülmúló tévedhetetlenség és romlatlanság kegyelmével, vagy nem tulajdonítják ők maguknak? Ráadásul ha igaz az, hogy a bölcs ember, a jó öntömesterhez hasonlóan, a legsalakosabb kötetből is képes aranyat kinyerni, a bolond viszont a legjobb könyvvel, sőt könyv nélkül is csak bolond lesz, akkor nincs okunk rá, hogy a bölcslet megfosszuk attól, hogy elmélyítse bölcsességét, miközben el akarjuk zárni a bolondtól azt, aminek elzárásával nem akadályozzuk a bolondságát. Mert ha következetesek akarunk lenni abban, hogy távol tartsuk tőle azt, amit nem való olvasnia,

³³ Francis Bryan (1490 k. – 1550), VIII. Henrik udvaronca és bizalmasa.

³⁴ ApCsel 7,27–31.

³⁵ Jakob Hermanszoon (Jacobus Arminius, 1560–1609), holland teológus kálvini tanokat vitató nézeteit az 1618–19-es dordrecht református zsinat ítélte el. Milton Dirck Coornhert (1522–1590) írásaira utal, amelyek cáfolatára az amszterdami egyházi törvényszék Arminiust kérte föl.

akkor nemcsak Arisztotelész, hanem Salamon és a mi Megváltónk ítélete szerint sem tárhatnánk föl előtte a jó tanításokat, s következőképpen nem engedhetnénk őt jószántunkból a jó könyvekhez; hiszen biztos, hogy a bölcs ember inkább hasznát veszi egy henye iratnak, mint a bolond a Szentírásnak.

A következő állítás, hogy nem szabad kitenünk magunkat a kísértésnek, ha nem szükséges, másrészt pedig nem fordíthatjuk az időnket hiábavaló dolgokra. E két ellenvetésre megteszi egyazon válasz, a már lefektetett alapokon: hogy az ilyen könyvek nem minden ember számára jelentenek kísértést, se hiábavalóságot, hanem olyan hasznos szerek és anyagok, amelyekből hatásos és erős orvosságokat keverhetünk és készíthetünk – ezek nélkül pedig nem lehet meg az ember élete. Azokat, akik mint a gyermekek és a gyerekes felnőttek, nem képesek fölismerni és elkészíteni e hatásos szereket, buzdíthatjuk a tőlük való tartózkodásra, de erővel nem akadályozhatjuk meg őket mindazon engedélyeztetés révén sem, amit a Szent Inkvizíció valaha ki tudott eszelni.

Azt ígértem, következőleg erről beszélek: hogy ez az engedélyeztetési rend semmivel sem járul hozzá ahhoz a célhoz, melynek érdekében létrehozták; s majdnem megelőztem magam, már ezt is világossá téve, miközben az eddigieket kifejtettem. Látják, Uraim, az Igazság leleményessége, aki mikor szabad és készséges segítséget kap, hamarabb tárja föl magát, minthogy a módszeres értekezés menetében elérnénk.

Azzal a célkitűzéssel kezdtem, hogy megmutassam: egyetlen nemzet vagy helyes berendezésű állam sem élt az engedélyeztetés eme módjával, ha bármire is becsülték a könyveket; erre válaszolhatják azt, hogy ezt az óvintézkedést csak nemrég találták ki. Én viszont azt felelem, hogy apró és kézenfekvő dologról van szó, így ha nehéz is volt kitalálni, már régóta jelen voltak köztük azok, akik ezt az utat javasolták; s abból, hogy ezt ők nem követték, kiolvashatjuk a róla alkotott ítéletüket: nem azért nem alkalmazták, mert nem ismerték, hanem mert nem tartották jónak.

Platón, ez a nagy tekintélyű férfiú – bár ezt legkevésbé *Allamának* köszönheti – a *Törvényekről* írt könyvében (melyet még egyetlen városállam sem vezetett be) abban élte ki a képzeletét, hogy számos rendeletet alkotott a város fennkölt vezetői számára. Akik máskülönben csodálják őt, azt kívánják, hogy bárcsak eltemették volna ezeket az Akadémia egy éjjeli összejövételén, s vidám poharazás közepette merültek volna feledésbe. E törvényekben ő láthatólag csak az olyan tudományt tűri meg, amelyet megváltoztathatatlan határozat hagy jóvá. Ezek pedig javarészt gyakorlati tudnivalókat tartalmaznak, s elsajátításukhoz bőven elegendő egy akkorka könyvtár, mely az ő saját dialógusainak terjedelmét sem éri el. Azt is törvénybe iktatja ugyanott, hogy egyetlen költő sem olvashatja föl, amit írt, még magánemberek előtt sem, ameddig a bírák és a törvények őrei nem látták és nem engedélyezték. Világos azonban, hogy Platón ezt a törvényt kimondottan csak az általa elképzelt államnak szánta, és semelyik másiknak. Máskülönben miért nem hozott törvényt saját maga számára? S miért volt törvénytiszta, akit a saját előljárói száműztek: részben a léha epigrammáért és dialógusokért, amelyeket ő írt, részben pedig azért, mert egyfolytában Szóphrón mimusait és Arisztophanészt olvasta, ezeket az igen vasok gyalázatot tartalmazó könyveket, s amiért az utóbbit – jóllehet a legközelebbi barátainak rosszmájú rágalmozója volt a szerző – a zsarnok Dionüsziosznak is ajánlotta, hogy azzal töltse az idejét, pedig annak aztán semmi szüksége sem volt ilyesféle szennyirodalomra? Bizonyára tudta, hogy a költemények ilyenén engedélyeztetése számos más előírásra utal vissza, és azoktól függ, amelyeket képzeletbeli államában ő le is fektetett, ám amelyeknek ezen a világon

nem volna helyük: s így ő maga, és egyetlen előjáró vagy városállam sem követte ezt az eljárást soha, melyet ha elválasztunk a hozzá tartozó rendeletektől, szükségszerűen hiábavaló és terméketlen lesz. Mert tudták, hogy ha egyféle szigort alkalmaznak, akkor – hacsak nem fordítanak ugyanolyan gondot minden másnak a szabályozására is, ami hasonlóan képes megrontani az elmét – ez az egyetlen lépés bizony hiábavaló fáradság volna; mintha csak bezárnának és megerősítenének egy kaput a romlás ellenében, kényszerűségből azonban az összes többit tárva-nyitva hagynák.

Ha arra gondolunk, hogy szabályozzuk a nyomtatást, s ezáltal javítjuk meg a szokásokat, akkor mindenfajta szabadidős tevékenységet és időtöltést szabályoznunk kell, ami csak élvezetet okoz. Nem szabad zenét hallgatnunk, s csak komoly, dór dallamú dalokat szabad játszani vagy énekelni. Engedélyek beszerzésére kell kötelezni a táncosokat, hogy fiataljainknak csak olyan gesztust, mozdulatot és testtartást taníthassanak, amelyet az ő jóváhagyásuk alapján tisztességesnek gondolhatunk – Platón ugyanis ilyesmiket írt elő. Több mint húsz ellenőr munkájára lesz majd szükség, hogy minden házban átvizsgálják a lantokat, hegedűket és gitárokat. A locsogást sem szabad eltűrnünk, hanem engedélyhez kell kötni, hogy mit lehet mondani. És ki hallgattatja el az áriákat és madrigálokat, amelyek elpuhultságot zümmögnek a szobákban? A kirakatokra és balkonokra is gondolnunk kell; ott merész könyvek vannak, veszedelmes borítékkal, eladásra kitéve; ki fogja ezt megakadályozni – vajon elegendő húsz ellenőr? A falvakban is felügyelőknak kell megvizsgálniuk, hogy mit ad elő a duda és a rebek, de még a helyi hegedűsök balladáit és hangjegyeit is, hiszen ezek a vidékiek *Arcadiái* és Monte Mayorjai.³⁶

Azután van-e elterjedtebb romlás országszerte, ami miatt külföldön rosszat mondanak Angliáról, mint az otthoni falánkság: ki fogja helyretenni mindennapos féktelenkedésünket? S mit tehetünk, hogy megakadályozzuk a sokaságot, mely azokat a házakat látogatja, amelyekben a részegséget árulják és befogadják? Ruházatunkat is néhány józanabb mester ellenőrzése alá kellene utalnunk, akik kevésbé illetlen formájúra szabtnák. Ki szabályozza majd a fiatalok, a fiúk és lányok egymással folytatott társalgását, ami ebben az országban szokásos? S ki fogja kijelölni, hogy miről kell beszélgetni, mit szabad merészen kimondani, és mit nem? Végül pedig ki tiltja meg és ki oszlatja föl mind a henye összejöveleteket és kártékony társaságokat? Mindeme dolgok léteznek és lenniük is kell; de hogy miként lehetnek a legkevésbé kártékonyak, a legkevésbé csábítóak – ebben áll az állam komoly és vezetőkhöz méltó bölcsessége.

Azzal nem javítunk a helyzetünkön, ha Atlantiszokba és Utópiákba zárkozunk a világ elől, amelyeket sohasem tehetünk működőképesé, hanem csak azzal, ha bölcsen hozunk törvényeket e gonosz világ számára, amelynek közepébe Isten behelyezett minket, s ahonnan nem menekülhetünk el. S nem segít Platón könyvengedélyeztetése sem, mely szükségszerűen von maga után oly sok másféle engedélyeztetést, amelyekkel nevetségesekké és kellemetlenekké tesszük magunkat, mégis sikertelenekek leszünk; hanem csak azok az erényes neveléssel, valamint a vallási és polgári képzéssel foglalkozó íratlan vagy legalábbis nem kényszerrel betartatott törvények, amelyeket Platón az állam köteleikeiként és eresztékeiként említ ugyanott, és amelyek minden

³⁶ *The Countess of Pembroke's Arcadia* Sir Philip Sidney 16. század végi, antik mintákat követő szerelmi regénye. Jorge de Montemor (Montemayor) ugyancsak 16. századi, portugál származású spanyol szerző, fő műve a szintén pázsztori környezetben játszódó *Los siete libros de la Diana*. A kortársak körében mindkét mű rendkívül népszerű volt, hatásuk többek között Shakespeare-nél is kimutatható.

egyes írott törvény pillérei és támasztékai. Ezek lesznek azok, amelyek ilyen ügyekben a fő iránymutatást adják, miközben mindenféle engedélyeztetést könnyen ki lehet játszani. A büntetés elmaradása és a hanyagság persze az állam végzetét hordozza; de épp az a nagy művészet, hogy meglássuk, miben kell korlátot szabnia és büntetni a törvénynek, és mely dolgokban működhet csakis a meggyőzés.

Ha az érett korú ember minden cselekedete, akár jó, akár rossz, az engedélyen, előíráson és kényszerítésen múlna, akkor mi egyéb lenne az erény, mint pusztá szó; milyen dicséret járna a helyesen cselekvőknek, milyen magasztalás a józanoknak, igazságosoknak vagy mértékleteseknek? Sokan vannak, akik kárhozzátják az isteni Gondviselést, amiért eltúrte Ádám vétkét – esztelen beszéd! Mikor Isten értelmet adott neki, akkor szabad választást is engedett számára, hiszen az értelem nem egyéb, mint választás; máskülönben csak kívülről mozgatott figura lett volna – olyan, amilyen a bábjátékokban szereplő Ádám. Mi magunk sem tartjuk sokra az olyan engedelmességet, szeretetet vagy ajándékot, amely kényszerből fakad. Isten ezért szabadjára engedte őt, s elébe helyezett valami kívánatosat, szinte a szeme elé; ebben áll érdeme, jutalomhoz való joga, önmegtartóztatásának dicsérete. Miért helyezte belénk a szenvedélyeket, körénk pedig az élvezeteket, ha nem azért, mert mindezek megfelelően mérsékelve magának az erénynek az alapanyagai?

Nem nagy hozzáértéssel vizsgálják az emberi dolgokat, akik azt képzelik, hogy kiküszöbölhetik a bűnt, ha eltávolítják a bűnre alkalmat adó tárgyat. Mert azon túl, hogy hatalmas halom az, amely csak egyre nő attól, ha elvesznek belőle, és egy része egy időre eltávolítható ugyan bizonyos személyekből, mindenikből azonban nem, ha olyan közkeletű dologról van szó, mint amilyenek a könyvek. S ha megtesszük is: a bűn mégiscsak ott marad egészben. Ha a kapzsisól elveszed minden kincsét, de megmarad egyetlen ékszere, nem tudod megfosztani a kapzsiságtól. Ha a bujaság minden tárgyat elűzzük, ha minden fiatalt a legszigorúbb korlátok közé zárunk, amilyeneket csak a remeték vállalnak magukra: mégsem tehetjük szűziesekké azokat, akik maguktól nem voltak azok. Ilyen nagy ügygond és bölcsesség szükséges e kérdés helyes rendezéséhez. De tegyük föl, hogy ezzel az eszközzel kiűzhetnénk a bűnt. Látnunk kell, hogy amennyit elűztünk így belőle, ugyanannyit elűzünk az erényből is, hiszen mindkettő anyaga azonos; ha az egyiket eltávolítjuk, a másikat szintűgy vele együtt.

Ez igazolja Isten nemes gondviselését, aki mértékletességet, igazságosságot, önmegtartóztatást parancsol ugyan nekünk, mégis élénk tár mindenféle kívánatos dolgot, már-már eláraszt vele, és olyanná teszi elménket, hogy képesek legyünk túlmenni minden határon, és sose teljünk be velük. Miért kellene akkor olyan szigorra vágnunk, amely ellentétes Isten és a természet szokásával, azáltal hogy megnyessük és megritkítjuk egyrészt az erény próbájának, másrészt az igazság gyakorlásának az eszközeit – amilyenek a szabadjára engedett könyvek is? Jobban tenénk, ha megtanulnánk, hogy a korlátozást célzó törvény szükségszerűen felszínes: bizonytalanul és mégis egyformán eredményez jót és rosszat is. S ha nekem kellene választanom, a jó cselekedet álomképét sokszorosan előnyben részesíteném a rossz cselekedet erőszakos akadályozásával szemben. Mert Isten bizonyosan többre értékeli egyetlen erényes ember előrehaladását és kiteljesedését, mint tíz bűnös megfélemezését.

És jóllehet joggal nevezzük a könyvünknek mindazt, amit csak üldögélés, séta, utazás vagy beszélgetés közben hallunk vagy látunk, és ugyanúgy hat is ránk, mint ami le van írva, mégis csak a könyveket rendeljük betiltani – e rendelkezés láthatólag mind ez ideig messze elégtelen volt célja eléréséhez. Nem látjuk-e, nemcsak egyszerűen alkalmanként, hanem hetente – amint

a nedves ívek tanúsíthatják –, hogy minden engedélyeztetési erőfeszítés ellenére kinyomtatják és terjesztik körünkben ezt a Parlament és a Város elleni folytatólagos rágalmat³⁷ Márpedig ennek megakadályozása volna a legelső, ami az embernek e rendelet lehetséges céljaként eszébe jut. Persze, ha végrehajtanák – mondhatják erre. De hát ha a végrehajtás már ebben az egy dologban is lagymatag és csak sötétben tapogatózik, akkor mi lesz belőle a továbbiakban, más könyvek esetében? Ha nem kívánják azt látni, hogy rendeletük hiábavaló és hatástalan, Lordok és Közrendek, akkor íme az új feladat: vissza kell hívniuk és be kell tiltaniuk minden eddig kinyomtatott és forgalomba került botrányos és engedély nélküli könyvet, miután jegyzékbe vették őket, hogy mindenki megtudhassa, melyeket ítélték el, s melyeket nem; és el kell rendelniük, hogy egyetlen külföldi könyv sem hagyhatja el az őrizetet, amíg végig nem olvasták. Ez a hivatal számos felügyelőjének, noha nem hétköznapi képességű emberek, minden idejét igénybe veszi majd. Vannak aztán olyan könyvek is, amelyek részben hasznosak és kiválóak, részben viszont hibásak és veszedelmesek; ez a munka még egyszer annyi hivatalnokot igényel majd, hogy tisztogassanak és töröljenek, nehogy a tudós közösség kárhozatra jusson. Végezetül, ha a kezükbe kerülő könyvtömeg fölszaporodik, akkor arra kényszerülnek majd, hogy listát vezessenek mindazon nyomdászokról, akiket gyakran érnek szabályszegésen, és nyomdájuk teljes természetének a behozatalát megtiltsák. Egyszóval, hogy az Önök rendelete pontos és hézagmentes legyen, teljesen a tridenti és sevillai mintára kell alakítani – ezt pedig, tudom, Önök sohasem tennék meg.

De még ha idáig süllyednének is, amit Isten ne adjon, a rendelet még mindig hatástalan és alkalmatlan volna arra a célra, amelyre Önök szánták. Ha ez a cél a szekták és az egyházszakadás megakadályozása: ki az, aki olyan kevéssé olvasott és tájékozatlan a történelemben, hogy ne hallott volna a sok szektáról, amelyek csak akadályt látnak a könyvekben, és kizárólag az íratlan hagyomány útján őrzik meg tanításuk tisztaságát sok emberöltőn át? A keresztény hit, mely – tudjuk – egykor maga is szakadár volt, már azelőtt elterjedt egész Ázsiában, hogy bármelyik evangéliumot vagy levelet leírva látták volna. Ha pedig az erkölcsök javítása a cél, nézzük csak Itáliát és Spanyolországot: vajon azok a helyek egy hajszállal is jobbak, tisztességesebbek, bölcsőbbek, tisztábbak-e, amióta az inkvizíció teljes szigora öröködik a könyvek fölött?

A másik okot, amely világossá teszi, hogy ez a rendelet nem érhet célt, beláthatjuk, ha megfontoljuk, milyen képességgel kell rendelkezniük az engedélyezőknek. Nem tagadhatjuk, hogy annak, akit bírává teszünk, hogy a könyvek születéséről és haláláról ítélezzék, arról, hogy erre a világra engedjük-e őket vagy sem, átlag fölötti embernek kell lennie: egyszerre műveltnek, tanultnak és jó ítézőképességűnek. Máskülönbem nem kis hibák eshetnek annak eldöntése során, hogy mi fogadható el és mi nem, ami egyszersem komoly kárt is okoz. Ha viszont az illető olyan értékes ember, amilyennek lennie illik, akkor nem írhatunk elő számára unalmasabb és kellemetlenebb napszámos munkát, nagyobb időpocsékolást annál, hogy folyamatosan és válogatás nélkül olvasson könyveket és röpiratokat, nemritkán vastkos köteteket. Nincs az a könyv, amit ne csak bizonyos időszakokban tudnánk befogadni; de hogy valakit arra kényszerítsenek, hogy szünet nélkül olvasson, méghozzá alig olvasható kézírásban olyasmit, amiből a legszemben nyomtatva sem menne el három oldalnyi bármikor – nos, ez olyan feladat, amelyről el sem tu-

³⁷ Milton szójátéka (*Court-libell*) a *Mercurius Aulicus* (angolra fordítva: *Court Mercury*) című, 1642 és 1645 között megjelenő parlamentellenes lapra utal, amely szerinte rágalmakat (*libel*) terjesztett.

dom képzelni, hogyan képes elviselni az, aki értékeli az időt és a saját tanulmányait, vagy akár csak érzékeny az orra. Ebben az egy dologban a jelenlegi ellenőrök elnézését kell kérnem, amiért így gondolkodom. Ők kétségkívül azért vállalták e hivatalt, mert a Parlament iránti engedelmesség felől tekintettek rá, amelynek parancsa fényében talán úgy látták, hogy mindez könnyű és nem is fárasztó. Ám hogy ez a rövid próbaidő máris megviselte őket, azt kellően bizonyítja tekintetük és kifogásaik, melyeket azoknak címeznek, akik oly sok ízben járulnak eléjük, hogy engedélyüket kieszközöljék. Látva tehát, hogy akik most ellátják ezt a feladatot, minden jel szerint szívesen megszabadulnának tőle; s hogy valószínűleg soha egyetlen értékes ember sem követi őket, senki, aki nem akarja tékoználni az idejét, hacsak nem épp az a vágya, hogy egy nyomdai korrektor fizetését kapja – könnyen előre láthatjuk, hogy milyen ellenőrökre számíthatunk a jövőben: vagy hozzá nem értőkre, hatalmaskodókra és hanyagokra, vagy alantasan pénzéhesekre. Ez az, amire rá kellett mutatnom, hogy miért nem vezethet el ez a rendelet ahhoz a célhoz, amelynek szándékával született.

Végül a lehetséges baj után, amelyet előidézhet, rátérek a nyilvánvaló kárra, amit okoz: mert olyan sértés ez, amely minden eddiginél inkább kedvét szegheti a tudomány művelőinek és a tanult embereknek.

Mikor csak a leghalkabb sóhaj kezdeményezte, hogy szüntessék meg a többes hivatalviselést, és egyenlőben osszák szét az Egyház bevételeit, a főpapság arról panaszkodott és azzal a sirámmal válaszolt, hogy akkor minden tudomány örökre megszűnnék és ellehetetlenülne. Ám ami ezt a véleményt illeti, sosem láttam okát, hogy azt gondoljam, a tudománynak akár csak tizedrésze is a papságon áll vagy bukik: és sosem tarthattam ezt másnak, mint szennyes beszédnek, mely méltatlan minden egyházi emberhez, akinek megmaradt a megélhetése. Ezért aztán, hogyha Önök nem kívánják egészen elcsüggeszteni és elégedetlenségre készíteni nem a tudományt hamisan maguknak követelők zsoldoshadát, hanem az olyan szabad és őszinte embereket, akik nyilvánvalóan tanulásra születtek és önmagáért szeretik a tudományt, nem a haszonért vagy bármi más miatt, hanem Isten és az igazság szolgálatára, és talán azért a tartós hírnévért és örök dicséretért, amely Isten és a jó emberek egyetértése szerint jutalmul jár mindazoknak, akiknek a közzétett munkái előmozdítják az emberiség javát – akkor tudniuk kell: ha annyira nem bízunk meg valakinek az ítélőerejében és tisztességében, aki a tudomány terén köztisztviselőként áll, és még sohasem sértett törvényt, hogy arra sem tekintjük alkalmasnak, hogy gondolatait gyám és felügyelő nélkül kinyomtathassa, nehogy egyházszakadást vagy valami romlást idézzon elő, az a legnagyobb sértés és méltatlanság, ami csak egy szabad és értelmes szellemet érhet.

Mi haszna, hogy férfiak vagyunk és nem iskolásgyerekek, ha alig szabadultunk meg a nád-pálca alól, máris egy *Imprimatur* sorvezetője alá kerülünk; ha egy halogató és kapkodó ellenőr felületes szempillantása nélkül nem szabad közzétennünk komoly és kidolgozott írásokat – mintha nem lennének egyebek, mint fogalmazások, melyeket a tanító írat egy iskolásfiúval? Akiben nem bíznak meg saját cselekedeteit illetően, holott nem ismeretes gonosz hajlama, s akinek a törvény és büntetés kockázatával kell számolnia, annak nem sok oka van, hogy úgy gondolja, jobban megbecsülik az államban, amelyben született, mint egy bolondot vagy egy idegent. Ha az ember az egész világnak ír, segítségül hívja értelmét és ítélőerejét; kutat, gondolkodik, fáradozik, valószínűleg tanácsot kér, és megbeszéli a dolgot biztos ítéletű barátaival; mindezeket megtéve pedig úgy gondolja, hogy abban, amit ír, van olyan tájékozott, mint bárki, aki előtte írt ugyanarról. Ha hűségének és érettségének e leginkább beteljesült cselekedete során

sem az évek száma, sem az igyekezet, sem képességeinek korábbi bizonyítéka nem juttathatja őt az érettség olyan állapotába, amelyben megbíznak benne, és nem gyanakszanak rá, hacsak nem viszi minden megfontolt szorgalmát, éjféli virrasztását és Pallas olajának költségét egy hajszolt ellenőr sietős tekintete elé, aki talán jóval fiatalabb nála, talán jóval gyöngébb az ítélete, talán sosem tapasztalta meg a könyvírás fáradságát – és ha nem utasítják el vagy semmisítik meg –, akkor úgy kell megjelennie nyomtatásban, mint egy kiskorúnak a gyámjával, s a cenzor aláírásával a címlapja hátán, hogy az legyen a biztosítéka és kezeze arról, hogy nem elmebeteg vagy csábító: mindez bizony csakis a szerzővel, a könyvvel, valamint a tudomány kiváltságával és méltóságával szembeni tiszteletlenség és lekicsinylés lehet.

S mi van akkor, ha a szerző történetesen olyan gazdag képzeletű, hogy sok betoldásra érdemes dolog jut még eszébe az engedélyeztetést követően, amikor a könyv még sajtó alatt van – ami nem ritkán megesis a legjobb és legszorgalmasabb írókkal, talán tucatszor is egy könyvben? A nyomdász nem mer eltérni az engedélyezett példánytól; ekkor ennyi alkalommal kell a szerzőnek az engedélyező elé járulnia, hogy ezeket az új kiegészítéseit is megnézzék; és sok útjába kerül, mire az ellenőrt – hiszen ugyanannak kell lennie – megtalálja, s az éppen rá is ér. Mindközben vagy a nyomdának kell állnia, ami nem kis kár, vagy a szerző veszíti el legkiérleltebb gondolatait, és rosszabb állapotban kell útjára bocsátania a könyvet, mint ahogy befejezte, ez pedig a legnagyobb szomorúság és méreg, ami csak egy elhivatott íróat érhet.

S hogyan taníthat valaki tekintély birtokában, ami a tanítás életerege; hogyan léphet föl a könyvében tudósként – márpedig annak kell lennie, hiszen máskülönben inkább hallgatnia kellene –, hogyha mindaz, amit tanít, amit előad, gyámság alatt áll, alávetve atyáskodó ellenőre javításának, aki kitorölheti vagy megváltoztathatja mindazt, ami nincs pontos összhangban azzal a kicsinyes hangulattal, amit az ítéletének nevez? Az éles szemű olvasó aztán, amint megpillantja az akadémuskodva megadott engedélyt, nyomban a sarokba hajítja a könyvet, s így szól: – Utálom a diák tanárt, nem állhatom az olyan oktatót, aki egy felügyelő ököl gyámkodása alatt érkezik hozzám. Semmit sem tudok az engedélyezőről, csak azt, hogy arroganciája jeleként itt a saját kézjegye; de ki kezeskedik nekem az ő ítélőképessége felől? – Hát az állam, uram! – feleli a könyvárus, ám hamar kész a válasz: – Az állam kormányozhat, de nem lehet a bírálóm; s ugyanolyan könnyen tévedhet az ellenőr kiválasztásakor, ahogy ez az ellenőr is tévedhet a szerzőt illetően. Ez köztudott; és Sir Francis Baconnel szólva hozzáteheti, hogy „az ilyen engedélyezett könyvek csupán az idők nyelvét beszélnek”.³⁸ Mert lehetséges, hogy egy ellenőr megfontoltabban ítél, mint az átlag, ami nagy veszedelem az őt követők számára, csakhogy éppen a hivatala és megbízatása parancsolja neki, hogy semmit se engedjen át, csak amit a nép már elfogadott.

Bizony még ennél is siralmasabb, ha valamely elhunyt szerző munkája kerül a kezükbe, hogy nyomtatását vagy újranyomását engedélyezzék, jóllehet az illető életében sem tett szert hírnévre, sőt máig sem. Ha könyvében egyetlen merészebb élő mondatot is találnak, melyet az ihlettség tetőfokán írt le (és ki tudja, nem az isteni szellem diktálta-e neki?), ám a saját alantas és reszketeg hangulatukhoz nem illik, akkor – még ha maga Knox, egy királyság megújítója

³⁸ Francis Bacon *An Advertisement Touching the Controversies of the Church of England* (1589) című munkáját idézi szabadon Milton.

mondta is³⁹ – nem könyörülnek, és kihúzzák: egy nagy ember értelme vész el a teljes utókor számára, egy érzéketlen ellenőr gyávasága vagy körültekintés nélküli elhamarkodottsága miatt. Hogy ez a sérelem nemrég milyen szerzővel történt meg és milyen könyvvel, melynek hű közzététele pedig olyannyira fontos lett volna,⁴⁰ azt most fölhozhatnám példaként, de inkább egy alkalmasabb időre hagyom.

Am ha e dolgokon nem háborodnak föl komolyan és idejében azok, akiknek hatalmukban áll orvosolni őket, s az effajta rozsdafoltok kirághatják a legfennköltebb könyvek legválasztékosabb mondatait is, és ilyen árulással fölérő csalást követhetnek el a legértékesebb emberek elárult hagyatékával szemben haláluk után, annál több gyászban lesz majd része az emberek azon szerencsétlen fajtájának, akiknek balsorsukra értelem jutott. Innentől kezdve senki se törekedjék a tudásra vagy az agyafúrtságnál többre; mert bizonyos, hogy az egyedül kellemes élet, amire mindenki vágyik majd, azé lesz, aki tudatlan és érzéketlen a magasabbrendű dolgok iránt, s aki közönséges makacs tökfej.

Különös megvetése ez minden élő és értelmes embernek, de igen nagy sérelmet okoz a holtak írásos műveinek és emlékezetének is, úgyhogy én a teljes nemzet lebecsülésének és lealacsonyításának látom. Én nem tudom olyan kevésbe venni mindazon találékonyságot, művészetet, szellemességet, komoly és megbízható bírálatot, ami Angliában megvan, mintha azt bármely húsz ember képessége, bármilyen jók legyenek is, megragadhatná; de még annál is kevésbé, hogy csak az ő felügyeletük mellett lehessen továbbadni, ha ők átszítették és leszűrték a szűrőiken, s hogy ne kerülhessen forgalomba az ő kezük bélyegzője nélkül. Az igazság és megértés nem olyan áru, amit monopolizálni lehetne, s jegyek, szabályok és hiteles mértékek alapján árusítani. Gondolnunk sem szabad arra, hogy az országban minden műveltségből piaci árut csináljunk, hogy bélyeget üssünk rá és engedéllyel lássuk el, mint szőtteseinket és gyapjúbáláinkat. Mi ez, ha nem olyan szolgátság, mint amit a filiszteusok kényszerítenek ránk: nem engedik, hogy magunk érezzük fejszéinket és ekevasainkat, hanem mindenfelől a húsz ellenőr műhelyébe kell mennünk javíttatni?⁴¹ Ha bárki téves dolgokat írt és terjesztett volna, melyek botrányosak a tisztességes életre nézve, visszaélve a megbecsüléssel, melyet értelme az emberek körében élvezett, s így elveszítette volna azt, hogyha bűnösségét megállapítván egyedül arra ítélnék, hogy a továbbiakban csak úgy írhat, hogy először egy kijelölt hivatalnok megvizsgálja, s kézjegyével igazolja, hogy most már biztonsággal olvashatjuk – ezt aligha tekinthetnénk egyébnek, mint szégyenletes büntetésnek. Ezért könnyen belátható, hogy milyen megalázó, ha az egész nemzet ilyen bizalmatlan és gyanakvó tilalom alá vonjuk: azokat is, akik még sosem követtek el efféle vétséget. Annál is inkább, hiszen az adósok és a bűnözők őrizet nélkül járhatnak-kelhetnek, az ártatlan könyvek viszont nem tehetik ki a lábukat a címlapjukon látható börtönőr nélkül.

³⁹ John Knox (1513 k.–1572) a skót reformáció vezéralakja volt.

⁴⁰ Talán Knox *The History of the Reformation of Religion within the Realms of Scotland* (1559–1566) című munkájára utal, melynek teljes szövege csak 1644-ben, Londonban jelenhetett meg. Valószínűbbnek látszik azonban, hogy a *book of greatest consequence* Edward Coke könyve, az *Institutes of Laws of England* (1628–1644): ennek utolsó két kötete ugyancsak 1644-ben látott napvilágot. Coke kézíratait 1634-ben királyi parancsra elkobozták, és csak egy 1641-es parlamenti határozat juttatta őket vissza a családhoz.

⁴¹ 1Sám 13,19–21.

De a közemberekkel szemben sem egyéb ez, mint a rosszallás kifejezése. Hiszen ha annyira féltjük őket, hogy egy angol röpiratot sem merünk rájuk bízni, akkor mi másnak tartjuk őket, mint könnyelmű, hitvány és tanulatlan népnek; olyan betegesnek és gyöngének a hit és a mérlegelés terén, hogy semmit sem képesek lenyelni – hacsak nem egy ellenőr csövén keresztül? Nem tehetünk úgy, mintha ez gondoskodás vagy szeretet volna irántuk, ha egyszer azokon a pápista helyeken, ahol a világiakat olyannyira gyűlölik és megvetik, ugyanezzel a szigorral bánnak velük. Bölcsességnek sem nevezhetjük, hiszen a szabadosságnak csak egyetlen kitörését fékezi meg – sőt még azt sem: hiszen mindaz a romlás, amit megelőzni igyekeznek, gyorsabban tör be a többi ajtón, amelyeket pedig nem lehet bezárni.

Végezetül arról is árulkodik mindez, hogy rossz véleménnyel vagyunk a lelkészeinkről, akiknek jobban meg kellene bízunk az erőfeszítéseiben, és abban a hozzáértésben, amelyre rajtuk keresztül tesz szert a nyájuk; arról, hogy azt hisszük, az Evangélium minden jelenlegi és jövőbeli fénye s a folyamatos prédikációk ellenére mégiscsak egy olyan elvtelen, műveletlen, laikus tömeg hallgatja őket, akiket minden új iromány illata eltántoríthat a katekizmustól és a keresztény úttól. Bizony jó okkal bátortalaníthatja el a lelkészeket, ha ilyen kevésre becsüljük minden buzdításukat és a hallgatóiknak szerzett hasznot, hogy nem tartjuk őket alkalmasnak arra, hogy ellenőr nélkül rászabaduljanak három ív papirosra; hogy mindaz a lelki beszéd és tanítás, amit oly nagy számban és akkora kötetekben mondtak el, nyomtattak ki és tettek közzé, hogy mostanra szinte minden más könyv eladhatatlan, nem lehet elegendő vértzet egyetlenegy könyvecskével szemben,⁴² ha nem védi az *Imprimatur* Angyalvára.

S hogy valaki el ne hitesse Önökkel, Lordok és Közrendek, hogy ezek az érvek, melyek szerint a tudós emberek kedvét szegi az Önök rendelete, pusztá szóvirágok, nem pedig a valóság, elmesélhetném, amit más országokban láttam és hallottam, ahol az inkvizíció e fajtája zsarnokoskodik. Ott ültem az ő tudósaikkal – mert ez a megtiszteltetés ért –, és boldognak mondtak, amiért a szabad filozófia földjén születtem (ennek vélték ők Angliát), ők maguk pedig nem tettek egyebet, mint hogy keserülték a szolgálai sorsot, amelyre az ő körükben jutott a tudomány; hogy ez volt, ami elhomályosította az itáliai szellem dicsfényét; hogy most már évek óta nem születik egyéb írás, csak dagályos hízelkedés. Ott történt, hogy megtaláltam és meglátogattam a híres Galileót,⁴³ aki az Inkvizíció rabságában öregedett meg, mert a csillagászat terén máshogy gondolkodott, mint a ferences és dominikánus ellenőrök. És tudtam ugyan, hogy Anglia éppen akkor nyög a leghangosabban a főpapság igája alatt, mégis a jövő boldogság zálogának tartottam, hogy más nemzetek olyannyira meg vannak győződve a szabadságáról. Nem is reméltem azonban, hogy máris azok az értékes emberek szívják a levegőjét, akik majd elvezetik a szabadulásra, melyet az idők semmilyen fordulata sem feledtet majd el, ami még a világra vár. Mikor pedig végre elkezdődött, kicsit sem félttem tőle, hogy azokat a panaszszavakat fogom majd hallani a tudós emberektől otthon, a Parlament idején, egy engedélyeztetési rendelet miatt, mint amelyeket más vidékeken az ottani tudósoktól hallottam az Inkvizícióról. S ez olyan általános nézet volt, hogy amikor föltártam előttük, hogy magam is osztom az elégedet-

⁴² Az eredetiben az *enchiridion* kifejezés kettős értelmén („könyvecske”, illetve „tör”) alapuló szójáték.

⁴³ Milton 1638-as itáliai útja során találkozhatott Galileo Galileivel (1564–1642), akinek nagy tisztelője volt, s az *Elveszett Paradicsom* több helyén is említi.

lenségüket – elmondhatom, ha nem veszik rossz néven –, bizony azt a férfiút, akit tisztességes *quaestori* munkája megkedveltetett a szicíliaiakkal, sem ösztökélték jobban a Verresszel szembeni föllépésre,⁴⁴ mint engem az a kedvező vélemény, amelyet azoktól hallottam, akik az Önök tisztelői, s akiket Önök ismernek és becsülnek. Elhalmoztak kérésekkel, és győzködtek, hogy ne adjam föl a reményt, és állítsam össze, amit a helyes értelem csak eszembe juttat a tudomány érdemtelenül viselt béklyóinak eltávolítása érdekében. Hogy tehát mindez nem az egyéni képzelet szüleménye, hanem mindazok közös panasza, akik elméjüket és tanulmányaikat a tömegeké fölé emelték, készen arra, hogy előmozdítsák másokban az igazságot és másoktól befogadják azt, arról ennyi éppen elég lesz.

S az ő nevükben nem titkolom, sem barátira, sem ellenségre tekintettel, hogy mi az általános szóbeszéd. Az, hogy ha ismét inkvizícióra és engedélyeztetésre kerül sor, s ha annyira nem bízunk meg magunkban, és annyira gyanakszunk mindenkire, hogy minden könyvtől és minden levél rezdülésétől már azelőtt félünk, hogy megtudnánk, mit tartalmaz; ha egyesek, akiket nemrégén még kis híján eltítottak a prédikálástól, most azért jönnek, hogy ők tiltsanak el bennünket az olvasástól, kivéve attól, ami nekik tetszik – nos, akkor nem gondolhatunk másra, mint hogy némelyek második zsarnokságra törnek a műveltség fölött, és hamarosan vitán felül áll majd, hogy minálunk semmi különbség nincs a püspökök és a presbiterek között, sem nevükben, sem lényegükben. Nem titok előttünk, hogy a főpapság azon hibái, melyek azelőtt huszonöt vagy huszonhat székre elosztva terhelték a népet, most együttesen sújtják a tudást: midőn egy kis tanulatlan egyházközség lelkésze most egy csapásra egy nagy egyházmegyényi könyv fölött kap érseki hatalmat, s mégsem veszíti el másik megbízását, hanem megtarthatja, afféle titkos hivatalhalmazoként. Aki nemrégén még az egyetemet nem végzetek pusztá fölszentelését is helytelenítette, s tagadta, hogy a püspökök kizárólagos joghatósággal bírának akár a legegyszerűbb egyháztag fölött is, az most otthon, saját székében ülve mindkettőt gyakorolja az igen értékes és kiváló könyvek s igen tehetséges szerzőik fölött.

Mi nem ezeket a fogadalmak és nyilatkozatok tettük! Ez nem a főpapság eltörlése; ez csupán a püspökök cseréje; nem egyéb, mint az érseki palota átménte az egyik hatalomból a másikba; nem más, mint a régi kánonjogi trükk, mellyel a bűnös kiváltja az elégtételt. Ha most megijedünk egy előzetesen nem engedélyezett füzet miatt, egy idő után már félni fogunk minden összejöveteltől, majd pedig titkos összejövetelnek nézünk minden keresztény találkozástól. Ám biztos vagyok benne, hogy az igazságosság és az állhatatosság szabályai által kormányzott állam vagy a hit és az igaz tudás sziklájára alapozott és fölépített Egyház nem lehet ilyen kishitű. Ameddig a vallás dolgai nem rendeződtek, addig az, hogy az írás szabadságát olyan fegyelem korlátozza, amelyet a főpapoktól vettünk át, azok pedig az Inkvizíciótól tanulták; az, hogy mindnyájunkat ismét egy engedélyező jóindulatára bízunk, szükségszerűen kétséget és bátortalanságot kelt minden művelt és vallásos emberben.

⁴⁴ Marcus Tullius Cicero politikusi pályája elején, szicíliai *quaestorságát* követően, Kr. e. 70-ben indított pert Caius Verres (Kr. e. 120 k. – 43) ellen, amiért az *proconsul*i évei alatt messzemenően visszaélt hatalmával, megfélemlítve és megkárosítva a helybelieket.

Ki ne ismerné föl e politikai lépés kifinomult ravaszságát, és hogy kik a kitervelői; hiszen úgy volt, hogy a püspököket szélnék eresztik, és minden nyomda kinyithat – a Parlament idején ez a nép veleszületett joga és privilégiuma, a fény előtörése volt. Most azonban, hogy a püspököket lemondatták és eltávolították az Egyházból, mintha a mi reformációnk csupán arra törekednék, hogy másoknak csináljon helyet az ő székükben, más elnevezéssel. A püspöki mesterkedések újfent szárba szökkennek, az igazság tömlőjéből nem folyhat több olaj, a nyomtatás szabadságát ismét szolgástorba, egy húsztagú főpapi bizottság igájába taszítják; a nép előjoga semmivé lesz, s ami még rosszabb, a tudomány szabadságának is ismét nyögnie kell, ráadásul a régi láncait – miközben a Parlament még ülészik. Pedig a saját legutóbbi vitáik és a főpapokkal szembeni védekezésük emlékeztethetné őket, hogy ez az akadékoskodó erőszakosság jobbára éppen olyan eredményre vezet, amely kitűzött céljával ellentétes: ahelyett, hogy fölszámolná a szektákat és a szakadár csoportokat, fölemeli őket, és rangot ad nekik. „A gondolatok büntetése csak növeli a tekintélyüket – mondta St. Albans vikomtja –, s a betiltott írásról azt gondolják, hogy az igazság szikrája, mely azok szemé közé repül, akik el akarják fűjni.”⁴⁵ Ez a rendelet ilyenformán a szekták tápláló szülőjének bizonyulhat, de könnyedén bemutatom, hogyan lesz mostohája az igazságnak: mindenekelőtt azért, hogy képtelenné tesz bennünket annak a megőrzésére, amit már eddig is tudunk.

A gondolkodó ember jól tudja, hogy hitünk és tudásunk a gyakorlattal erősödik, ahogy a tagjaink és az izomzatunk is. Az Írás áramló forráshoz hasonlítja az igazságot:⁴⁶ ha vizei nem áramlanak folyamatosan, akkor az alkalmazkodás és a megszokás mocsarává silányulnak. Lehet valaki eretnek az igazságban; s ha más magyarázat híján csak azért hisz dolgokat, mert a lelkész azt mondta neki vagy mert a Zsinat úgy határozott,⁴⁷ akkor a hite igaz ugyan, mégis maga az igazság válik az ő eretnekségévé.

Nincsen olyan teher, amelyet szívesebben adna át másnak az ember, mint vallásának felügyeletét és ápolását. Vannak – ki ne tudná, hogy vannak? – a protestánsok és a buzgó hitvallók között is, akik éppoly tökéletesen megingathatatlan hitben élnek és halnak, mint bármely lorettói pápista. Ha egy vagyonos ember, aki élvezeteinek és saját hasznának rabja, úgy találja, hogy a vallás olyan bonyolult üzlet, és olyan sok az apró-cseprő számla, hogy a sok szövevény közepette képtelen nyomon követni, akkor hát mit tegyen? Szeretné, ha vallásos embernek tartaná, s ha nem maradna el ebben szomszédai mögött. Mi mást tesz hát, mint hogy elhatározza: fölhagy a küszködéssel, és keres magának egy ügynököt, akinek a gondjára és felelősségére bízhatja vallási ügyeinek teljes vitelét? Az illetőnek valami elismert és megbecsült papi személynek kell lennie. Hozzá ragaszkodik, vallásosságának teljes árukészletét, minden zárral és kulccsal, az ő felügyeletére bízza; de voltaképpen ezt a személyt teszi meg a vallásává; az ő társasága a saját kegyessége kellő bizonyítékának és biztosítékának tekinti. Úgyhogy emberünk azt mondhatja, vallása már nem bensőjében lakozik, hanem osztható ingóság lett, és aszerint jön-megy körülötte, hogy az illető meglátogatja őt. Ő pedig vendégül látja, ajándékokat ad neki,

⁴⁵ Francis Bacon (St. Alban vikomtja) főntebb idézett gondolatának előzménye. Vö. Francis Bacon: *An Advertisement Touching the Controversies of the Church of England* (1589).

⁴⁶ Pl. Péld 18,4.

⁴⁷ A Parlament mellett 1643 és 1653 között működő, hittudósokból és parlamenti tagokból álló westminsteri zsinat (*Westminster Assembly of Divines*).

megeteti, elszállásolja; vallása este hazajön hozzá, imádkozik, bőséges vacsorát kap, s teljes kényelemben nyugovóra tér; fölkel, fogadja a köszöntést, és az édes bor vagy valami jó fűszeres sör után – jobban bereggelizve, mint az, aki reggel étvággal fogyasztott volna akár zöld fügét is Betánia és Jeruzsálem közt⁴⁸ – vallása nyolckor elsétál, otthagya kedves vendéglátóját az üzletben, hogy egész nap vallástalan módon kereskedjék.

Vannak másfajta emberek is: amikor meghallják, hogy mindent előírnak, mindent szabályoznak és megállapítanak, és csak azt szabad leírni, ami átjut bizonyos adóbérlők vámházain, melyek föladata, hogy tonnára és fontra lemérjenek minden szabadon kimondott igazságot – nos, ők egyenesen az Önök kezére adják magukat, s olyan valláshoz igazítják és szabják mondandójukat, amelyet csak Önök kívánnak. Élvezet, pihenés és kellemes időtöltés lesz őket olvasni, amivel napkeltétől napnyugtáig elmegy a nap, s az unalmas évet kellemes álommá ringatja. Mi szükség arra, hogy azon törjék a fejüket, amit mások már szigorúan és visszavonhatatlanul a maguk kezébe vettek? Ezek azok a gyümölcsök, amelyeket az együgyű nyugalom és tudásunk fölszámolása terem majd a nép körében! Milyen jó és milyen kívánatos az effajta engedelmes összhang! Milyen nagyszerű szabályok szerint forrasztana egybe mindnyájunkat! Kétségkívül tartós és szilárd keret volna ez, amelyet csak a januári fagy hozhat létre.

De magának a papságnak a körében sem lesz sokkal jobb következménye. Nem újdonság, hogy a fizetésben részesülő egyházközségi lelkész, aki kellemes javadalmaival mintegy Hercules oszlopain pihen, ha nincs semmi egyéb, ami tanulásra készítse, könnyen hajlik majd rá, hogy egy egyetemi végzettség józanul fölhalmozott készleteivel, egy angol nyelvű konkordanciával és egy közhelygyűjteménnyel, valamint egy korrespondanciával és egy idézetgyűjteménnyel be is fejezze a szellem világába tett kirándulását, hogy onnantól a közismert kútfők tanításának állandó köreit rója, kigyűjtse a szóhasználatukat, motívumaikat, jeleiket és eszközeiket, melyekből, mint egy ábécéből vagy hangsorból kialakítva és átalakítva, különbözőképpen össze- és szétkapcsolva, egy kis könyvismerettel és kétórányi elmélkedéssel kimondhatatlan alaposággal fölkeszülhet akár többheti prédikáció előadására, hogy ne is említsem a sorközi jegyzetek, breviáriumok, szinopszisok és egyéb segédeszközök végtelen segítségét. De oly nagy halmokban állnak a könnyebb szentírási szövegekről szóló beszédek nyomtatott példányai is, hogy akik a mi londoni Szent Tamásunk sekrestyéjében – s adjuk még hozzá Szent Mártont és Szent Hugót – kereskednek, azok sem tartanak szent küszöbeiken belül több eladó készárut: sosem kell tehát a szószék ellátmányának ínségétől félnie, mert van, ahol bőségesen fölfrissítheti készletét. Ha viszont háza nincsen hátulról és oldalról körülzáncolva, a hátsó ajtaját sem fedezi a szigorú ellenőr, s olykor-olykor előbukkanhat egy merész könyv, hogy megrohamozza valamelyik régi gyűjteményének erődítéseit – akkor ez arra készíti őt, hogy maradjon talpon, virrasszon, állítson jó öröket és ajtónállókat bevett nézeti köré, hogy társaival járőrözzön, azon aggódva, nehogy nyájából akárcsak egyet is elcsábítsanak: ez őket is képzetebbé, gyakorlottabbá és fegyelmélettebbé tenné. S adja Isten, hogy az ehhez szükséges szorgalomtól irtózva ne áhítozzunk arra, hogy az engedélyeket előíró Egyház ellustuljon.

Hiszen ha biztosak vagyunk abban, hogy jó úton járunk, és nem bűnös módon tartjuk kezünkben az igazságot, ami nem fordulhat elő; ha nem tekintjük saját tanításunkat gyöngé és

⁴⁸ Mt 21,18–19, Mk 11,12–13.

felszínes dolognak, s a népet tanulatlan és vallástalan élvhajhász csöcselékeknek; akkor mi lehet helyesebb, mint ha egy jó ítélőképeségű, tanult ember – akinek a lelkiismerete, amennyire tudjuk, éppolyan jó, mint azoké, akiktől mi tanultuk, amit tudunk – nem titkon, házról házra járva (mert ez a veszedelmesebb), hanem nyilvánosan, írásban teszi közzé a világnak, hogy mi a véleménye, s hogy amit most gondolunk, miért nem lehet helytálló? Krisztus ragaszkodott hozzá, mintegy a maga igazolásaként, hogy nyilvánosan prédikáljon; de az írás még nyilvánosabb, mint a prédikálás; s ha szükséges, könnyebb megcáfolni, hiszen oly sokan vannak, akiknek éppen az a foglalkozása és hivatása, hogy ők legyenek az igazság bajnokai; s ha ezt elhanyagolják, akkor mi mást hibáztathatunk, mint az ő lustaságukat vagy alkalmatlanságukat?

Így akadályoz és szoktat le bennünket ez az engedélyeztetési eljárás annak a valódi tudásáról, amiről azt hisszük, hogy tudjuk. Nem is taglalom, hiszen részletkérdés, hogy mennyire károsítja és akadályozza magukat az ellenőröket szolgálatukban – jobban, mint bármely világi foglalkozásban – az, ha úgy akarják ellátni hivatalukat, ahogy kellene, s ezért szükségképpen el kell hanyagolniuk egyik vagy másik kötelességüket: a saját lelkiismeretükre bízom, hogy miként döntenek erről.

A föltárni tervezett dolgok közül hátra van még az a hihetetlen veszteség és kár, amit az engedélyeztetés terve okoz; nagyobb veszteség ez, mint ha valamely ellenségünk a tenger felől elzárna valamennyi öblünket, kikötőnket és folyótorkolatunkat: akadályozza és késlelteti legdrágább cikkünk, az igazság behozatalát. Ezt bizony elsőként a keresztényellenes rosszindulat és mesterkedés vezette be és hozta gyakorlatba azzal a kifejezett céllal, hogy – ha lehetséges – kioltsa a Reformáció fényét, és megszilárdítsa a hamisságot. Nem sokban különbözött ez attól a politikától, amellyel a nyomtatás tilalma révén a török óvja a maga Koránját. Ne is tagadjuk, hanem valljuk meg büszkén, s a legtöbb népnél hangosabban küldjük az Ég felé hálánkat és dicsőítésünket, amiért ilyen nagy mértékben élvezhetjük az igazságot, különösen ami a köztünk és a pápa, valamint segédei, a főpapok között fennálló vitás pontokat illeti. Csakhogy aki azt gondolja, hogy itt megállhatunk, és letáborozhatunk, mert eljutottunk a reformáció legteljesebb látványához,⁴⁹ amit csak mutathat nekünk a halandók tükre, melyben szemléljük, mielőtt eljutnánk a boldogságos színelátásra⁵⁰ – az épp ezzel a véleményével nyilvánítja ki, hogy még igen messze van az igazságtól.

Az igazság egyszer csakugyan a világra jött, isteni Mesterével együtt;⁵¹ tökéletes alakja volt, dicsőséges látvány: mikor azonban Ő fölment a mennybe, és utána az apostolai is elszenderültek, akkor nyomban megjelent a csalók elvetemült fajtája, akik – ahogy az egyiptomi Tüphón és összeesküvő társai a történet szerint⁵² Ozirisz istennel bántak – elfogták a szűzi Igazságot, gyönyörű alakját ezer darabra aprították, és beleszórták a négy szélbe. Attól az időtől kezdve az Igazság szomorú barátai, már akik meg mertek jelenni, föl-le járkáltak, azt a gondos keresést utánozva, amellyel Ízisz kutatta Ozirisz megcsonkított testét, egyik tagját a másik után szedve össze, ahogy csak ráleltek. Még nem találtuk meg valamennyit, Lordok és Közrendek, és soha

⁴⁹ Ahogy Mózes halála előtt megpillanthatja az Ígéret Földjét: MTörv 34,1–4.

⁵⁰ 1Kor 13,12.

⁵¹ Jn 1,17.

⁵² Plutarkhosz (46 k. – 120) erkölcsi tárgyú írásainak V. könyvében (*Moralia* 351c–384c) olvashatjuk Ízisz és Ozirisz történetét.

nem is fogjuk a Mester második eljövételéig; ő fogja összerakni az összes ízületet és tagot, s a gyönyörűség és tökéletesség halhatatlan formájává állítja össze őket. Ne tűrjék el, hogy ezek az engedélyezésről szóló tilalmak ott álljanak minden lehetséges helyen, tiltva és zavarva azokat, akik tovább keresgélnek, akik igyekeznek megadni a végtisztességet vértanú szentünk széttépett testének.

Fényünkkel dicsekszünk; de ha nem bölcsen tekintünk magára a Napra, akkor sötétségbe taszít bennünket. Ki képes kivenni azokat a bolygókat, melyek gyakran lángba borulnak, és azokat az igen erős fényű csillagokat, melyek a Nappal együtt kelnek és nyugszanak, ameddig pályájuk ellentétes irányú mozgása az égbolt olyan pontjára nem juttatja őket, ahol este vagy reggel láthatóak? A fényt, amelyet megszereztünk, nem azért kaptuk, hogy folyton azt nézzük, hanem hogy a tudásunktól egyre távolabb eső dolgokat is fölfedezzünk vele. Nem az tesz bennünket boldog nemzetté, ha kivetkőztetünk egy papot, ha megfosztunk egy püspököt a süvegétől, s eltávolítjuk őt a presbiteriánusok nyakáról. Nem, ha más dolgokba, melyek az Egyházban s a gazdasági és politikai élet rendje szempontjából ugyanilyen fontosak, nem tekintünk bele, és nem reformáljuk meg őket, akkor olyan sokáig néztünk a Zwingli és Kálvin által ránk sugárzott lobogó fénybe, hogy teljesen elvakított. Vannak, akik folyton a szakadárookra és a szektákra panaszkodnak, és olyan kellemetlenek, hogy senki sem ért egyet kijelentéseikkel. Az ő gőgjük és tudatlanságuk okozza a zavart, azoké, akik sem szelíden meghallgatni, sem meggyőzni nem képesek, de akik szerint mindent el kell törölni, ami nem található meg az ő *Foglalatukban*.⁵³ Ők a zavarkeltők, ők az egység megosztói, akik maguk sem teszik meg és másoknak sem engedik, hogy egyesítsék azokat a szétszabdalt darabokat, amelyek még mindig hiányoznak az Igazság testéből. Hogy mindig kutassuk, amit nem tudunk, annak segítségével, amit tudunk; hogy az igazságról közelítsünk az igazsághoz, ahogy megtaláljuk (hiszen testének egésze egynemű és arányos): ez az arany szabály a teológiában éppúgy, mint az aritmetikában, és ez hozza létre a legjobb harmóniát az Egyházban; nem a hideg, közönyös és belsőleg megosztott elmék erőltetett és külsődleges egysége.

Anglia Lordjai és Közrendjei! Fontolják meg, milyen nemzetből származnak, s hogy milyen nemzetet kormányoznak: nem lassú és tompa, hanem fürge, találékony és eleven szellemű nemzetet, mely az új dolgok kitalálásában ötletes, a vitában kifinomult és erőteljes, és képes elérni a legnagyobb magasságot is, ahová csak az emberi képesség fölemelkedhet. Ezért a legelmélyültebb tudományok tanulmányozása olyan ősi és olyan előkelő helyet foglal el körünkben, hogy az igen megbízható ítéletű régi szerzők még arról is meg voltak győződve, hogy Püthagorasz iskolája és a perzsa bölcelet is ennek a szigetnek az ősi filozófiájából vette kezdetét. S a bölcs és művelt római, Iulius Agricola is, aki egykor Caesar kormányzója volt itt, többre tartotta Britannia természetes értelmét, mint a franciák erőltetett tanulmányait. Az sem véletlen, hogy a komoly és termékeny Erdély is évente elküldi hozzánk, egészen Oroszország hegyes határaitól és a hercyniai erdőkön túlról – nem ifjait, hanem meglelt férfait, hogy elsajátítsák nyelvünket és teológiai ismereteinket.

Mégis jó okunk van azt gondolni, hogy ami mindezekén túl van, a Mennyegek kegye és szeretete különös jóindulattal viseltetik irántunk és kedvel bennünket. Mi másért választotta volna

⁵³ A korszak több doktrinális összegzésének címében szerepel a *Syntagma* szó, a legismertebb talán Amandus Polanus munkája, a *Syntagma Theologiae Christianae* (1609–1610).

ezt a nemzetet bármelyik más előtt, hogy belőle mint Sionból kiáltassék ki és hangozzék föl a Reformáció első híre és harsonája egész Európa felé? S ha főpapjaink nem léptek volna föl olyan csökönyös elvetemültséggel Wycliffe isteni és csodálatra méltó szellemével szemben, hogy szakadárként és újitóként elhallgattassák, akkor talán sem a cseh Husz és Jeromos, de bizony még Luther és Kálvin neve sem vált volna ismertté: valamennyi szomszédunk reformációjának dicsősége teljességgel a mi érdemünk. Most azonban, hogy megátalkodott papságunk erőszakosságával lealacsonyította az ügyet, azoknak lettünk legutolsó és legelmaradottabb tanítványai, akikhez Isten tanítókként küldött bennünket. Jelenleg minden jel együttállása és a szent és elhivatott emberek naponta ünnepélyesen kinyilvánított általános megérzése ismét arra mutat: Isten rendelkezése új és nagy korszakot nyit az ő Egyházában magának a Reformációnak a megreformálására. Mi mást tesz tehát, mint hogy szolgáljunk és szokása szerint az ő angoljainak mutatkozik meg? Mondom, szokása szerint, s elsőként minékünk – jóllehet mi nem fogadjuk meg a tanácsait, és méltatlanok vagyunk rájuk.

Nézzék most már ezt a hatalmas várost: a menedék városát, a szabadság székhelyét, melyet az ő védelme ölel körbe és vesz körül; a háború műhelyében sincs több üllő és kalapács, hogy az ostromlott igazság védelmére kikovácsolják a fölfegyverzett igazságosság páncélját és hadiszerszámaikat, mint ahány toll és fej virraszt itt, buzgó lámpáik mellett ülve, fontolgatva, keresgélve, új fogalmakat és eszméket forgatva, amelyekkel tiszteletük és hódolatuk jeleként megajándékozhatják a közelgő Reformációt: mások, elfogadva az értelem és meggyőzés erejét, gyorsan elolvasnak és próbára tesznek mindent. Mi többet várhatna az ember a tudás keresésére ennyire hajlamos és készséges nemzetől? Mi mást kívánhatna egy ilyen ígéretes és termékeny talajra, mint bölcs és hűséges munkásokat, hogy tudós népet alkossanak, a próféták, bölcsek és értékes emberek nemzetét? Az aratásig még több mint öt hónap van hátra – ide azonban öt hét sem kellene, ha volna szemünk, melyet fölemelhetnénk: a mezők máris fehérlenek.⁵⁴

Ahol nagy a tudásvágy, ott szükségképpen sok vita, sok írás és sokféle vélekedés lesz; hiszen a jó emberekben meglévő vélekedés nem egyéb, mint a formálódó tudás. A szektáktól és szakadároktól való alaptalan rettegésünkben azt az őszinte és buzgó tudásszomjat károsítjuk, melyet Isten szított föl városunkban. Amin egyesek siránkoznak, azon inkább örvendeznünk kellene, inkább dicsérnünk az emberek közt ezt a kegyes vakmerőséget, hogy ismét saját kezükbe vegyék vallásuk rosszakra bízott gondozását. Egy csipetnyi nagyvonalú előrelátás, egy kis egymás iránti türelem és egy morzsányi irgalom egybekovácsolhatja és közös testvéri igazságkeresésben egyesítheti ezt a szorgalmat, már ha képesek vagyunk meghaladni azt a főpapi hagyományt, hogy a szabad lelkiismeretet és a keresztény szabadságot emberi kánonokba és előírásokba kényszerítjük. Nem kétlem, hogyha egy nagyszerű és okos idegen érkezne közénk, aki elég bölcs ahhoz, hogy átlássa a nép jellemét és vérmérsékletét, s hogy miként kell azt kormányozni, az – megfigyelve magasztos reményeinket és céljainkat, gondolataink és magyarázataink fáradhatatlan készségét az igazság és a szabadság keresésében – úgy kiáltana föl, ahogy annak idején Pürrhosz, elámulva a rómaiak tanulékonyágán és bátorságán: „Ha ilyen embereim volnának Epeiroszban, nem tétováznam belefogni a legnagyobb tervbe, amit csak ember megkísérelhet, hogy boldoggá tegyen egy Egyházat vagy királyságot.”

⁵⁴ Jn 4,35.

Mégis ők azok az emberek, akiket szakadároknak és szektásnak kiáltanak ki. Mintha az Úr templomának építése során, mikor egyesek fejtették, mások faragták a márványt, megint mások a cédrusokat vágták, lettek volna ott olyan esztelen emberek, akik nem voltak képesek végiggondolni, hogy sokféle szakadásnak és széthúzásnak kell kialakulnia a kőfejtőben és a fűrésztelepen, amíg Isten háza fölépülhet, és hogy amikor minden követ szakértő módon összeraktak, azok akkor sem forrhatnak hézagmentes egységbe: ebben a világban csakis egymás mellett állhatnak; és az épület egyes darabjai sem lehetnek mind azonos formájúak; sőt, inkább abban áll tökéletessége, hogy a mérsékelt sokféleségből és a testvéri hasonlósággal egyidejűleg fönnálló különbözőségekből, mely azonban nem borítja föl az arányait, emelkedik ki az a jótékony és kecses szimmetria, amely az egész szerkezet és építmény dicséretére válik.

Legyünk ezért megfoltoltabb építők, bölcsőbbek a lelki építkezés során, mikor a nagy megújulást várjuk. Mert úgy látszik, most jön el az idő, amikor Mózes, a nagy próféta örvendezve ülhet a mennyekben, látva beteljesedni emlékezetes és dicső kívánságát, hogy nemcsak a hetven vénünk lesz prófétává, hanem az Úr egész népe.⁵⁵ Nem csoda hát, hogy néhányan irigylük őket – s köztük talán jó emberek is, akik azonban még fiatalok a jóságban, mint akkoriban Józsué volt. Emészti magukat és saját gyöngeségük miatt szenvednek, aggódva, nehogy ezek a csoportosulások és alcsoportok a vesztünket jelentsék. Az ellenség megint csak tapsol, és várja az órát: mikor egészen földarabolták magukat, mondja, kellően kicsiny pártokra és frakciókra, akkor majd eljön a mi időnk. Ostoba! Nem látja az erős gyökeret, amelyből mindannyian kinőttünk, még ha szerteágazunk is: és nem is fog félni, ameddig nem látja, hogy fölprózott csapattesteink keresztül-kasul vágnak az ő rosszul egyesített és nehezen mozduló seregén. Arról pedig, hogy jobb reménnyel kell lennünk mindezen föltételezett szekták és szakadások felől, és nem kell hinnünk ebben a – talán őszinte, bár túlságosan félnék – aggodalomban, mely e tekintetben nyomaszt bennünket, s hogy a végén nevetni fogunk azokon, akik rosszindulatúan örvendenek különbségeinknek, a következő indokok győznek meg engem.

Először is az, hogy amikor egy város úgyszólván ostrom alatt van és körbezárták, hajózható folyóját eltorlaszolták, betörések és rajtaütések körös-körül, s a híresztelés szerint a csaták és összecsapások már a falaknál és a külváros árkaiban zajlanak⁵⁶ – ekkor a nép, vagy nagyobbik része, többen, mint máskor, csakis a legmagasabb rendű és legfontosabb változtatnivalók tanulmányozásával elfoglaltan, szokatlan és csodálatos módon vitázik, érvel, olvas, olyan dolgokat gondol ki és magyaráz, amelyekről korábban nem esett szó és nem is írtak, s mindenekelőtt egyedülálló jóindulatát, elégedettségét és bizalmát fejezi ki az Önök bölcs előrelátása és biztos kormányzása iránt, Lordok és Közrendek; s ebből meríti lovagias bátorságát és ellenségei iránti megalapozott megvetését, mintha sokan volnának köztünk olyan nagy szellemek, mint az a római, aki mikor Hannibal már-már a várost ostromolta, megvásárolta – nem is alacsony áron – azt a földdarabot, amelyen maga Hannibal táborozott a seregével.

Aztán ez szerencsés sikerünk és győzelmünk erős és kedvező előjele is. Mert amint a test esetében, mikor a vér frissessége, a tiszta és erőteljes – nemcsak az életerőkre, de a gondolkodási képességekre, valamint a szellem és kifinomultság legélesebb és legvilágosabb műveleteire is ki-

⁵⁵ Szám 11,24–29.

⁵⁶ Milton itt 1642 novemberének eseményeit idézi föl.

terjedő – lélek azt mutatja, hogy a test milyen jó helyzetben és állapotban van; úgy ha a nép derűje hasonlóan eleven, mint akikben nemcsak annyi erő van, amivel saját szabadságukat és biztonságukat képesek megvédeni, hanem marad is, amit szilárd és kellően árnyalt álláspontjuk kidolgozására és új gondolatokra fordítsanak, az annak a jele, hogy nem vagyunk leépülve, s nem a végzetes bomlás felé haladunk, hanem levetjük a romlás öreg és ráncos bőrét, hogy túléljük e fájdalmakat, és újra fiatalon ragyogjunk föl, rálépve az igazság és a sikeres erény dicsőséges útjaira, arra hivatottan, hogy e későbbi korokban is nagyok és tiszteletre méltóak legyünk. Gondolatban egy nemes és hatalmas nemzetet látok, ahogy fölkel, mint egy erős ember alvás után, s lerázza győzhetetlen bilincseit; olyannak látom, mint a sast, aki új tollat növeszt, s kárpórat nélkül a déli verőfényre nyitja szemét; magában a mennyei sugárzás forrásában tisztítja és fűroszti elkínzott látását; miközben az ijedező madárzajok zajonganak körülötte – köztük azok, akik a homályt kedvelik –, elámulva a sas szándékán, s irigy csattogásukkal a szekták és szakadá-sok évét jósolják.

Mit tennék hát Önök? El kellene nyomni a tudás és az új fény egész virágzó vetését, mely már kisarjadt ebben a városban, s naponta szárba szökken? Vagy fölējük helyezni egy hűs árdrágítóból álló oligarchiát, hogy ismét kiéheztessék elméinket, és csak azt tudjuk majd, amit szakajtójukkal ők mérnek ki nekünk? Higgyék el, Lordok és Közrendek, aki ilyen elnyomást javasol Önöknek, az voltaképpen azt terjeszti elő, hogy saját magukat nyomják el; hamarosan megmutatom, hogyan. Ha az a kívánságuk, hogy a szabad írás és szabad szólás kiváltó okát megismerjék, akkor nem lehet valószínűbb okot megjelölni, mint az Önök mérsékelte, szabad és emberséges kormányzatát. A szabadság az, Lordok és Közrendek, amelyet az Önök bátor és szerencsés tanácsai szereztek meg nekünk. A szabadság minden nagy gondolat dajkája – ez az, ami szellemünket mennyei hatásként könnyűvé tette és megvilágosította; ez az, ami értelmünket folszabadította, fölerősítette, és eddigi önmagánál sokkal magasabbra emelte.

Önök csak akkor csonkíthatják meg képességeinket és tudásunkat, csak úgy tehetnek az igazság kevésbé eltökélt keresőivé, ha előbb önmagukat, akik bennünket ilyenekké alakítottak, teszik igaz szabadságunk kevésbé lelkes híveivé és megalapozóivá. Válhatunk ismét tudatlanná, vadállatává, felszínessé és szolgálivá, ahogyan Önök találtak bennünket; ekkor azonban először Önöknek kell olyanokká válniuk, amilyenek nem lehetnek: elnyomók, önkényesek és zsarnokok, amilyenek azok voltak, akiktől Önök szabadítottak meg bennünket. Hogy szívünk most többre vágyik, gondolataink magasabbra hágtak a legnagyobb és legvilágosabb dolgokat keresve és várva, az az Önök belénk oltott erényének a gyümölcse. Ezt nem tehetik semmivé, hacsak meg nem erősítenek egy már eltörölt, könyörtelen törvényt, amelynek értelmében az atyák tetszésük szerint kitagadhatják saját gyermekeiket. Akkor pedig ki ragaszkodnék a leginkább Önökhöz, és ki buzdítana erre másokat is? Nem az, aki a ruhapénz és a négyfilléres hajópénz miatt fog fegyvert. Bár nem kifogásolom a jogos kiváltságok védelmét, mégis jobban szeretem a nyugalmat – már ha csak erről volna szó. Adják meg nekem – minden más szabadságot megelőzően – a tudás, a szólás és a lelkiismeret szerinti vita szabadságát.

Nem tisztem megmondani, hogy mit lenne a legokosabb tenni, ha annyira fájdalmasnak és méltánytalannak találják valamely vélemény elhallgattatását újdonsága vagy a szokásszerű elfogadásra való alkalmatlansága miatt. Csupán elisméltém, amit az Önök egyik tiszteletre méltó tagjától tanultam, egy igazán nemes és jámbor főúrtól, akit, ha nem áldozta volna életét és vagyonát az Egyházra és az államra, most nem hiányolnánk és siratnánk, mint e gondolat értékes és vitán fölül álló patrónusát. Ismerik őt, ebben biztos vagyok; a tisztesség kedvéért – legyen

örökké része benne – mégis megnevezem őt, Lord Brookot.⁵⁷ Mikor a püspökségről írt, mellékesen a szektákról és szakadókról is szólva, Önökre hagyta a szavazatát, pontosabban már végakarátának utolsó szavait, amelyeket, jól tudom, Önök mindig becsben és tiszteletben fognak tartani. Olyannyira tele van jámborsággal és élő irgalommal, hogy annak a végrendeletén kívül, aki tanítványaira szeretetet és békét hagyott, egy sem jut eszembe, amelyben gyöngédebb és békésebb szavakat olvastam vagy hallottam volna. Ebben arra buzdít, hogy türelemmel és alázattal hallgassuk meg azokat – bármilyen rágalmak érijék is őket –, akik tisztán vágnak élni, úgy követve Isten rendelkezéseit, ahogy lelkiismeretük legjobb iránymutatása tanácsolja nekik, és hogy viseljük el őket, még ha bizonyos fokig el is térnek tőlünk. A könyv a maga teljességében többet is mond majd nekünk, ha nyilvánosságra hozzák; ráadásul a Parlamentnek ajánlotta a szerző, aki életében és halálában egyaránt megérdemli, hogy a ránk hagyott tanácsait ne tegyük olvasatlanul félre.

S most különösen itt az ideje, hogy a jog védelmét élvezve leírjuk és kimondjuk, ami segítheti a forrongó dolgok további megvitatását. Indokolt volna most kinyitni a két, egymással ellentétes arcú Ianus templomát. És noha a tanítás szelei elszabadultak, s mind egymást kergetik a földön⁵⁸ – ha egyszer az Igazság kint van a mezőn, akkor jogtalanságot követünk el, ha engedélyeztetéssel és tilalmakkal vonjuk kétségbe erejét. Birkózzék meg ő a Hamissággal; ki hallott olyat, hogy valaha is az Igazság maradt alul egy szabad és nyílt összecsapásban? Az ő cáfolata némít el a legjobban és legbiztosabban. Aki hallja, hogy mennyit imádkozunk a világosságért, és azért, hogy tisztább tudás érkezzék közénk, azt gondolná, hogy a genfi egyházfegyelmen túl mást is be kell vezetnünk, olyasmit, amit már a mi kezünkhez igazítva terveztek és készítettek. Amikor azonban az áhított új fény ránk ragyog, akkor vannak, akik irigykednek és tiltakoznak, ha elsőként nem az ő ablakukon süt be. Miféle együttműködés az, hogy miközben a bölcs ember arra buzdít, hogy legyünk szorgalmasak, keressük a bölcsességet, mint rejtett kincset,⁵⁹ reggel és este, a másik parancs arra kötelez, hogy csak azt tudjuk, amit a törvény mond? Ha az ember a tudás mélyeséges bányáiban a legkeményebb munkával fáradozott, fölismeréseit teljes fegyverzetbe öltöztette, föl sorakoztatta érveit, mintha csatasorba állítaná őket, szétszórta és legyőzte az útját álló összes ellenvetést; nyílt síkra hívja ki ellenfelét, fölajánlja neki a kedvezőbb szél- és napjárást, ha kívánja, csak az érvek csapásaival döntsék el a vitát – ha ellenfelei ekkor elrejtőznek, lest állítanak, leszűkítik az engedélyezés hidját, melyen a kihívónak át kell kelnie: mindez meglehetősen érdem a katonáskodásban, az Igazság csatáiban azonban nem más, mint gyöngeség és gyávaság.

Mert ki ne tudná, hogy az Igazság ereje szinte a Mindenhatóéval ér föl? Győzelméhez nem szükséges sem előrelátás, sem haditerv, sem engedélyek; ezek azok a cselek és védőeszközök, melyeket a tévelygés alkalmaz az ő erejével szemben. De adjunk csak neki teret, ne kötözzük meg álmában, mert akkor nem az igazat mondja, ahogy az öreg Próteusz tette, aki csak akkor

⁵⁷ Robert Greville, Brooke bárója (1607–1643), a parlamenti párt hadseregének tábornoka volt. Az alább említett, 1641-ben írt könyvének címe: *A Discourse Opening the Nature of that Episcopacie Which is Exercised in England*.

⁵⁸ Vö. Ef 4,14.

⁵⁹ Péld 2,3–4.

mondott jóslatokat, mikor elfogták és megkötötték,⁶⁰ hanem inkább fölvesz mindenféle alakot, a sajátját kivéve, és talán a hangját is az alkalomhoz illően megváltoztatja, miként Mikeás tette Ácháb előtt, amíg nem kényszerítik esküvel a saját formájába.⁶¹ De az sem lehetetlen, hogy egy-nél több alakja van. Különbözik hogyan lehetne, hogy egész sor közömbös dologban az Igazság állhat ezen vagy azon az oldalon anélkül, hogy magától különbözne? Másként mi egyéb volna azoknak az adósleveleknek az eltörlése, a keresztre szögezett kézírás, mint múltó árnyék;⁶² mitől jelentős szerzemény az a keresztény szabadság, amellyel Pál oly gyakran büszkélkedik? Az ő tanítása, hogy aki eszik és aki nem, aki megtart egy ünnepet és aki nem, egyformán az Úrért teheti. Hány egyéb dolgot tűrhetnénk el békével és bizhatnánk a lelkiismeretre, ha meg lenne bennünk az irgalom, és nem az lenne képmutatásunk fő bástyája, hogy folyton ítélkezünk egymás fölött?

Mégis attól félek, a külsődleges alkalmazkodás vasigája szolgálókat hagyott nyakunkon, és a vászonba öltöztetett jólneveltség szelleme tovább kísért köztünk. Megbotránkozunk és fölháborodunk, ha a látható gyülekezetek egyike a legkisebb mértékben is különbözik a másiktól, jóllehet nem alapvető dolgokban. Az elnyomásban való buzgalmunkban pedig, és mert késlekedünk visszaszerezni a szokás markából a szolgáskorba vetett igazságmorzsákat, azzal nem törődünk, hogy az igazságot elkülönítjük az igazságtól: pedig ez minden közül a legerősebb szakadás és bomlás. Nem látjuk, hogy miközben továbbra is minden eszközzel fönntartjuk a merev külső formákat, hamarosan ismét a szabálykövetés vaskos ostobaságának vermébe eshetünk, abba, hogy az egymáshoz erőltetett és összekötözött fát, szénát és szalmát⁶³ mereven és élettelenül összetapasztjuk – ami nagyobb lépés az Egyház hirtelen visszafejlődése felé, mint az apró szakadások számos kis csoportja.

Nem mintha jó véleménnyel volnék minden könnyelmű szétválásról, s azt sem gondolom, hogy az Egyházban mindennek aranyból, ezüstből és drágakőből kell lennie: az ember nem képes elválasztani a búzát a konkolytól, a jó halat a többi ivadéktól;⁶⁴ ez az angyalok feladata, a halandó dolgok végeztével. De ha nem gondolhatja mindenki ugyanazt – márpedig ki látja úgy, hogy ugyanazt kellene gondolniuk? –, kétségtelenül az az egészségesebb, okosabb és keresztényibb, ha sokakat elviselünk, mintha mindenkit kényszerítünk. Nem a pápistaság eltűrésére gondolok, nem is a nyílt babonáságéra: ahogy ez kiirt minden vallást és polgári felsőbbiséget, úgy kell őt magát is kiirtanunk, föltéve persze, hogy minden irgalmas és jóindulatú eszközt felhasználunk arra, hogy megnyerjük és visszaszerezjük a gyöngéket és a tévútra vezetetteket. S ami istentelen vagy tisztán gonosz, akár a hit, akár az erkölcs ellenében, azt semmilyen törvény sem engedélyezheti, hacsak nem akarja önmagát törvényen kívül helyezni. A szomszédok

⁶⁰ Próteusz a görög mitológiában jóstehetiséggel bíró, alakját könnyen változtató tengeristen. Milton az *Elvesztett Paradicsom* III. énekében (603–606) a bölcsek kövének keresését hasonlítja Próteusz eredeti formájába való visszakényszerítéséhez.

⁶¹ 1Kir 22,5–23.

⁶² Vö. Kol 2,14. Az angolban szereplő *ordinance* kifejezés (a magyar fordításokban: „adóslevél”) a rendeletekre is utal (1. pl. Kol 2,20).

⁶³ 1Kor 3,12.

⁶⁴ Mt 13,24–30, 13,36–42, 13,47–50.

közti különbségek vagy inkább kisebb eltérések azonban, amelyekről beszélek, akár a tanítás, akár a fegyelem valamely kérdésében, bármennyi legyen is belőlük, nem szakítják szét szükségszerűen a lélek egységét, amíg képesek vagyunk fölfedezni magunk közt a béke kötelékét.⁶⁵

S ha mindeközben valaki úgy ír és nyújt segítő kezét a lassan mozduló Reformációnak, amin fáradozunk, hogy az Igazság másokat megelőzve őhozzá szól, vagy legalábbis így gondolja – akkor ki változtatott minket jezsuitákká, hogy azzal háborgassuk ezt az embert, hogy engedélyt kell kérnie ennek az értékes dolognak a megtételéhez? Nem is gondolunk arra, hogy ha tiltásra kerül a sor, semmit sem fogunk valószínűbben betiltani, mint éppen az igazságot; annak első megjelenése szemünkben, melyet az előítélet és a megszokás vizenyőssé tett és elhomályosított, sokkal kevésbé látványos és tetszetős, mint számos tévedésé, különösen ha a személy, akitől származik – mint sok nagy ember – ránézésre csenevész és jelentéktelen. És mit beszélnek nekünk öntelten az új véleményekről, mikor éppen az ő véleményük – azaz hogy csak azt hallgassuk meg, ami önekik tetszik – a legrosszabb és legújabb vélekedés mind közül; éppen ez a fő oka, hogy burjánzanak a szekták és szakadárak, az igaz tudást pedig távol tartják tőlünk. De emellett még egy nagyobb veszély is van ebben. Amikor ugyanis Isten erős és egészséges rengésekkel ráz meg egy királyságot, hogy egészében megújítsa,⁶⁶ bizony igaz, hogy a sok szakadár és tévtanító ilyenkor a legbuzugóbb a csábításban; de még inkább igaz az, hogy Isten ritka tehetségű és a közönséges iparkodásnál többre képes embereket hív meg a maga munkájára, nemcsak hogy visszatekintsenek és kijavítsák, amit eddig tanítottak, hanem hogy tovább haladjanak és újabb, megvilágosodott lépéseket tegyenek az igazság fölfedezése felé. Mert ez a rendje annak, ahogy Isten megvilágosítja az ő Egyházát: sugarait fokozatosan bocsátja ki és osztja szét, hogy földi szemeink a lehető legjobban elviselhessék.

Isten pedig nem jelöli ki és határozza meg, hogy hol és honnét kell meghallanunk választottai szavát – mert ő nem úgy lát, ahogy az ember, s nem úgy választ, ahogy az ember –, hogy ne kössük magunkat ismét megszabott helyekhez és gyűlésekhez, s a külső, emberektől érkező hivatáshoz, hitünket egyszer az öreg Tanácsházba, másszor a Westminsteri Kápolnába vetve. Hiszen akárhány hang szólaljon is meg ott, a pusztá meggyőződés s a türelmes tanítás irtalma híján az ott szentesítendő hit és vallás egésze sem elegendő, hogy megenyhítse a lelkiismeret legkisebb sebtét, hogy oktassa a legközönségesebb keresztényt, aki a Lélekben kíván járni, nem pedig az emberi bizakodás betűjével.⁶⁷ Még akkor sem elegendő, ha maga VII. Henrik, akit a hűbéresei kriptái vesznek körül, kölcsönadná nekik a holtak hangját, hogy földuzzassza számukat.

Ha pedig tévedésben vannak azok, akik a legfőbb szakadároknak látszanak, mi tart vissza bennünket – a saját lustaságunkon, önfejűségünkön s a jó ügybe vetett bizodalunk hiányán kívül – attól, hogy jóindulatúan találkozzunk velük, ugyanígy utasítsuk el a tévedéseiket, hogy vitázzunk és alaposan megvizsgáljuk a kérdést az elfogulatlan és eleven hallgatóság körében – ha nem is az ő kedvükért, akkor a sajátunkért? Mindenki, aki belekóstolt már a tudományba, elismeri majd, hogy milyen sokféleképpen vehetjük hasznát azoknak, akik nem elégedvén meg az elavult receptekkel, képesek új álláspontokat kidolgozni, és újtukra indítani. S még ha olyanok

⁶⁵ Ef 4,1–3.

⁶⁶ Vö. Ag 2,6–9.

⁶⁷ Vö. 2Kor 3,1–6.

volnának is, mint lábunkon a hamu és a por, amíg ezáltal mégis csiszolják és fényesítik az Igazság fegyverzetét, akkor már csak erre tekintettel sem kellene őket minden további nélkül elvetni. Ha viszont azok közé tartoznak, akiket Isten kifejezetten a mostani idők hasznára látott el kiemelkedő és bőséges ajándékokkal, talán nem a papok és nem is a farizeusok közül, mi pedig az elhamarkodott buzgalom sietségében nem teszünk különbséget, hanem elhatározzuk, hogy elhallgattatjuk őket, mert attól félünk, hogy új és veszedelmes véleményekkel érkeznek, hiszen szokás szerint már az előtt megítéljük őket, hogy megértenénk – akkor bizony jaj nekünk, ha úgy gondoljuk, hogy ezzel az Evangéliumot óvjuk, noha magunk bizonyulunk az üldözőinek.

E Parlament kezdete óta nem kevesen voltak a presbitériumból és máshonnan is, akik engedélyzetlen könyvekkel, az *Imprimaturt* figyelembe nem véve, elsőként törték meg a szívünket borító háromszoros jeget, s tanították az embereket, hogy hogyan lássák meg a napvilágot. Remélem, hogy egyikük sem volt azok közt, akik Önöket arról győzködték, hogy újítsák meg rajtunk e köteleket, melynek semmibe vételével ők maguk oly sok jót cselekedtek. De ha nem elegendő sem Mózesnek az ifjú Józsuéhoz címzett intése,⁶⁸ sem az ellenkező parancs, amelyet a mi Megváltónk adott az ifjú Jánosnak, aki olyan lelkesen tiltotta volna azok tevékenységét, akiről úgy gondolta, hogy nincs engedélyük,⁶⁹ hogy figyelmeztesse a mi véneinket, türelmetlenségük a tiltás terén mennyire elfogadhatatlan Isten számára, s az sem, hogy emlékeznek, mi-féle gonosz terjengett az Egyházban ezen engedélyezési rendszer révén, és hogy milyen jó dolgok kezdtek ők maguk annak megszégésével; hanem meggyőzik Önöket, és végrehajtják rajtunk az Inkvizíció leginkább dominikánusokhoz illő részét, s már egy lábbal abban a kengyelben vannak, amelynek oly nagy szerepe van az elnyomásban – akkor bizony nem volna méltánytalan, ha legelőször magukat az elhallgattatottakat hallgattatnánk el, akiket helyzetük megváltozása fölfuvalkodottabbá tett, mint amennyi bölcsessége a nehéz idők legutóbbi tapasztalatai révén szert tettek.

Ami pedig a nyomtatás szabályozását illeti, senki se gondolja, hogy jobb megoldást tud javasolni Önöknek, mint amit Önök az ezt éppen megelőző rendeletükben bevezettek, hogy bármely könyvet csak akkor lehet kinyomtatni, ha a nyomdász és a szerző nevét, vagy legalább a nyomdászét, nyilvántartásba vették. Azok esetében, amelyek nem így jelennek meg, ha ártalmasnak és rágalmazónak találtnak, a tűz és az ítéletvégrehajtó lesz a leggyorsabb és a leg-hatékonyabb orvosság, amivel az ember elővigyázatossága élhet. Ez a hamisítatlan spanyol könyvengedélyezési rendszer viszont, ha helyesen mondtam, hamarosan maga bizonyul majd teljességgel engedély nélküli könyvnek; a Csillagkamara egyik hasonló célú rendeletének a pontos mása volt ez, amelyet pont azokban az időkben alkottak, amikor az említett törvényszék véghez vitte azokat a kegyes cselekedeteit, amelyek miatt most Luciferrel együtt zuhant le a csillagokból.⁷⁰ Ennek alapján sejthetik, hogy milyen politikai előrelátás, a nép miféle szeretete, a vallás vagy a jó erkölcsök milyen ápolása játszott szerepet a kidolgozásában, jöllehet egyedül-álló képmutatással úgy tett, mintha jó magaviseletük alapján ítélné meg a könyveket. Hogy aztán miként kerekedett fölül az Önök korábban hozott, jól megalkotott rendeletén – hogyha

⁶⁸ Szám 11,24–29.

⁶⁹ Lk 9,49–50.

⁷⁰ Milton a Csillagkamara (*Star Chamber*) egy 1637-es rendeletére utal. A Kamarát 1641-ben törvénnyel szüntették meg.

hihetünk azoknak az embereknek, akiknek a foglalkozásukból fakadóan a legtöbbet kell vizsgálniuk, attól kell tartanunk, hogy benne volt egyes korábbi könyvárusítási engedélyesek és monopóliumbirtokosok családja. Ezek azzal az ürüggyel, hogy társaságuk szegényebb tagjait védik a kismizéstől, és hogy mindenki megtrathassa valamennyi kiadás jogát (ennek ellenzésétől Isten őrizzen), mindenféle színes álcákat hoztak a Házba, amelyek valóban csupán álcák voltak, s nem szolgáltak egyéb, mint hogy szomszédai fölé hatalmaskodjanak velük: olyan emberek fölé, akik így nem munkálkodhatnak egy tisztas foglalkozásban, melynek a műveltség a lekötelezettje, s ezért más emberek hűbéreseivé kell válniuk. Mások közülük, úgy lehet, más célt kívántak elérni azzal, hogy kérelmükkel kieszközlék ezt a rendeletet: hogy hatalmat kapván a kezükbe, a rosszindulatú könyvek könnyebben szökhessenek külföldre – amint a végeredmény is mutatja.

Én azonban nem értek a kereskedelem ilyen szofizmáihoz és cáfolataihoz. Tudom, hogy egy jó és egy rossz kormányzatban szinte egyformán megvannak a hibák; hiszen melyik előjárót ne lehetne félretájékoztatni, s ez annál könnyebben megtörténik, ha a nyomtatás szabadságát kevesek hatalmává szűkítjük. De hogy valaki készségesen és gyorsan orvosolja, amit elhibázt, és a legmagasabb tisztségben is többre tartson egy közönséges figyelmeztetést, mint mások a bőséges kenőpénzt, az olyan erény (tisztelt Lordok és Közrendek!), ami az Önök legmagasztosabb cselekedeteinek felel meg, s ami csak a legnagyobb és legbölcsebb emberek sajátja.

FORDÍTOTTA ÉS A JEGYZETEKET KÉSZÍTETTE:
KÖNCZÖL MIKLÓS

Az emberi jogok terület szerinti tagolódása

Miért fontos, hogy a nyelvi, a kulturális és a vallási jogok részben területfüggő jogok?

ANDRÁSSY GYÖRGY*

1. Bevezetés

Az emberi jogokról egyebek közt azt tartják – kimondva vagy kimondatlanul –, hogy ezek minden embert megilletnek mindenhol a világon. Az emberi jogoknak ez a felfogása kitűnik a közelmúlt nagy jogvitáiból is. A *Lautsi*-ügyben például a felperesek a kereszt, illetve feszület kifüggesztését kifogásolták egy olaszországi iskolában,¹ úgy érvelve, hogy ez sérti a más meggyőződésűek, így a muszlimok vallásszabadságát, a minaretépítés tilalmáról Svájcban tartott népszavazás esetében pedig egy neves kommentátor evidenciaként szögezte le, hogy „a nem muszlim lakosságnak nincs semmilyen, a hit vagy meggyőződés őket megillető (negatív) szabadságból levezetett joga, hogy a városban ne kelljen minareteket látnia.”²

Fölmerültek persze más szempontok is mindkét ügyben és a róluk szóló kommentárookban, abban azonban – úgy tűnik – egyetértés volt és van, hogy a muszlimoknak éppúgy emberi joguk van a vallásszabadsághoz és annak minden jogosítványához Olaszországban, illetve Svájcban, mint a keresztényeknek vagy más meggyőződésűeknek. Én ezt némileg másként látom. Azt magam is úgy gondolom, hogy a muszlimoknak éppúgy emberi joguk van a vallásszabadsághoz és annak minden jogosítványához, mint a keresztényeknek vagy más meggyőződésűeknek, véleményem szerint azonban a vallásszabadságnak vannak olyan részjogosítványai, amelyek sem a keresztényeket, sem a muszlimokat, sem a más meggyőződésűeket nem illetik meg mindenhol a világon. S mivel könnyen elképzelhető, hogy a kereszt iskolai kifüggesztése Olaszországban, valamint a minaretépítés tilalma Svájcban a vallásszabadságnak azon elemeihez tartozik, amelyek mindenkit megilletnek, de nem mindenhol a világon, meglehet, hogy a muszlimok vallásszabadságát mégsem sérti – vagy ezen az alapon sem sérti – a kereszt iskolai kifüggesztése Olaszországban vagy a minaretek építésének tilalma Svájcban.

* Egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. E-mail: andrassy.gyorgy@ajk.pte.hu

¹ Vö. KOLTAY András: A semleges Európa és a kereszténység. A *Lautsi and Others v. Italy* ügy tanulságai. *Kommentár*, 2011/5., http://kommentar.info.hu/iras/2011_5/a_semleges_europa_es_a_keresztenyseg_a_lautsi_and_others_v_italy_ugy_tanulsagai. Vö. még SUHAJDA Máté: Az állam semlegessége és a szekularizmus, különös tekintettel a bevándorlók egyes kulturális jogaira. In: ANDRÁSSY György – BARANYI Ákos (szerk.): *A történelmi és a bevándorló kisebbségek kulturális, vallási és nyelvi jogai*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem ÁJK, 2017. 3–34.

² Anne PETERS: The Swiss Referendum on the Prohibition of Minarets. *European Journal of International Law* blog, 2009. december 2., <https://www.ejiltalk.org/the-swiss-referendum-on-the-prohibition-of-minarets/>

Elszakadva most már az említett jogesetektől, általában véve is úgy vélem, hogy az emberi jogok területi szempontból is különböző csoportokra tagolódnak, éspedig *a)* területhez nem kötött emberi jogokra, amelyek mindenkit megilletnek mindenhol a világon; *b)* területhez kötött emberi jogokra, amelyek mindenkit megilletnek, de nem mindenhol a világon, s végül *c)* részben területhez kötött emberi jogokra, amelyeknek vannak területhez nem kötött és területhez kötött részjogosítványai is. Az emberi jogoknak ehhez az új, terület szerinti tipológiájához igen egyszerűen is el lehet jutni, magam azonban nem ezen a királyi úton jutottam el hozzá, hanem egy hosszú és kanyargós tudományos kutatómunka vége felé. Engem az emberi jogoknak egy vitatott jogcsoportja, a nyelvi, kulturális, vallási, illetve kisebbségi jogok kérdésköre izgatott, e jogcsoport ellentmondásainak a megoldását kerestem, és eközben fedeztem fel, hogy vannak területhez kötött emberi jogok, s hogy e felismerés révén lehet egyes régi nagy problémákat megoldani. Ily módon e hosszabb út bejárása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy meggyőződésemmé vált: az emberi jogok terület szerinti tagolódása s az emberi jogok ennek megfelelő új tipológiája legalább olyan fontos, mint az emberi jogok generációs tagolódása és tipológiája.

A mondottak alapján célszerűnek látszik, hogy először a nyelvi, a kulturális és a vallási jogokból kiindulva vezessem le az emberi jogok területi tagolódását, s csak ezt követően mutassam be, hogyan lehet ezt sokkal egyszerűbben is felfedezni. A két elemzés természetesen erősíti egymást: az egyszerűbb és rövidebb levezetés óriási mértékben megnöveli a hosszabb levezetés meggyőző erejét, a hosszabb levezetés pedig megmutatja, hogy az emberi jogok terület szerinti tagolódása kiterjed a nyelvi, a kulturális és a vallási, illetve a kisebbségi jogokra is. Nem mellékes végül, hogy a kirajzolódó összkép már minden további bizonyítás nélkül is rávilágít az emberi jogok terület szerinti felosztásának, területi tipológiájának jelentőségére. A nyelvi, kulturális, vallási, illetve kisebbségi jogok közül a nyelvi jogokkal foglalkoztam a legtöbbet, és az emberi jogok terület szerinti tagolódását is e jogok vizsgálata során fedeztem fel; kutatásaim mindazonáltal valamilyen formában mindig érintették a kulturális, a vallási, illetve a kisebbségi jogokat is. Ez ma fokozottan igaz: egyre inkább megerősödik az a véleményem, hogy a nyelvi jogok körében elért eredmények bizonyos mértékben a kulturális és a vallási, valamint a kisebbségi jogokra is kiterjednek.

A nyelvi emberi jogokat több irányból is vizsgáltam, s az emberi jogok területi tagolódásának gondolatához is eljutottam mindegyik irányból. Az egyik ilyen levezetés kiindulópontja a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, s közelebbről ennek nevezetes kisebbségi cikke, a 27. cikk volt. Az Egyezségokmány 27. cikkével kapcsolatban bizonyos filozófiai indíttatások nyomán kezdettől fogva azt vizsgáltam – főképp a cikkben elismert nyelvi jog alanyainak és e jog tartalmának meghatározására összpontosítva figyelmemet –,³ hogy a cikk jogalany-meghatározásai nincsenek összhangban a cikk jogtartalom-meghatározásaival, s e felvetések perspektívájából sokáig idegenszerűnek tűnt számomra a cikk uralkodó értelmezése. Jó időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy rádöbbenjek: a 27. cikkre vonatkozó saját jogértelmezésem valójában nagyon közel áll az uralkodó értelmezéshez, mi több, az uralkodó jogértelmezés folytatásaként, továbbgondolásaként fogható fel. Amiből persze az is következik, hogy jogértelmezésem bizonyos eredményei levezethetők nem csupán az általam régóta feszegetett problémákból, hanem az uralkodó vélemény fő gondolatmenetéből is.

³ Vö. ANDRÁSSY György: Etnikai kisebbségek és emberi jogok. *Regio*, 1993/2. 74–79.

Az alábbiakban először ismertetem az uralkodó vélemény említett gondolatmenetét, majd ennek mintegy folytatásaként felvázolom a 27. cikkre vonatkozó saját jogértelmezésemet, amely már elvezet az emberi jogok területi tagolódásának téziséhez. Ezt követően bemutatom, hogyan lehet az emberi jogok terület szerinti tagolódását sokkal egyszerűbben is felfedezni, végül pedig levonok még néhány fontos következtetést.

2. Az Egyezségokmány 27. cikkének rejtélye és a cikk implikációi

Az Egyezségokmány 27. cikke azért rejtélyes, mert valójában nem tudni, mit is jelent igazán. Az uralkodó vélemény legalábbis az, hogy sokkal többet foglal magában, mint amit szó szerinti értelmezése sugall, vagyis a cikkben elismert jogoknak vannak fontos, de kimondatlan, hallgatóságos többlettartalmaik, implikációik, s az alapvető feladat fényt deríteni ezekre. De valóban ez-e a helyzet, s ha igen, akkor hogyan alakulhatott ez ki – merül fel azonnal a kérdés; indokoltnak látszik tehát röviden felidézni a történeteket.

Az Egyezségokmány 27. cikkének elfogadását egy hosszú, mintegy hét évig tartó vita előzte meg. Ez már 1947-ben, az emberi jogok nemzetközi kodifikációjának kezdetén, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának szövegezésekor megkezdődött – amikor is a delegátusok nem jutottak egyetértésre, s ezért a Nyilatkozat nem tartalmaz kisebbségi cikket –, majd folytatódott az Egyezségokmány szövegezésével, s e munkálatok eredményeként 1954-ben már elfogadták a tervezetnek azt a cikkét, amely ma a 27. cikket képezi. Ez így hangzik: „Azokban az államokban, ahol etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbségek léteznek, az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival közösségben saját kultúrájukat élvezzék, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy hogy saját nyelvüket használják.”⁴

Az uralkodó értelmezés e cikkről annak nyomán alakult ki, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Diszkrimináció elleni és kisebbségvédelmi albizottsága az Egyezségokmány 1966-ban történt elfogadása után aggódni kezdett a cikk végrehajthatóságát illetően, s végül megbízta egyik tagját, Francesco Capotorti professzort, hogy különleges jelentéstevőként irányítsa az ezzel kapcsolatos vizsgálódásokat: állítson össze például egy, az államoknak kiküldendő kérdőívet, és elemezze a beérkező válaszokat. Így született meg 1977-ben a nevezetes Capotorti-tanulmány, amelynek számos megállapítása uralkodó véleménnyé vált.

Capotorti a cikk kapcsán sok más mellett három kérdésről alakított ki nagy hatásúnak bizonyuló álláspontot: *a)* az államokat terhelő kötelezettségek természetéről, *b)* a jogalanyokról, pontosabban a jogalanyok kapcsán a „kisebbség” szó jelentéséről, és *c)* a jogok tartalmáról. Az államokat terhelő kötelezetről Capotorti úgy vélte, hogy a 27. cikkben elismert jogok nem csupán toleranciát várnak el az államoktól – amint azt sokan gondolták –, hanem pozitív ténykedést vagy azt is. A jogalanyokkal kapcsolatban Capotorti megalkotta – de csak a 27. cikk végre-

⁴ Vö. 1976. évi 8. tvr., amelynek szövegét több helyen pontosítottam az angol eredeti alapján.

hajtásának összefüggésében – híres kisebbségdefinícióját.⁵ Ami végül a jogok tartalmát illeti, Capotorti arra a következtetésre jutott, hogy a 27. cikkben elismert jogok tartalmilag jóval túlmutatnak azon, amit első látásra sugallnak, azaz mindhárom jognak vannak fontos implikációi. Egyik fő megállapítása ez ügyben így szólt:

„Kétségtelen, hogy van egy fölöttébb szoros kapcsolat a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára vonatkozó 18. cikke és a 27. cikk között, amennyiben ez utóbbi a vallási kisebbségeket érinti; még azon is eltűnődhetünk, hogy vajon ennek fényében ez nem kettőzi-e meg, amit a 18. cikk kimond.”⁶

Nos, Capotorti szerint a 27. cikk megkettőzi, amit a 18. cikk már kimond, sőt implikációi még ennél is tovább terjednek. Emellett persze úgy gondolta, vannak a 18. cikknek is implikációi, s mivel a két cikk folyamányait nehéz szétválasztani, a továbbiakban együtt vizsgálta őket.⁷ Capotortinak ezt az Egyezségokmány 18. és 27. cikke közötti kapcsolatra vonatkozó álláspontját sokan elfogadták, köztük Patrick Thornberry is, aki szintén nagy szerepet játszott az uralkodó vélemény kialakításában. Thornberry a két cikk kapcsolatáról a következőket írta: „a 27. cikknek köteleznie kell az államot arra, hogy többet nyújtson, mint amit a 18. cikkből következően nyújt, máskülönben a 27. cikk felesleges.”⁸

Thornberry tehát úgy vélte, a 27. cikk vallási kisebbségeket érintő része felesleges, ha nem von maga után több állami kötelezettséget, mint amilyen kötelezettségek a 18. cikkből fakadnak. Tekintve azonban, hogy az ENSZ különféle bizottságai, a Közgyűlés, a tagállamok kormányservei hét éven át vitatták a cikk szövegét, az a jogértelmezési eredmény, miszerint a cikk, illetve ennek egyik pillére felesleges, igencsak kínos lenne, különösen úgy, hogy a jogértelmezés bevett hagyományai és a szerződések jogáról szóló Bécsi Egyezmény vonatkozó rendelkezései lehetővé teszik a cikk e részének másfajta és sokkal helyesebb értelmezését is: azt, amely szerint a 27. cikk vonatkozó része jóval többet jelent annál, mint amit kimond, azaz vannak igen jelentős implikációi. A legkevésbé sem véletlen tehát, hogy Capotorti, majd az ő nyomdokain Thornberry az implikációs jogértelmezés mellett tört lándzsát.

Capotorti természetesen tüzetes vizsgálat alá vetette a 27. cikkben elismert kulturális és nyelvi jogot is, s ezekkel kapcsolatban szintén arra az eredményre jutott, hogy ezek is több tartalmat hordoznak, mint amennyit kimondanak.⁹ S hogy milyen jelentőséget tulajdonított Capotorti a cikk implikációs értelmezésének, az kitűnik abból, hogy már tanulmányának előszavában szükségesnek tartotta leszögezni, hogy a 27. cikkben lefektetett elvek „minden implikációját is meg kell érteni.”¹⁰

⁵ Vö. Francesco CAPOTORTI: *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York, United Nations, 1979. 568. bek.

⁶ Uo., 227.

⁷ Uo., 386. és 387–428. bek.

⁸ Illetve ennek a vallási kisebbségekre vonatkozó része is az lenne. Patrick THORNBERRY: *International Law and the Rights of Minorities*. Oxford, Clarendon, 1991. 193.

⁹ CAPOTORTI i. m. (5. lj.) 429. bek.

¹⁰ Vö. uo. iv.

Thornberry így összegezte véleményét: „A lényeg itt az, hogy ha a 27. cikknek nem tulajdonítunk erősebb tartalmat, ez nem tesz hozzá semmit az Egyezségokmányhoz. A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságát már védi a 18. cikk, és ott van például, amennyiben a nyelv és a kultúrát nézzük, a kifejezés szabadságáról szóló rendelkezés a 19. cikkben is.”¹¹

Eszerint olyan átfedések vannak a 27. cikkben és az Egyezségokmány más cikkeiben elismert jogok között, hogy ha a 27. cikk által elismert jogoknak „nem tulajdonítunk erősebb tartalmat,” ez a cikk „nem tesz hozzá semmit az Egyezségokmányhoz”, s ezért felesleges. Thornberry következtetése ezek után Capotortéhoz hasonlóan az, hogy a 27. cikknek erősebb tartalmat kell tulajdonítani: kibontásra váró implikációkat. Ezeket mindazonáltal sem Capotorti, sem Thornberry, sem azok nem fejtették ki teljesen, akik hozzájuk hasonló álláspontra helyezkedtek. Kedvező fogadtatásra talált viszont Capotorti tanulmányának az a javaslata, hogy az ENSZ készítsen egy nyilatkozatot „a kisebbségi csoportok tagjainak jogairól az Egyezségokmány 27. cikkében kinyilvánított elvek keretei között”.¹²

A nyilatkozat kidolgozása hamarosan meg is kezdődött, a munka azonban lelassult, és a nyilatkozatot csak 1992-ben fogadta el az ENSZ Közgyűlése. A nyilatkozat kibontotta a 27. cikkben elismert jogok egyes implikációit, de azokhoz a felvetésekhez képest, amelyeket a Capotorti-tanulmány tartalmaz, vagy amelyeket Thornberry fogalmazott meg, nem hozott igazi áttörést. Ezzel együtt a kisebbségi nyilatkozat megszületése jelentős eredmény volt, és hatása sem lebecsülendő, különösen annak fényében, hogy nincs jogi kötőereje.¹³

Az emberi jogok regionális nemzetközi joga nagyrészt az emberi jogok univerzális nemzetközi jogához, s ezen belül az Egyezségokmányhoz igazodik, a 27. cikkben foglalt jogokat azonban a regionális emberi jogi egyezmények közül sem az európai, sem az amerikai, sem az afrikai nem vette át; elismert viszont hasonló jogokat az emberi jogok arab egyezménye és a Független Államok Közössége által elfogadott emberi jogi egyezmény.¹⁴ Az, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye nem tartalmaz egy, az Egyezségokmány 27. cikkéhez hasonló cikket, nem jelenti azt, hogy a kisebbségi kérdésben Európa tétlen maradt volna. Az Európa Tanács 1992-ben elfogadta a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját, amely ugyan nem jogokat

¹¹ THORNBERRY i. m. (8. lj.) 180.

¹² Vö. CAPOTORTI i. m. (5. lj.) 617. bek. Bruhács János ennek kapcsán azt írta még 1988-ban, hogy „már a Capotorti-jelentés szükségesnek ítélte azt, hogy a 27. cikkből dedukcióval levonható elveket kifejezetten megfogalmazzzák” BRUHÁCS János: A kisebbségek védelmének nemzetközi jogi szabályozása az ENSZ keretében. In: SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Tanulmányok a nemzeti kisebbségek védelméről*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem ÁJK, 1988. 209.

¹³ Az ENSZ kisebbségi nyilatkozatának születési körülményeiről, a 27. cikkhez való viszonyáról és hatásáról I. különösen Alan PHILIPS: Historical Background on the Declaration. In: Ugo CARUSO – Rainer HOFMANN (szerk.): *The United Nations Declaration on Minorities*. Leiden, Brill Nijhof, 2015. 1–18.; Gudmundur ALFREDSSON: Minority Rights and the United Nations. In: CARUSO–HOFMANN i. m. 19–45.; Ulrike BARTEN: Article 27 ICCPR: A First Point of Reference. In: CARUSO–HOFMANN i. m. 46–65., valamint Asbjorn EIDE: An Overview of the UN Declaration and Major Issues Involved. In: CARUSO–HOFMANN i. m. 66–86.

¹⁴ A Független Államok Közössége által 1995-ben elfogadott egyezményről van szó, amelynek 21. cikke szerint „a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni a jogot, hogy akár egyénileg, akár kollektív akadálytalanul kifejezzék, megőrizték és fejlesszék etnikai, nyelvi, kulturális vagy vallási identitásukat”. <http://www.unhcr.org/protection/migration/4de4cef19/cis-convention-human-rights-fundamental-freedoms.html>

ismer el, hanem nyelveket véd, ugyanakkor kifejezetten támaszkodik az Egyezségokmány 27. cikkében elismert nyelvi jogra, alapeszméje pedig – ahogy én látom – igencsak figyelemre méltó a 27. cikk implikációival kapcsolatban.

Nem sokkal később, 1995-ben az Európa Tanács elfogadta a Nemzeti Kisebbségek Védelmének Keretegyezményét is, amelynek számos rendelkezése az Egyezségokmány 27. cikkében foglalt jogok részletezéseként, bizonyos implikációinak kibontásaként fogható fel. Ezzel együtt a Keretegyezmény – bár elfogadása, hatálybalépése és alkalmazása jelentős fejleménye az európai kisebbségvédelemnek – szintén nem tartalmaz átütő erejű novumokat. A 27. cikk implikációinak kibontásához hozzájárulnak más okmányok is, ezek közé tartoznak az EBESZ Kisebbségi Főbiztosának ajánlásai, de ide sorolható az őshonos népek jogairól elfogadott ENSZ-nyilatkozat, a kulturális sokféleségről szóló UNESCO-nyilatkozat, valamint az utóbbi tárgyban született nemzetközi egyezmény is.

Az Egyezségokmány végrehajtásában, alkalmazásában és értelmezésében kulcsszerepet játszik az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága, s ez áll az Egyezségokmány 27. cikkére is. Külön figyelmet érdemel a Bizottságnak a 27. cikkről 1994-ben elfogadott Általános magyarázata, amely – amellet, hogy szakít például Capotorti kisebbség-definíciójának az állampolgárságra vonatkozó kitételével – megerősíti a 27. cikk Capotorti és Thornberry által adott értelmezésének néhány lényeges pontját.¹⁵ Megerősíti többek között azt, hogy az Egyezségokmány részes államai tevélegesen is kötelesek hozzájárulni a 27. cikkben elismert jogok érvényesüléséhez, végső soron tehát ahhoz, hogy az érintett kisebbségek megőrizhessék kulturális, vallási és nyelvi sajátosságait.¹⁶ Témánk szempontjából azonban még fontosabb az Általános magyarázat következő megállapítása:

„A Bizottság megjegyzi, hogy ez a cikk olyan jogot mond ki és ismer el, amelyben kisebbségi csoportokhoz tartozó egyének részesülnek, és különbözik minden más, az Egyezségokmány értelmében őket mint egyéneket mindenki mással együtt megillető jogtól, és kiegészíti e jogokat.”¹⁷

E megállapításból kitűnik, hogy Capotortihoz és Thornberryhez hasonlóan a Bizottság is úgy fogja fel a 27. cikket, hogy az abban foglalt jognak – valójában három jognak – vannak az Egyezségokmányban elismert minden más, valamennyi embert megillető egyéni jognál erősebb jogtartalmai. Egyértelműen jelzi ezt, hogy a Bizottság a 27. cikkben kimondott és elismert jogról – illetve három jogról – megállapítja, hogy ezek ‘különböznek’ mindazoktól az egyéni jogoktól, amelyeket az Egyezségokmány egyetemes, mindenkit megillető jogokként ismer el, és ‘kiegészítik’ e jogokat. A gond csak az, hogy a Bizottság sem bontotta ki a 27. cikkben elismert jogoknak ezeket az Egyezségokmányban elismert és minden más egyéni jogtól ‘különböző’, és e jogokat ‘kiegészítő’ jogosítványait.

Összességként elmondható, hogy az Egyezségokmány 27. cikkének uralkodó értelmezésében van egy különös ellentmondás. Az általános vélemény szerint ugyanis a 27. cikkben elis-

¹⁵ Vö. CCPR General Comment No. 23, Article 27 (Rights of Minorities), különösen 5.2. és 6.1. bek., <http://www.refworld.org/docid/453883fc0.html>

¹⁶ Uo., 9. bek.

¹⁷ Uo., 1. bek.

mert jogoknak vannak kimondatlan, hallgatólagos többlettartalmaik, amelyek feltárása döntő fontosságú lenne, s e cél érdekében – mint láttuk – még jogalkotási lépések is történtek, ezen implikációkat azonban sem az uralkodó vélemény képviselői, sem a megszületett nemzetközi okmányok nem bontották ki teljesen, s nem tette ezt meg az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága sem. Ez azonban egy áldatlan állapot, amely immár negyven éve, a Capotorti-jelentés elfogadása óta tart, és amelyen egyszer már túl kellene lépni. Az alábbiakban erre tesztek kísérletet a 27. cikk főbb vonzatainak kibontásával.

3. Az Egyezségokmány 27. cikkében rejlő vonzatok a jogalanyokat is érintik

Térjünk vissza először Capotortinak a 18. és a 27. cikk kapcsolatáról alkotott felfogásához! Eszerint – ahogy azt korábban már láttuk – a 27. cikk vallási kisebbségeket érintő része legalább ‘megkettőzi’, amit a 18. cikk kimond. Fel kell figyelniük azonban arra, hogy a 18. cikk nem csupán a jogtartalmaikat tekintve mond ki többet, mint a 27. cikknek a vallási kisebbségeket érintő része, hanem a jogalanyokat tekintve is: amíg a jogalanyokat a 27. cikk „a vallási kisebbségekhez tartozó személyekként”, addig a 18. cikk „mindenkiként” határozza meg. Következésképpen, ha a 27. cikknek a vallási kisebbségeket érintő része valóban megkettőzi, amit a 18. cikk kimond, akkor ez a megkettőzés nem csupán a jogtartalmaikra, hanem a jogalanyokra nézve is igaz; más szóval a 27. cikk a vallásszabadságot már nem kisebbségi jogként, nem csupán a vallási kisebbségekhez tartozó személyek jogaként vonja maga után, hanem egyetemes emberi jogként, azaz „mindenki” jogaként. Capotorti azonban e ‘megkettőzésnek’ csak a jogtartalomra vonatkozó részével foglalkozott, és úgy vélem, jogértelmezésének ez egy gyenge pontja.

Thornberrynél hasonló a helyzet. Mint már idéztem tőle, a lényeg nézete szerint az, hogy „ha a 27. cikknek nem tulajdonítunk erősebb tartalmat, ez nem tesz hozzá semmit az Egyezségokmányhoz. A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságát már védi a 18. cikk.” Nem kétséges ezek után, hogy Capotortinhoz hasonlóan Thornberry szintén a jogtartalmaikra összpontosít. Ezzel azonban Thornberry is következtelenné válik: fölteszi, hogy a 27. cikk vallási kisebbségeket érintő részéből még annál is erősebb jogtartalmaik következnek, mint amiket a 18. cikk kimond, viszont figyelmen kívül hagyja, hogy a 18. cikk az általa kimondott jogtartalmaikat nem csupán a vallási kisebbségekhez tartozó személyek jogaként, hanem mindenki jogaként mondja ki.

Láttuk végül, hogy az Emberi Jogi Bizottság szerint a 27. cikkben kimondott jogok ‘különböznek’ mindazoktól az egyéni jogoktól, amelyeket az Egyezségokmány egyetemes, mindenkit megillető jogokként ismer el, illetve ‘kiegészítik’ e jogokat. Mindez természetesen áll a 18. cikkben elismert vallásszabadságra is. Ha azonban a 27. cikkben kimondott vallási jog csak ‘különbözik’ attól, amit a 18. cikk mindenki számára elismer, illetve csak és kizárólag ‘kiegészíti’ azt, amit a 18. cikk mindenki számára elismer, akkor a 27. cikkben elismert vallási jog, azaz „a saját vallás vallásához és gyakorlásához való jog” nem jelentheti azt, amit kimond: csak valami mást és többet jelenthet. Az viszont igencsak különös jogértelmezési eredmény, hogy egy kitétel csak és kizárólag olyasmint jelenthessen, amit nem mond ki, azt pedig ne jelenthesse, amit kimond. Ezért azt, hogy a 27. cikkben elismert (három) jog ‘különbözik’ attól, amit az

Egyezségokmányban elismert más egyéni jogok mindenki számára elismernek, s egyben 'kiegészíti' ezeket az egyéni jogokat, nyilván úgy kell értenünk, hogy a 27. cikk magában foglal olyan tartalmakat, amelyeket más cikkek is kimondanak, de ezeken túlmutat. Így viszont ismét oda lyukadunk ki, hogy ha a 27. cikkben kimondott vallási jog magában foglalja azt is, amit a 18. cikk már elismer, akkor a 27. cikkben kimondott vallási jognak nyilván magában kell foglalnia a 18. cikk joganyait is.

Megjegyzem, a Bizottság azért helyezte a hangsúlyt a 27. cikk és a többi vele összefüggő cikk különbségére és a 27. cikk kiegészítő jellegére, mert a tagállamok kormányai hajlamosak voltak azonosítani a 27. cikk tartalmát az Egyezségokmány némely más rendelkezésével.¹⁸ *Mutatis mutandis*, hasonlókat lehet megállapítani a 27. cikknek az *etnikai*, valamint a *nyelvi* kisebbségeket érintő részéről is, azaz levonható az a következtetés, hogy az uralkodó felfogás implikációs gondolatmenetét ki kell terjeszteni a 27. cikk jogalany-meghatározásaira is.

Az utóbbi következtetést le lehet vezetni más úton is, jelesül abból kiindulva, hogy feszültség van a 27. cikk jogalany- és jogtartalom-meghatározásai között. Ez a kiindulópont azonban már egybeesik a 27. cikkre vonatkozó saját jogértelmezésemével: azzal, amelyre immár mintegy két évtizede támaszkodom.¹⁹ Az alábbiakban e jogértelmezést ismertetem röviden, és pedig a cikkben foglalt mindhárom jogra vonatkozóan. Mindenekelőtt ismét felidézem a 27. cikk szövegét: „Azokban az államokban, ahol etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbségek léteznek, az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival közösségben saját kultúrájukat élvezzék, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy hogy saját nyelvüket használják.”

A cikk jogalany-meghatározásainak a jogtartalom-meghatározásaihoz való viszonyával látólag nincs nagyobb baj, hiszen úgyszólván természetes, magától értetődő, hogy azokban az államokban, ahol etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbségek léteznek, az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival közösségben saját kultúrájukat élvezzék, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy hogy saját nyelvüket használják. Mi akkor a probléma? Az, ami e rendelkezésből következik. Abból ugyanis, hogy az etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy saját kultúrájukat élvezzék, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy hogy saját nyelvüket használják, az következik, hogy az etnikai, vallási, illetve nyelvi többséghez tartozó személyektől viszont meg lehet tagadni ezeket a jogokat. Ez az eredmény azonban maga az irracionális, a képtelenség, a merő igazságtalanság.

Először is, az ember kulturális lény: minden ember valamilyen kultúrába születik bele, minden ember valamilyen kultúrát hordoz, s ennél fogva nyilvánvaló, hogy nemcsak az etnikai kisebbségekhez tartozó személyektől, hanem senkitől sem lehet megtagadni azt a jogot, hogy ezt a kultúrát, a saját kultúráját élvezze. Éppily világos, hogy az ember véleményalkotó lény: minden ember valamilyen szellemben nevelkedik, s ezért minden embernek van valamilyen vallása vagy nem vallásos meggyőződése, vagy legalább egy homályos elképzelése az élet és a világ végső dolgairól, ennél fogva nyilvánvaló, hogy nemcsak a vallási kisebbségekhez tartozó személyektől, hanem senkitől sem lehet megtagadni a jogot, hogy saját vallása vagy meggyőződése le-

¹⁸ Uo., különösen 1., 2. és 9. bekezdés.

¹⁹ Vö. ANDRÁSSY György: *Nyelvi jogok*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem, 1998. 98–105.

gyen, s hogy ezt vallja, gyakorolja, kifejezze. Hasonlóképpen, az ember nyelvi lény: minden ember nyelvhasználó, van anyanyelve vagy saját nyelve, és nyilvánvaló, hogy nemcsak a nyelvi kisebbségekhez tartozó személyektől, hanem senkitől sem lehet megtagadni azt a jogot, hogy a saját nyelvét használja.

Ily módon a 27. cikk jogtartalom- és jogalany-meghatározásai között valóban ellentmondás feszül: a jogtartalom-meghatározások más jogalany-meghatározásokat implikálnak, túlmutatnak a cikk jogalany-meghatározásain, egyetemes, minden emberre kiterjedő jogalany-meghatározásokat követelnek. A cikk az implikált egyetemes jogalany-meghatározással két változatban is megfogalmazható:

„Senkitől sem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportja más tagjaival közösségben saját kultúráját élvezze, hogy saját vallását vagy meggyőződését vallja és gyakorolja, illetve kifejezze, vagy hogy saját nyelvét használja.”

„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy csoportja más tagjaival közösségben saját kultúráját élvezze, hogy saját vallását, illetve meggyőződését vallja és gyakorolja, illetve kifejezze, vagy hogy saját nyelvét használja.”

A fentiekből természetesen az is következik, hogy az Egyezségokmány 27. cikkének uralgó értelmezése a jogalanyok ügyében hibás, vagy legalábbis hiányos: sokáig szinte csak a kisebbség fogalmának definiálására törekedett, s mindmáig elmulasztotta kiterjeszteni saját implikációs jogértelmezését a jogalanyokra. Nagyon valószínű azonban, hogy ez nem volt egészen véletlen. Nyilván gondolkodóba ejtette ugyanis mind Capotortit, mind Thornberryt a 27. cikk előkészítő anyaga, amelyet mindketten jól ismertek. Feltehetően eltöprengtek például azon, hogy a cikk elfogadásának legfőbb akadályát a bevándorlók jogaival összefüggő aggályok képezték, s a vita végső szakaszában épp az ilyen aggályok miatt utasítottak el egy olyan cikkjavaslatot – a jugoszlávot –, amely egyetemes jogalany-meghatározású volt. Ezért elképzelhető, hogy Capotorti és Thornberry is úgy gondolta, a szóban forgó kérdések feszegetése nem kecsesített különösebb előnyökkel, sőt még az elért eredményeket is veszélyeztetheti; az mindenestre tény, hogy egyikük sem vizsgálta meg behatóan és részletesen a bevándorlók jogaival, s ennek kapcsán az egyetemes jogalany-meghatározással összefüggő kérdéseket.

Nyilván nem kerülte el Capotorti és Thornberry figyelmét az sem, hogy az Egyezségokmány megalkotói tudták: a 27. cikk kisebbségi jogalany-meghatározásai problematikusak a diszkrimináció tilalma szempontjából, minthogy e jogalany-meghatározások értelmében a cikk által elismert jogok csak a kisebbségekhez tartozó személyeket illetik meg, a többséghez tartozókat nem, ami pedig tiltott megkülönböztetésnek látszik, s éppígy tudták, az Egyezségokmány megalkotói milyen magyarázatot adtak erre a problémára. A magyarázat lényegében megegyezett a kisebbségi jogoknak azzal az ismert felfogásával, miszerint a kisebbségi jogok voltaképpen a kisebbség és a többség, illetve a kisebbséghez tartozó személyek, valamint a többséghez tartozó személyek közötti valódi egyenlőség, az ún. *materiális egyenlőség* megteremtésére hivatottak.²⁰

²⁰ A formális és a materiális egyenlőség közötti kapcsolat nem is olyan egyszerű, mint amilyennek látszik. Erről bővebben I. ANDRÁSSY György: *Nyelvszabadság: Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013. 213–232.

Mint korábban már említettem, a 27. cikk szövegezési előzményei egészen 1947-ig, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának első tervezetéig, az ún. Titkársági fogalmazványig nyúlnak vissza. Ebben ugyanis volt egy kisebbségi cikk, amelyet azonban egy drámai vita után törölték a tervezetből, az ennek pótlására benyújtott javaslatokról pedig már érdemben nem is szavaztak: az ügyet visszautalták további tanulmányozásra az ENSZ illetékes szerveihez. A Nyilatkozat előkészítő anyagából az is kiderül, hogy a különféle cikk-tervezetek elfogadását már ekkor is főként a bevándorlók jogaival kapcsolatos problémák akadályozták: az ún. bevándorló államok, tehát az amerikai kontinens államai, valamint Ausztrália és Új-Zéland ugyanis attól tartottak, hogy a tervbe vett kisebbségvédelem megilleti majd a területükön élő és oda folyamatosan érkező bevándorlókat is, amiről viszont ők hallani sem akartak.

Erről elég talán csak egyetlen hozzászólásból, de Athayde brazil küldött hozzászólásából felidézni egy részletet: „Braziliában konkrétan minden oktatás a nemzeti nyelven folyik. Ha a külföldiek használhatnák a nyelvüket az iskolákban, a bíróságok előtt és egyéb más helyzetekben, a bevándorlóknak nem állna érdekükben portugálul tanulni, és mielőbb asszimilálódni a brazil népségbe.”²¹ Később, az Egyezségokmány szövegezése idején ez a bevándorlókkal kapcsolatos vita megismétlődött; Diaz-Casanueva (Chile) például többek között ezeket mondta:

„A latin-amerikai országok bevándorló országok és tágra nyitják ajtóikat Európa népei előtt az utolsó háború vége óta. Valóban, a bevándorlás Latin-Amerikába nem csupán egyéni családok és csoportok mozgása; eléri a betelepítés arányát. A latin-amerikai országok azt akarják, hogy az új telepek váljanak a nemzeti közösség tagjaivá és ne alakítsanak elkülönült kisebbségi csoportokat.”²²

„Küldöttsége teljes mértékben készen áll a nem-megkülönböztetés elvének elismerésére, de határozottan ellenzi speciális előjogok adományozását, amelyek sok problémát idézhetnek elő. [...] Nem volna bölcs dolog, ha támogatnánk az új kisebbségi csoportok kialakításának *bomlasztó tendenciáját*.”²³

A chilei küldött fölvetette azt is, hogy a kisebbségvédelemnek kizárólag a *történelmileg* kiforrott csoportokra szabadna korlátozódnia, és be is nyújtott egy ilyen értelmű módosító javaslatot, amit később el is fogadtak, de közben törölték belőle a történelmi kisebbségekre utaló kitételt, s ezt a „létező” szóval helyettesítették. Így alakult ki a 27. cikket bevezető rész: „azokban az államokban, amelyekben etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbségek léteznek”.

Mint említettem, a vita utolsó fázisában Jugoszlávia beterveztett egy egyetemes jogalany-meghatározású javaslatot, s ezt épp azért utasították el, mert úgy gondolták, hogy *bomlasztó tendenciákat* eredményezhet, ha „minden személy” igényelhetné a kisebbségek jogainak előnyeit.²⁴ Nem nehéz észrevenni, hogy a „bomlasztó tendenciák” (*disruptive tendencies*) kifejezés a chilei küldöttől származott, aki azt a bevándorlással kapcsolatban használta, s ily módon világos az is, hogy miért eredményezhetne „bomlasztó tendenciákat,” ha „minden személy” igényel-

²¹ UN Doc A/C.3/SR.161, 721.

²² UN Doc E/CN.4/SR.368, 8–11.

²³ Uo. Kiemelés tőlem – A. Gy.

²⁴ Secretary-General, Annotation, 1955. július 1., A/2929, http://www.2ohchr.org/english/issues/opinion/articles1920_iccpr/docs/A-2929.pdf, 63.

hetné a kisebbségek jogainak előnyeit: azért, mert akkor a bevándorlókat is megilletnék ezek a jogok, amit viszont a bevándorló államok egyöntetűen elleneztek. Ezért az egyetemes jogalany-meghatározású jugoszláv javaslat elfogadására csak akkor nyílt volna esély, ha az megoldja a bevándorlással összefüggő problémákat is, ennek azonban még a körvonalai sem mutatkoztak a javaslatban.

Fölvethető persze, hogy amennyiben a 27. cikket mégis egyetemes jogalany-meghatározásokkal fogadták volna el, mi lett volna az etnikai, vallási és nyelvi többséghez, valamint az etnikai vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek *materiális* egyenlősége szempontjából nélkülözhetetlen kisebbségi jogalany-meghatározásokkal. Nos, ahogy én látom, nem veszték volna el: ha a jugoszláv javaslatnak vagy az arról lefolytatott vitának sikerült volna az egyetemes jogalany-meghatározású jogokat úgy megfogalmaznia, hogy az megoldotta volna a bevándorlókkal összefüggő főbb problémákat, akkor a további lépések során ismét felmerült volna az igény bizonyos kisebbségi jogok elismerésére, s ez logikai szempontból épp így lett volna természetes. A mindenkit megillető, a közös, az egyetemes jogok ugyanis logikailag voltaképpen főszabályok, s ezekhez képest a csak a kisebbségekhez tartozó személyeket megillető jogok kivételek, s mint ilyeneknek természetesen a főszabályok után van a helyük. Más szavakkal, előbb kell jönniük azoknak a rendelkezéseknek, amelyek a *formális* egyenlőség kifejezői, s csak ezek után azoknak, amelyek a többséghez és a kisebbségekhez tartozó személyek közötti *materiális* egyenlőséget hivatottak biztosítani.

Visszatérve most már a 27. cikk Capotorti és Thornberry által kidolgozott értelmezésére, ennek implikációs elemeit – mint láttuk – átvette az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága is, s így módon ez az implikációs jogértelmezés uralkodó jogértelmezéssé vált. E jogértelmezésnek a gyenge pontja – miként azt a fentiekben kimutattam – az, hogy nem terjed ki a 27. cikk jogalany-meghatározásainak implikációira. Most azonban már jól látszik az is, hogy amennyiben Capotorti, Thornberry vagy mások kiterjesztették volna ezt az implikációs jogértelmezést a jogalany-meghatározások implikációira is, akkor nem érthették volna be azzal, hogy rámutatnak: a 27. cikk jogalanyainak is vannak implikációi, s ezek – legalábbis az első körökben – éppenséggel egyetemes jogalany-meghatározások. Nem, az implikációs jogértelmezésnek meg kellett volna oldania a bevándorlók jogaival összefüggő problémákat is, azokat a problémákat, amelyek a chilei küldött, majd a Közgyűlés szerint is „bomlasztó tendenciákat” eredményezhetnek. Mi több, tovább kellett volna haladniuk a vonatok kibontásában, s el kellett volna jutniuk az olyan *materiális* egyenlőséget biztosító jogtartalmakhoz is, amelyekhez már kisebbségi jogalany-meghatározások tartoznak. Minderre azonban – úgy tűnik – az uralkodó értelmezés tekintélyei még csak kísérletet sem tettek. A magam részéről viszont az alábbiakban épp arra vállalkozom, hogy nagy lépésekben, számos részletkérdéstől eltekintve, bejárom ennek az implikációs jogértelmezési útnak egy jelentős részét.

Mindenekelőtt megismétlem, hogy a 27. cikk uralkodó implikációs értelmezése véleményem szerint féloldalas, kizárólag a jogtartalmakra vonatkozik, holott a jogtartalmak és a jogalanyok között eleve nincs összhang: a cikk kimondott jogtartalmi egyetemes jogalanyokat követelnek és implikálnak. Legalább ilyen fontosnak tartom azonban azt is aláhúzni, hogy az Egyezségokmány 27. cikkének ez az uralkodó implikációs értelmezése inkább hiányos, mintsem hibás: kiterjesztése a jogalanyokra nem annyira korrigálja, mint inkább kiegészíti – éspedig az uralkodó értelmezés jegyében – az eredeti elgondolást, a 27. cikk „minden implikációjának” megértésére való törekvést.

4. A 27. cikk további implikációi: kultúraszabadság, vallásszabadság, nyelvszabadság

A 27. cikk implikációinak kibontásában az egyetemes jogalany-meghatározások felszínre hozása csak a kezdet: nyilvánvaló ugyanis, hogy a 27. cikk átalakított szövege mindkét változatban túlhajt önmagán további implikációk felé. Az ok: a jogtartalmak csonkák, hiányosak. Az egyszerűség kedvéért ezt csak a második szövegváltozattal kapcsolatban mutatom ki. Lássuk tehát ezt a korábban már levezetett szöveget:

„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy csoportja más tagjaival közösségben saját kultúráját élvezze, hogy saját vallását, illetve meggyőződését vallja és gyakorolja, illetve kifejezze, vagy hogy saját nyelvét használja.”

Első lépésként tegyük fel azt a kérdést, hogy miért ne lenne joga bárkinek a saját kultúráján kívül más kultúrák élvezetéhez is, aztán hogy miért ne lenne joga megismerkedni a saját vallásán kívül más vallásokkal is, s végül miért ne lenne joga a sajátján kívül megtanulni és használni egy vagy több más nyelvet is. Ha azonban már joga van mindenkinek mindehhez – és ezt nehéz lenne elvitatni –, akkor joga kell legyen mindenkinek ahhoz is, hogy alkalmasint ő maga döntse el, hogy épp melyik kultúrát szeretné élvezni, hogy épp mely vallás szertartásán kíván részt venni, vagy hogy épp mely nyelvet szeretné használni. Megeshet végül, hogy körülményeinek alakulása folytán egyesek nagyon közel kerülnek valamely más kultúrához, s hogy egy idő után úgy érzik, már inkább ez az ő kultúrájuk; miért ne lenne joguk ahhoz, hogy immár valóban ezt a kultúrát tekintsek (inkább) a saját kultúrájuknak?

S mivel elvben bárki kerülhet ilyen helyzetbe, miért ne illette meg ez a jog is mindenkit? S éppígy, ha valakinek úgy alakulnak a nézetei, hogy már jobban azonosul egy olyan vallással vagy meggyőződéssel, amellyel csak később ismerkedett meg, miért ne érezhetné már inkább ezt a magáénak, és miért ne lenne joga ahhoz, hogy immár ezt tekintse a sajátjának? Végül, ha valakinek úgy alakul az élete, hogy sokkal többet használja azt a nyelvet, amelyet csak az anyanyelve után tanult meg, egy idő után miért ne érezhetné úgy, hogy már ez áll hozzá közelebb, s miért ne lenne joga a nyelvcseréhez: ahhoz, hogy már ezt a nyelvet tekintse a sajátjának?

A legtöbb ember persze egész életében megmarad a saját kultúrája, a saját vallása és a saját nyelve mellett, s ehhez éppúgy joga van, mint a fent említett kultúra-, vallás- vagy nyelvváltáshoz. Mindenkinek joga van tehát ahhoz, hogy megmaradjon a rá hagyományozott kultúrában, a saját kultúrájában, hogy hű maradjon a rá hagyományozott valláshoz, a sajátjához, s hogy ragaszkodjon a rá hagyományozott nyelvhez, az anyanyelvéhez, a saját nyelvéhez, s e nyelven élje le az életét.

A mondottak szerint az Egyezségokmány 27. cikkében elismert jogok implikációit egészen röviden is össze lehet foglalni. Először: az Egyezségokmány 27. cikkében elismert kulturális jogból, a saját kultúra élvezetéhez való jogból végső soron egy minden embert megillető szabadságjog bontható ki: a kultúraszabadság, melyhez hozzátartozik a kultúra élvezetének szabadsága is. Másodszer, az Egyezségokmány 27. cikkében elismert vallási jogból, a saját vallás gyakorlásához és gyakorlásához való jogból szintén egy egyetemes szabadság vezethető le: a vallásszabadság, melyhez hozzátartozik a vallás gyakorlásának szabadsága is. Végül az Egyezség-

okmány 27. cikkében elismert nyelvi jogból, a saját nyelv használatához való jogból úgyszintén egy mindenként megillető szabadság folyik: a nyelvszabadság, melyhez hozzátartozik a nyelvhasználat szabadsága is.

A kultúraszabadság, a vallásszabadság és a nyelvszabadság egyfelől az ún. *belső* szabadságot, a saját kultúra, a saját vallás és a saját nyelv megtartásának, valamint megváltoztatásának, végső soron tehát a saját kultúra, a saját vallás és a saját nyelv megválasztásának szabadságát jelenti. Magában foglalja azonban másfelől az ún. *külső* szabadságot is: a saját (és esetenként valamely más) kultúra élvezetének, a saját (és alkalmasint valamely más) vallás gyakorlásának, valamint a saját (és alkalmasint bármely más) nyelv használatának a szabadságát. A továbbiakban az egyszerűség kedvéért – és követve a vallásszabadság kapcsán kialakult szokást – a kultúraszabadságba, a vallásszabadságba és a nyelvszabadságba beleértem a kultúra élvezetének, a vallás gyakorlásának és a nyelv használatának szabadságát is.

Ezzel immár nagyot léptünk előre a 27. cikk rejtélyének megfejtésében. Kiderült ugyanis hogy az Egyezségokmány 27. cikke valójában három egyetemes, minden embert megillető szabadságjogot rejt magában: a kultúraszabadságot, a vallásszabadságot és a nyelvszabadságot.²⁵

Az implikációk kibontásának ezzel persze még korántsem értünk a végére. Vegyük például a 27. cikkből levezetett vallásszabadságot: ezt, pontosabban szólva a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságát az Egyezségokmány 18. cikke nem csupán kimondja, hanem definiálja is: öt mondattal. Ennélfogva, ha az Egyezségokmány 27. cikke implikálja a kultúraszabadságot és a nyelvszabadságot, akkor nyilván e szabadságokat is hozzátétőleg ilyen terjedelemben implikálja. Ezek kibontásába itt nem bocsátkozhatom bele, annyit azonban megjegyzek, hogy mivel a 18. cikk a vallásszabadságot elsősorban magánéleti szabadságként definiálja, bizonyosra vehető, hogy a kultúraszabadság és a nyelvszabadság is elsősorban magánéleti szabadság, vagyis e szabadságok is az életnek mindenekelőtt azokra a szféráira terjednek ki, amelyeket a szűkebb vagy tágabb értelemben felfogott magánélet fogalma alá szoktunk sorolni.

Capotorti és Thornberry az Egyezségokmány 27. cikkében elismert három jog implikációinak boncolgatása során nem állt meg a magánélet határainál. Capotorti fölvetette például az államvallások és az államegyházak kérdését, Thornberry pedig szükségesnek tartotta kiemelni, hogy az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága az államoknak feltett kérdéseiben értésre adta, hogy például az Egyezségokmány 27. cikkében elismert nyelvi jognak milyen további, és immár nem magánéleti jellegű „implikációi” jöhetnek még szóba. Mint írta, a többi közt ezek: „Elfogadott hivatalos nyelv-e a kisebbségi nyelv? Mely nyelven folynak a bírósági eljárások, amikor a kisebbségek tagjai a felek?”²⁶

Nyilvánvaló, hogy e kérdések az eddigieknél még messzebbre, a közszféra, a kormányzati szféra felé mutatnak. És itt már súlyos nehézségekbe ütközik az implikációk kibontása, különösen a hivatalos nyelvvel kapcsolatban.

²⁵ A nyelvszabadság és a kultúraszabadság részletesebb levezetését l. ANDRÁSSY György: A magyar nyelv jogállása, a kultúraszabadság és egyes emberi jogok területhez kötöttsége. *JURA*, 2016/1. 11–15. és 17–19.

²⁶ Vö. THORNBERRY i. m. (8. lj.) 200–201.

5. A hivatalos nyelv problémája

Hivatalos nyelvnek fogalmilag azt az egy vagy több nyelvet kell tekintenünk, amelyet egy állam vagy egy nemzetközi szervezet rendeltetésszerű működése során nemcsak alkalmilag, hanem folytatólagosan, illetve rendszeresen használ.²⁷ Nem meglepő ezért, hogy a legtöbb államban a jogalkotás és a jogszabályok nyelvét, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közoktatás, valamint a földrajzi és más nyilvános megnevezések, intézmények stb. nyelvét is a hivatalos nyelv fogalmi körébe sorolják, s hogy gyakran még ennél is szélesebb értelemben fogják fel a fogalom terjedelmét: ideértik minden állami intézmény, kórház, közszolgálati médium stb. nyelvét is.

Azt, hogy az Egyezségokmány 27. cikke összefügg a hivatalos nyelv intézményével, már Capotorti megállapította, mi több, egy tipológiát is felvázolt arról, hogy miként, milyen formában ismernek el a különböző államok egyes kisebbségi nyelveket hivatalos nyelvnek, illetve miként teszik lehetővé a kisebbségi nyelvek vagy ezek részének hivatalos ügyekben való használatát. Külön figyelmet érdemel, hogy mindehhez hozzáfűzte: igazolhatónak tűnik, hogy mindazokban az esetekben, amikor a kisebbségi nyelvnek nincs hivatalos jogállása, megfelelő intézkedéseket kell tenni, hogy a kisebbségek tagjait ne ériék hátrányok.²⁸ Thornberry – mint fent már említettem – szintén rámutatott erre az összefüggésre, ráadásul úgy, hogy az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának az e tárgyban az államokhoz intézett kérdéseit idézte fel, ami természetesen jelzi, hogy a Bizottság is ezen a véleményen van. Érdemes még megjegyezni, hogy az államok sem tiltakoztak e kérdések kapcsán, vagyis az olyan kérdések kapcsán, hogy „elfogadott hivatalos nyelv-e a kisebbségi nyelv”, illetve hogy „mely nyelven folynak a bírósági eljárások, amikor a kisebbségek tagjai a felek”; csak néhány olyan állam volt amely – ahogy Thornberry írta – „talán tüntetőleg válasz nélkül hagyta” ezeket a kérdéseket.²⁹

Mindezek fényében egyértelmű, hogy az Egyezségokmány 27. cikkének uralkodó értelmezése szerint a cikk által elismert kisebbségi nyelvi jog és a hivatalos nyelv intézménye között szoros összefüggés áll fenn, más szóval hogy a cikknek bizonyára vannak a hivatalos nyelvvel kapcsolatban is – miként Thornberry fogalmazott – „implikációi”.³⁰ A gond ismét csak az, hogy a 27. cikk uralkodó értelmezése ennél sokkal tovább már nem jutott: nem bontotta ki ezeket a feltételezett implikációkat.³¹

Időközben viszont – a múlt század '60-as éveitől – a hivatalos nyelvvel kapcsolatos kérdések egyre inkább foglalkoztatni kezdtek másokat, főként nyelvészeket, politológusokat, közgazdászokat, ugyanakkor az így megszülető elemzések, ha egyáltalán, csak lazább szálakon kapcsolódtak az Egyezségokmány 27. cikkéhez. Ebbe az eszmecserébe idővel bekapcsolódtak

²⁷ A „hivatalos nyelv” megnevezés helyett vagy mellett persze használatos – államok esetében – az „államnyelv” vagy „nemzeti nyelv” kifejezés is, amelyek jelentése hordozhat bizonyos többletet a „hivatalos nyelvhez” képest, nemzetközi szervezeteknél pedig bevett további kategória a „munkanyelv” megnevezés; a hivatalos nyelvek általában munkanyelv is, de előfordul, hogy a munkanyelvek száma *de jure* vagy *de facto* kevesebb a hivatalos nyelvek számánál.

²⁸ CAPOTORTI i. m. (5. lj.) 430–435., valamint 603–604. bek.

²⁹ THORNBERRY i. m. (8. lj.) 200. és 201.

³⁰ Uo., 200.

³¹ Ennek egyelőre az az eredménye, hogy az uralkodó vélemény jórészt az államok diszkrecionális jogai közé sorolja a hivatalos nyelvvel kapcsolatos szabályozás kérdéseit.

jogászok is, az Egyezségokmány 27. cikke azonban így sem vált az eszmecsere központi kérdésévé. A szóban forgó tudományos irodalom fő következtetéseit egy kommentátor így összegezte 1991-ben:

„A hivatalos nyelvek elmélete pesszimizmustól visszhangzik a tekintetben, hogy lehetséges-e bármilyen elegáns megoldás. Azt a megoldást, amely minden nyelv minden beszélőjét azonos módon kezeli, kivihetetlennek tartják [...] Bár a hivatalos nyelv problémájának lényegi ineleganciáját az egyes gondolkodók különféleképpen írják le, úgy tűnik, a legtöbbjük arra a következtetésre jutott, hogy a hivatalos nyelvek kiválasztása egy elkerülhetetlen kompromisszumhoz vezet a hatékonyság és az igazságosság között. Rendszerint azt állítják, hogy egy hatékony nyelvpolitika az összes nyelvnél kevesebbet tesz hivatalossá és ezért igazságtalan, míg egy igazságos politika mindenki nyelvét hivatalossá teszi vagy egy teljesen idegen nyelvet tesz hivatalossá és ezért nélkülözi a hatékonyságot.”³²

A probléma valóban súlyosnak látszik: az elméletnek az az igénye ugyanis, hogy „minden nyelv minden beszélőjét azonos módon” vagy legalábbis egyenlő módon kellene kezelni, valójában emberi jogi igény: azt jelenti, hogy az elmélet szerint az igazságosságot az egyenlő bánásmód, a nem-megkülönböztetés, illetve az állami semlegesség emberi jogi elvei hordozzák.³³ Az elmélet pesszimizmusa ily módon emberi jogi pesszimizmus, mely abból fakad, hogy kivihetetlennek látszik az említett emberi jogi elvek érvényre juttatása komoly elméleti engedmények, kompromisszumok nélkül.

A '80-as évek végének és a '90-es évek elejének ebben az elméleti pesszimizmussal átítatott légkörében mindazonáltal mégis újtára indult egy kimondottan optimista kezdeményezés, melynek alap gondolata – miként azt később a két nyelvész vezéregyéniség, Tove Skutnabb-Kangas és Robert Phillipson megfogalmazta – így hangzott: „itt az ideje, hogy a pozitív nyelvi emberi jogok teljesen belefoglaltassanak a nemzetközi jogba.”³⁴ E kezdeményezés legnagyobb eredménye a Nyelvi Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata lett. A Nyilatkozatot, melynek nemzetközi jogi kötőereje nincs, 1996-ban fogadták el különféle nem-kormányzati szervezetek Barcelonában.³⁵

A '80-as és a '90-es évek fordulóján feltűnt a kisebbségi jogoknak egy új, a politikafilozófiára is erőteljesen támaszkodó elmélete, mely a '90-es évek közepére teljesedett ki. Az elmélet kidolgozója, Will Kymlicka később egy Alan Pattenel együtt jegyzett írásában meglehetősen szkeptikusan reagált a nyelvi emberi jogokkal kapcsolatos kezdeményezésre:

„A nyelvi emberi jogi megközelítés végső soron abban a hibában szenved, hogy megkísérli elkerülni az elkerülhetetlent [...]. Nem néz szembe a ténnyel, hogy a nyelvpolitikák *elkerülhetetlenül*

³² Jonathan POOL: The Official Language Problem. 85 *American Political Science Review* (1991) 2, 496.

³³ Azzal kapcsolatban, hogy vajon az állami semlegesség is az alapvető emberi jogi elvek közé tartozik-e, kétségek merültek fel – számos, a nyelvi és a kisebbségi kérdéssel foglalkozó kutató viszont kitar a semlegesség mellett. Vö. pl. Alan PATTEN: Liberal Neutrality and Language Policy. *Philosophy and Public Affairs*, 2003/4. 356–357.

³⁴ Vö. Tove SKUTNABB-KANGAS – Robert PHILLIPSON – Mart RANNUT (szerk.): *Linguistic Human Rights. Overcoming Linguistic Discrimination*. Berlin – New York, Mouton de Gruyter, 1995. 17.

³⁵ Vö. ANDRÁSSY i. m. (19. lj.). XXXII–LIV.

[kiemelés tőlem – A. Gy.] magukkal vonják egy korlátozott számú nyelv privilegizálását, s hogy ezért a nyelvi jogok elméletének célja, hogy zsinórmértékeket kínáljon annak a döntésnek az értékeléséhez, melynek tárgya, hogy mely összefüggésekben mely nyelveket kell privilegizálni.³⁶

Ez természetesen azt jelenti, hogy Kymlicka és Patten szintén a hivatalos nyelv elméletének a fentiekben már ismertetett pesszimiztikus álláspontjára helyezkedett: úgy vélték, hogy közös, egyetemes, mindenkit megillető emberi jogokkal nem lehet megoldani a nyelvi és kulturális sokféleség problémáit.³⁷

De hogyan lehet túllépni ezen a valóban lehangoló helyzeten? Kymlicka szerint úgy, ha felfigyelünk arra, hogy a nyugati demokráciák ugyan nem adtak elméletileg kiérlelt válaszokat a kisebbségi kérdésre, de gyakorlatias módon, belátás vagy kompromisszumok alapján meglehetősen jó és igazságos megoldásokat vezettek be rendezésére.³⁸ A maga részéről ezért elemzés tárgyává tette ezeket a megoldásokat, és ennek eredményeként a kisebbségek két alapvető típusát különböztette meg, a nemzeti kisebbségeket és az etnikai csoportokat vagy kisebbségeket: az előbbieket – röviden szólva – történelmi kisebbségek, sok esetben kialakult intézményekkel, az utóbbiak bevándorló kisebbségek, jelentősebb intézmények, beágyazottság nélkül.³⁹ S míg a nemzeti kisebbségek számos nyugati demokráciában erős kisebbségi jogokat élveznek (egészen a föderális konstrukciókig), az etnikai vagy bevándorló kisebbségeket jóval szerényebb nyelvi és kulturális jogok illetik meg (külön önkormányzati jogosítványok nélkül). És Kymlicka szerint ez így is van rendjén, ez így igazságos. Mint írta:

„nem igazságtalan, hogy az amerikai kormány (és más nyugati demokráciák) úgy döntöttek, hogy nem adnak a bevándorlóknak olyan jogállást és nem biztosítanak nekik olyan erőforrásokat, amelyek szükségesek lennének ahhoz, hogy nemzeti kisebbségekké váljanak [...]. Például, ha amerikaiak egy csoportja úgy dönt, hogy kivándorol Svédországba, nincs joguk ahhoz, hogy a svéd kormányzat önkormányzati intézményeket biztosítson számukra vagy az anyanyelvükön nyújtson nekik közszolgáltatásokat [...]. És hasonlóképpen, az Amerikába bevándorló svédeknek sincs alapjuk azoknak a nyelvi és önkormányzati jogoknak az igényléséhez, amelyek szükségesek lennének társadalmi kultúrájuk újrateremtéséhez.”⁴⁰

³⁶ Will KYMLICKA – Alan PATTEN: Language Rights and Political Theory. *Annual Review of Applied Linguistics* (2003), 11.

³⁷ Kymlicka annak ellenére is így vélekedett, hogy ő maga szövegte le: az elmélet, a liberális elmélet a második világháború után elhanyagolta a kisebbségi kérdést, de éppígy a nemzetépítési törekvések elemzését is. Mint írta, az '50-es évektől a '90-es évekig alig van irodalom Amerikában erről, ami pedig van, az inkább elfedi, mintsem felveti az elméleti problémákat. Ugyanakkor a '90-es évek elején a kisebbségi kérdés egyre inkább igazságossági, illetve elvi kérdéssé vált – ezt néhány fontos nemzetközi okmány elfogadása is jelezte. Ily módon az *ad hoc* pragmatikus megközelítés már nem elegendő, szükség van egy átgondolt teoretikus alapra. Ezt egyébiránt az is indokolja, hogy a kisebbségvédelemnek lehetnek nemkívánatos implikációi is, más szóval fontos lenne kideríteni a kisebbségvédelem legitím határait. L. Will KYMLICKA: *Politics in the Vernacular. Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*. Oxford, Oxford University Press, 2001. 4–9.

³⁸ Uo., 4–9.

³⁹ Bővebben l. Will KYMLICKA: *Multicultural Citizenship*. Oxford, Clarendon, 1995. 10–33.

⁴⁰ Uo., 95–96.

Kymlickának ez a fejtegetése az Egyesült Államok, Kanada és más fejlett demokráciák gyakorlataira támaszkodik, s ez jelzi, hogy az egykor bevándorló államoknak nevezett országoknak a bevándorlók jogait illető gyakorlata a lényegét illetően nem változott ahhoz a gyakorlathoz képest, amelyet ezek az államok az emberi jogok nemzetközi kodifikációjának idején felszólalásaikban – amint azt a fentiekben láttuk – védtek és képviseltek. Kymlicka tehát ezt a bevándorló államok által már régóta alkalmazott gyakorlatot – pontosabban ennek mai, a korábnál azért jóval kifinomultabb változatait – látja igazságosnak és követendőnek a bevándorlók jogival kapcsolatban.

Az alaphelyzet ily módon Kymlicka és a legtöbb fejlett állam jogrendje szerint is az, hogy a nyelvi és kulturális többséghez tartozó személyeket – és számos európai országban a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeket is – erősebb nyelvi és kulturális jogok illetik meg, mint a bevándorlókat. Ez azonban ellentmond a legfőbb emberi jogi elveknek, a nem-megkülönböztetés, az egyenlő bánásmód és az állami semlegesség elvének, más szóval amennyiben a nyelvi kérdést tekintjük, visszaérkezünk a Pool által már fölvezetett problémához és ahhoz az elméleti eredményhez, miszerint úgy tűnik, a hivatalos nyelv problémájának nincs és nem is lehet „elegáns”, azaz az emberi jogi doktrína alapvető elveinek megfelelő elmélete és gyakorlata.

Ehhez a bizonyos „elegáns” megoldáshoz ugyanis – mint fentebb már láttuk – arra lenne szükség, hogy egy-egy államban minden ott élő vagy tartózkodó ember nyelvét hivatalos nyelvvé tegyék, vagy egyetlen ilyen ember nyelvét se tegyék hivatalos nyelvvé. Mi több, mivel elvben elképzelhető, hogy minden államba elvetődik valamennyi élő beszélt nyelv legalább egy anyanyelvi beszélője, az elegáns megoldáshoz valójában arra lenne szükség, hogy minden államban hivatalos nyelvvé tegyék a világon anyanyelvként vagy saját nyelvként beszélt összes nyelvet, vagy, ennek alternatívájaként egyetlen ember anyanyelvét vagy saját nyelvét se tegyék hivatalos nyelvvé egyetlen államban sem.

Csakhogy mindkét megoldás irracionálisnak látszik, és a mai körülmények között alighanem megvalósíthatatlan is lenne. Ugyanakkor Kymlicka és Patten álláspontja, s a mintául szolgáló országok gyakorlata igazságosnak tűnik annak ellenére is, hogy a jelek szerint erősen sérti a nem-megkülönböztetés, az egyenlő bánásmód, valamint a semlegesség alapvető emberi jogi elveit: azokat az elveket, amelyeket Kymlicka is magukénak vallanak. Így azonban végső soron valami olyasmi tűnik igazságosnak, ami nem felel meg az igazságosság legmagasabb elveinek. Kymlicka ezt a problémát úgy oldották meg – nem teljesen egyformán, hiszen Patten idővel bizonyos fokban eltávolodott Kymlicka érvelésétől –, hogy a nyelvi és kulturális jogok kérdését mintegy kivételként fogták fel. Ahogy legújabb könyvében Patten írja: a „semlegességtől való eltérések nem vezetnek szükségképp igazságtalansághoz. De igazságtalanság, ha egy állam eltér a semlegességtől elég jó indok nélkül.”⁴¹

Véleményem szerint Kymlicka és Patten eredményei rendkívül értékesek, kivált azért, mert elméleti-filozófiai és gyakorlati oldalról is rávilágítanak arra, hogy az emberi jogi gondolkodást – vagy ahogy ők inkább nevezik: a liberális filozófiát – komoly problémák terhelik. Másfelől viszont úgy látom, hogy Kymlicka túl korán mondtak le a hivatalos nyelvi jogok problémájának megoldásáról: túl korán helyezkedtek arra az álláspontra, hogy a hivatalos nyelvi jogok

⁴¹ Alan PATTEN: *Equal Recognition: The Moral Foundations of Minority Rights*. Princeton, Princeton University Press, 2014. 28.

kivételes jogok. Én tehát azt állítom, hogy a megoldhatatlannak tűnő probléma megoldható, éspedig az alapvető emberi jogi elvek sérelme nélkül. Magát a megoldást már 2013-ban publikáltam, de úgy, hogy nem emeltem ki kellően ennek jelentőségét, s ezért a gondolatmenet csaknem teljesen visszhangtalan maradt. Az alábbiakban rövidre fogva ezt a megoldást ismertetem.

6. A probléma megoldása és a megoldás kiterjesztése a kultúra- és vallásszabadságra

A hivatalos nyelv problémájának megoldásához el lehet jutni kritikai úton – például Kymlicka és Patten érvelésének bírálatán át –, de pozitív elemzéssel is. A következőkben főként a második úton fogok haladni.

Az első lépést az jelenti, hogy felismerjük: a hivatalos nyelvhasználattal összefüggő jogok, vagyis az ún. hivatalos nyelvi jogok emberi jogok. Ahhoz hogy ezt belássuk, vegyük a tisztességes bírói eljáráshoz való jogot, továbbá a bűncselekménnyel vádolt személyeknek a védelemhez való jogát, valamint az oktatáshoz, s ezen belül a közoktatáshoz való jogot; ezek az Emberi Jogok Nemzetközi Törvénye – a továbbiakban: Nemzetközi Törvény – értelmében mind emberi jogok. Éppily világos, hogy mind a három jog a hivatali, illetve kormányzati szférával kapcsolatos, és aligha gyakorolható nyelvhasználat nélkül: mert aligha lehet bírósági tárgyalást tartani vagy bíróság előtt védekezni, vagy akár oktatásban, rendes iskolai oktatásban részesülni legalább egy nyelv használata nélkül. És mégis, arról, hogy mely nyelven vagy nyelveken van joga mindenkinek e három jog gyakorlásához, a Nemzetközi Törvény hallgat. A gyakorlatban persze mindig el kell dölnie a kérdésnek valahogyan, és mivel a kérdés emberi jogi kérdés, a válasznak is szükségképp emberi jogi válasznak kell lennie, akár helyes, akár helytelen ez a válasz.⁴²

A második lépés a megoldás felé az, hogy megtaláljuk a helyes választ az iménti kérdésre: arra tehát, hogy mely nyelven van joga mindenkinek a szóban forgó három emberi jog gyakorlásához. Induljunk ki abból, hogy sok olyan ember van, aki nem ért és nem is beszél más nyelvet a saját nyelvén kívül, s mivel őket is megilletik a szóban forgó jogok, meg kell őket illessék a saját nyelvükön. Vannak persze szép számmal olyan emberek is, akik értenek és beszélnek egy vagy több más nyelvet is, s úgy vélem, őket is elsősorban a saját nyelvükön illetik meg ezek a jogok. Ha ugyanis nem így lenne, akkor amint bárki megtanul egy nyelvet az anyanyelvén kívül, azonnal elveszíti a jogát a három emberi jog saját nyelven történő gyakorlásához, ami viszont maga a képtelenség, a teljes irracionalitás.

⁴² A magam részéről tehát úgy vélem, a kanadai Legfelső Bíróságnak az a megállapítása, hogy a nyelvi jogok természete más, mint a 'törvényes jogoké' – a Bíróság e jogokon az adott összefüggésben praktikusán az emberi jogokat értette –, amennyiben a nyelvi jogok, és különösen a hivatalos nyelvvél összefüggő nyelvi jogok politikai kompromisszumokon nyugszanak, s így kompromisszumjogoknak tekintendők, a kanadai jogfejlődés bizonyos körülményeiben gyökereznek. Vö. különösen *Société des Acadiens v. Association of Parents* (1986) 1 SCR 549. A Bíróság szóban forgó álláspontjának egy korabeli kritikáját l. Leslie GREEN: Are Language Rights Fundamental? 25 *Osgoode Hall Law Journal* (1987) 4, különösen 645–646. Vö. még Valeria PIERGIGLI: The Right to Cultural Identity. *Annuaire International de Justice Constitutionnelle*, 2013. 603–607.

A mondottak értelmében mindenkinek emberi joga van ahhoz, hogy a saját nyelvét hivatalos nyelvként is használja, s így mindenkinek joga van ahhoz is, hogy a saját nyelve hivatalos nyelv legyen. Ha azonban ez így van, akkor kiesik az a megoldás, hogy minden államban olyan nyelvet tegyenek hivatalos nyelvvé, amely nem anyanyelve, illetve saját nyelve egyetlen embernek sem: ez esetben ugyanis senki sem élvezhetné azt az emberi jogát, hogy a saját nyelvét hivatalos nyelvként is használja, illetve hogy a saját nyelve hivatalos nyelv legyen. Úgy tűnik tehát, hogy egyetlen olyan megoldási lehetőség marad, amely megfelel az igazságosság, s közelebbről a nem-megkülönböztetés, az egyenlő bánásmód és az állami semlegesség alapvető emberi jogi elveinek: az, hogy a világ minden államában hivatalos nyelvvé kell tenni minden ott beszélt nyelvet, végső soron azonban – mint láttuk – minden élő nyelvet. Ez viszont, amint arra a hivatalos nyelv elmélete is rámutatott, képtelenség, s lényegében ezt a nézetet osztja Kymlicka és Patten is, amikor – mint láttuk – azt állítják: „[...] a nyelvpolitikák elkerülhetetlenül magukkal vonják egy korlátozott számú nyelv privilegizálását”.⁴³

A harmadik és döntő felismerés az, hogy a hivatalos nyelv elméletének érvelésébe – s éppígy Kymlicka és Patten érvelésébe is – becsúszott egy hiba. A hiba abban az eszmefuttatásban van, mely szerint ahhoz, hogy a hivatalos nyelvvel kapcsolatban is érvényesülhessenek az igazságosság magasrendű elvei, nevezetesen a nem-megkülönböztetés, az egyenlő bánásmód és az állami semlegesség emberi jogi elvei, végső soron minden egyes országban hivatalos nyelvvé kellene tenni minden ember nyelvét.

Ebből annyi helyes, hogy az igazságosság, illetve a nem-megkülönböztetés, az egyenlő bánásmód és az állami semlegesség elve valóban azt implikálja, hogy minden ember nyelvét hivatalos nyelvvé kellene tenni. Az azonban már nem következik ezekből az elvekből, hogy minden ember nyelvét hivatalos nyelvvé kellene tenni *az egész világon*; csak annyi következik belőlük, hogy minden ember nyelvét hivatalos nyelvvé kellene tenni *valahol* a világon. És ez a megoldás lényege vagy kulcsa. Ha ugyanis az igazságosság, illetve a nem-megkülönböztetés, az egyenlő bánásmód és az állami semlegesség elve nem követeli meg, hogy minden ember nyelvét hivatalos nyelvvé tegyék a világ minden államában, ha tehát elegendő minden ember nyelvét csupán egyetlen államban hivatalos nyelvvé tenni ezen elvek megvalósulásához, akkor már nem feltétlenül szükséges kompromisszumokat kötni, elvi engedményeket tenni: reális esély nyílik az igazságosság, s a konkrét igazságossági elvek megvalósítására.

Ez a megoldás nem csupán a hivatalos nyelvek elméletének érvelésétől, valamint Kymlicka és Patten megoldásaitól különbözik, hanem általában véve is különbözik egy az emberi jogi gondolkodást kimondva vagy kimondatlanul átható felfogástól: attól a felfogástól, mely szerint az emberi jogok mindenkit megilletnek mindenhol. Az általam levezetett megoldás így végső soron ezzel az emberi jogi gondolkodást *általában véve is* jellemző felfogással áll szemben, s ehhez képest első látásra egy kivételnek látszik; éppúgy egy kivételnek, mint Kymlicka és Patten megoldásai.⁴⁴

Valójában a dolog úgy áll, hogy az én megoldásom nem kivétel, s ha az lenne, akkor is egészen más értelemben lenne kivétel, mint Kymlicka és Patten megoldásai. Kymlickáké ugyanis a

⁴³ KYMLICKA–PATTEN i. m. (36. lj.) 11.

⁴⁴ Úgy tűnhet tehát, hogy az általam levezetett megoldás ennyiben hasonlít Kymlicka és Patten megoldásaihoz, csak jobb azoknál, hiszen azokkal szemben nem igényel elvi engedményeket.

saját megoldásaikat úgy fogják fel, mint az emberi jogi elvek – például a semlegesség – alóli kivételeket, az én megoldásom ugyanakkor nem sérti a semlegesség elvét, és nem sért egyetlen más emberi jogi elvet sem. Az én megoldásom tehát csupán az alól az általánosan elterjedt emberi jogi felfogás alól jelentene kivételt, mely szerint az emberi jogok mindenkit megilletnek mindenhol. De miért nem kivétel az én megoldásom még ebben az értelemben sem? Azért, mert vannak más olyan emberi jogok is – a Nemzetközi Törvény által is elismert jogok –, amelyek részben vagy egészben szintén területéhez kötöttek. Ily módon pedig az általam levezetett megoldás már egy tágabb keretbe illeszkedik: nem kivétel, hanem szerves része az emberi jogok egy egészen új tipológiájának: a területi tipológiának. Ezzel azonban már elérkeztünk ahhoz a ponthoz, ahol megnyílik az út az emberi jogok területi tagoltságának egyszerűbb módon való felismerése előtt.

Mielőtt azonban ebbe belevágnék, érintenem kell még néhány kérdést; először is azt, hogy kinek-kinek *hol* van joga ahhoz, hogy a saját nyelve hivatalos nyelv legyen. Ennek kapcsán emlékeztetnék a hagyományos bevándorló államok gyakorlatára: ezek az államok ugyanis – mint láttuk – a bevándorlók nyelveit nem teszik hivatalos nyelvvé, amivel Kymlicka és Patten is egyetért, s magam is úgy vélem, ez így van rendjén.

Felfogásom szerint azonban ez nem jelenti azt, hogy a bevándorlókat már nem is illetik meg a hivatalos nyelvi jogok: őket is megilletik, csak nem a befogadó államban, hanem a származási országukban. Ha tehát hazamennek, minden további nélkül élvezhetik ismét hivatalos nyelvi jogaikat. Én tehát úgy vélem – szemben Kymlickával –, hogy a bevándorlók azzal, hogy önként elhagyják hazájukat, nem mondanak le (hallgatólagosan) hivatalos nyelvi jogaikról.⁴⁵ Nem, a helyzet szerintem az, hogy a hivatalos nyelvi jogok területéhez kötött jogok, következésképpen amikor a bevándorlók elhagyják hazájukat, csak azt a helyet hagyják el, ahol e jogok megilletik őket: ez a magyarázata annak, hogy a hivatalos nyelvi jogok nem illetik meg őket a befogadó államokban, miközben továbbra is élvezhetik e jogokat a származási államukban.

Míndezekkel már meg is határoztam, hogy főszabályként *hol* van mindenkinek joga ahhoz, hogy saját nyelve hivatalos nyelv legyen: abban az államban, amelyben kinek-kinek a saját nyelve régtől fogva használt nyelv, és ő maga az e nyelvet régtől fogva használt közösséghez tartozik, vagy e közösségből származik.

A második kérdés, amelyről még szólnom kell itt, szintén a nyelvi jogokkal kapcsolatos; azt kell kiemelnem, hogy nem minden nyelvi emberi jog területéhez kötött jog: a nyelvszabadság magánéleti emberi jogként nagyrészt területéhez nem kötött jog, azaz mindenkit megillet mindenhol. Ugyanakkor a tágabb értelemben felfogott nyelvszabadság már magában foglalja a hivatalos nyelvvel összefüggő emberi jogi jogosítványokat is, melyek viszont – mint láttuk – területéhez kötött emberi jogok. Következésképpen a tágabb értelemben vett nyelvszabadság a területi szempontból *vegyes* emberi jogok csoportjába tartozik: azokhoz az emberi jogokhoz, amelyeknek vannak területéhez nem kötött és területéhez kötött jogosítványaik is.

Végül, de nem utolsósorban hangot kell adnom annak a véleményemnek, miszerint azok a következtetések, amelyeket a nyelvi jogokkal kapcsolatban levontam, érvényesek – *mutatis mutandis* – a kulturális és a vallási jogokra is.⁴⁶ Úgy vélem tehát, hogy a szűkebb értelemben, vagyis

⁴⁵ Vö. KYMLICKA i. m. (39. lj.) 95–96.

⁴⁶ Erről részletesebben l. ANDRÁSSY i. m. (25. lj.) 17–19.

a magánéleti szabadságként felfogott kultúraszabadság és vallásszabadság nagyrészt a területhez nem kötött emberi jogok csoportjába tartozik. Ugyanakkor a tágabb értelemben vett kultúraszabadság és vallásszabadság már magában foglal olyan, a nyilvánossággal és a kormányzati szférával összefüggő jogosítványokat is, amelyek területhez kötött jogosítványok. Következésképpen területi szempontból a tágabb értelemben vett kultúraszabadság és vallásszabadság – a tágabb értelemben felfogott nyelvszabadsághoz hasonlóan – szintén a vegyes emberi jogok csoportjához tartozik: vannak olyan jogosítványai, amelyek mindenkit megilletnek mindenhol, és vannak olyanok is, amelyek mindenkit megilletnek, de nem mindenhol. S hozzáteszem, a kultúraszabadságnak és a vallásszabadságnak a nyelvszabadsághoz való hasonlósága fennáll annyiban is, hogy a bevándorlókat (és leszármazottaikat) e szabadságok területhez kötött jogosítványai szintén nem az őket befogadó államokban, hanem származási államukban illetik meg.

7. Hogyan lehet egyszerűbben felismerni az emberi jogok területi tagoltságát?

Azt, hogy a Nemzetközi Törvény elismer területhez nem kötött emberi jogokat, nem teszem bizonyítás tárgyává, hiszen az emberi jogokra úgy tekintenek – gyakran kimondatlanul is –, hogy azok mindenkit megilletnek mindenhol. E tárgyban ezért csak egy példára szorítkozom: az Egyezségokmány 8. cikkének (1) bekezdésében elismert jog, miszerint „senkit sem lehet rabszolgaságban tartani; a rabszolgaság és a rabszolga-kereskedelem minden formájában tilos”, nyilvánvalóan területhez nem kötött jog; minden emberre érvényes mindenhol.

A területhez kötött emberi jogok közül kiemelkednek a politikai jogok. Az Egyetemes Nyilatkozat e jogokat a 21. cikkében ismeri el, s ez így hangzik:

- (1) *Mindenkinek* [kiemelés tőlem – A. Gy.] joga van ahhoz, hogy részt vegyen *hazája* [kiemelés tőlem – A. Gy.] közügyeinek igazgatásában közvetlenül vagy szabadon választott képviselők útján.
- (2) *Minden személynek* [kiemelés tőlem – A. Gy.] egyenlő feltételek mellett joga van *saját hazájában* [kiemelés tőlem – A. Gy.] közszolgálati állásokra való alkalmazásához.
- (3) A közhatalom tekintélyének alapja a nép akarata; ez az akarat egyenlő szavazati jog és titkos szavazás vagy a szavazás szabadságát ezzel egyenértékűen biztosító eljárás alapján időszakonként tartandó tisztességes választáson kell hogy kifejezésre jusson.

Teljesen világos, hogy mind az (1), mind pedig a (2) bekezdésben elismert jogok egyetemes, mindenkit megillető jogok, s hogy e jogokat a Nyilatkozat mindkét esetben a hazához, s ezzel egy jól körülhatárolt területhez köti: minden embert csak e területen illetik meg ezek az emberi jogok, a világ más térségeiben nem. És ez épp így egyszerű.

Természetesen az Egyezségokmány is elismeri a politikai jogokat, és pedig a 25. cikkében:

Minden állampolgárnak [kiemelés tőlem – A. Gy.] a 2. cikkben említett megkülönböztetések, illetőleg észszerűtlen korlátozások nélkül joga és lehetősége van arra, hogy

a) a közügyek vitelében közvetlenül vagy szabadon választott képviselők útján részt vegyen;

- b) szavazzon és megválaszthassák az általános és egyenlő választójog alapján, titkos szavazással tartott olyan valódi és rendszeres választásokon, amelyek biztosítják a választók akaratának szabad kifejezését,
- c) az egyenlőség általános feltételei alapján *hazájában* [kiemelés tőlem – A. Gy.] közhivatali tisztséget viselhessen.

Az Egyezségokmány e cikke a jogalanyokat a Nyilatkozat 21. cikkétől eltérően nem *mindenkiként*, hanem *minden állampolgárként* határozza meg, a jogok területéhez kötöttsége pedig csak az utolsó pontjából tűnik ki egyértelműen. Véleményem szerint ezek a fogalmazásbeli változások bizonyosan közrejátszottak abban, hogy a jogalkalmazók és a kommentátorok figyelmét elkerülte a politikai jogok – vagy egyes politikai jogok – területéhez kötöttsége.⁴⁷

Mindettől függetlenül persze azért az Egyezségokmány 25. cikkét is területéhez kötött jogként fogják fel a jogalkalmazók és a kommentátorok, csak ezt eddig így nem mondták ki. Elsősorban arra a jogértelmezésre gondolok, amelyet az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának az Egyezségokmány 25. cikkéről készített Általános magyarázata tartalmaz, és amely rögzíti a Bizottságnak a részes államok jelentéseivel összefüggő elvárásait is. Nos, bár ebben az Általános magyarázatban egyetlen szó sem esik a politikai jogok területéhez kötöttségéről – még a 25. cikk (c) pontjával összefüggésben sem –, viszont éppígy semmi jele annak, hogy a Bizottság elvárná a tagállamoktól, hogy számoljanak be: biztosítják-e a 25. cikk (a) és (b) pontjában foglalt jogokat más államok polgárainak is. Következésképpen a Bizottság kimondatlanul is evidenciának tekintti, hogy a szóban forgó jogok minden egyes részes államban csak annak állampolgárait illetik meg, vagyis hogy e jogok területéhez kötött jogok.⁴⁸

Megjegyzem, az Egyezségokmány 25. cikke kapcsán a fő figyelem arra irányul, hogy ez nem *mindenki*, hanem csak *minden állampolgár* számára ismer el jogokat, s hogy a jogok alanyainak e szokatlan meghatározása nem sérti-e az emberi jogok egyetemességének eszméjét: azt, hogy e jogok minden embert megilletnek. Ezek után viszont számomra nehezen érthető, hogy a kommentátorok miért nem akadnak fenn éppígy az Egyezségokmány 27. cikkének jogalany-meghatározásain.

Vegyünk azonban most már egy másik jogot, a menedékjogot; ezt a Nyilatkozat 14. cikkének (1) bekezdése így ismeri el: „Mindenkinek joga van az üldözés elől más országban menedéket keresni és a más ország nyújtotta menedéket élvezni.” Nyilvánvaló, hogy ez a cikk is egy területéhez kötött emberi jogot ismer el. Ezt a jogot viszont – szemben a politikai jogokkal – mindenki csak a hazáján kívül, valamely más országban élvezheti, otthon, a hazájában nem.

A Nyilatkozattól eltérően az Egyezségokmány nem ismeri el a menedékjogot. A kérdés természetesen napirenden volt az Egyezségokmány szövegezésékor is, ám a jog elismerését szorgalmazó – főként jugoszláv és fülöp-szigeteki – törekvéseket már az Emberi Jogok Bizottsága-

⁴⁷ Az pedig, hogy az Egyezségokmány 25. cikkének az lett a szövege, ami, számos kodifikációs problémának és kompromisszumnak tulajdonítható, amelyek talán el is terelték a kodifikátorok figyelmét a politikai jogok területéhez kötöttségéről.

⁴⁸ Manfred Nowak is így értelmezi a jogot az Egyezségokmányhoz írt kommentárjában, l. Manfred NOWAK: *UN Covenant on Civil and Political Rights. CCPR Commentary*. Kehl, Engel, 2005. 576.

ban leszavazták.⁴⁹ Ezen a ponton tehát nincs összhang a Nemzetközi Törvény két okmánya, a Nyilatkozat és az Egyezségokmány között. Az eltérést természetesen ki kellene küszöbölni, és úgy tűnik, több érv szól amellett, hogy az ENSZ a Nyilatkozatban foglalta el a helyes álláspontot. Akárhogy is, tény, hogy a Nemzetközi Törvény elismer területhez kötött emberi jogokat.

Ezek után már csak azt kell igazolnom, hogy a Nemzetközi Törvény elismer területi szempontból vegyes jogokat is: olyan jogokat, amelyeknek egyes jogelemei mindenkit megilletnek mindenhol, miközben más jogelemei mindenkit megilletnek, de nem mindenhol, illetve nem mindenhol teljes mértékben. A bizonyítás most rövid lesz. A Nyilatkozat 13. cikke a mozgás szabadságát ismeri el, ideértve az országok közötti mozgás szabadságát is; ez utóbbiról, az országok közötti mozgás szabadságáról a cikk (2) bekezdése szól, a következőképpen: „Mindenkinek joga van minden országot, ideértve saját hazáját is, elhagyni, valamint hazájába visszatérni.” Eszerint az országok közötti mozgásszabadság magában foglalja először is mindenkinek azt a jogát, hogy elhagyja azt az országot, amelyben tartózkodik, bármely ország legyen is az. Ez tehát egy területhez nem kötött jog: mindenkit megillet mindenhol, minden országban. Az országok közötti mozgásszabadság azonban magában foglal egy másik jogot is: mindenki jogát ahhoz, hogy visszatérjen hazájába. Ez viszont már egy területhez kötött jog: mindenkinek csak a hazájába van joga, emberi joga visszatérni; visszatérhet persze más országokba is mindenki, ha ezek az országok ehhez hozzájárulnak, saját hazája viszont nem tagadhatja meg tőle a visszatérést. Egyértelmű tehát, hogy a Nyilatkozat 13. cikke (2) bekezdésében elismert országok közötti mozgásszabadság területi szempontból a vegyes emberi jogok közé tartozik.

A mozgás szabadságát, s ennek részeként az országok közötti mozgás szabadságát elismeri az Egyezségokmány is, de ennek jogelemeit az Egyezségokmány a Nyilatkozattól eltérően nem egy, hanem két bekezdésbe foglalta: a 12. cikk (2) és (4) bekezdésébe: „Mindenkinek szabadon elhagyhat bármely országot, ideértve saját országát is. [...] Senkit sem lehet önkényesen megfosztani attól a jogtól, hogy saját országába beléphessen.” Világosan látszik, hogy az Egyezségokmány gyakorlatilag ugyanazt a két jogot ismeri el, mint amit a Nyilatkozat; az eltérés annyi, hogy a saját országba való visszatérés jogát az Egyezségokmány korlátozza azzal, hogy „senkit sem lehet önkényesen megfosztani” ettől a jogtól. A lényeg az emberi jogok területi tagolódása szempontjából mindazonáltal az, hogy az országok közötti mozgás szabadságának az Egyezségokmányban is két jogeleme van: a (2) bekezdésbe foglalt jogelem egy területhez nem kötött szabadságjog, a (4) bekezdésbe foglalt jogelem viszont egy területhez kötött jog.

Míndezek után fölmerül a kérdés, hogy hogyan maradhatott ennyi időn át ennyire homályban, hogy a Nemzetközi Törvény elismer területhez kötött, sőt területi szempontból vegyes jogokat is. Nem vállalkozom arra, hogy teljesen kielégítő magyarázatot adjak, egyetlen tényezőt azonban kiemelnék: azt, hogy ha a jogalkotás, a jogértelmezés vagy az elméleti gondolkodás kiköppen valahol a rendes kerékvágásból, akkor nehéz abba visszazökkenteni. Esetünk legalábbis ezt példázza:

Mintegy két héttel az Egyetemes Nyilatkozat elfogadása előtt a Közgyűlés Harmadik Bizottságában René Cassin professzor, francia delegátus emlékeztette partnereit, hogy „a Harmadik Bizottság, amikor áttekintette az Emberi Jogok Nyilatkozatának tervezetét,

⁴⁹ Vö. uo., 262. és 291.

már kinyilvánította minden ember egyenlőségét mindenhol.⁵⁰ Ebben nézetem szerint benne van az a téves föltevés is, hogy az emberi jogok minden embert megilletnek mindenhol; ha ugyanis lennének olyan emberi jogok, amelyek minden embert megilletnek, de nem mindenhol, nem lehetne minden ember egyenlő mindenhol – gondolhatták tévesen a Bizottságban.

A mondottak alapján jól látható, hogy már az Egyetemes Nyilatkozat megalkotói is egy olyan gondolatkörben mozogtak, mely ugyan kimondatlanul, de magában foglalta, hogy az emberi jogok mindenkit megilletnek mindenhol; s történt mindez úgy, hogy olyan rendelkezéseket is fölvettek a Nyilatkozatba, amelyek nem igazodtak ehhez az elvhez. Az emberi jogi gondolkodás tehát már a kodifikáció első időszakában kizökkent a rendes kerékvágásból, s ez így is maradt mind a mai napig.

8. Néhány szó az emberi jogok területi tipológiájáról és ennek jelentőségéről

A mondottak után már nem lehet kétséges, hogy az emberi jogok nemzetközi jogában emberi jogoknak nevezett jogok területi szempontból valóban különböző jogcsoportokra tagolódnak, s ily módon az emberi jogok generációs tipológiája mellett feltűnik az emberi jogoknak egy másik tipológiája, az emberi jogok területi tipológiája, mely szerint az emberi jogok *a)* területhez nem kötött, *b)* területhez kötött és *c)* részben területhez kötött jogokra tagolódnak.

Ez a tanulmány ugyanakkor még nem arra vállalkozott, hogy szisztematikusan átvilágítsa az emberi jogok nemzetközi jogát területi szempontból: ha a cél ez lett volna, még tárgyalni kellett volna további, részben vagy egészben területfüggő jogokat, köztük például a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában elismert oktatási és kulturális jogokat. E tanulmány célja azonban ennél korlátozottabb volt: az emberi jogok területi tagolódásának igazolása, bizonyítása, valamint az emberi jogok területi tipológiájának felvázolása. És persze még valami: annak kimutatása, hogy a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 27. cikkében elismert három kisebbségi jog valójában három egyetemes emberi jogot rejt magában, illetve három egyetemes emberi jogot implikál, a kultúraszabadságot, a vallásszabadságot és a nyelvszabadságot, s e jogok tágabb értelemben véve mind a részben területhez kötött emberi jogok közé tartoznak.

A magam részéről úgy vélem, e célok teljesültek, s az eredmények elméleti relevanciájukon túl gyakorlati szempontból is fontosak. Az alábbiakban mindazonáltal beérem azzal, hogy erre a gyakorlati jelentőségre csak egyetlen gondolatsorral mutassak rá úgy, hogy a tanulmány eddigi eredményeiből kibontok egy további implikációt is.

Induljunk ki abból, hogy – amint láttuk – a tágabb értelemben vett kultúraszabadság, vallásszabadság, valamint nyelvszabadság minden embert megillető emberi jog, ugyanakkor e szabadságok bizonyos jogosítványai, főként a nyilvánossággal és a kormányzati szférával összefüggő jogosítványai területhez kötött jogosítványok: mindenkit megilletnek, de nem mindenhol.

⁵⁰ Vö. UN Doc A/C.3/SR.161. 722.

Nevezetesen, a bevándorlók és leszármazottaik – ha nem váltottak kultúrát, vallást, illetve nyelvet – nem a befogadó államokban, hanem a származási országukban élvezhetik e jogosítványokat. Ha azonban ez így van, akkor ebből további következtetések folynak: először is az, hogy a befogadó államoknak a kultúraszabadság, vallásszabadság és nyelvszabadság területfüggő jogosítványai szempontjából másként kell viszonyulniuk honos és bevándorló népességük egyéneéhez, ami természetesen megkülönböztető (és nem egyenlő) bánásmódnak, s egyben diszkriminációnak is tűnik.

Nos, ez az a pont, ahol az emberi jogi gondolkodás általában félresiklik, és épp azért siklik félre, mert nincs tudatában annak, hogy a szóban forgó jogok területhez kötött jogok. Ha azonban tudjuk, hogy a kultúraszabadságnak, a vallásszabadságnak és a nyelvszabadságnak ezek a nyilvánossággal és a kormányzati szférával összefüggő jogosítványai területfüggő jogosítványok, azonnal megértjük, hogy az, ami eltérő és nem egyenlő bánásmódnak, továbbá diszkriminációnak látszik, mégsem eltérő, hanem egyenlő bánásmód, és mégsem diszkrimináció. Éppúgy egyenlő bánásmód és nem diszkrimináció, mint ahogyan egyenlő bánásmód és nem diszkrimináció az sem, hogy minden államban csak az ott állampolgársággal rendelkező állampolgároknak van emberi jogként választójoguk, más államok állampolgárainak nincs, és ennek oka egyszerű: őket nem ebben az államban, hanem a saját állampolgárságuk szerinti államban illeti meg ez az emberi jog. Mindebből persze ismét adódnak bizonyos következtetések. Ezek közül most már csak egyet emelek ki.

Ha minden államra igaz, hogy honos egyéneit a területén több kulturális, vallási és nyelvi emberi jog illeti meg, mint a bevándorlókat és leszármazottaikat – akiket szintén megilletnek ezek az erősebb jogosítványok, csak nem itt, hanem származási országukban –, akkor minden államnak nagyobb védelemben kell részesítenie a területén honos kultúrákat, vallásokat és nyelveket, mint a területén nem honos kultúrákat, vallásokat és nyelveket. Ez esetben viszont az államok aligha támogathatnak nagymérvű bevándorlást területükre eltérő kulturális, vallási és nyelvi térségekből, hiszen a nagymérvű bevándorlás már pusztán tömeges mivoltával is átalakítja, átformálja egy ország kulturális, vallási és nyelvi arculatát. Ebben az összefüggésben tehát a végkövetkeztetés az, hogy az államok korlátozott számban fogadhatnak bevándorlókat, nagymérvű bevándorlást azonban nem támogathatnak, mert ez sérti az emberi jogok nemzetközi jogát.⁵¹ E tétel gyakorlati jelentőségét pedig már nem olyan nehéz felmérni ma, amikor a bevándorlás a közéleti viták középpontjában áll egész Európában.

---

⁵¹ Erről bővebben I. ANDRÁSSY György: A nagymérvű bevándorlás sérti az emberi jogok nemzetközi jogát. *JURA*, 2017/2.

Miért ragaszkodnak a médiavállalkozások ahhoz, hogy valójában nem is médiavállalkozások, miért nincs igazuk, és miért fontos kérdés ez?*

PHILIP M. NAPOLI – ROBYN CAPLAN**

1. Bevezetés

Az elmúlt néhány évben a közösségi média területén az ellentmondások egész sora merült fel, többek között a Facebookon és a Twitteren a felkapott témák (*trending topics*) listájának összeállítását érintő részrehajlással,¹ a közösségimédia-platfomok történelmi-zsurnalisztikai jelentőségű fényképeket cenzurázó gyakorlatával,² a közösségi média hírfolyamaiban megjelenő és egyre jelentősebb szereppel bíró hamis híradásokra vonatkozó bizonyítékokkal, valamint a közösségi média által terjesztett hamis híradásoknak az amerikai és európai választási eredményekre gyakorolt lehetséges hatásaival összefüggésben.³

Ezek fontos kérdésekre hívták fel a nyilvánosság figyelmét, például arra, hogy a közösségi-média-platfomok hírszolgáltató szervezetnek minősülnek és akként működnek-e, illetve, hogy ezeknek a platfomoknak hírszolgáltató szervezetként kellene-e viselkedniük.⁴ A viták hátteré-

* A tanulmány eredeti címe és megjelenési helye: Why media companies insist they're not media companies, why they're wrong, and why it matters. *First Monday*, vol. 22. no. 5. (1 May 2017). A tanulmány fordítását a szerzők és a kiadó engedélyével közöljük.

** Philip M. Napoli a Duke University professzora, Robyn Caplan a Data & Society Research Institute kutatója.

¹ Michael NUNEZ: Former Facebook workers: We routinely suppressed conservative news. *Gizmodo*, 2016. május 9., <http://gizmodo.com/former-facebook-workers-we-routinely-suppressed-conser-1775461006>; Michael NUNEZ: Want to know what Facebook really thinks of journalists? Here's what happened when it hired some. *Gizmodo*, 2016. május 3., <http://gizmodo.com/want-to-know-what-facebook-really-thinks-of-journalists-1773916117>; John THUNE: Letter to Mark Zuckerberg, Chairman and Chief Executive Officer, Facebook, Inc. 2016. május 10., <https://www.scribd.com/doc/312153730/Sen-John-Thune-s-letter-to-Mark-Zuckerberg>.

² Marc SCOTT – Mike ISAAC: Facebook restores iconic Vietnam War photo it censored for nudity. *New York Times*, 2016. szeptember 9., <http://www.nytimes.com/2016/09/10/technology/facebook-vietnam-war-photo-nudity.html>

³ Emily BELL: Facebook is eating the world. *Columbia Journalism Review*, 2016. március 7., http://www.cjr.org/analysis/facebook_and_media.php; Julian ROBINSON: Merkel vows to regulate 'fake news' after blaming social media for the rise of populist politics and 'making it harder to form people's opinions than it was 25 years ago'. *Daily Mail*, 2016. november 23., <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3964366/Merkel-vows-regulate-fake-news-blaming-social-media-rise-populist-politics-making-harder-form-people-s-opinions-25-years-ago.html>

⁴ Mike ISAAC: Facebook, facing bias claims, shows how editors and algorithms guide news. *New York Times*, 2016. május 12., <http://www.nytimes.com/2016/05/13/technology/facebook-guidelines-trending-topics.html>; Jeff JARVIS: Facebook needs an editor. *Medium*, 2016. május 11. <https://medium.com/whither-news/facebook-needs-an-editor-b388f789a9c3>; Farhad MANJOO: Facebook's bias is built-in, and bears watching. *New York Times*, 2016. május 1., <http://www.nytimes.com/2016/05/12/technology/facebooks-bias-is-built-in-and-bears-watching.html>

ben az áll, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján a közösségimédia-platformok váltak a hírekhez való hozzáférés és a hírfogyasztás elsődleges forrásává.⁵ A helyzet esetleg aggodalomra okot adó ironiája, hogy a hírterjesztő és információs ökoszisztémában egyre fontosabb és befolyásosabb szerepet játszó közösségimédia-vállalkozások már hosszú ideje kardoskodnak azon álláspontjuk mellett, hogy egyáltalán nem hírszolgáltató szervezetek vagy akár médiavállalkozások, és változatlanul fenntartják, hogy kizárólag technológiai vállalatnak kell őket tekinteni.⁶ Ebből a szempontból ezek a közösségimédia-vállalkozások az egyéb digitális médiavállalkozások – például a Google és az Apple – által kidolgozott és alkalmazott mintát követik, amikor azt bizonygatják, hogy nem minősülnek médiavállalkozásnak.

Számos elemző rámutatott már az egyre növekvő eltérésre aközött, ahogyan ezek a vállalkozások magukra tekintenek (és ahogyan szeretnék, hogy mások rájuk tekintsenek), illetve ahogyan ténylegesen részt vesznek korunk hír- és információterjesztő ökoszisztémájában.⁷ E tanulmány célja ennek a megfigyelésnek a továbbvitele úgy, hogy kritikusan megvizsgáljuk az álláspont alapjául szolgáló érveket és indokokat, valamint áttekintjük az álláspont elfogadásának távolabbi következményeit. Fontos cél továbbá annak bemutatása, hogy ez az érvelés hogyan illeszkedik e vállalkozások arra irányuló átfogó és folyamatos erőfeszítéseinek sorába, hogy „kialakítsák szolgáltatásaik és technológiájuk kereteit”.⁸ Tarleton Gillespie meglátása szerint a digitális médiavállalkozások stratégiai módon használják a „platform” kifejezést, hogy „a jelenlegi és jövőbeli profit érdekében elfoglalják az előnyükre való védelmet biztosító jogszabályok és a hátrányos kötelezettségek közötti teret, és kialakítsák a szolgáltatásaiknak értelmet adó kulturális képzeteket.”⁹ Álláspontunk szerint a technológiai vállalatként való önmeghatározás és a médiavállalkozásként történő osztályozással szembeni szilárd ellenállás kulcsfontosságú része a diskurzus kereteinek meghatározására irányuló törekvésnek, ami lényeges következményekkel jár a platformokra vonatkozó jogi és szabályozói keretek tekintetében.

A közösségimédia-platformok (és szélesebb értelemben a digitális tartalmak kurátorainak) tisztán technológiai vállalatként, nem pedig médiavállalkozásként való felfogásának jelen kritikája a média gazdasági, történeti és szabályozási szempontú megközelítésén alapul, és kísérletet tesz arra, hogy rámutasson a hír- és információterjesztés hagyományos és új platformjai közötti

⁵ Jeffrey GOTTFRIED – Elisa SHEARER: *News use across social media platforms 2016*. Pew Research Center, 2016. május 26. <http://www.journalism.org/2016/05/26/news-use-across-social-media-platforms-2016/>.

⁶ L. pl. Chris DIXON: *BuzzFeed*. CDixon Blog, 2014. augusztus 10., <http://cdixon.org/2014/08/10/buzzfeed/>; Jillian D'ONFRO: Facebook is telling the world it's not a media company, but it might be too late. *Business Insider*, 2016. augusztus 29., <http://www.businessinsider.com/mark-zuckerberg-on-facebook-being-a-media-company-2016-8>.

⁷ Robyn CAPLAN: Like it or not, Facebook is now a media company. *New York Times*, 2016. május 17., <http://www.nytimes.com/roomfordebate/2016/05/17/is-facebook-saving-journalism-or-ruining-it/like-it-or-not-facebook-is-now-a-media-company>; BELL i. m. (3. lj.); Ian BOGUST: Facebook is not a technology company,” *Atlantic*, 2016. augusztus 3., <http://www.theatlantic.com/technology/archive/2016/08/facebook-is-not-a-technology-company/494183/>; Matthew INGRAM: Facebook's biggest problem is that it's a media company. *Gigaom*, 2012. május 16., <https://gigaom.com/2012/05/16/facebooks-biggest-problem-is-that-its-a-media-company/>; Inge SNIP: Facebook is now a media company. Bad? No. Different? Yes. *Medium*, 2016. május 22., <https://medium.com/topishare/facebook-is-now-a-media-company-bad-no-different-yes-bc0ca7f1b779>.

⁸ Tarleton GILLESPIE: The politics of 'platforms'. *12 New Media & Society* (2010) 3. 347, 348.

⁹ Uo.

folytonosság – nem pedig különbségtétel – lényeges elemeire. E felfogás kibontásával és kritikai értékelésével a tanulmány megpróbálja megmutatni a látszólag következmény nélküli szemantikai különbségtétel jelentőségét. Ahogyan látni fogjuk, e társaságok önmeghatározása, valamint a szabályozó szervek és a nyilvánosság által történő meghatározásuk lényeges jogi és szabályozási következményekkel jár.

A tanulmány első része bemutatja és cáfolja az e vállalkozások amellet szóló leggyakoribb érveit, hogy médiavállalkozások helyett technológiai vállalatokként tekintünk rájuk, a második részben pedig áttekintjük az elsődleges indokokat, hogy e cégek miért tartanak ki az álláspontjuk mellett. A harmadik rész megvizsgálja, hogy mi folyik még abból, ha elfogadjuk azokat az egyre gyengébb érveket, hogy e társaságok miért nem média-, hanem technológiai vállalatok. A befejező részben pedig áttekintjük, hogy miért van szükség új, a technológiai szektor és a média közötti egyre nagyobb átfedést jobban megragadó fogalommeghatározásra.

2. Miért ragaszkodnak a médiavállalkozások ahhoz, hogy valójában nem is médiavállalkozások, és miért nincs igazuk?

Úgy tűnik, korunk technológia alapú üzleti világában a cégek önazonosságukat egyre inkább a tevékenységüket jellemző technológia fogalmi szerint határozzák meg, nem pedig annak az üzleti területnek a fogalmi szerint, amin ténylegesen kifejtik tevékenységüket. E trend egyik legismertebb és leginkább ellentmondásos példája az Uber. A cég következetesen kitart amellet, hogy nem közlekedési, hanem technológiai vállalatnak minősül, mert ahogy az egyik képviselője fogalmazott: „Nem mi szállítunk árut vagy embereket, hanem a partnereink – mi csak megkönnyítjük a dolgukat.”¹⁰ E megközelítés elfogadása vagy elvetése mélyreható következményekkel jár, hiszen ha az Ubert közlekedési társaságnak tekintjük, akkor maga is a közlekedési ágazat számára irányadó szabályok hatálya alá esik. Ha viszont technológiai vállalatnak tekintjük, akkor a közlekedési ipar szabályai rá egyszerűen nem vonatkoznak, ez pedig lényeges versenyelőnyt biztosíthat az Uber számára.¹¹ Egyértelmű, hogy nem csak az Uber van ilyen helyzetben – járműipari, pénzügyi és távközlési cégek egyaránt hivatkoztak már arra, hogy tisztán technológiai vállalatnak minősülnek.¹²

Ehhez hasonlóan a közösségimédia-platformok és digitális tartalmak kurátorai esetében is meghatározó sajátosságnak tűnik a médiavállalkozásként történő meghatározástól való követ-

¹⁰ Uo.

¹¹ L. pl. Michael CARNEY: As Uber fights to maintain its technology company classification in India, the rest of the world watches. *Pando*, 2015. február 20., <https://pando.com/2015/02/20/as-uber-fights-to-maintain-its-technology-company-classification-in-india-the-rest-of-the-world-watches/>.

¹² Philip M. NAPOLI – Robyn CAPLAN: When media companies insist they're not media companies and why it matters for communications policy. A Telecommunications Policy Research Conference-en (2016, Arlington) tartott előadás anyaga, https://www.researchgate.net/publication/307433829_When_Media_Companies_Insist_They're_Not_Media_Companies_and_Why_it_Matters_for_Communications_Policy.

kezetes elzárkózás, és a tisztán technológiai vállalatként történő önmeghatározás.¹³ Még az egyértelműen médiatartalom gyártásával foglalkozó cégek – például a Gawker és a Vox – vezérei is kitartanak amellett, hogy az övéik nem médiavállalkozások, hanem technológiai vállalatok.¹⁴

Az e társaságok által használt érvek sajátosságainak vizsgálata előtt fontos hangsúlyozni, hogy az érvek középpontjában álló és igen általános „médiavállalkozás” kifejezés kissé problematikus. A média nem egynemű, monolitikus struktúra (annak ellenére, hogy a vizsgált diskurzus során gyakran ekként kezelik). Először is, az elektronikus médiumokat, mint például a televíziót és a rádiót (továbbá a netsemlegességi szabályok bevezetésével az internetet) szabályozási és szakpolitikai szempontból a többi médiumtól alapvetően eltérőnek tekintik – az Első Alkotmánykiegészítésben rögzített védelmek közül általában csak alacsonyabb fokút élveznek, és a szélesebb közérdek szolgálata érdekében konkrétabb és határozottabb szabályozói követelmények vonatkoznak rájuk.¹⁵ Ez fontos különbségtétel, amelyet rendszerint figyelmen kívül hagynak az alább bemutatott érvek. A *szórakoztató* és a *bírszolgáltató* média közötti igen fontos (jóllehet néha elmosódó) különbségtétel is javarészt hiányzik. Szabályozási és szakpolitikai szempontból a szabályozók mindig is sokkal inkább a hírek előállítására, terjesztésére és fogyasztására összpontosítottak,¹⁶ bár a szórakoztató média kulturális vonatkozásaival kapcsolatos aggályok is kétségkívül foglalkoztatták őket.¹⁷ E különbségtételek – ahogy azt lentebb bemutatjuk – gyakran fontos szerephez jutnak a „nem média-, hanem technológiai vállalat” érvelés vizsgálatakor.

E ponton áttérünk az amellett felhozott fő érvekre, hogy a közösségimédia-platformok és a digitális tartalom kurátorok nem médiavállalkozások, hanem technológiai vállalatok. Minden esetben a médiaipar gazdasági, történeti és szabályozási aspektusaira támaszkodva mutatunk rá az egyes érvek legfőbb gyengéire.

2.1. „Mi nem állítunk elő tartalmat”

A médiavállalkozási minőség elutasítása mellett a digitális médiavállalkozások által felhozott egyik legfontosabb érv, hogy azok jelentős része nem állít elő eredeti tartalmat, mindössze elősegítik a felhasználóik által létrehozott tartalmak terjesztését. Az erre hivatkozó cégek néme-

¹³ L. pl. Miguel HELFT: Is Google a media company? *New York Times*, 2008. augusztus 10., <http://www.nytimes.com/2008/08/11/technology/11google.html>; Bill MICKKEY: Are you a technology company or a media company? *Folio*, 2013. október 29., <http://www.foliomag.com/are-you-technology-company-or-media-company/>.

¹⁴ L. pl. Choire SICHA: Inside Gawker Media's first company-wide meeting. *The Awl*, 2011. szeptember 8., <https://theawl.com/inside-gawker-medias-first-company-wide-meeting-8abf673bf61#.umax6qp27>; Nick TJAARDSTRA: Vox Media: Tech company first, publisher second. *World Association of Newspapers and News Publishers*, 2015. április 20., <http://blog.wan-ifra.org/2015/04/20/vox-media-tech-company-first-publisher-second>.

¹⁵ Philip M. NAPOLI: *Foundations of communications policy: Principles and process in the regulation of electronic media*. Cresskill, Hampton, 2001.

¹⁶ Philip M. NAPOLI: Social media and the public interest: Governance of news platforms in the realm of individual and algorithmic gatekeepers. 39 *Telecommunications Policy* 9 (2015) 751.

¹⁷ Philip M. NAPOLI: Bridging cultural policy and media policy. 37 *Journal of Arts Management, Law, and Society* 4 (2008) 311.

lyike idővel – egy többé-kevésbé kiszámítható médiatörténeti mintát követve – vertikálisan beépült a tartalomgyártás folyamatába: a tartalomterjesztők szükségszerűen törekszenek a saját tartalom előállításával járó stratégiai és gazdasági előnyök kiaknázására.¹⁸ A YouTube például 2016-ban az előfizetési szolgáltatása keretében saját gyártású sorozatokat kezdett bemutatni, míg (ahogy azt a „Következtetések” pontban tárgyaljuk majd) a Facebook a közelmúltban fogott saját videótartalmak gyártásába.¹⁹ Mindazonáltal amiatt, hogy a tartalomterjesztők körében régen is fennmaradt (és várhatóan a jövőben is kitart) ez az érv, fontos azt részletesen is megvizsgálnunk.

Eric Schmidt Google-vezér (és a cég más vezetői) az évek során gyakran használta ezt az érvet, azt állítva, hogy „nem állítanak elő saját tartalmat – lehetővé teszik a felhasználók számára, hogy gyorsabban elérjék mások tartalmait”.²⁰ A Facebook is hosszú ideje érvel ezzel. A cég globális marketingért felelős elnökhelyettese megfogalmazásában „a cég technológiai vállalként határozza meg magát. [...] A médiavállalkozások az általuk előállított tartalmakról ismeretek.”²¹ Mark Zuckerberg Facebook-vezér az évek során kitarított eme álláspontja mellett,²² legutóbb 2016 novemberében, amikor azokra a vádakra reagált, hogy a Facebookon terjesztett álhírek hatással lehetnek az amerikai elnökválasztásra.²³ Dick Costolo, a Twitter korábbi vezérigazgatója ezt nyilatkozta: „Úgy gondolom, hogy a Twitter technológiai vállalat, mivel a társaság jövője egy olyan bővíthető platform építésén alapszik, amely lehetővé teszi harmadik fél fejlesztők és cégek számára, hogy a Twitter és a felhasználóink számára egyaránt előnyös módon adjanak értéket a Twitterhez. [...] Nincs sem szükségem rá, sem kedvem hozzá, hogy a tartalomipari tevékenységet folytassunk.”²⁴ Steve Jobs, az Apple néhai vezetője szintén kiemelte ezt a szempontot az iTunes indulásakor. Az *Esquire* újságírójának felvetésén felbőszülve, miszerint az Apple egyre inkább médiavállalattá alakul, a következőképpen érvelt: „Nem vagyunk média-

¹⁸ L. Philip M. NAPOLI: Requiem for the long tail: Towards a political economy of content aggregation and fragmentation. *12 International Journal of Media & Cultural Politics* 3 (2016) 341.

¹⁹ Darrell ETHERINGTON: Facebook exploring creation of its own content. *TechCrunch*, 2016. december 14., <https://techcrunch.com/2016/12/14/facebook-exploring-creation-of-its-own-original-video-content/>;

Sarah PEREZ – Jonathan SHIEBER: YouTube Unveils YouTube TV, its live TV streaming service. *TechCrunch*, 2017. február 27., <https://techcrunch.com/2017/02/28/youtube-launches-youtube-tv-its-live-tv-streaming-service/>;

Conor DOUGHERTY – Emily STEEL: YouTube introduces YouTube Red, a subscription service. *New York Times*, 2015. október 21., <https://www.nytimes.com/2015/10/22/technology/youtube-introduces-youtube-red-a-subscription-service.html>

²⁰ Idézi Danny SULLIVAN: Schmidt: Google still a tech company despite the billboards. *Search Engine Watch*, 2006. június 12., 1, <https://searchenginewatch.com/sew/news/2058565/schmidt-google-still-a-tech-company-despite-the-billboards>

²¹ Idézi Seth FIEGERMAN: Dear Facebook, you're a media company now. Start acting like one. *Mashable*, 2016. június 15., 1, <http://mashable.com/2016/05/15/facebook-media-company>

²² L. pl. Kelly FIVEASH: 'We're a tech company not a media company,' says Facebook founder. *Ars Technica*, 2016. augusztus 20., <https://arstechnica.com/tech-policy/2016/08/germany-facebook-edit-hateful-posts-zuckerberg-says-not-media-empire>

²³ Jeff John ROBERTS: Why Facebook won't admit it's a media company *Fortune*, 2016. november 14., <http://fortune.com/2016/11/14/facebook-zuckerberg-media>

²⁴ Idézi Nick BILTON: Is Twitter a media company or a technology company? *New York Times*, 2012. július 25., 1, <http://bits.blogs.nytimes.com/2012/07/25/is-twitter-a-media-or-technology-company>

vállalkozás. Nincs semmilyen médiumunk. Nincs semmilyen zenénk. Nincs semmilyen filmünk vagy TV-műsorunk. Nem médiavállalkozás vagyunk. Egyszerűen mi az Apple vagyunk.”²⁵ A téma kellően kényes volt Jobs számára ahhoz, hogy ezen a ponton váratlanul véget vessen az interjúnak.

Ez az érv nyilvánvalóan vitát indukál azzal kapcsolatban, hogy jelenlegi értelmezésünk szerint milyen típusú tevékenységek tartoznak a médiavállalkozások lényeges tevékenységei közé. A média iparági szerkezetét hagyományosan három alapvető, de egymást a legkritikább esetben kizáró tevékenységre osztják: 1. gyártás (tartalomgyártók, például hírszolgáltatók, televíziós stúdiók), 2. terjesztés (a tartalom eljuttatásának folyamata a gyártótól a fogyasztóhoz) és 3. bemutatás (tartalom nyújtása közvetlenül a közönség számára).²⁶

A digitalizáció és mediakonvergencia következtében ezek a folyamatok esetenként egybeolvadnak, mivel lehetővé vált a tartalmak közvetlen terjesztése a végfelhasználók felé. A bemutatást végző hagyományos szereplők – könyv- és zeneterjesztők – hanyatlása a tartalmak digitalizálása és digitális terjesztése nyomán jól szemlélteti a legfontosabb folyamatokat. Nehéz lenne amellet érvelni, hogy ezeket a hagyományos szereplőket – például filmszínházakat, könyvesboltokat és lemezboltokat – médiavállalkozásnak kellene tekinteni. A helyükbe lépő szereplők – például az Amazon, az iTunes és a Netflix – azonban egészen másként működnek: elektronikus média-infrastruktúra révén, közönséges árucikk formájában terjesztik a tartalmaikat a közönség felé olyan módon, amely inkább a hagyományos tartalomkurátorok és -terjesztők – például a kábeltelevíziós szolgáltatók és műsorszóró hálózatok – működésével mutat közeli párhuzamot. Sok szempontból ez a helyzet a közösségimédia-platformokkal – például a Twitterrel, a Snapchattal és a Facebookkal – is, amelyek mára már számos tartalomkészítő (a hírszolgáltatóktól a magánszemélyekig számos szereplő, például az NFL) számára a tartalomterjesztés központi eszközévé váltak, ugyanakkor ezzel egyidejűleg ezek a platformok a bemutatás funkcióját ellátó végpontot is jelentik a tartalmat rajtuk keresztül, különböző eszközökkel elérő felhasználók számára. A Facebook Live (ami a Facebook-platformon keresztül közvetlen és azonnali műsorszolgáltatást tesz lehetővé) és a Facebook Instant Articles (amin keresztül a Facebook közvetlenül hosztolja a hírszolgáltatók által előállított tartalmakat)²⁷ szolgáltatásokhoz hasonló megoldások révén pedig a gyártás, terjesztés és bemutatás folyamatai egyre inkább integrálódnak.

Azért emeljük ki ezeket a fejlődő folyamatokat, mert a médiatudománnyal foglalkozó egyre növekvő szakirodalom álláspontja szerint a terjesztés ugyanannyira a média egyik meghatározó sajátossága, mint a tartalomgyártás.²⁸ A tartalomgyártás vagy a tartalomtulajdonlás a

²⁵ Idézi Andy LANGER Is Steve Jobs the god of music? *Esquire*, 2003. július, 2, <http://www.esquire.com/news-politics/a11177/steve-jobs-esquire-interview-0703/>

²⁶ Robert PICARD: *The economics and financing of media companies*. New York, Fordham University Press, 2011.

²⁷ L. Josh CONSTINE: Facebook starts hosting publishers' 'instant articles'. *TechCrunch*, 2015. május 12., <https://techcrunch.com/2015/05/12/facebook-instant-articles>

²⁸ L. pl. Michael CURTIN – Jennifer HOLT – Kevin SANSON (szerk.): *Distribution revolution: Conversations about the digital future of film and television*. Berkeley, University of California Press, 2014.

médiaágazat szabályozásáért felelős szervek szemében soha nem volt a médiavállalkozások megkülönböztető jegye. Gondoljunk például arra, hogy a kábeltévék és a műholdas műsorszolgáltatók (legalábbis kezdetben) kizárólag a médiatartalmak terjesztőiként működtek. Ez a tény soha nem szolgált alapul ahhoz, hogy e társaságokat kivonják az amerikai Szövetségi Távközlési Bizottság (Federal Communications Commission – FCC) szabályozói hatásköre alól. A kábeltelevíziók esetében az FCC részben úgy terjesztette ki szabályozói hatáskörét a kábelszolgáltatókra, hogy azokat a műsorszolgáltatás kiegészítőinek tekintette.²⁹ Az a tény tehát, hogy a kábelrendszerek az FCC szabályozói hatáskörébe tartozó tartalmak (televíziós műsorok) terjesztésének és elérésének lényeges eszközeként szolgáltak, megalapozta a szabályozói hatáskör kiterjesztését a kábeltézés szolgáltatókra.

Ennélfogva a kábeltelevíziós és műholdas műsorszolgáltató iparági vállalatok a tulajdoni helyzetre vonatkozó előírások és bizonyos közérdekű kötelezettségek hatálya alá kerültek az FCC elektronikus média szabályozására vonatkozó általános felfogásának megfelelően.³⁰ Ezen iparágak szabályozását a sokszínűséggel, a versennyel és a helyi érdekekkel kapcsolatos alapvető médiapolitikai aggályok jellemezték,³¹ tekintet nélkül arra, hogy maguk a vállalkozások foglalkoztak-e tartalom-előállítással, és ha igen, milyen mértékben. Noha a digitális világban a tartalomterjesztés mechanizmusai nyilvánvalóan eltérnek a hagyományos média által használtaktól, felmerül az Elizabeth Spiers, a digitális média iparág egyik vezető tisztségviselője által feltett kérdés: „Elmagyarázná nekem valaki, hogy a tartalmak digitális terjesztése alapján miért minősülne egy cég elsősorban technológiai vállalatnak?”³² Az az érv tehát, hogy a tartalom-előállítás, illetve tartalomtulajdonlás érdemben elválasztja a „technológiai” vállalatokat a médiasektortól, vagy a média fogalmának naiv vagy helytelen értelmezésére utal, vagy szándékos és stratégiai jellegű erőfeszítést jelent arra, hogy az üzleti és szakpolitikai diskurzusban újrafogalmazza a médiavállalat ismérveit. Az alábbiakban részletesen tárgyalt következmények mindkét esetben aggasztók.

2.2. „Mi informatikusok vagyunk”

A közösségimédia-platformok és digitális tartalmak kurátorai által hangoztatott második legfontosabb érv a munkavállalóik jellegére összpontosít: e cégek képviselői gyakran a saját és munkatársaik képzettségére és hátterére hivatkoznak azt az érvet alátámasztandó, hogy a cég maga valójában technológiai vállalat, nem pedig médiavállalkozás. A Google-vezér Eric Schmidt azt hangsúlyozta, hogy a Google technológiai vállalat, „mivel három informatikus

²⁹ *United States v. Southwestern Cable Co.*, 392 US 157 (1968).

³⁰ L. pl. Federal Communications Commission: *Cable television*, <https://www.fcc.gov/media/engineering/cable-television>

³¹ NAPOLI i. m. (15. lj.).

³² Idézi Joshua BENTON: Elizabeth Spiers on BuzzFeed and other ‘tech’ companies: ‘You’re still a media company.’ *Nieman Lab*, 2014. augusztus 11., 1., <http://www.niemanlab.org/2014/08/elizabeth-spiers-on-buzzfeed-and-other-tech-companies-youre-still-a-media-company>

irányítja”.³³ Ben Huh, a Cheezburger vezérigazgatója szintén azt hangsúlyozta kijelentése alátámasztására, miszerint a cége nem médiavállalkozás, hanem technológiai vállalat, hogy alkalmazottjai között magas a fejlesztők aránya.³⁴

Logikailag és történetileg azonban ez az érv sem megalapozott. Gondoljunk például arra, hogy bevezetésekor az analóg (levegőben terjedő hullámokkal történő) műsorszolgáltatás a legnagyobb műszaki csodának számított. A kommunikációs eszközök terén olyan jelentős műszaki előrelépést jelentett, amelyhez csupán az internet megjelenése fogható. Következésképpen a műsorszórás a kor műszaki szakembereinek és mérnökeinek területe volt, tekintettel annak a más rendelkezésre álló kommunikációs eszközökhöz – például a nyomtatott sajtóhoz – viszonyított műszaki összetettségére. A műszaki szaktudás volt a rádiós műsorszórással foglalkozó első cégek – köztük az RCA és a Marconi Company – legfontosabb jellemzője is.³⁵ A műholdas technológia jelentette a következő drámai előrelépést, amelyhez szintén magas fokú műszaki szaktudással rendelkező szakemberekre volt szükség.

A technológiai fejlődés – és az ahhoz kapcsolódó műszaki szaktudás – alapvető a médiaágazatban már a könyvnyomtatás megjelenése óta. Amint Mark Deuze is rámutat, fontos felismernünk „a műszaki megoldások kulcsfontosságú szerepét a média működésében”.³⁶ Az az érv, hogy egy cég alkalmazottainak vagy vezetésének műszaki beállítottsága logikailag megalapozza azt, hogy az adott céget médiavállalkozásnak tekintsük, vagy a média történetének és fejlődésének téves ismeretére utal, vagy stratégiai kísérlet a média szónak a hagyományos jellemzőinél szűkebb meghatározására. Bármelyik legyen is az ok, minden szilárd médiatörténeti alapot nélkülöz az a feltevés, hogy a technológia és a média valamiképp különálló, teljesen eltérő készségeket és szakismereteket igénylő területek.

2.3. „Nincs emberi szerkesztői beavatkozás”

A digitális médiaplatformok által alkalmazott kevésbé explicit, de egyértelműen az előzőhöz kapcsolódó érv az a gyakori kijelentés, hogy a „felszínen megjelenő” tartalom nem emberi döntés, hanem algoritmusok és adatokat feldolgozó technológiák tevékenységének eredménye, amelyek szűrik, kategorizálják és osztályozzák a rendszerben már megtalálható információkat, és a felhasználói igényeket jelenítik meg. A Google, a Facebook és hasonló platformok gyakran hangsúlyozzák, hogy tartalomkurátori folyamataikban nem található emberi beavatkozás, sőt, még akkor is vonakodnak elismerni az emberi beavatkozás tényét, amikor arra ténylegesen sor

³³ Idézi Staci D. KRAMER: Google is still a tech company. Really. *Gigaom*, 2006. június 12., 1, <https://gigaom.com/2006/06/12/google-is-still-a-tech-company-really>

³⁴ John KOETSIER: Exclusive: Cheezburger will take page out of Reddit’s playbook, allow users to create own subsites. *Venturebeat*, 2012. augusztus 22., <http://venturebeat.com/2012/08/22/exclusive-cheezburger-will-take-page-out-of-reddits-playbook-allow-users-to-create-own-subsites>

³⁵ Scott WOOLLEY: *The network: The battle for the airwaves and the birth of the communication age*. New York, Ecco, 2016.

³⁶ Mark DEUZE: *Media work*. Cambridge, Polity, 2007. 73.

kerül.³⁷ A Trending News szolgáltatással kapcsolatos vita kialakulásakor (amikor egy riport azt állította, hogy a Facebook által alkalmazott emberi szerkesztők elnyomták a platform népszerű híreket tartalmazó listáján megjelenő konzervatív híreket) a Facebook igyekezett úgy beállítani az eseményeket, hogy e szerkesztők a lehető legkisebb szerephez jutottak a platform működtetésében,³⁸ sőt, a botrány eredményeként még az érintett Trending-modul működését felülvizsgáló újságírók és szerkesztők munkakörét is megszüntette.³⁹

A közvetlen emberi szerkesztői beavatkozás állítólagos/látszólagos hiánya több szempontból is alapvető abban az érvelésben, hogy e platformokra ne médiavállalkozásként, hanem technológiai vállalatként tekintünk. Magát a „platform” szót is stratégiaileg használják – amint azt Gillespie bemutatta⁴⁰ – annak érdekében, hogy az érintett szolgáltatásokat a tartalmak létrehozását és terjesztését elősegítő semleges, technológiai módszerek által vezérelt megoldásként állítsák be. Mark Zuckerberg Facebook-vezér előszeretettel szokta hangsúlyozni, hogy a platform mindössze eszközöket ad a felhasználók kezébe, hogy segítse őket saját tartalmaik létrehozásában és terjesztésében,⁴¹ ez az álláspont azonban figyelmen kívül hagyja – vagy legalábbis tévesen jellemzi – a platform algoritmusainak a tartalmak kiemelésében és szűrésében játszott szerepét. A közvetlen emberi szerkesztői beavatkozás állítólagos hiánya segít továbbvinni a tartalomkiválasztási folyamatból való eltávolodás és/vagy semlegesség e képzetét – ama modellét, ami a feltevés szerint alapvetően eltér attól a közvetlen (és emberi) szerkesztői döntéshozattól, amely a hagyományos médiavállalkozások meghatározó jellemzője.

Azonban pusztán az, hogy a – kapuőri – szerkesztői döntéshozatal gyakorlásának mechanizmusai megváltoztak, még nem jelenti azt, hogy a kapuőrök alapvető intézményi szerepét újra kellene fogalmazni. A platformok képviselői vélhetően azzal érvelnének, hogy a felhasználókkal való interakciójuk természete alapvetően eltér a hagyományos médiától abban, hogy a közösségi média felhasználói lényegesen nagyobb autonómiát gyakorolnak a nekik kínált tartalmak meghatározása terén: végső soron a felhasználók – a közösségi hálózatuk tagjaival együttműködve – maguk határozzák meg, hogy mely tartalmakat fogyasztják, a platform pedig csupán semleges facilitátorként, közvetítőként működik. Akár naivitást, akár képmutatást tükröz, ez az álláspont tovább egyszerűen nem tartható.⁴²

Először is, a média bizonyos mértékben mindig is pontosan azt próbálta adni a közönségnek, amit az akart. E tekintetben a Facebook, a Twitter és a Google nem sokban különbözik bármelyik nyomtatott, sugárzott vagy digitális hírszolgáltatótól, amelyek kétségbeesve próbál-

³⁷ L. pl. Daniel TRIELLI – Sean MUSSENDEN – Jennifer STARK – Nicholas DIAKOPOULOS: Googling politics: How the Google issue guide on candidates is biased. *Slate*, 2016. június 7., http://www.slate.com/articles/technology/future_tense/2016/06/how_the_google_issue_guide_on_candidates_is_biased.html

³⁸ L. pl. FIVEASH i. m. (22. lj.); ISAAC i. m. (4. lj.).

³⁹ Sam THIELMAN: Facebook fires trending team, and algorithm without humans goes crazy. *The Guardian*, 2016. augusztus 29., <https://www.theguardian.com/technology/2016/aug/29/facebook-fires-trending-topics-team-algorithm>

⁴⁰ GILLESPIE i. m. (8. lj.).

⁴¹ FIVEASH i. m. (22. lj.).

⁴² Tarleton GILLESPIE: Regulation of and by platforms, In: Jean BURGESS – Thomas POELL – Alice MARWICK (szerk.): *Sage handbook of social media*. Thousand Oaks, Sage, 2018.

ják kitalálni, mit akar a közönség, és azután pontosan azt adni neki.⁴³ A valódi különbség az, hogy a digitális médiaplatformok egyszerűen hatékonyabb és hatásosabb mechanizmusokat jelentenek e cél elérésére, figyelemmel éppen az újabb platformokkal való fokozott interaktivitás eredményeként rendelkezésükre álló felhasználói adatok megnövekedett mennyiségére, terjedelmére és mélységére. A közösségimédia-platformok és felhasználóik közötti kapcsolat tehát a Philip Napoli által „a közönség megértésének racionalizálásaként” leírt folyamatos fejlődés következő lépcsőfokának tekinthető.⁴⁴

A közelmúltban történt események – például a Tribune Publishing, egy nehézségekkel küzdő hagyományos médiavállalkozás technológiai vállalattá történő (gyakran kárhozottatott) átalakulása – a technológiai vállalatokat és a médiavállalkozásokat elválasztó határ átjárhatósága mutatójának is tekinthetjük. A Tribune metamorfózisának, úgy tűnik, szinte egyetlen alapja a gépi tanulás és más algoritmusok állítólag intenzívebb alkalmazása a közönség érdeklődésének jobb kielégítése és a tartalomgyártás automatizálásának elősegítése érdekében.⁴⁵ Az átalakulás valódi erejét illető általános kétkedés (és gúnyolódás) jól mutatja, hogy a technológia fokozott használata a közönség érdeklődésének kielégítése érdekében nem jelent lényegi különbséget a technológiai vállalatok és médiavállalkozások között.

Mára már gyakorlatilag hiteltelenné vált az az elképzelés, hogy az algoritmusok teljesen semleges és objektív módon, a közvetlen emberi szerkesztői döntéshozatalra jellemző elfogultságtól mentesen működnenek. Bár automatikusak, az algoritmusokat a rendszer belső értékei, valamint a felhasználók preferenciái és tevékenysége alapján történő tartalomosztályozásra, -szűrésre és -rangsorolásra használják.⁴⁶ Napjainkra már világossá vált, hogy a mérnököknek és más céges szereplőknek számtalan döntést kell hozniuk az algoritmusok tervezése és fejlesztése során, e döntések és belső viszonyok révén pedig a rendszer kódjának részévé válnak a szubjektív döntések és preferenciák is. Ennek okán az algoritmusok részrehajlása széles körben kutatott és egyre jobban értett jelenséggé vált.⁴⁷

Ezenkívül, az alkalmazott kapuőri mechanizmustól függetlenül a Facebook, a Google, a Twitter és a hasonló platformok egy sor olyan, a szerkesztés elveit illető kérdéssel szembesülnek, amelyek a hagyományos médiaszervezetek, köztük az újságok és a műsorszolgáltatók sorába helyezik őket.⁴⁸ A platformok működése szempontjából kulcsfontosságú például a felhasz-

⁴³ Anthony M. NADLER: *Making the news popular: Mobilizing US news audiences*. Champaign, University of Illinois Press, 2016.

⁴⁴ Philip M. NAPOLI: *Audience evolution: New technologies and the transformation of media audiences*. New York, Columbia University Press, 2011. 26.

⁴⁵ Greg SATELL: Tronc's data delusion. *Harvard Business Review*, 2016. június 23., <https://hbr.org/2016/06/troncs-data-delusion>

⁴⁶ Michael A. DEVITO: From editors to algorithms: A values-based approach to understanding story selection in the Facebook news feed. *Digital Journalism* (2016). Megjelenés előtti kézirat elérhető itt: http://socialmedia.soc.northwestern.edu/wp-content/uploads/2016/05/E2A_DJ_PREPRINT.pdf

⁴⁷ L. pl. Tarleton GILLESPIE: Algorithmically recognizable: Santorum's Google problem and Google's Santorum problem. 20 *Information, Communication & Society* 1 (2017); Rob KITCHIN: Thinking critically about and researching algorithms. 20 *Information, Communication & Society* 1 (2017); Frank PASQUALE: *The black box society: The secret algorithms that control money and information*. Cambridge, Harvard University Press, 2015.

⁴⁸ GILLESPIE i. m. (42. lj).

nálók sértő, lázító vagy korhatáros tartalmakkal szembeni védelme.⁴⁹ E nyomást jól érzékelteti a Facebook azon döntése nyomán kialakult vita, hogy cenzúrázza egy norvég újságíró bejegyzését, mert abban szerepelt a vietnami háborúban készült, a napalmtámadás elől menekülő mezeten vietnami kislánnyól készült híres fotó.⁵⁰ Az általános felháborodás közepette a Facebook gyorsan visszavonta döntését, tekintetbe véve a fénykép történelmi jelentőségét.⁵¹ Mindazonáltal a kialakult vita rávilágított annak tényére, hogy a közösségimédia-plafformok működésének mennyire szerves részét képezi a szerkesztői döntések meghozatala, amelyek nagyban hasonlítanak a hagyományos hírszolgáltatók által hozott döntésekhez, még akkor is, ha a szerkesztői döntéseket a kezdeti szakaszban algoritmusokra bízzák, ahogyan az a vietnami fénykép esetében is történt.

És amint azt a Facebook népszerű tartalmakat jegyző listája kapcsán kialakult vita is mutatja, az emberi szerkesztői beavatkozás időnként jelentősebb szerepet játszik a tartalomkurátori folyamatban, mint azt általában feltételezik.⁵² A Snapchat mintegy 75 fős szerkesztői gárdát foglalkoztat, amely – többek között – részt vesz azoknak az algoritmusoknak és eljárásoknak a kialakításában, amelyek a végén elvégzik majd a napi 100 millió felhasználó elé kerülő hírek automatikus kiválasztását és rendszerezését.⁵³ A Twitter is alkalmaz „kurátori csapatot” a tartalmak átrostálására és arra, hogy a Moments rovat számára (az oldal blogszerűen működő rovata, amelyben a Twitter szerkesztői egy narratívába fűzik az oldalon közzétett tweeteket és fényképeket, különös figyelmet fordítva az oldalon népszerű hírekre és eseményekre) eseményeket, trendeket emeljenek ki.⁵⁴ Az ilyen csapatok által használt irányelvek nem térnek el a tartalmakkal foglalkozó vállalkozások szerkesztői irányelveitől – a fokozott pontosságra és az elfogultság korlátozására irányuló tartalomjavaslatokat adnak, továbbá stilisztikai útmutatást nyújtanak a kurátori csapat tagjai által írandó címek megfogalmazása és a gyorsnézetet illusztráló képek kiválasztása tekintetében.

Világos tehát, hogy e foratókönyvek szerint ezek a vállalkozások nem csupán a legtagabb értelemben vett médiaszervezetként, hanem kifejezetten hírszolgáltató szervezetként is működnek, figyelembe véve, hogy fokozott mértékben részt vesznek a hírek és információk áramlását érintő szerkesztői és kapuóri döntések meghozatalában.

⁴⁹ L. pl. David PIERSON – Pares Dave: If Facebook promotes propaganda, can it be a neutral news platform? *Los Angeles Times*, 2016. május 31., <http://www.latimes.com/business/la-fi-tu-tech-20160531-snap-story.html>

⁵⁰ SCOTT–ISAAC i. m. (2. lj.).

⁵¹ Uo.

⁵² Seth FIEGEMAN: Dear Facebook, you're a media company now. Start acting like one. *Mashable*, 2016. június 15., <http://mashable.com/2016/05/15/facebook-media-company>

⁵³ Garrett SLOANE: Publishers and brands, get ready for the Snapchat algorithm. *Digiday*, 2016. május 18., <http://digiday.com/platforms/publishers-brands-get-ready-snapchat-algorithm>

⁵⁴ Twitter Moments: Guidelines and principles, <https://about.twitter.com/company/moments-guidelines>

2.4. A reklámozás központi szerepe

Érdemes megjegyezni végül, hogy az e platformok által használt érvek kivétel nélkül összeomlanak annak a ténynek a súlya alatt, hogy e platformok túlnyomó többségének elsődleges bevételi forrása a reklám. A médiaiparhoz tartozó vállalkozások meghatározó jellegzetessége, hogy a közönség számára tartalmat közvetítenek, miközben a közönséget eladják a hirdetőknak.⁵⁵ A lehetséges fogyasztók elérésének legjobb módját megtalálni törekvő hirdetők a digitális médiaplatformok (Facebook, Twitter, Google stb.) erősségeit és gyengeségeit a hagyományosabb médialehetőségek (sugárzott és kábeltelevízió, nyomtatott és internetes sajtótermékek) előnyeivel és hátrányaival egy sorban értékelik. A digitális médiaplatformok továbbá egyre hatékonyabban szívják el a reklámbevételeket e hagyományos médiaágazatok elől.⁵⁶ E szempontból tehát nehezen vitatható, hogy az összes ilyen vállalkozás ugyanabban az üzleti ágazatban működik, a történelem tanúsága szerint pedig (lásd fent) ebbe az iparba minden további nélkül beléphetnek új cégek anélkül, hogy saját tartalommal rendelkeznenek vagy ilyen előállítanak.

3. A háttérben megbúvó indítékok

Az eddigiekben a digitális médiavállalkozások azon érveit vizsgáltuk, amelyeket amellet hoztak fel, hogy médiavállalkozás helyett technológiai vállalatnak kell őket tekintenünk. A következő részben ezen érvek mögé nézünk, és megvizsgáljuk az alapvető okokat, amiért azokat ilyen állhatatosan használják.

3.1. A befektetői közösséghez fordulás

Talán a legnyilvánvalóbb indok arra, hogy a közösségimédia-platformok és digitálistartalomkurátorok miért szeretnék, ha médiavállalkozás helyett technológiai vállalatként fogadnák őket el, az, hogy a technológiai vállalatokat a befektetők jó eséllyel lényegesen magasabbra értékelik.⁵⁷ Chris Dixon befektető is megerősítette, hogy az osztályozás jelentős következményekkel jár a befektetések világában; elmondása szerint a „már működő vállalkozások továbbfejlesztéséhez kapcsolódó kockázati befektetéseknél az egyik legfontosabb dolog, hogy szigorúan figyelembe kell venni a cégek besorolását”.⁵⁸ És ahogy arra gyakran rámutatnak, a befektetői közösség

⁵⁵ INGRAM i. m. (7. lj.).

⁵⁶ Suman BHATTACHARYYA: Digital ads to overtake traditional ads in US local markets by 2018. *Advertising Age*, 2016. október 26., <http://adage.com/article/cmo-strategy/local-ads-digital-2018-bia-kelsey/306468>

⁵⁷ L. pl. Justin FOX: Why it's good to be a 'technology company'. *Harvard Business Review*, 2014. augusztus 13., <https://hbr.org/2014/08/why-its-good-to-be-a-technology-company>

⁵⁸ Idézi Peter KAFKA: How Jonah Peretti and BuzzFeed got to 850 million. *Recode*, 2014. augusztus 11., 1., <http://www.recode.net/2014/8/11/11629746/how-jonah-peretti-and-buzzfeed-got-to-850-million>

általában nagyobb bevételi potenciált lát a technológiai ágazatban, mint a médiában,⁵⁹ valamint minden jel szerint továbbra is fenntartja a két szektor közötti éles határvonalat, annak ellenére, hogy egyre több az ezt cáfoló bizonyíték. A kockázati tőke-befektetők tehát technológiai vállalként, nem pedig médiavállalkozásként történő önmeghatározást akarnak hallani.⁶⁰ Spiers megfogalmazásában „az intézményi befektetők nem finanszíroznak médiaszolgáltatásokat.”⁶¹

E jelenség bizonyos mértékben tükrözheti az úttörő digitális cégek minősülő Google és Yahoo eltérő pályájából fakadó szemléletbeli eltéréseket, valamint az AOL-Time Warner bukásához vezető kulturális ütközéseket is. A Yahoo története során már igen korán „félrelökte a mérnököket”,⁶² hogy valódi médiavállalkozássá válhasson, sőt, a Yahoo pályája csúcán még az NBC megvásárlására is kísérletet tett, hogy jobban integrálódhasson a hagyományos média világába. A keresőmotorból vagy (rövid ideig igen népszerű megnevezésnek számító) *portálból* valódi médiavállalkozássá válásra irányuló törekvések azonban nyilvánvaló kudarcot vallottak a Google sokkal inkább technokrata megközelítésével szemben.

Az AOL-Time Warner egyesülés ikonikus esettanulmányává vált annak, hogy az összeegyeztethetetlen vállalati kultúrák hogyan áshatják alá a régi és az új média – a legtöbb szemlélő számára a digitális konvergencia kívánatos vagy akár elkerülhetetlen következményének látó – integrációját. A bekövetkezett katasztrófa legfontosabb tanulságai közé tartozik, hogy a műszaki területen és a médiában dolgozó emberek nem igazán tudnak egymással együttműködni, és látszólag nem képesek igazán megérteni a másik fél szakterületének sajátosságait.⁶³ Az AOL-t végül kirakták a vállalatcsoportból, és még a nevét is nyomtalanul kitörölték a cég identitásából.

A Yahoo és az AOL-Time Warner által bejárt pálya jó eséllyel megerősítette a médiaágazattól való távolság és különbség legalább illúziójának fenntartására törekvő stratégia létjogosultságát, a végeredmény pedig mindenesetre az, hogy a közösségimédia-platformok és a digitálistartalom-kurátorok erős késztetést éreznek arra, hogy a befektetők felfogásának és prioritásainak megfelelően határozzák meg magukat, ami továbbra is fenntartja a technológiai cégek és a médiavállalkozások közötti mesterségesen éles és/vagy kizáró határvonalat.

⁵⁹ L. pl. Paul BOND: Fresh Facebook draws attention. *Hollywood Reporter*, 2007. szeptember 28., <http://www.hollywoodreporter.com/news/fresh-facebook-draws-attention-151237>; Jeff John ROBERTS: Why Facebook won't admit it's a media company. *Fortune*, 2016. november 14., <http://fortune.com/2016/11/14/facebook-zuckerberg-media>

⁶⁰ Brian MORRISSEY: BuzzFeed's Dao Nguyen: 'We don't think of ourselves as an island'. *Digiday*, 2016. május 6., 1., <http://digiday.com/publishers/buzzfeed-dao-nguyen-digiday-podcast>

⁶¹ BENTON i. m. (32. lj) 1.

⁶² Tom FOREMSKI: Stuff you didn't know about Google: A report from the Googleplex Xmas party. *SiliconValleyWatcher*, 2004., december 11., 1., http://www.siliconvalleywatcher.com/mediawatch/archives/2004/12/stuff_you_didnt.php

⁶³ Rita Gunther McGRATH: 15 years later, lessons from the failed AOL-Time Warner merger. *Fortune*, 2015. január 10., <http://fortune.com/2015/01/10/15-years-later-lessons-from-the-failed-aol-time-warner-merger>

3.2. Jogi és szabályozási indokok

Fontos megvizsgálnunk a médiavállalkozás helyett technológiai vállalatként történő önmeghatározás mögött meghúzódó jogi és szabályozási indokokat is. Az Uber példája kapcsán fent már bemutattuk, hogy a vállalkozások minősítése jelentős jogi és szabályozási következményekkel járhat. Mindez pedig különösen és hosszú ideje érvényes a médiaszektorra.

A tisztességes kommunikációról szóló törvény (amely az internetre is a műsorszolgáltatásra használt szabályozói modellt alkalmazta) alkotmányosságának vizsgálatakor például az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának csak nagy nehézségek árán sikerült eldöntenie, hogy az internetet a telefonhoz, a nyomtatott sajtótermékekhez vagy a televízióhoz-rádióhoz hasonlóan kezelje.⁶⁴ Az Egyesült Államokban nagy hagyománya van annak, hogy a különböző kommunikációs technológiákra műszaki sajátosságaik függvényében egészen eltérő szabályokat alkalmaznak, így komoly jogi és szabályozási következményekkel járt, hogy mely analógiát tekinték irányadónak az internet tekintetében. A közelmúltban az internetszolgáltatókra a hálózatszemlegességet biztosító kötelezettségeket rozó FCC-határozat elfogadása azon múltott, hogy az internetszolgáltatókat (a telefonszolgálatokhoz hasonló) távközlési szolgáltatóknak, nem pedig (a hosztingszolgáltatókhoz hasonló) információs szolgáltatóknak (*information service provider*) minősítették.⁶⁵

A Szövetségi Távközlési Bizottság (FCC) az információs szolgáltatók felettihez képest lényegesen nagyobb szabályozói jogkörrel rendelkezik a távközlési szolgáltatók felett (mivel mint jeleztük, a különböző technológiákra és szolgáltatásokra gyakran különböző szabályozási modellek vonatkoznak), olyannyira, hogy az FCC által bevezetett hálózatszemlegességi szabályok érvényesítése lehetetlen lett volna, ha az internetszolgáltatókat információs szolgáltatóknak minősítik.⁶⁶ A hálózatszemlegességre vonatkozó szabályoknak a Trump-féle FCC által várható eltörlése valószínűleg az internetszolgáltatók átminősítésére is kiterjed majd.

Egyre gyakrabban adódnak hasonló, a minősítéssel kapcsolatos problémák a digitálistartalom-kurátorok, például a közösségimédia-platformok tekintetében is, amit jól szemléltetnek a Twitterrel szemben felmerült jogi nehézségek. Az egyik Twitter-felhasználóra vonatkozó információk (köztük tweetek) átadására való állami kötelezés kapcsán indult ügyben eljáró bíróság szerint például a Twitter használata „olyan, mintha kikiabálnánk az ablakon”.⁶⁷ Egy másik, a Twitterrel szemben (a Wikileakshez kötődő) felhasználói IP-adatok átadására irányuló kötelezés kapcsán indult eljárásban a bíróság más analógiát alkalmazott, amikor a Twittert és az oldalhoz kapcsolódó felhasználók IP-címét a telefon használatához hasonlította.

---

⁶⁴ Bradley J. STEIN: Why wait? A discussion of analogy and judicial standards for the Internet in light of the Supreme Court's *Reno v. ACLU* opinion. 42 *St. Louis University Law Journal* (1998).

⁶⁵ Federal Communications Commission: *In the matter of protecting and promoting the open Internet* (2015), https://apps.fcc.gov/edocs_public/attachmatch/FCC-15-24A1_Rcd.pdf; William RINEHART: A semantic network analysis of the network neutrality debate. A Communication, Information and internet Policy (2015) konferencián tartott előadás anyaga, <https://tprc2015.sched.com/event/3v9Q/a-semantic-network-analysis-of-the-network-neutrality-debate>

⁶⁶ Nilay PATEL: The wrong words: How the FCC lost net neutrality and could kill the Internet. *The Verge*, 2014. január 15., <http://www.theverge.com/2014/1/15/5311948/net-neutrality-and-the-death-of-the-internet>

⁶⁷ *People v. Harris*, No. 2011NY080152 (N.Y. Crim. Ct. 2012).

A minősítéssel kapcsolatos erőfeszítések mögött meghúzódó egyik legfontosabb kérdés, hogy a Twitter rendelkezik-e – és ha igen, milyen mértékben – szerkesztői jogkörrel és tulajdonjoggal a platformján megjelenő tartalmak tekintetében. A minősítési kérdéseket figyelemmel kísérő iparági megfigyelők szerint „a lehetséges jogi és szabályozási terhekre tekintettel a Twitter számára az volt a kényelmes megoldás, hogy technológiai vállalatként határozza meg magát.”⁶⁸ Az Occupy Wall Street tiltakozás idején letartóztatott egyik felhasználójára vonatkozó információk átadását előíró bírósági végzésre adott válaszában például a Twitter azon álláspontját fejezte ki, hogy nem rendelkezik tulajdonjoggal az egyes tweetek felett⁶⁹ – ez az álláspont azonban nem áll összhangban a számos különböző formában megnyilvánuló szerkesztői beavatkozással, amelyet a Twitter gyakorol a platformján található tartalmak tekintetében.⁷⁰

A valóságban a Twitter és más hasonló platformok jelentős mértékű szerkesztői jogkör gyakorolhatnak az általuk közzétett tartalmak tekintetében anélkül, hogy kiadónak minősítenék őket, és ezzel magukra vonnák a kiadókat terhelő kötelezettségeket és széles feladatköröket. Éppen ez a távközlésről szóló 1996. évi törvény 230. §-ának lényege: e jogszabályhely széles körű védelmet biztosít a keresőmotorok, internetszolgáltatók, közösségimédia-oldalak és hasonló platformok számára harmadik felek általuk tárolt, kezelt és terjesztett tartalmaiért való felelősséggel szemben. Ebből a szempontból a közösségimédia-platformok és digitálistartalomkurátorok védelmet élveznek a médiavállalkozásokat – vagy a 230. § szóhasználatával: információs tartalomszolgáltatókat – terhelő számos kötelezettséggel szemben (pl. a különböző, meghatározott megnyilvánulások terjesztésének ellenőrzésére-megakadályozására irányuló kötelezettség). Érdemes hangsúlyozni, hogy a platformok által végzett tartalom-ellenőrzés valójában önkéntes erőfeszítés (az ún. „jó szamaritánus” előírás alapján) – ahhoz hasonló ellenőrzés ez, mint ahogyan a kábeltelevíziós szolgáltatók az FCC illetlenségre vonatkozó szabályain túlmenően is régóta tiltják a trágár nyelvezet használatát és a meztelenséget a műsoraikban.

A médiaipar több ágazatában ugyanakkor nagy hagyománya van a *megerősítő kötelezettségeknek* (azaz bizonyos típusú megnyilvánulások közzétételére vonatkozó kötelezettségeknek). Történetileg az elektronikusmédia-vállalkozások mindig is – a vállalkozások egy része által terhesnek és költségesnek tartott – társadalmi feladatok ellátására irányuló kötelezettségek hatálya alatt álltak. Az Egyesült Államokban e társadalmi feladatok különböző *közérdekű kötelezettségként* jelennek meg.⁷¹ Még az elsődlegesen tartalomterjesztéssel foglalkozó elektronikusmédia-vállalkozásokra (köztük a kábelszolgáltatókra, az internetszolgáltatókra és a műholdas szolgáltatókra) is olyan kötelezettségek vonatkoznak, mint például a minimális közérdekű, oktatási célú és állami műsorhoz és minimális helyi gyártású műsorhoz való hozzáférés biztosítása; széles sávú hozzáférés biztosítása iskolák és könyvtárak számára, valamint kedvezményes árú reklámidő biztosítása politikai jelöltek számára.⁷² E közérdekű kötelezettségeket egy ideig különös

⁶⁸ Shayne RANA: Is Twitter a technology platform, a media company – or both? *Tech2*, 2012. július 12., 1, <http://tech.firstpost.com/news-analysis/is-twitter-a-technology-platform-a-media-company-or-both-29998.html>

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ L. pl. Jessica GUYNN: Twitter suspends alt right accounts. *USA Today*, 2016. november 16., <http://www.usatoday.com/story/tech/news/2016/11/15/twitter-suspends-alt-right-accounts/93943194/>; INGRAM i. m. (7. lj.).

⁷¹ NAPOLI i. m. (16. lj.).

⁷² Federal Communications Commission i. m. (30. lj.).

eréllyel érvényesítették – az 1970-es években és az 1980-as évek egy részében alkalmazott méltányossági doktrína (*fairness doctrine*) például arra kötelezte a műsorszolgáltatókat (tekintettel arra, hogy ők jelentették a szűk keresztmetszetet), hogy egyenlő időtartamban foglalkozzanak a nyilvánosság számára fontos kérdésekről alkotott különböző álláspontokkal.⁷³

A médiaágazatban még a gazdasági indíttatású szabályokat és az állami felügyeletre vonatkozó előírásokat is jóval erőteljesebben alkalmazták, mint más iparágakban, figyelemmel a médiapiaci verseny és a „gondolatok piacának” hatékony működése közötti kapcsolatra vonatkozó aggályokra.⁷⁴ Az elektronikus média ágazatban több tulajdonjogi helyzeten alapuló szabály érvényesül annak ellenére, hogy az internet élénkíti a versenyt és csökkenti a különböző média-piacokra való belépés korlátját.⁷⁵ Az elektronikus média ágazatban a cégegyesülések esetén külön, az általános versenyszempontú vizsgálatnál szigorúbb „közérdekűségi” vizsgálatot folytatnak le, amely keretében a tervezett egyesülés piaci versenyre gyakorolt hatásától teljesen független szempontok is szerephez jutnak az engedélyezés során, és gyakran különböző közérdekűségi feltételek teljesítésétől teszik függővé az egyesülés engedélyezését.⁷⁶

A közérdek fogalmának az elektronikus média szabályozásában történő alkalmazásának vizsgálata során kulcsfontosságú annak bemutatása, hogy a médiavállalkozásként történő osztályozás – legalábbis az elektronikus média világában – mindig is fokozott állami felügyeletet, a közérdek szolgálata érdekében megerősítő kötelezettségek teljesítését, és (például tulajdonkoncentráció tekintetében) szigorúbb szabályok alkalmazását jelentette. Az elektronikus média ágazatára nehezedő fokozott szabályozói terhekre tekintettel érthető, hogy a digitális média-platformok miért törekszenek arra, hogy az adott szabályozási modell hatályán kívül eső szervezeti identitást alakítsanak ki maguknak.

Gondoljunk csak bele, hogy milyen lenne, ha például a Facebooknak egy, a közösségi médiára irányadó méltányossági doktrína szabályai szerint kellene működnie. A konzervatív hírek állítólagos elnyomása vagy a 2016-os elnökválasztás során elterjedt álhírek kapcsán kialakult botrányokat több szempontból is tekinthetjük éppen ilyen jellegű viták kiváltására alkalmas szikrának. Vagy minden további nélkül elképzelhető az is, hogy egy piaci erőfölénnyel rendelkező digitális médiaplatform (például a Facebook) növekvő aggodalommal szemléli annak lehetőségét, hogy a gazdasági piacon és a gondolatok piacán mutatkozó egyre jelentősebb erőfölénye tekintetében mediaközpontúbb versenyvizsgálatra kerülhet sor.⁷⁷ A legfrissebb adatok szerint a Facebook–Google duopólium jelentős fejlődést ért el az internetes és mobilhirdetések

⁷³ Kathleen Ann RUANE: Fairness Doctrine: History and constitutional issues. *Congressional Research Service*, 2011. július 13., <https://www.fas.org/sgp/crs/misc/R40009.pdf>

⁷⁴ NAPOLI i. m. (15. lj.).

⁷⁵ Federal Communications Commission: *Fact sheet: Updating media ownership rules in the public interest* (2016), http://transition.fcc.gov/Daily_Releases/Daily_Business/2016/db0627/DOC-340033A1.pdf

⁷⁶ Jon SALLET: FCC transaction review: Competition and the public interest. *FCC*, 2014. augusztus 12., <https://www.fcc.gov/news-events/blog/2014/08/12/fcc-transaction-review-competition-and-public-interest>

⁷⁷ L. Derek THOMPSON: Facebook and fear. *Atlantic*, 2016. május 10., <http://www.theatlantic.com/technology/archive/2016/05/the-facebook-future/482145>

terén,⁷⁸ azonban vélhetően a cégek magukat technológiai vállalatként, nem pedig médiavállalkozásként beállító retorikája sikerének tudható be az a meglepő tény, hogy az ilyen és ehhez hasonló megállapítások még nem váltottak ki valódi szakpolitikai vitát az Egyesült Államokban.

Remélhetőleg jelen tanulmány rávilágított arra, hogy nem pusztán szemantikai, hanem egy átfogóbb, érvelő stratégia részét képező kérdés az, hogy a Facebook, a Twitter és a hasonló platformok médiavállalkozásnak vagy technológiai vállalatnak minősülnek-e. Sikeressége esetén e stratégia jelentős jogi és szabályozási következményekkel jár, és ennek megfelelően igen egyértelmű a digitális médiaplatformok gazdasági, jogi és politikai indítéka, ami alapján arra törekszenek, hogy médiavállalkozás helyett (tévesen) technológiai vállalatként tekintsünk rájuk.

4. Miért fontos ez?

Amint arra a kommunikációs szakpolitika kutatói rámutattak, „a szavak igenis számítanak.”⁷⁹ A szakpolitikai döntéseket alakító és rögzítő dokumentumokban és a kapcsolódó diskurzusban használt konkrét kifejezéseknek mélyreható következményei vannak, így azokat stratégiai megfontolásból használják annak érdekében, gyakran azért, hogy meghatározzák az adott kérdés kereteit, vagy befolyásolják az adott szabályozási javaslat hatálya alá eső szereplők körét.⁸⁰ A kommunikáció és média kontextusában számos érdekelt fél azt a stratégiát alkalmazza, hogy – szigorúan a technológiai kérdésekre összpontosítva – az új kommunikációs és médiatechnológiákat autonóm tényezőként állítja be, és/vagy a szabályozás körét minél szűkebben, tisztán bonyolult műszaki kérdések és aggályok alapján, a szélesebb társadalmi problémák kizárásával határozza meg.⁸¹

Az internetszabályozással foglalkozó tudósok észrevették például, hogy egyes szereplők megpróbálják az internet szabályozására vonatkozó kérdéseket megfosztani azok szélesebb politikai és kulturális jelentőségétől, törekedve e problémáknak a legszűkebb értelemben vett műszaki kifejezésekkel történő leírására – ez a folyamat pedig végső soron a peremre szorítja az elsődlegesen politikai vagy kulturális kérdésekre összpontosító szereplőket és szabályozási kérdéseket.⁸² A szakpolitikai diskurzus ilyen technokrata megközelítése fontos keretként szolgál az itt bemutatott „technológiai vállalat, nem médiavállalkozás” érv számára.

⁷⁸ George SLEFO: Here are some stats that put the whole ‘duopoly of Google and Facebook’ into perspective. *Advertising Age*, 2017. április 14., <http://adage.com/article/digital/google-facebook-digital-duopoly-stats-emarketer/308282>

⁷⁹ Roberta LENTZ: Excavating historicity in the U.S. network neutrality debate: An interpretive perspective on policy change. 6 *Communication, Culture, & Critique* 5 (2013).

⁸⁰ L. pl. Roberta LENTZ: Regulation as linguistic engineering. In: Robin MANSELL – Marc RABOY (szerk.): *Handbook of global media and communication policy*. New York, Blackwell, 2011.; Thomas STREETER: The cable fable revisited: Discourse, policy, and the making of cable television. 4 *Critical Studies in Mass Communication* 2 (1987).

⁸¹ NAPOLI i. m. (16. lj.); STREETER i. m. (80. lj.).

⁸² L. pl. Marc RABOY and Normand LANDRY: *Civil society, communication, and global governance: Issues from the World Summit on the Information Society*. New York, Peter Lang, 2005.

A közösségimédia-platformok és digitálistartalom-kurátorok tisztán technológiai vállalatként történő definiálása végső soron marginalizálja a működésük egyre jelentősebb politikai és kulturális dimenzióit, amelyek fokozatosan egyre hangsúlyosabbá válnak, ahogy e platformok korunk média-ökoszisztémájában a hírek és információk tárházának központi kapuóréivá válnak. A funkció és annak leírása közötti kapcsolat ilyen módon történő megszakadása esetén olyan „diskurzust folytatunk, amely képtelen leírni az intézményt, amelynek formálására hivatott”.⁸³ Ez a technológiaközpontú megfogalmazás hozzájárulhat ahhoz, hogy e platformok túlnyomó részt az elektronikus média szervezeteire szabott jogi és szabályozó kereteken kívül működjenek – azon kereteken kívül, amelyeket javarészt éppen e szereplők működésének jelentős politikai és kulturális dimenzióira tekintettel dolgoztunk ki.

A helyzet azért válik különösen aggasztóvá, mert e platformok olyan irányban fejlődnek, amely a „technológiai vállalat, nem médiavállalkozás” különbségtételt még inkább érvénytelené teszi. Például, ahogy azt fentebb már jeleztük – a korábbi generációba tartozó tartalomterjesztőkhöz, amilyenek a kábel- és műholdas rendszerek, vagy újabban a Youtube és Netflix⁸⁴ –, a Facebook is elkezdett a tartalomgyártásba vertikálisan integrálódni: a társaság eredeti videóműsorok gyártásába fogott,⁸⁵ továbbá – a 2016-os elnökválasztás során felmerült álhírek terjesztésében játszott szerepe kapcsán felmerült súlyos kritikákra válaszul – beindította a Facebook Journalism Projectet. A projekt célja többek között „szorosabb kapcsolat kialakítása a kiadókkal a kiadás eszközeivel és funkcióival kapcsolatos együttműködés révén”.⁸⁶ Ez a hírgyártás és -terjesztés dinamikájába való mélyebb integráció jelentheti akár az első lépést is a hírpiacon történő valódi vertikális integráció felé, de legalább is szervezeti szintű irányváltást jelöl, hiszen az újságíráshoz kapcsolódik, amivel még inkább aláássa a médiavállalkozásként történő osztályozással szembeni érveket.⁸⁷

Talán nem meglepő ezért, hogy Mark Zuckerberg Facebook-vezér fokozatosan lazítani kezdte a Facebook szervezeti identitásával kapcsolatos álláspontját, amikor 2016 decemberében a Facebookot „nem *hagyományos* médiavállalkozásként” határozta meg.⁸⁸ Zuckerberg formálódó álláspontja a Google-éra emlékeztet: a cég kezdetben kitartott amellett, hogy nem médiavállalkozás, majd a 2005-ben benyújtott éves beszámolójában úgy nyilatkozott, hogy „technológiai vállalatként kezdtük a tevékenységünket, majd szoftverrel, technológiával, az internettel, reklámozással és médiával egyaránt foglalkozó céggé váltunk”.⁸⁹ Mindkettő esetében az álláspont változatlanul az, hogy lényeges elhatárolási pontok különböztetik meg őket a hagyomá-

⁸³ STREETER i. m. (80. lj.) 176.

⁸⁴ Kia KOKALITCHEVA: YouTube's first lineup of original content is here. *Fortune*, 2016. február 10., <http://fortune.com/2016/02/10/youtube-originals-release/>; NAPOLI i. m. (18. lj.).

⁸⁵ KAFKA i. m. (58. lj.).

⁸⁶ Mike ISAAC: Facebook, nodding to its role in media, starts a journalism project. *The New York Times*, 2017. január 11., 1, <https://www.nytimes.com/2017/01/11/technology/facebook-journalism-project.html>

⁸⁷ Marcus BARAM: Facebook finally admits it's a giant media company — almost. *Fast Company*, 2017. január 11., <https://www.fastcompany.com/3067148/facebook-finally-admits-its-a-giant-media-company-almost>

⁸⁸ Idézte Google 10-K: 'We're a media company,' and other tidbits. BIA/Kelsey, 2005. április 4., 1, <http://blog.biakelsey.com/index.php/2005/04/04/google-10-k-were-a-media-company-and-other-tidbits>

⁸⁹ Idézi Josh CONSTINE: Zuckerberg implies Facebook is a media company, just 'not a traditional media company'. *TechCrunch*, 2016. december 21., <https://techcrunch.com/2016/12/21/fbonc - kiemelés tőlünk>.

nyos médiavállalkozásoktól. És mire ezek a cégek eljutnak annak beismeréséig, hogy tulajdonképpen mégiscsak valaféle médiavállalkozásnak tekinthetők, addigra már számtalan előnyt kihasználták annak, hogy nem tekintették vagy kezelték őket médiavállalkozásként. Valójában a gyors növekedésüket visszafogó és/vagy szigorúbb kötelezettségeket alkalmazó és/vagy költséges társadalmi feladatokat előíró médiarendszer jogi és szabályozási kereteinek megkerülése az egyik kulcsa annak, hogy ezek a cégek meghatározó médiavállalkozássá válhatnak, ezek kijátszásában pedig valószínűleg szerepet játszik az itt bemutatott kommunikációs (*discursive*) stratégia.

Fontos kiemelni, hogy e tanulmánynak nem volt célja konkrét jogi vagy szabályozási beavatkozás ajánlásának a megfogalmazása, mindössze annak a stratégiának logikai hibáira és mögöttes indítékaira kívántunk rámutatni, amelynek révén a közösségimédia-platformok megkerülik azokat a normatív, jogi és szabályozói kereteket, amelyeket az általuk jelenleg betöltött funkciókat hagyományosan ellátó intézményekre szokás szerint alkalmaznak. Ennek megfelelően kívántunk állást foglalni a közösségimédia-platformok és digitálistartalom-kurátorok tisztán technológia központú leírásával szemben, bízva abban, hogy az e platformokról folytatott szabályozási és irányítási diskurzus jobban tükrözi majd azt a tényt, hogy a hagyományos és új média találkozási pontjai erősebbek annál, mint azt az ilyen technokrata jellemzés sejteti.

5. Következtetés

A média története során a médiatechnológiák és -szolgáltatások olyan funkciók ellátásának irányába fejlődtek, amelyek végső soron alapvetően eltérnek eredeti rendeltetési céljuktól. A rádiózást például a hajók és a szárazföldi irányítás közötti kommunikáció elősegítése céljából dolgozták ki. A videomagnókat az otthoni filmrögzítés megkönnyítése érdekében fejlesztették ki, az alkotóknak azonban elképzelésük sem volt arról, hogy milyen hatalmas kazettakölcsönző és -értékesítő iparág jön majd létre munkájuk nyomán. Az internetet az állam és a tudományos kutatók közötti kommunikáció elősegítésére fejlesztették ki. A Facebook célja eredetileg az volt, hogy egyetemisták számára megkönnyítse a vonzó évfolyamtársakkal történő ismerkedést.

Az a sebesség, amellyel a kommunikációs technológiák funkcionalitása fejlődik, olyan állapotot eredményezhet, amelyben a megértés állandóan a valóság mögött kullog. A megértés ilyen lemaradása pedig veszélyes és mélyreható következményekkel járhat akkor, ha a kérdéses funkció a demokratikus folyamat informálására és befolyásolására is kiterjed. A 2016-os elnökválasztás következtében felzárkózási folyamat indult be e tekintetben, hiszen úgy tűnik, a felhasználók, az újságírók, a szakpolitikai döntéshozók, a tudósok, de még a platformok vezetői is tisztábban látják a közösségimédia-platformok demokratikus folyamatban játszott egyre nagyobb szerepét. A jövő fogja megmutatni – és további kutatások tárgyát kell képeznie –, hogy ez a fajta újkeletű tisztánlátás a közérdeket jobban szolgáló normák és irányítási struktúrák kialakulásához vezet-e majd.

Végülzetül megjegyzendő, hogy e tanulmány érvelése szerint a közösségimédia-platformok és digitálistartalom-kurátorok igen jól illeszkednek a médiaszervezetek meglévő keretei közé, azonban ugyanilyen könnyen érvelhetnénk amellet is, hogy e platformok szerkezetének és működésének alaposabb megértése érdekében tovább kell fejlesztenünk a médiavállalkozásokra vonatkozó ismereteinket is. Ezt a felfogást látszanak kifejezni a média új definíciójának

megalkotására irányuló erőfeszítések.⁹⁰ Deuze kiemeli például, hogy „[i]gen, a médiaipar tartalmat állít elő, de be is ruház a kapcsolódáshoz szükséges platformokba.”⁹¹ Talán itt az ideje, hogy szigorúbban határozzuk meg korunk hibrid technológiai/médiavállalkozásainak kontúrjait és paramétereit, és megkezdjük annak kifejtését, hogy e vállalkozások illeszkednek-e – és ha igen, hogyan – a meglévő jogi, szabályozási és újságírói keretek közé, vagy pedig azok hibrid természetének tükrözése érdekében szükség van-e e keretek átdolgozására, vagy új keretek kialakítására.

FORDÍTOTTA: IPSO JURE FORDÍTÓIRODA

A FORDÍTÁST LEKTORÁLTA: REMÉNYI ÉDUA VÉNUSZ

⁹⁰ L. pl. Thomas HESS: What is a media company? A reconceptualization for the online world. 16(1) *International Journal on Media Management* (2014).

⁹¹ DEUZE i. m. (36. lj.) 9.

FÓRUM

Az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv reklámjogi szabályainak változásairól az egységes digitális piaci stratégia törekvéseinek tükrében

GELLÉN KLÁRA*

1. Bevezetés

Az Európai Unió 2015 májusában meghirdetett egységes digitális piaci stratégiája¹ többek között az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv² revízióját is feladatként jelölte meg. A módosítás alapvető célkitűzése a technológiai fejlődéshez igazodó szabályozás kialakítása, valamint egyenlő versenyfeltételek meghatározása a fejlett digitális hálózatok és az innovatív szolgáltatások számára. A stratégia a „21. századi média-keretrendszer” címet viselő fejezetében erről a következőképp fogalmaz: „A Bizottság felülvizsgálja majd az audiovizuális médiaszolgáltatási irányelvet, amelynek során az irányelv hatályára, valamint az összes piaci szereplőre érvényes szabályok jellegére, különösen az európai művek promóciós intézkedéseire, a kiskorúakat védő szabályokra, valamint a *reklámszabályokra* összpontosít.”³ A revízió keretében a kereskedelmi közlemények felülvizsgálatának szükségessége nem kérdőjelezhető meg: egyfelől egyre több fogyasztóhoz online jutnak el e tartalmak, másfelől átalakuló üzleti modelleknek lehetünk tanúi, mivel a súlypont a vállalkozások oldaláról is áthelyeződött az új médiafelületekre. A kereskedelmi tartalmak korlátait, így a fogyasztók védelmét, hasonló szinten kell szabályozni az egymással versengő modern szolgáltatások mindegyikén.

Az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv módosító javaslatát 2016. május 25-én hirdették ki.⁴ Az Európai Parlament Kulturális és Oktatási Bizottsága gondozta a Javasla-

* Egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. E-mail: gellen@juris.u-szeged.hu

¹ Európai digitális egységes piaci stratégia. A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Brüsszel, 2015. május 6. COM (2015) 192 final (a továbbiakban: Stratégia).

² Az Európai Parlament és a Tanács 2010/13/EU Irányelve (2010. március 10.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv, kodifikált változat; a továbbiakban: Irányelv).

³ Stratégia 3.2. pont.

⁴ Javaslat az Európai Parlament és a Tanács Irányelve a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelvnek a változó piaci körülményekre tekintettel való módosításáról. Brüsszel, 2016. május 25. COM (2016) 287 final, 2016/0151(COD) (a továbbiakban: Javaslat).

tot, aminek eredményeként 2017. május 10-én közreadta az arról készített Jelentését.⁵ Ezt követően a Európai Unió Tanácsa május 24-i dátummal jelentette meg állásfoglalását.⁶ Jelen tanulmány a kereskedelmi tartalmakat érintő változtatási célokra és javaslatokra fókuszálva kívánja bemutatni a 2010-es irányelv felülvizsgálatának eredményeként kialakított új álláspontokat, valamint a gyakorlat által felvetett jogalkalmazási kérdéseket.

2. Az Irányelv alkalmazási körének kiszélesítése

A televíziózáshoz hasonló tartalmak és szolgáltatások, amelyek elsődleges célja a tájékoztatás, a szórakoztatás vagy az oktatás, rendkívül összetett képet mutatnak. Megjegyezzük, hogy a tárgyi hatály kijelölése az Irányelv egyik legneuralgikusabb kérdése. Esetenként komoly elhatárolási nehézséget jelent egy-egy szolgáltatás jellegének, a médiaszabályozás tárgyi hatálya alá tartozó mivoltának megítélése. A jelenleg hatályos szabályok értelmezéseként például a New Media Online GmbH ügyben az Európai Bíróság arra jutott,⁷ hogy a szolgáltatások összevetése kapcsán fontos szempont ugyan, hogy az újságok (így az elektronikus, online újságok) nem tartoznak az irányelv hatálya alá,⁸ de ha a fogyasztók számára olyan videókhoz való hozzáférést biztosítanak, amelyek nincsenek közvetlen kapcsolatban valamely online cikkel, akkor az médiaszolgáltatásnak minősül. Ugyanez irányadó egy weboldal esetén, amelyről szintén a preambulum azt írja, hogy nem tartozik az irányelv hatálya alá.⁹ Az Európai Bíróság

„elveti [...] azt a téves értelmezést, miszerint ha az irányelv hatálya alá nem tartozó vállalkozás [online hírlap kiadója] üzemeltet lekérhető videoszolgáltatást, akkor az osztja a vállalkozás sorsát, azaz nem tartozik az irányelv hatálya alá [...]. [E]z az értelmezés nem veszi figyelembe, hogy az adott szolgáltatás elsődleges célja ténylegesen mire irányul. Azaz így formai feltételek teljesítésével ki lehetne kerülni az irányelv ama eredeti célját, hogy azonos versenyfeltételeket teremtsen az audiovizuális médiaszolgáltatási piacon.”¹⁰

⁵ Jelentés a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelvnek a változó piaci körülményekre tekintettel való módosításáról szóló európai parlamenti és tanácsi irányelvről [COM(2016)0287 – C80193/2016 – 2016/0151(COD)] Kulturális és Oktatási Bizottság, 2017. május 10.

⁶ Az Európai Unió Tanácsának javaslata a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelvnek a változó piaci körülményekre tekintettel való módosításáról szóló európai parlamenti és tanácsi irányelvre irányuló javaslatról – általános megközelítés. Brüsszel, 2017. május 24. 9691/17 (a továbbiakban: a Tanács javaslata).

⁷ Az Európai Bíróság New Media Online GmbH kontra Bundeskommunikationssenat és Der Bundeskanzler; C 347/14. számú ügyben 2015. október 21-én meghozott ítélete.

⁸ Irányelv (28) preambulumbekzdés.

⁹ Irányelv (22) preambulumbekzdés.

¹⁰ NYAKAS Levente: Az audiovizuális szabályozás mégsem áll meg az internetnél! *MTMI*, 2016. május 18., http://mtmi.hu/cikk/900/Az_audiovizualis_szabalyozas_megsem_all_meg_az_internetnel. L. még erről részletesen NYAKAS Levente: Vélemények az Európai Parlamentben az AVMS irányelv tárgyi hatályáról. *MTMI*, 2016. december 15., http://mtmi.hu/cikk/978/Velemenyek_az_Europai_Parlamentben_az_AVMS_iranyelv_targyi_hatalyarol

Ebben a megközelítésben a szolgáltatások összehasonlíthatóságának alapja, a 'televíziózás-hoz hasonló' mérce, új megítélést nyert.

A jogalkalmazói gyakorlat fenti eredménye beépítésre került a Javaslat médiaszolgáltatások fogalmába: „szolgáltatás vagy annak [...] elválasztható része”.¹¹ A jogalkotó hangsúlyozza, hogy amennyiben „a szolgáltatásnak olyan audiovizuális tartalma és formája van, amely a szolgáltató fő tevékenységétől elválasztható, például online újságoknak olyan, audiovizuális műsorokat vagy felhasználó által előállított videókat bemutató önálló részei, amelyek az újság fő tevékenységétől elválaszthatónak tekinthetők,” a tájékoztatás, szórakoztatás, tanítás ez esetben is megvalósul elsődleges célként.¹² Ezt a Tanács kiegészítené azzal, hogy „Egy szolgáltatás akkor tekintendő pusztán a fő tevékenység elválaszthatatlan kiegészítő elemének, ha kapcsolat áll fenn az audiovizuális kínálat és a fő tevékenység – például írásbeli formában történő hírszolgáltatás – között.”¹³

A tárgyi hatály kijelölése során a meglévő kategóriák tartalmának pontosítása mellett a másik meghatározó kérdés annak kiszélesítése azon szolgáltatásokra, amelyeket az Unió a médiaszabályozása alá kíván vonni a jelenlegi televíziós és audiovizuális lekérhető médiaszolgáltatások mellett. Ezzel összefüggésben kérdéses, hogy e szolgáltatói kör kijelölése hogyan alakítja a klasszikus médiaszabályozási kereteket, annak elvei és értekei miként jelennek meg az új szabályozási tárgyat képező szolgáltatásokkal szemben, és azok védelmét milyen eszközökkel, megoldásokkal lehet biztosítani.

Jelenleg az Irányelv tárgyi hatálya nem vonatkozik a felhasználók által létrehozott, videómegosztó platformokon kínált tartalmakra, mert azok szolgáltatói a platformon tárolt tartalomért alapvetően nem tartoznak szerkesztői felelősséggel,¹⁴ amely kritérium pedig a médiaszolgáltatások meghatározó tényállási eleme. Ha egy szolgáltatás e jellemzővel nem rendelkezik, nem minősül médiaszolgáltatásnak, s következésképp nem alkalmazhatók rá a tagállamok Irányelvet implementáló szabályai. A módosítási javaslatban azonban az Irányelv szabályozási körébe kívánják vonni a videómegosztó platformokat is. Ezt azzal indokolják, hogy az új üzleti modellek kialakulásának eredményeként a műsorszolgáltatók ma már széles körben, online is folytatják tevékenységüket, ráadásul „az interneten új, egyre erősödő, és ugyanazért a közönségért versenyző piaci szereplők [...] kínálnak audiovizuális tartalmakat. Csak hogy a televíziós műsorszolgáltatásra, a lekérhető videóra és a felhasználók által létrehozott tartalomra elterő szabályok érvényesek, és a fogyasztó védelme is más-más szinten érvényesül.”¹⁵ A Javaslat egyik célkitűzése a fogyasztók azonos védelmi szintjének megteremtése, az ennek megfelelő korrekció elvégzése az Irányelven oly módon, hogy az leképezhesse a fogyasztásban és a technológiában jelentkező változásokat, és az alapvető kérdésekben összehangolt minimumrendelkezéseket adjon minden bevont szolgáltatói területre.

¹¹ Javaslat 1. cikk (1) bek. a) pont i alpont.

¹² Javaslat (3) preambulumbekzdés.

¹³ A Tanács javaslata, 4. j. 3.

¹⁴ Javaslat indokolása 1. A javaslat háttere.

¹⁵ Javaslat indokolása 1. A javaslat háttere. A javaslat indokai és céljai.

A médiaszolgáltatások és a videómegosztó platformok megítélése kapcsán a *szerkesztés* és a *rendezés* tartalmának elhatárolása döntő jelentőségű.¹⁶ A Javaslat az olyan szolgáltatást tekinti videómegosztó platformnak, amely olyan műsorszámok, illetve felhasználói videók tárolásából áll, amelyekért a szolgáltató nem tartozik szerkesztői felelősséggel; a tárolt műsorszámokat, illetve felhasználói videókat a szolgáltatója *rendszerezi* például automatikus eszközökkel vagy algoritmusokkal, elsősorban megjelenítés, megjelölés és sorba rendezés révén; a szolgáltatás, a szolgáltatás valamely elkülöníthető része vagy a szolgáltatás valamely alapvető funkcionálisága elsődlegesen azt a célt szolgálja, hogy a közönséghez tájékoztatás, szórakoztatás vagy oktatás céljából műsorszámok és felhasználói videók jussanak el, és a 2002/21/EK irányelv 2. cikkének a) pontja értelmében vett elektronikus hírközlő hálózaton keresztül érhető el.¹⁷ A videómegosztóplatform-szolgáltatások esetében az Irányelv tárgyi hatálya kizárólag a *tárolt tartalomra* terjed ki.¹⁸

A Javaslat tehát ki kívánja szélesíteni a tárgyi hatályát a videoplatform-megosztókra, sőt az Európai Unió Parlamentje és Tanácsa a tárgyi hatályt kiterjeszteni a közösségi médiaszolgáltatásokra is, de csak a következők szerint. Mind a Jelentés, mind a Tanács javaslata kiemeli, hogy a közösségi médiaszolgáltató általában nem tekinthető az irányelv tárgyi hatálya alá tartozónak, kivéve, amikor azok megfelelnek a videómegosztó platformot meghatározó kritériumoknak.¹⁹ A Tanács mindezt úgy fogalmazza meg, hogy

„az irányelvnek nem célja, hogy szabályozza a *közösségi médiaszolgáltatásokat mint olyat*, a közösségi médiaszolgáltatásokat mégis a hatály alá kell vonni, amennyiben a műsorszámok és a felhasználói videók szolgáltatása az adott szolgáltatás alapvető funkcionálisát képezi. A műsorszámok és a felhasználói videók szolgáltatását akkor lehet a közösségi médiaszolgáltatás alapvető funkcionálisának tekinteni, ha az audiovizuális tartalom nem csupán kiegészítő vagy csekély részét képezi az adott közösségi médiaszolgáltatás keretében végzett tevékenységeknek.”²⁰

„A videómegosztóplatform-szolgáltatókhoz hasonlóan a *közösségi médiaszolgáltatások is* az információmegosztás, a szórakoztatás és az oktatás fontos médiumává váltak, többek közt azért, hogy lehetővé teszik a műsorszámokhoz és a felhasználói videókhoz való hozzáférést. A közösségi médiaszolgáltatásoknak az Irányelv hatálya alá kell tartozniuk, mivel ugyanazért a közönségért és ugyanazon bevételekért versengenek, mint az audiovizuális médiaszolgáltatások. Ezenfelül jelentős hatással bírnak annak okán is, hogy megkönnyítik a felhasználók számára más felhasználók véleményének alakítását és befolyásolását. [...] A közösségi médiaszolgáltatásoknak annyiban kell a hatály alá tartozniuk, amennyiben és amilyen mértékben teljesülnek esetükben a videómegosztóplatform-szolgáltatást meghatározó követelmények.”²¹

¹⁶ L. ehhez NYAKAS 2016. december 15. i. m. (10. lj.).

¹⁷ Javaslat 1. cikk (1) bek. aa) pont.

¹⁸ A Tanács javaslata, javasolt új preambulumbekzdés, 5. j. 4.

¹⁹ Jelentés, javasolt (3a) preambulumbekzdés.

²⁰ A Tanács javaslata (3b) preambulumbekzdés.

²¹ A Tanács javaslata (3a) preambulumbekzdés.

A tárgyi hatály pontosítása érdekében a Tanács kifejezetten rögzítené a preambulumban azt is, hogy a hírlapok és folyóiratok elektronikus változatainak szerkesztett tartalmába beágyazott videoklipeket és az olyan animációs képeket, mint a gif-ek, nem kell az irányelv hatálya alá vonni. Egyebekben pedig „a videómegosztóplatform-szolgáltatás fogalommeghatározásának nem kell kiterjednie nem gazdasági jellegű tevékenységekre, például magáncélú weboldalakon szereplő audiovizuális tartalmakra és nem kereskedelmi jellegű, azonos érdeklődési körön alapuló közösségekre.”²²

A tárgyi hatály kijelölése maga után vonja, hogy az újonnan felvett szolgáltatásokban is meg kell jelennie az alapvető médiajogi elveknek és értékeknek, a kiskorúak védelmének, a gyűlöletkeltés tilalmának és a fogyasztóvédelemnek is. A minimumharmonizáció keretében ezek összehangolása megkerülhetetlen szabályozási teherként jelenik majd meg a tagállamok számára. A Javaslat a két szolgáltatást külön fejezetekben szabályozza. Egy szolgáltatás jellegének megítélésakor el kell dönteni, hogy médiaszolgáltatásnak vagy videómegosztóplatform-szolgáltatásnak minősül-e, mert az alapvető értékek azonos védelme érdekében, de sajátosságaikra tekintettel, egyedi szabályok vonatkoznak rájuk. Természetesen az Irányelvet implementáló tagállami jogalkotó mozgásteret adott a minimumszabályok követése mellett.

3. A médiaszolgáltatásokban megjelenő kereskedelmi közlemények közös szabályainak változása

Az Irányelvnek az audiovizuális médiaszolgáltatásokban megjelenő kereskedelmi közleményekre vonatkozó közös szabályait várhatóan nem érinti jelentős változtatás. A Jelentés ugyan kiegészítené a könnyen felismerhetőség követelményét a szerkesztői tartalomtól megkülönböztetethezőséggel, ugyanakkor a Javaslatlal egyezően a Tanács nem találta szükségesnek és indokoltnak ennek beépítését. A tartalmi követelményeket illetően a Jelentés nemcsak a környezetvédelem szempontjából *nagymértékben* káros magatartást tiltaná, hanem minden káros magatartást, így kiemelné a „nagymértékben” kitéltet a tilalomból. Ez a megoldás túlságosan általánossá tenné a tilalmat, és jelenleg igen nehéz a gazdasági életben olyan magatartást találni, amely nem károsító jellegű. A Tanács elvetette azt, és a Javaslat szövegezését támogatta.

Az *alkoholtartalmú italokra* vonatkozó kereskedelmi kommunikáció kapcsán a hatályos szövegezés tiltja, hogy az ilyen audiovizuális kereskedelmi közlemény kifejezetten kiskorúakat célozzon. A Javaslat ezen nem változtat, ugyanakkor a Jelentés ezt túlságosan engedő, szűkítő szabálynak tartotta, és a kiskorúak védelmében inkább törölné a „kifejezetten” kitéltet. A Tanács egyetértett a Javaslatlal a hatályos szövegezés megtartásában. A *dohánytermékekre* vonatkozó tiltást a Javaslat nem módosítaná, de a Jelentés és a Tanács javaslata pontosítaná azt. Az előbbi kiegészítené a tiltólistát az elektromos cigarettával, míg a Tanács – hasonló megfontolásból – úgy fogalmazna, hogy a cigarettára és más dohánytermékekre, valamint a 2014/40/EU irányelv 20. cikkének hatálya alá tartozó elektronikus cigarettára és utántöltő flakonokra vonatkozó kereskedelmi közlemény minden formája tilos.

²² A Tanács javaslata (3c) preambulumbekkezdés.

A revízió a kereskedelmi közlemények és a *kiskorúak* védelme kapcsán kiemelten kezeli az ön- és a társszabályozás erősítését. A Javaslat szerint a tagállamoknak és az Európai Unió Bizottságának ösztönözniük kell az ön- és a társszabályozási magatartási kódexek kidolgozását, sőt, amennyiben szükséges, európai magatartási kódexek kidolgozását kell kezdeményezni. Szorgalmazzák továbbá a legjobb gyakorlatok cseréjét a tagállamok között, különösen az alkoholtartalmú italokra vonatkozó kereskedelmi kommunikációk tárgyában, valamint az olyan táplálkozási vagy élettani hatással bíró tápanyagokat és egyéb anyagokat, különösen zsírt, transz-zsírsavakat, sót/nátriumot és cukrokat tartalmazó élelmiszereket, amelyek túlzott mértékű bevétele a teljes étrendben nem ajánlott. A kódexek számára kötelező szabályként írná elő, hogy tartalmazniuk kell azt a rendelkezést, miszerint az audiovizuális kereskedelmi közlemények nem hangsúlyozhatják az ilyen élelmiszerek és italok előnyös táplálkozási tulajdonságait. Eme célkitűzéseket, noha más-más megfogalmazásban, lényegileg mind a Jelentés, mind a Tanács javaslata támogatja.

4. Az egyes kereskedelmi műfajok szabályainak változása

A Javaslat a jelenlegi kereskedelmi kommunikációs műfajokat nevesíti, és fogalmukat illetően módosítást nem javasol. A szponzorálás fogalmába a Jelentés belefoglalná, hogy az közvetlen vagy közvetett támogatásként nyújtható, valamint azt, hogy azt a videómegosztóplatform-szolgáltatások és a felhasználók által készített videók támogatására is lehet nyújtani. E kezdeményezéseket azonban a Tanács elvetette, mint ahogy a termékmegjelenítés fogalmának azt a kiegészítését is, hogy az a műsorszámok mellett a felhasználók által gyártott videókban is megjelenik. (Kérdés, hogy e két műfajra vonatkozó rendelkezéseket mennyiben látják alkalmazhatónak a videómegosztó platformokra, mivel azokat a speciális fejezetben sem vetítik le az új szolgáltatásokra. Az e műfajokra vonatkozó egyedi rendelkezések pedig kifejezetten csak a médiaszolgáltatásokat nevesítik.) Egyebekben a fogalmi meghatározásokat illetően arra az összegzésre juthatunk, hogy tekintve a Javaslatot és a Jelentés fenti módosító kezdeményezését, a Tanács anyaga megegyezik a Javaslatlal, azaz a jelenleg is hatályos fogalmi rendszert változatlanul hagyja.

4.1. Támogatás

A támogatói közlemény megjelenítését illetően a 10. cikk (1) bekezdésében az az elvárás fogalmazódik meg, hogy az továbbra sem ösztönözheti közvetlenül az áruk vagy szolgáltatások megvásárlását vagy bérlését; a Javaslat azonban a „különösen” részt elhagyná, míg a Tanács megtartaná az alábbi szövegezéssel: „különösen az áru vagy szolgáltatás kifejezetten promóciós céllal való konkrét megemlítésével”. Ezenfelül a dohánytermék támogatói közleményben való megjelenítése – a korábban említett közös szabályoknál lefektetett általános tilalommal összhangban – itt speciálisan is kifejezést nyer: a Javaslat nem, de a Jelentés és a Tanács javaslata is fontosnak tartja beépíteni. A Jelentés az elektronikus cigarettával egészítené ki a tilalmat, míg a Tanács itt is azt a szövegezést alkalmazná, mint az általános tilalomnál, azaz „Audiovizuális médiaszolgáltatásokat vagy műsorszámokat nem támogathat olyan vállalkozás, amelynek elsődleges tevékenysége cigaretta vagy egyéb dohánytermék, valamint a 2014/40/EU irányelv 20. cikkének hatálya alá tartozó elektronikus cigaretta és utántöltő flakon gyártása vagy értékesítése.”

4.2. Termékmegjelenítés

4.2.1. Megváltozott szabályozási megoldás

Az uniós szolgáltatók számára az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv megalkotásával nyílt meg a lehetőség a termékmegjelenítés alkalmazására. A szabályozás üzenete azonban ellentmondásos. Az Irányelv főszabály szerint – mintegy tükrözve a bevezetése körüli véleménykülönbségeket – az új műfaj tiltását preferálja, ehhez képest a tagállamok dönthettek annak bevezetése mellett. Noha a tagállamok alapvetően éltek is ezzel a lehetőséggel, és az irányelv által kialakított keretek között engedélyezték a termékmegjelenítést, a termékmegjelenítés szabályozási liberalizációját nem sikerült a várt eredménnyel megvalósítani. A javaslat ezért az audiovizuális kereskedelmi közlemények ezen új formájának szélesebb alkalmazási körét kívánja kialakítani. Ennek megfelelően az egyik radikális módosítás magát a szabályozási koncepciót érinti: az általános tiltás helyét átveszi az általános engedélyezés azzal, hogy csak a negatív listában szereplő műsorszámok esetében lenne tiltott az alkalmazása. Az *opt-out* megközelítés helyébe egy *opt-in* megoldás lépne, amelynek révén a tagállamok szigorúbb szabályokat vezethetnek be, de főszabály szerint a termékmegjelenítés megengedett.²³

A tiltólistára azok a műsorszámok kerültek, amelyek esetében valamely magasabb rendű érdek, illetve érték védelme indokolja a termékmegjelenítés tilalmát, vagy a műsorszám jellege nem egyeztethető össze a műfaj sajátosságaival:

- hírműsorok;
- aktuális témákkal foglalkozó műsorok;
- fogyasztói ügyekkel foglalkozó műsorok;
- vallási műsorok;
- gyermekműsorok.

A hírműsorok, az aktuális témákkal foglalkozó műsorok, a vallási műsorok műfaji jellegüknél fogva nem lehetnek alkalmasak arra, hogy a gazdasági érdek befolyása akár csak minimális jelenléttel is megvalósuljon. A tárgyilagos híradással, az aktuális témákról való tájékoztatással ez nem összeegyeztethető, hasonlóan a vallási műsorszámokhoz, amelyek esetében inkább etikai-lag nem indokolt, de a műsorszám jellege sem azonosítható a gazdasági szereplő népszerűsítését megvalósító tartalommal.

Az egyik kiemelten védett alanyi kör a médiajogban a kiskorú közönség, amelynek egyik alapvető jellemzője, hogy egy bizonyos életkorig nem tudnak különbséget tenni a szerkesztett és a gazdasági tartalom között. „Bizonyítékok vannak arra ugyanis, hogy a termékmegjelenítés és a beágyazott reklám befolyásolhatja a gyermek viselkedését, mert a gyermek gyakran képtelen felismerni a kereskedelmi tartalmat. Ezért szükséges a termékmegjelenítés tilalmát fenntartani olyan műsorokban, amelyeknek jelentős gyermekközönsége van.”²⁴ Miután a ter-

²³ L. ehhez Commercial communications in the AVMSD revision. *IRIS Plus*, 2017/2. 61.

²⁴ Javaslat (16) preambulumbekzdés.

mékmegjelenítés fő profilja pontosan az, hogy beágyazódik, beépül a szerkesztett tartalomba, ennek eredményeként a gyermekektől nem várható el annak az egyéb tartalmaktól való elhatárolása, következésképp jelentősen torzíthatja magatartásukat és befolyásolhatja őket.

Hasonló megfontolásból került a tiltólistára a *fogyasztói ügyekkel foglalkozó műsorszám*. Ez esetben a másik védett kör, a fogyasztó érdeke indokolja a tiltást, tekintettel arra, hogy a műsor lényegi eleme pontosan a fogyasztói bizalomra épülő tanácsadás és véleményadás. A műsorszámnak a bizalom fenntartása érdekében a gazdasági érdektől mentesnek kell maradnia, különben a műsorszám a fogyasztó oldaláról nézve megtévesztő lehet, mert nem tudja elhatároni a szerkesztett és a gazdasági tartalmat a műsorszám oldaláról nézve, noha természetesen nem ez indukálja a tiltást, a műsorszám elveszítené műfaji lényegét, s ezáltal a közönséget is. „Ha az ilyen műsorok tartalmazhatnának termékmegjelenítést, az a tőlük a termék vagy a szolgáltatás őszinte és valós ismertetését váró néző szemében elmosná a különbséget a reklám és a szerkesztett tartalom között.”²⁵

4.2.2. A közzétételi és tartalmi szabályok

A Javaslat szerint a termékmegjelenítést tartalmazó műsorszámoknak az *indokolatlan hangsúly tilalmának* – ami jelenleg az egyik fő elvárás a termékmegjelenítéssel szemben – nem kell megfelelniük. A (17) preambulumbekkezdésben foglaltak szerint ezt azzal indokolják, hogy a „gyakorlatban nehezen alkalmazhatónak bizonyult az a szabály, hogy a termék nem kaphat indokolatlanul nagy hangsúlyt. Ráadásul a termékmegjelenítés terjedését is gátolja, mert ez utóbbi alapján véve csak akkor képes értéket teremteni, ha az expozíció valamilyen szinten hangsúlyos.”²⁶ A Jelentés és a Tanács javaslata elvetette ezt, és továbbra is megtartaná az indokolatlan hangsúly tilalmát. Ennek indoka alapvetően a fogyasztók és a szerkesztett tartalom védelme a termékmegjelenítés esetleges túlkapásaival szemben.²⁷

A speciális termékek megjelenítése kapcsán itt is helyet kap a Jelentés és a Tanács részéről a korábban már megismert kiegészítés: a Jelentés az elektromos cigarettával egészítené ki a tiltott dohánytermékek listáját, míg a Tanács továbbra is tiltaná a termékmegjelenítést a cigaretták és egyéb dohánytermékek, valamint a 2014/40/EU irányelv 20. cikkének hatálya alá tartozó elektronikus cigaretták és utántöltő flakonok esetében, illetve az olyan vállalkozástól származó termékmegjelenítést, amelynek elsődleges tevékenysége az említett termékek gyártása vagy értékesítése.²⁸

²⁵ Uo.

²⁶ Javaslat (17) preambulumbekkezdés.

²⁷ Ezzel egyidejűleg a javasolt 17-es preambulumbekkezdést törölnék.

²⁸ Jelentés és a Tanács javaslata 11. cikk (4) bek. a) pont.

4.3. A televíziós médiaszolgáltatás és a reklámszabályok

4.3.1. A reklámidő számítása

A reklámidő jelenlegi számítása szerint a televíziós reklámbejátszások és a televíziós vásárlási bejátszások aránya egész órától egész óráig tartó időtartamon belül nem haladhatja meg a 20%-ot.²⁹ A Javaslat ezt a szabályt oly módon változtatná meg, hogy szélesebb időintervallumot jelölne meg, amelyen belül a szolgáltató szabadon mozoghat. A televíziós reklám- és a televíziós vásárlási bejátszások napi aránya 7:00 és 23:00 óra között nem haladhatná meg a 20%-ot. Az indoklás szerint ugyan az irányelv nem növeli meg a megengedett reklámidő teljes mennyiségét a 7:00 órától a 23:00 óráig terjedő időszakban, a műsorszolgáltatók számára ezzel nagyobb rugalmasságot biztosítana, továbbá azt, hogy a reklámozói kereslet és a nézőforgalom maximalizálása érdekében saját maguk tudják eldönteni, mikor jelenítik meg a reklámot.

Ezzel a megoldással, úgy vélem, hogy egy szabadabb tartalomszolgáltatás felé, radikálisabb irányba mozdulna el a médiaszabályozási politika, hiszen belemenne abba a kimondatlan megoldásba, hogy a fogyasztói szelektálás alapján maradhat fenn a médiaszolgáltató: ha jól helyezi el a reklámokat, és azok a tűréshatáron belül maradnak, akkor nem kapcsol el a fogyasztó, ha azt eltúlzottan a főműsoridőbe helyezi, a saját nézettségi mutatóit kockáztatja, hiszen tekintettel a fogyasztónak a reklámmal szembeni erős ellenállására, nagy a valószínűsége a reklám és ennek eredményeként a csatorna elkerülésének, így a reklámbevételek elmaradásának.

A Jelentés szerint fenn kell tartani a fogyasztóvédelem megfelelő szintjét, mivel e rugalmasság miatt a nézők a főműsoridőben túlzott mennyiségű reklámnak lennének kitéve. Ez csökkenené a reklámbevételeket, valamint szűkítené a tartalom-előállítás finanszírozását is. Ezért véleménye szerint változatlanul megmaradna, hogy a televíziós reklámbejátszások és a televíziós vásárlási bejátszások napi aránya nem haladhatja meg a 20%-ot, de a tagállamoknak továbbra is jogukban áll a főműsoridő meghatározása, amelynek időtartama nem haladhatja meg az egymást követő négy órát.³⁰ A Tanács javaslata alapján a televíziós reklámbejátszások és a televíziós vásárlási bejátszások időbeli aránya 6:00 és 18:00 óra, valamint 18:00 és 0:00 óra között nem haladhatná meg a 20%-ot. Ennek megfelelően a (19) preambulumbekendést a Tanács a következőképpen módosítaná:

„A műsorszolgáltatók számára fontos a nagyobb rugalmasság, valamint az, hogy a hirdetői kereslet és a nézőforgalom maximalizálása érdekében saját maguk tudják eldönteni, mikor jelenítik meg a reklámot. Ezért a 6:00 és 18:00 óra közötti időszakot illetően a reklám célú adásokra vonatkozó 20%-os határértéket az adott időszakra vonatkozó határértéknek kell tekinteni. Hasonlóképpen, a 18:00 és 0:00 óra közötti időszakot illetően a reklám célú adásokra vonatkozó 20%-os határértéket az adott időszakra vonatkozó határértéknek kell tekinteni.”³¹

²⁹ Irányelv 23. cikk (1) bek.

³⁰ Jelentés 23. cikk (3) bek.

³¹ A Tanács javaslata (19) preambulumbekendés.

A reklámidőbe a Javaslat szerint nem kell beleszámítani az ugyanazon médiacsoporthoz tartozó más cégek műsorszámairól szóló hirdetéseket, amit a Tanács javaslata is támogat. A Jelentés és a Tanács javaslata kiemelné még azokat a 'semleges kereteket', amelyek a szerkesztői tartalmakat elválasztják a televíziós reklám- és a televíziós vásárlási bejátszásoktól, illetve amelyek az egyes reklámbejátszásokat és televíziós vásárlási bejátszásokat választják el egymástól.³² A Tanács javaslata szerint a szöveg az alábbi preambulumbekazdássel egészülne ki:

„A semleges keretek a szerkesztői tartalmakat választják el a televíziós reklámbejátszásoktól és a televíziós vásárlási bejátszásoktól, illetve az egyes reklámbejátszásokat és televíziós vásárlási bejátszásokat választják el egymástól. Ezek világosan jelzik a néző számára, hogy egy adott típusú audiovizuális tartalom véget ért, és egy másik típusú audiovizuális tartalom veszi kezdetét. Fontos megállapítani, hogy a semleges keretekre nem vonatkozik a televíziós reklámokat illető mennyiségi határérték. Erre azért van szükség, hogy a semleges keretek bejátszására fordított idő ne befolyásolja a reklám-célra fordítható időt, és hogy a semleges keretek bejátszása ne érintse hátrányosan a reklámbevételeket.”³³

4.3.2. A műsorszámok megszakítása

A televíziós reklámokat érintő másik kardinális változtatás a Javaslatban a *műsorszámok reklámokkal való megszakításának* módosítása. A (18) preambulumbekazdássel szerint

„Az új szolgáltatások számának növekedése folytán a néző szélesebb választékkal szembesül, így a műsorszolgáltatók nagyobb rugalmasságot kapnak arra, hogy reklám- és televíziós vásárlási blokkokat iktassanak be, ha annak a program integritására nincs indokolatlanul káros hatása. Ugyanakkor az európai televíziózás különleges jellegének megőrzése érdekében továbbra is indokolt korlátozni a filmszínházban történő bemutatásra szánt filmalkotások és a televízió céljára készült filmek, valamint egyes, továbbra is védendő műsorkategóriák megszakításának lehetőségét.”³⁴

Az eddigi 30 perces megszakítás helyett a Javaslat szerint 20 percenként lehetne megszakítani a műsorszámokat. Megjegyezzük, hogy önmagában a műsorszámok megszakítása, mivel ez mások jogait, alapvetően mások szerzői jogait (illetve szomszédos jogokat) is sértheti, a gyakoribb megszakítás még inkább problematikus. A Javaslat megoldását sem a Jelentés, sem a Tanács nem támogatta, és megtartaná a jelenlegi 30 perces megszakítási időt. A Tanács kiegészítené a 22. cikket egy (1b) ponttal, amelyben a lekérhető audiovizuális médiaszolgáltatásokban megjelenő, az alkohol tartalmú italokra vonatkozó audiovizuális kereskedelmi közlemények tárgyában is előírná, hogy azoknak – a támogatás és a termékeltelyezés esetét kivéve – meg kell felelniük a televíziós reklámra és televíziós vásárlásra felállított kritériumoknak.

³² Jelentés és a Tanács javaslata 23. cikk (2) bek. *ca)* pont.

³³ Tanács preambulumbekazdássel-javaslata 42. 25. j.

³⁴ Javaslat (18) preambulumbekazdássel.

5. A kereskedelmi közlemények és a videómegosztóplatform-szolgáltatások

A videómegosztó platformokon megjelenő kereskedelmi közleményeket illetően meg kell jegyeznünk, hogy a terület nem tekinthető szabályozatlannak, mivel azokra jelenleg is alkalmazni kell a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokra,³⁵ a dohány és a kapcsolódó termékek tiltására,³⁶ az e-cigarettára és az utántöltő flakonra vonatkozó irányelveket.³⁷ Az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv csupán kiegészíti ezen irányelvek rendelkezéseit, hiszen azokat is alkalmazni kell az audiovizuális médiaszolgáltatásokra és a hasonló szolgáltatásokra.³⁸ E témában tehát – azaz a kereskedelmi kommunikációk szabályozási korlátait illetően – széles körű, komplex vizsgálatot is el lehet végezni, vagy kifejezetten a szűken vett területre, a média ágazati szabályozására, és így az irányelv rendelkezéseinek szabályozásra fókuszálni. Jelen esetben kifejezetten ezen speciális körben vizsgáljuk a tervezett változtatásokat egy olyan közegben, ahol kiemelten jelentkezik az újonnan bevont terület minimumszabályozása, a szabályozási közhízió megteremtése, valamint az egyenlő versenyfeltételek biztosításának célja.

A Javaslat 28a. cikk (1) bekezdése egyértelművé teszi, hogy a videómegosztó platformokra vonatkozóan a 2000/31/EK irányelv kiegészítéseként, annak 14. és 15. cikkének sérelme nélkül adja meg a szabályozást,³⁹ ami alapvetően a szükséges lépések megtételét várja el a tagállamoktól annak érdekében, hogy a *videómegosztóplatform-szolgáltatók* meg hozzák a *megfelelő intézkedéseket* az alapvető értékek védelmében. A kereskedelmi közleményekre vetítve ezek a következők:

- a *kiskorúak védelme* az olyan audiovizuális kereskedelmi közleményektől, amelyek a fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésüket károsíthatják;
- a *közönség védelme* az olyan audiovizuális kereskedelmi közleményektől, amelyek a nem, a faji vagy etnikai származás, az állampolgárság, a vallás vagy a meggyőződés, a fogyatékoság, az életkor vagy a szexuális irányultság alapján meghatározott személyek csoportjával vagy ilyen csoport valamely tagjával szemben *erőszakra vagy gyűlöletre bujtanak fel*;
- [valamint olyan audiovizuális kereskedelmi közleményektől, amelyek a terrorizmus elleni küzdelemről szóló (EU) 2017/541 irányelv 5. cikkében meghatározott terrorista bűncselekmény elkövetésére való nyilvános uszítást tartalmaznak.]⁴⁰

³⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2005/29/EK irányelve (2005. május 11.) a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól, valamint a 84/450/EGK tanácsi irányelv, a 97/7/EK, a 98/27/EK és a 2002/65/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvek, valamint a 2006/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról (Irányelv a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról).

³⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2003/33/EK irányelve (2003. május 26.) a tagállamok dohánytermékek reklámozására és szponzorálására vonatkozó törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek közelítéséről (EGT vonatkozású szöveg).

³⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2014/40/EU irányelve (2014. április 3.) a tagállamoknak a dohánytermékek és kapcsolódó termékek gyártására, kiszerezésére és értékesítésére vonatkozó törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezései közelítéséről és a 2001/37/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.

³⁸ L. Javaslat és a Tanács javaslata (27) preambulumbekkezdés.

³⁹ A hivatkozott cikkek a tárhelyszolgáltató felelősségére és az általános nyomon követési kötelezettség hiányára vonatkoznak.

⁴⁰ Javaslat 28a. cikk (1) bek.

Az egyenlő fogyasztóvédelmi követelmények elvéből fakad, hogy a kereskedelmi közleményeknek egyebekben meg kell felelniük az irányelvben foglalt közzétételi szabályoknak. Tekintve azonban, hogy két részre választhatók e tartalmak aszerint, hogy a szolgáltató maga forgalmazza, értékesíti és szervezi azokat, vagy sem, az előbbi esetben a tagállamok a szolgáltatóval szemben tudják előírni s elvárni a követelmények betartását, az utóbbiban azonban, amikor a szolgáltató e tartalmak felett korlátozott mértékű ellenőrzést gyakorol, a tagállamok gondoskodnak arról, hogy a videómegosztóplatform-szolgáltatók *megfelelő intézkedéseket* hozzanak annak érdekében, hogy ezek a kereskedelmi közlemények is megfeleljenek a 9. cikkben foglalt általános követelményeknek.⁴¹

A kérdés a továbbiakban az, hogy mikor megfelelő az intézkedés a kiskorúak, a közönség védelme az erőszakra vagy gyűlöletre felbújtó, vagy terrorista bűncselekmény elkövetésére nyilvánosan uszító tartalmaktól, illetve a formai követelmények betartatásához. A Javaslat összefoglalta az erre vonatkozó alapkövetelményeit:

„a szóban forgó tartalom jellege, az általa potenciálisan okozott ártalom, a védendő személyek kategóriájának jellemzői, illetve a veszélyeztetett jogok és jogos érdekek – többek között a videómegosztóplatform-szolgáltatók és a tartalmat létrehozó és/vagy feltöltő felhasználók érdekei és a közérdek – fényében kell meghatározni. Az ilyen intézkedéseknek megvalósíthatóknak és arányosnak kell lenniük, figyelemmel az adott videómegosztóplatform-szolgáltatás nagyságrendjére és jellegére.”

Az alkalmazott intézkedéseknek meg kell felelniük a Javaslatban rögzített minimális követelményeknek, amelyek azok tartalmára és a rögzített szabályok alkalmazhatóságára vonatkoznak. Ennek megfelelően a videómegosztóplatform-szolgáltatóknak a szerződési feltételeikben (ÁSZF-be) kötelezően rögzíteniük kell a következő tartalmi elemeket, függetlenül attól, hogy a kereskedelmi közleményeket ők forgalmazzák, értékesítik vagy szervezik:

- olyan követelményeket és annak alkalmazási szabályait, amelyek tiltják az *erőszakra és gyűlöletre való felbujtást*, a terrorista bűncselekmény elkövetésére való nyilvános uszítást;
- az olyan tartalmak fogalmának bevezetését, amelyek károsíthatják a *kiskorúak* fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődését, és a fogalom alkalmazására vonatkozó szabályokat.

Az olyan audiovizuális kereskedelmi közlemények vonatkozásában, amelyeket nem a videómegosztóplatform-szolgáltatók forgalmaznak, értékesítenek és szerveznek, a kereskedelmi közlemények általános feltételeinek megfelelő követelmények bevezetését, valamint e követelmények alkalmazásának szabályait is rögzíteni kell a szerződési feltételek között. (A másik esetben – azaz ha forgalmazza, értékesíti és szervezi a kereskedelmi közleményeket – a videómegosztóplatform-szolgáltató kötelessége e követelmények Irányelv szerinti rendelkezéseinek betartása.)

A felhasználói visszacsatolás érdekében szükséges továbbá a szolgáltató részéről olyan *mechanizmusokat kialakítani* és működtetni, amelyek segítségével a videómegosztó platformok felhasználói jelezhetik a szolgáltató számára a sértő tartalmakat. Emellett olyan rendszerek

⁴¹ Javaslat 28a. cikk (1a) bek.

kialakítása és üzemeltetése is szükséges, amelyek lehetővé teszik a videómegosztó platformok felhasználói számára a káros tartalmak minősítését. A kiskorúak védelme érdekében a felhasználók számára életkor-ellenőrző rendszereket kell üzemeltetni, valamint szülői felügyeleti rendszereket biztosítani azon tartalmak tekintetében, amelyek károsíthatják a kiskorúak fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődését. Ugyanakkor a felhasználói jelzés mellett fontos a szolgáltatói visszacsatolás is: ezért olyan rendszereket kell üzemeltetni, amelyek segítségével a videómegosztóplatform-szolgáltatók visszajelezhetnek a felhasználóknak a bejelentésük alapján meghozott intézkedésekről.⁴²

A fenti intézkedések végrehajtása érdekében a Javaslat a tagállamoknak a társszabályozás kialakítását javasolja azzal, hogy a tagállamok hozzájáruljanak az intézkedések megfelelőségének felméréséhez szükséges mechanizmusokat. A Javaslat szerint a tagállamok az intézkedések értékelésével a nemzeti szabályozó hatóságokat bízzák meg.⁴³

6. Összegző gondolatok

Mára egyértelművé vált, hogy a gazdasági tartalmakból származó bevételek a kereskedelmi alapon működő média és a hasonló szolgáltatások meghatározó működési bázisát jelentik. Az egyetemes digitális piaci stratégia keretében megvalósult irányelvi revízió elvégezte a gyakorlat által szükségesnek ítélt módosításokat, kiszélesítette az alkalmazási kört új szolgáltatókra is, emellett a Javaslat kétségtelenül a még rugalmasabb és még liberálisabb szabályozás felé mutat. Kérdés, hogy a vitás területek esetében mely megoldást fogja elfogadni az uniós jogalkotás, mivel a Tanács javaslatának szövegezését egyes tagállamok delegációi nem támogatták, a magyar delegáció pedig tartózkodott. A végső szövegezés elfogadását követően komoly feladat hárul majd a tagállamokra a megfelelő jogi keretek kialakítása, a hatékonyan működő társ- és önszabályozó rendszerek működtetése, valamint a videómegosztó platformokon megvalósuló jogsértések elleni hatékony fellépés során.

⁴² Javaslat 28a. cikk (2) bek.

⁴³ L. Javaslat 28a. cikk (3)–(8) bek.

A Műhold- és kábel-irányelv a digitális egységes piaci stratégia tükrében

KOKOLY ZSOLT*

1. Bevezető

Az Európai Unió területén a határon átnyúló műsorszolgáltatások közvetítése és vételezése egy mára konszolidált keretrendszerre épít, melyben az Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv (AVMS)¹ az EU-n belüli audiovizuális médiaszolgáltatások közvetítésének és vételezésének szabadságát posztulálja, míg a Műholdas műsorsugárzásról és a vezetékes továbbközvetítésről szóló irányelv (a továbbiakban: Műhold- és kábel-irányelv – SatCab)² mintegy kiegészítésként, az egyes szerzői jogi és szomszédos jogi szabályok összehangolását vállalja fel.

Míg az Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv fejlődése során megszülető különböző változatait, és főképpen a 2015-ben megkezdődött felülvizsgálati folyamatot a szakirodalomban és a szélesebb közönség részéről élénk érdeklődés követte, a vele organikus összefüggésben álló, azonos történeti beágyazottságú (eredetét hasonlóképpen az 1984-es Határok nélküli televíziózásról szóló Zöld könyvre³ visszavezető) és részben hasonló történeti fejlődést felmutató Műhold- és kábel-irányelv revíziói ennél valamivel kevésbé intenzív, de hasonlóképpen tartalmas szakirodalmi feldolgozást eredményeztek.

2015-ben megkezdődött a Műhold- és kábel-irányelv felülvizsgálati folyamata is, és az egyik legfontosabb, elvi kérdéskör tisztázásának egyrészt az tűnik, hogy képes-e a redundancia vagy jogi-műszaki anakronizmus veszélyét leküzdeni a rendkívül gyors ütemben fejlődő információs-kommunikációs környezet és az átalakuló, egyre komplexebb társasági jogi formák kontextusában, másrészt pedig az, hogy milyen szerepet vállalhat a digitális egységes piac keretein

* Egyetemi adjunktus, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Jogtudományi Intézet (Kolozsvár).
E-mail: kokolyzsolt@sapientia.ro

¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2010/13/EU irányelve (2010. március 10.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv) (HL L 95., 2010.4.15).

² A Tanács 93/83/Egk irányelve (1993. szeptember 27.) a műholdas műsorsugárzásra és a vezetékes továbbközvetítésre alkalmazandó egyes szerzői és szomszédos jogi szabályok összehangolásáról (Műhold- és kábel-irányelv) (HL 248, 06/10/1993 o. 0015 – 0021).

³ Television without frontiers. Green paper on the establishment of the common market for broadcasting, especially by satellite and cable. COM(84) 300 final Brussels, 14th June 1984.

belül. Ez utóbbi kérdés kapcsán külön vizsgálat tárgyát képezi (és már a felülvizsgálati eljárás megkezdése előtt az Európai Bizottság különböző nyilvános konzultációs dokumentumaiban is felmerült), hogy az internetes lekérhető szolgáltatások egyre nagyobb térhódítására való tekintettel kiterjeszthető-e a Műhold- és kábel-irányelvben megfogalmazott területi hatály elve ezekre a szolgáltatásokra.

2. A Műhold- és kábel-irányelv célkitűzései, felépítése és működési mechanizmusai

Egy, a Műhold- és kábel-irányelv fejlődésének az irányelvi megszövegezéstől 2009-ig terjedő szakaszát összegző tanulmány⁴ kiemeli, hogy a SatCab az európai szerzői jogi jogszabályi háttér harmonizációját elősegítő hét direktíva egyik pilléréként valójában kevés szerzői jogi norma összehangolására vállalkozott, és fő célja az volt, hogy a műholdas műsorsugárzásra és a vezetékes továbbközvetítésre alkalmazandó egyes szerzői és szomszédos jogi szabályok összehangolásával kiküszöbölje azt a helyzetet, hogy a területi hatályú szerzői szabályozás alapján a több tagállamra kiterjedően nyújtott, szerzői műveket felhasználó szolgáltatásokhoz mindig több ország szerzői joga szerint kelljen megszerezni a szükséges felhasználási engedélyeket.

Az 1984-es Határok nélküli televíziózásról szóló Zöld könyv még egyaránt vonatkozott műsorszolgáltatásra és a szerzői és szomszédos jogok szabályozására, azonban a vezetékes továbbközvetítés esetére előirányzott kötelező engedélyeztetési rendszer a szerzői jogtulajdonosok (elsősorban filmgyártók) heves ellenkezésébe ütközött, ezért nem került bele az 1989-ben megszülető, a Határok nélküli televíziózásról szóló irányelv⁵ szövegébe.

Az irányelvből ily módon kimaradt szerzői és szomszédos jogok kérdését a Bizottság egy évvel később, 1990-ben megszülető összefoglaló *Discussion paper*ben⁶ tárgyalta, ebből született 1991-ben az irányelvjavaslat, amelyet az Európai Parlament vitára bocsátás és a megkövetelt módosítások végrehajtása után 1993-ban irányelvként fogadott el. Az irányelv átültetését a tagállamoknak 1995-ig kellett végrehajtaniuk.

A Műhold- és kábel-irányelv célja – a négy évvel korábbi „testvér-irányelv”-hez, a Határon átlépő televíziózásról szóló irányelvhez hasonlóan – a belső piac határon átnyúló egységes szolgáltatásnyújtásainak útjában álló akadályok elgördítése volt, azaz a tagállami határok átjárhatóvá tétele és a határon átvélő műsorszolgáltatások (műholdas műsorsugárzás és a vezetékes továbbközvetítés) szabad áramlásának biztosítása.

⁴ P. Bernt HUGENHOLTZ: SatCab revisited: The past, present and future of the Satellite and Cable Directive. In: *Iris plus* 2009: 8. *Convergence, Copyright and Transfrontier television*. 7–19.

⁵ Javaslat az Európai parlament és a Tanács irányelve a tagállamok törvényi, rendeleti vagy közigazgatási intézkedésekben megállapított, televíziós műsorszolgáltató tevékenységre vonatkozó egyes rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 89/552/EGK Tanácsi irányelv módosításáról {SEC(2005) 1625} {SEC(2005) 1626} /* COM/2005/0646 végleges – COD 2005/0260 */

⁶ *Broadcasting and Copyright in the Internal Market*. Discussion Paper prepared by the Commission of the European Communities on Copyright Questions concerning Cable and Satellite Broadcasts. III/F/5263/80-EN, November 1990.

3. A műholdas műsorközvetítés

A műholdas műsorsugárzásra vonatkozó fejezet ilyen formájában újdonságot képezett, hiszen az eredeti dokumentum, az 1984-es Zöld könyv még tért ki erre a kérdésre.

Az irányelv értelmében a mű sugárzásának minősül a műhold útján történő sugárzás is, amennyiben a sugárzott műsor a nyilvánosság körében közvetlenül fogható. A műhold útján sugárzott műsor a nyilvánosság körében közvetlenül foghatónak minősül, ha a rádió- vagy televíziószervezet (a médiaszolgáltató) felelősségével és ellenőrzése alatt műsort hordozó jeleket juttatnak el a műholdhoz, majd onnan a földfelszínre megszakítatlan közvetítés útján azzal a céllal, hogy a jeleket a nyilvánosság vehesse. Műhold útján történő sugárzás esetén a felhasználás helye kizárólag az a tagállam, amelyből a médiaszolgáltató felelősségével és ellenőrzése alatt a műsort hordozó jeleket eljuttatják a műholdhoz („*uplink*”), majd onnan a földfelszínre megszakítatlan közvetítés útján azzal a céllal, hogy a jeleket a nyilvánosság vehesse.⁷

A műhold fogalmát az irányelv tágan és technikailag semleges formában értelmezi (azaz nem teszi egy adott technológiai kontextusbeli interpretációtól függővé).

„(1) Ezen irányelv alkalmazásában „műhold” minden olyan frekvenciasávon működő műhold, amely a távközlési jog szerint nyilvánosság általi vételre szánt jelek sugárzására, vagy pedig zártkörű, egyéni kommunikáció céljára van fenntartva. Az utóbbi esetben azonban a körülményeknek, amelyek között a jelek egyéni vétele történik, az előző esethez hasonlóan lenniük.”

Az irányelv szempontjából közömbös, hogy a műsorszolgáltatás műholdas vételre szánt geostacionárius, közvetlen műsorszóró műholdak (Direct Broadcasting Satellites – DBS) vagy műholdas állandó helyű szolgálat (Fixed Services Satellite – FSS) révén történik. A telekommunikációs specifikációnak azért nincsen ebben a szerzői és szomszédos jogokat tárgyaló kontextusban relevanciája, mivel a fogalommeghatározás és jogalkalmazás szempontjából csak a nyilvánosság általi vétel számít meghatározó kritériumnak.

A nyilvánosság általi vétel kritériumának jelentőségét máskülönben nemcsak az irányelvi megközelítés, hanem az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata is leszögezte a 2005-ös *Lagardère*-ítéletében, amelyben kimondta, hogy az olyan kommunikációs műhold, amely csak szakmabeliek által dekódolható, és a nyilvánosság számára nem hozzáférhető, kódolt jelet közvetít, nem minősül az irányelv 1. cikk (1) bekezdésében megfogalmazottak értelmében műholdnak, és illetéknéppen az irányelvi jogszabályok sem alkalmazhatóak rá.⁸

Noha önmagában a közvetlen műsorszóró műholdak (DBS), illetve a műholdas állandó helyű szolgálat (FSS) mint műsorszolgáltatási közvetítési forma közömbös az irányelv és a szerzői, valamint szomszédos jogok szempontjából, a nagy teljesítményű, közvetlenül a lakosság részére, egyéni (vagy kisközösségi) műholdas vételre szánt geostacionárius közvetlen műsorszóró műholdak (DBS) elterjedése mégis felvetett egy sajátos problémát: valamely műhold adott transzpon-

⁷ GRAD-GYENGE Anikó: Európai média a szerzői jog tükrében. *Symbolon* 2014/26. 7–13.

⁸ C-192/04 sz. *Lagardère Active Broadcast v. Société pour la Perception de la rémunération équitable (SPRE) et al.* ügyben 2005. július 14-én hozott ítélet [EBHT 2005 I-07199].

derére vonatkozó sugárzási nyalábjá („*footprint*”-je) több országot is érinthet, ezért elengedhetetlen volt az irányelvben a felhasználás helyét egyszerűsítve meghatározni, méghozzá nem kizárólag EU-s, de EU-n kívüli országokat érintő viszonylatban is.

A szolgáltatásnyújtás szabadságának biztosítása érdekében a közösségi törvényhozó által alkalmazott jogi mechanizmus az irányelvi szabályozásban egyszerűsítve határozta meg a felhasználást helyét, méghozzá nem kizárólag EU-s, de EU-n kívüli országokat érintő viszonylatban is. Ennek a *származási ország elvére* alapozó szabálynak a beiktatása azt a célt szolgálta, hogy a műholdas műsorközvetítések fejlődésben levő európai piacának felaprózottságát megszüntesse, és kiküszöbölhesse azt a nehézséget, hogy a műhold adott transzponderére vonatkozó sugárzási nyaláb („*footprint*”) által érintett valamennyi országban engedélyt kelljen kérni a felhasználáshoz.

Tételelesen, az irányelv 1. cikk (2) bekezdése a következőképpen rendelkezik:

- a) Ezen irányelv alkalmazásában „műholdas nyilvánossághoz közvetítés” az a cselekmény, amikor a műsorsugárzó szervezet ellenőrzése és felelőssége mellett a nyilvánosság általi vételre szánt műsorhordozó jeleket a műhold felé, majd onnan a Föld felé vezető megszakítatlan közvetítési láncba juttatják.
- b) A műholdas nyilvánossághoz közvetítésre csak abban a tagállamban kerül sor, ahol a műsorsugárzó szervezet ellenőrzése és felelőssége mellett a műsorhordozó jeleket a műhold felé, majd onnan a Föld felé vezető megszakítatlan közvetítési láncba juttatják.”

Mint a kritikusok is kiemelték,⁹ az irányelvi szabályozás szakít a kidolgozója által ún. „Bogsch-elméletnek” nevezett koncepcióval, mely a műholdas közvetítést a műhold footprintje által befogott valamennyi tagállam területén a nyilvánossághoz való közvetítésnek látja, és az illető földrajzi területen működő valamennyi jogosult engedélyét megköveteli. A Bogsch-elmélet argumentációjában kifejti, hogy:

„a határon átlépő műsorszolgáltatás akadályai nem annyira a nemzeti jogrendek különbözőségéből fakadnak, hanem inkább az egységes piac területi töredezettségéből. Az Európai Bíróságnak a közvetítési jogok kimerülésére vonatkozó joggyakorlatát nem alkalmazhatjuk mivel az a jogvédett művek fizikai példányait érinti, a határon átlépő műsorszolgáltatás azonban nem fizikai példányokat, hanem a nyilvánossághoz való közvetítés jogát feltételezi, amely nem merül ki az első ízben megtett közvetítés alkalmával.”¹⁰

Leegyszerűsítve: a Bogsch-elmélet a műhold footprintje által befogott területen valamennyi jogosult hozzájárulását feltételezte volna, míg az emissziós elmélet egyetlen helyen, a fellövés fizikai helye szerint illetékes tagállamban jelentett volna felhasználást, függetlenül attól, hogy hány országot fog be a műhold footprintje. Az irányelvben ez utóbbi teóriát tette

⁹ HUGENHOLTZ i. m. (4. lj.) 9.

¹⁰ A. KUR – T. DREIER: *European Intellectual Property Law*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2013. 257. Idézi: Thomas DREIER: Copyright in the times of the internet – overcoming the principle of territoriality within the EU. 18 *ERA Forum* (2017) 7–19. (DOI 10.1007/s12027-017-0462-7).

magáévá és emelte szövegében másodlagos közösségi jogforrás szintjére (rendelkezve arról is, hogy amennyiben a fellövés helye uniós területen kívül esik, a műholdas sugárzásért fennálló felelősséget – az irányelvi szabályok által alkalmazott jogi fikció révén – arra a fő telephelyét az uniós területen belül működtető műsorszolgáltatási szervezetre terhelve, amely megbízást adott az uniós területen kívüli fellövésre).

Az uniós területen kívüli fellövés esetén az irányelv 2. cikke a következőképpen rendelkezik:

- „d) Amikor a műholdas nyilvánosságához közvetítés olyan nem közösségi államban történik, amely nem biztosítja a II. fejezetben előírt védelmi szintet,
- i. ha a műsört hordozó jeleket egy tagállamban található fellövést végző állomásról közvetítik a műholdhoz, ezt a műholdas nyilvánosságához közvetítési cselekményt a tagállamban végbe-
menő cselekménynek kell tekinteni, és a II. fejezetben foglalt jogok azzal a személlyel szem-
ben érvényesíthetők, aki ezt a fellövést végző állomást működteti; vagy
  - ii. ha ilyen tagállamon belüli fellövést végző állomás nincs használatban, de valamely tagállam-
ban letelepedett műsorsugárzó szervezet adott megbízást a műholdas nyilvánosságához köz-
vetítési cselekményre, akkor úgy kell tekinteni, hogy ez a cselekmény abban a tagállamban
történt, amelyben a műsorsugárzó szervezet Közösségen belüli fő telephelye található, és a
II. fejezetben meghatározott jogok ezzel a szervezettel szemben érvényesíthetők.

A Műhold- és kábel-irányelvben rögzített, a felhasználás helyére vonatkozó egyszerűsített meghatározást (a származási ország elvét) a szakirodalom olyan hatékony és elegáns megoldás-
nak tartotta, amely a határon átnyúló műholdas műsorközvetítésre nem alkalmazandó szabályt,
hanem szubsztantív jogi normát fogalmaz meg, ez pedig biztosítékul szolgál arra nézve, hogy
bármely nemzeti bíróság alkalmazza is a kritériumokat, az eredmény azonos lesz.¹¹ A norma ér-
telmében tehát közömbössé válik az a tény, hogy konkrét esetben éppen mely uniós tagállam
nemzeti hatósága alkalmazza a határon átlépő műholdas műsorszolgáltatások nyilvánosságához
való közvetítését.

Az irányelvben alkalmazott jogtechnikai megoldás, a származási ország elvének hatékony-
sága abból is kitetszik, hogy a változó vagy megújuló, határon átlépő kommunikációs technoló-
giák ebben az esetben nem akadályt jelentenek, hanem az uniós területen zajló, a jogalkotó által
elősegíteni kívánt, egységes európai környezetben megvalósuló kulturális tartalmak transzferét
és cseréjét.

A választott módszer (a műholdas jel fellövésének származási országa) tehát a jogalkotó által
megfogalmazott célkitűzéseknek optimális megvalósulási keretet biztosít – ugyanakkor a szerzői
és szomszédos javak jogosultjai szempontjából is hasonlóképpen hatékony, méltányos megoldást
jelent. A műhold footprintje ugyanis valamennyi befogott területen elérhetővé teheti a szerzői
jogi védelem alatt álló műveket, ezért az irányelv 17. preambulumbekzdésében leszögezi, hogy a
jogdíjak kiszámításánál a műsorszolgáltatás valamennyi aspektusát figyelembe kell venni:

„a szerzett jogokért fizetendő összeg megállapításánál a feleknek figyelembe kell venniük a közvetít-
és minden aspektusát, mint például a tényleges és potenciális közönséget és a nyelvi változatokat”.

¹¹ DREIER i. m. (10. lj.) 11.

Leegyszerűsítve ezt azt jelenti, hogy a nyilvánossághoz való közvetítés joga a műholdas fellövés helye szerinti tagállamban jön létre, a műsorszolgáltató szervezet által befizetett jogdíjak kiszámítása azonban olyan algoritmus szerint történik, amely a műhold footprintje által érintett valamennyi tagállam és az irányelv fent idézett preambulumbekzdésében foglaltakkal végzi el ezt a számítást.

Míg a határon átlépő műholdas műsorsugárzás esetében ez a megoldás választ adott arra a kérdésre, hogy milyen keretek között történjen ez a típusú műsorszolgáltatási tevékenység, a további felmerülő kérdésekre az elkövetkezőkben kellett választ adni. Ilyen általános érvényű problémát jelentett annak eldöntése is, hogy milyen más, a szerzői és szomszédos jogok szempontjából releváns tevékenységre nézve legyen mérvadó a származási ország elve; konkrétan: elképzelhető-e a származási ország elvének kiterjesztése az online, interneten terjesztett műsorokra is, esetleg általános érvénnyel ki kell-e terjeszteni ezt az elvet valamennyi online hozzáférhető jogvédett műre, függetlenül attól, hogy egy adott műsor része-e vagy sem.

Az irányelv hatálybalépése utáni években, amikor az online közvetítésekre vonatkozó tagállami jogszabályok harmonizációja még kezdeti fázisban volt, ezekre a kérdésekre a válasz inkább nemleges volt. A tartózkodó hozzáállást ebben a szakaszban az is elősegítette, hogy a közös jogkezelő szervezetek még nem minden tagállamban rendelkeztek olyan fejlett szervezettel és konszolidációval, mely megfelelő alkupozíciót biztosított volna számukra mind a jogosultak képviselője, mind a jogdíjak megfelelő elosztása tekintetében. Következésképpen egy általános jellegű megoldás keresése helyett a törvényhozói tevékenység meghatározott területekre fókuszált, melyek esetében a területi hatály következményei a legtöbb negatív hatást mutatták.¹²

Szeretnénk megjegyezni, hogy szerzői jogi szempontból az irányelv által választott megoldás közvetett formában azt is eredményezi, hogyha a felhasználás helye szerinti tagállamban vagy harmadik államban alacsonyabb a szerzői jogi védelem szintje, akkor a jogosultak ez ellen csak korlátozott mértékben léphetnek fel. A felhasználók, azaz a műholdas sugárzást végző médiaszolgáltatók megkereshetik azt a tagállamot, amelyben csak alacsonyabb szintű szerzői védelemmel kell számolniuk. Az alacsonyabb szintű szerzői jogi védelmi szint azt jelenti, hogy például a szolgáltatónak alacsonyabb felhasználási díjakat kell fizetnie, vagy egyszerűbb adatszolgáltatási kötelezettséget kell teljesítenie, ami pedig a jogosultak oldalán egyúttal alacsonyabb jogdíjbevételeket is jelent. Ha pedig adott esetben engedély nélkül végzik a felhasználást, a jogsértésre is ezen ország szabályai alkalmazandók. Mindenesetre ennek – a jogérvényesítési szabályok viszonylagos harmonizáltsága miatt – alacsonyabb az esélye az EU-n belüli, mint az EU-n kívüli viszonylatokban.¹³

Itt utalni kell arra, hogy a szolgáltatók természetesen nem feltétlenül a szerzői jogi kötelezettségek miatt keresnének más tagállamot a letelepedésre: ez fakadhat a kedvezőtlenebb adószabályokból, vagy akár a médiajogi kötelezettségek kevésbé terhes voltából is. Egy ilyen okból történő elvándorlás azonban jól láthatóan magával vonja a szerzői jogi elvándorlást is.¹⁴

¹² DREIER i. m. (10. lj.) 12.

¹³ GRAD-GYENGE i. m. (7. lj.) 9–10.

¹⁴ GRAD-GYENGE i. m. (7. lj.) 10.

A fentiekkel kapcsolatos a jogalkotó második mechanizmusa, amelyet már a fentiek kapcsán is érintettünk: az irányelvi szabályozás egy kötelező kollektív jogkezelőt jelöl ki a továbbközvetítési jogok érvényesítése érdekében; abból a célból, hogy műsorszolgáltatók ebben a formában rendezhessék a szerzői jogi kérdéseket.

Bár az uniós médiaszabályozás és a szerzői jogi harmonizáció vonatkozásában a jogalkotás mindig törekedett a párhuzamos fejlődésre és fejlesztésre, az egyes tagállamok médiajogi joghatóságának – az uniós jogból következő – elvesztése nem feltétlenül jelenti a szerzői joghatóság megszűnését is. Ez azt jelenti, hogy előfordulhat olyan eset, amikor a médiaszolgáltató tevékenységére elsődlegesen más tagállam jogát kell alkalmazni, mint annak a felhasználásnak az engedélyezésére, amelyet a szolgáltatása során szerzői jogi szempontból megvalósít. Következésképpen szükséges az, hogy az egyes médiaszolgáltatók egyes cselekményei esetről esetre kerüljenek értékelésre mind médiajogi, mind szerzői jogi szempontból, és a kettő nem mosható össze egymással. Nem lehet szem elől téveszteni egyik jogterület alkalmazásánál sem a konkrét technikai megoldást, amellyel a médiaszolgáltatás/felhasználás megvalósul.

Az Európai Bíróság joggyakorlata alapján pedig úgy látszik, a felhasználás szempontjából meghatározó jelentősége van annak, hogy a különböző tagállamokban található közönségrések elkülönült közönségként értékelhetőek-e, illetve az, hogy más médiajogi hatóság alá tartozó, de egy adott tagállam területére tartalmat szolgáltató esetében van-e közé és a közönség közé ékelődő köztes, gazdasági tevékenységet végző szervezet.¹⁵

Amint a már idézett történeti összefoglaló kiemeli, a Műhold- és kábel-irányelv mind abban az igyekezetében, hogy a jogok helyett a jogkezelésre fókuszáljon, mind a két jogi eszközben haladó, jövőbemutató szellemiségről tett tanúbizonyságot,¹⁶ azonban alapvető célkitűzéseit nem sikerült maradéktalanul végrehajtania. 2002-es jelentésében¹⁷ az Európai Bizottság kénytelen volt beismerni, hogy legjobb esetben is csak ezen célok részleges megvalósulásáról lehet beszélni: nem alakult ki az egységes európai műholdas műsorszolgáltató piac, továbbá a különböző szerződések engedélyeztetési eljárásai és az alkalmazott jeltitkosítási technikák lehetővé tették, hogy tovább folytatódjék a piac töredezettsége a műsorszolgáltatók és a jogosultak tagállamainak nemzeti joga szerint.

Fontos kiemelni, hogy már ebben a szakaszban, a Bizottság 2002-es jelentésében is megfogalmazódott az a következtetés, hogy az az irányelv elfogadása óta eltelt évtizedben az európai műsorszolgáltatói rendszert a gyors technológiai változás és a tartalomszolgáltatás új üzleti modelljei komoly változások elé állították, amely új nézői stratégiákat és opciókat eredményezett. A felhasználók között egyre nagyobb arányú azok száma, akik a sportrendezvényeket, filmeket és a különböző műsorszolgáltatók által gyártott televíziós sorozatokat interneten keresztül követik, és lehetőségük van arra, hogy a lineáris és az *on-demand* (lekérhető) szolgáltatás közül válasszanak.

¹⁵ GRAD-GYENGE i. m. (7. lj.) 10., 7–13.

¹⁶ HUGENHOLTZ i. m. (4. lj.) 7.

¹⁷ Report from the European Commission on the Application of Council Directive 93/83/EEC on the Coordination of Certain Rules Concerning Copyright and Rights Related to Copyright Applicable to Satellite Broadcasting and Cable Retransmission, COM(2002) 430 final.

4. Az egységes digitális piac és a Műhold- és kábel-irányelv felülvizsgálati eljárásának megindítása

A digitális egységes piac a Jean-Claude Juncker vezette Bizottság egyik legfőbb prioritása. A digitális egységes piaci stratégia a digitális tartalmak és szolgáltatások belső piacának létrehozása érdekében egy sor kezdeményezést vezetett be.¹⁸ 2015 decemberében a Bizottság megtette az első lépést, amikor az online tartalomszolgáltatások határokon átnyúló hordozhatóságának a belső piacon történő biztosításáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre tett javaslatot.¹⁹

A digitális egységes piac létrehozása után két évvel az EU már számos fontos döntést meghozott: így 2017. június 15-én megszűntek a roaming-díjak EU-szerte, 2018-tól pedig az EU más országaiba utazó uniós polgárok külföldön is hozzáférhetnek azokhoz a digitális tartalmakhoz (film, zene, videojáték, e-könyv stb.), amelyekre hazájukban előfizettek, és a 700 MHz-es frekvenciasáv megnyílik az 5G hálózat és az új internetes szolgáltatások előtt. A többi jogszabályjavaslat véglegesítéséről az Európai Parlament és a Tanács jelenleg tárgyal.

Több ízben merült fel a Műhold- és kábel-irányelvben rögzített származási ország elvének kiterjesztése hasonló típusú tevékenységre vonatkozó uniós jogfejlesztő tevékenység során, így például a Bizottság 2011-es, az audiovizuális művek online terjesztésére vonatkozó Zöld könyvében, amely felvetette az irányelv engedélyeztetési mechanizmusainak ez utóbbi típusú művekre való kiterjesztését.²⁰

Hasonlóképpen, az EU szerzői jogi szabályozására vonatkozó széles körű nyilvános konzultáció 2013-as felmérése²¹ tartalmazott olyan kérdéseket is, amelyek a jogok területi hatályának a digitális közvetítésre, illetve a licenciamegállapodások miatt felaprózódott piacra vonatkozó hatását vizsgálták, mint például a határon átnyúló online szolgáltatásnyújtás, illetve az online szolgáltatásokhoz való hozzáférés problémája.

A Műhold- és kábeldirektíva egyik sarokkövét képező, származási ország elvének kiterjeszhetősége az internetes szolgáltatásokra számos ennek jogi vonzatot feltételez, ennek feltérképezésére pedig a szakirodalomban is történtek kísérletek.²²

¹⁸ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Európai digitális egységes piaci stratégia – COM(2015) 192 végleges.

¹⁹ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye. Javaslat európai parlamenti és tanácsi rendeletre az online tartalomszolgáltatások határokon átnyúló hordozhatóságának a belső piacon történő biztosításáról [COM(2015) 627 végleges – 2015/0284 (COD)] HL C 264., 2016.7.20., 86–90.

²⁰ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – Zöld könyv az audiovizuális művek európai uniós belső online terjesztéséről – A digitális egységes piac lehetőségei és kihívásai [COM(2011) 427 végleges] (HL C 143., 2012.5.22., 69–73.).

²¹ Consultation document: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/docs/consultation-document_en.pdf; Report on the responses to this public consultation: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/docs/contributions/consultation-report_en.pdf

²² P. Bernt HUGENHOLTZ: Making the Digital Single Market work for copyright: extending the Satellite & Cable Directive to content services online. In: Gianluca CAMPUS – Mario FRANZOSI – Oreste POLLICINO (szerk.): *The Digital Single Market Copyright: Internet and Copyright Law in the European Perspective*. Ariccia, Aracne, 2016. 51–65.; P. Bernt HUGENHOLTZ: *Extending the SatCab Model to the Internet*. Study commissioned by the Bureau Européen des Unions des Consommateurs AISB 2016-005. 2016b.

A kérdéskör vizsgálata előtt előzetesen az a kérdés vetődik fel, hogy lehetővé teszi-e az irányelvi szabályozás a kiterjesztő értelmezést, anélkül, hogy a direktíva módosítására vagy felülvizsgálatára sor kerülne, azaz alkalmazza-e már a gyakorlat az irányelv származási ország elvét az interneten nyújtott szolgáltatások esetében. Erre a kérdésre az eddigi kutatások határozott nemleges választ adtak,²³ tekintve hogy az irányelvi szabályozás származási ország elve kizárólag a nyilvánosság általi vételre szánt műholdas közvetítésekre vonatkozik.

Az irányelvnek a műholdas nyilvánossághoz közvetítés cselekményének, valamint a műhold mint a távközlési jog szerint nyilvánosság általi vételre szánt jelek sugárzására alkalmas eszköz fogalmi meghatározásainak technológiaspecifikus jellege kizárja, hogy jogi konstrukció útján kiterjesszük hatását a (kábel alapú) internetes tartalmakra is. Következésképpen a Műhold- és kábel-irányelvben rögzített származási ország elvének hatályát az internetes szolgáltatásokra kiterjeszteni kizárólag az irányelvi szabályozás módosításával vagy egy más uniós törvényerejű dokumentum révén lehetne elérni.

Az eddigi kutatások szintén az előzetes megfigyelések szintjén pontosították, hogy az irányelv kiterjesztése nem követelné meg a nyilvánossághoz közvetítés jogának harmonizálására vonatkozó szabály meghozatalát, amint az jelenleg az irányelv 2. cikkében szerepel, tekintettel arra, hogy az InfoSoc irányelv²⁴ 8. cikkében harmonizálta a nyilvánossághoz való közvetítés általános jogát, amely magába foglalja az online nyilvánossághoz való közvetítést is, és ezt az általános jogot valamennyi tagállam átültette nemzeti jogába. Emellett az EU 2004-es végrehajtási irányelve minimumkritériumokat rögzít az IP-jogokra vonatkozóan, beleértve a szerzői és szomszédos jogokat is, amelyek valamennyi uniós tagállamra érvényesek, ez pedig azt jelenti, hogy a jelen uniós jogszabályi háttér nem teszi lehetővé olyan „szerzői jogi paradicsomok” (*copyright havens*) létezését, ahol alacsonyabb szerzői jogi oltalmat kereső online tartalomszolgáltatók megtelepedhetnének.

Dr. P. Bernt Hugenholtz, az amszterdami információs jogi intézet professzora a terület avatott kutatójaként a Műhold- és kábel-irányelv származásiországelvét és annak az internetes szolgáltatásokra való kiterjesztését több pillér mentén vázolta fel elemzéseiben.²⁵

Az első pillér a jelenlegi, technológiaspecifikus meghatározások átírása lenne, mind a műsorszolgáltató társaságok által sugárzott tartalmak, mind az audiovizuális dokumentumok nyilvánossághoz közvetítése esetében.

A második pillér a nyilvánossághoz való közvetítés helyére vonatkozik, ez pedig rendkívül összetett problémásort vet fel az internetes szolgáltatások esetében. Míg a műholdas fellövés („*uplink*”) helye relatív könnyedséggel állapítható meg, sokkal nehezebb az internetes feltöltés („*upload*”) helyét megállapítani, mi több, ez minden valószínűséggel egy sor műszaki kritérium lefektetésével valósulhatna meg.²⁶

²³ Thomas DREIER: *The Cable and Satellite Analogy*. In: P. Bernt HUGENHOLTZ (szerk.): *The future of copyright in a digital environment*. Den Haag, Kluwer Law International, 1996. 61–62.; ill. HUGENHOLTZ (2016a) i. m. (22. lj.) 51–65.; HUGENHOLTZ (2016b) i. m. (22. lj.).

²⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról (Hivatalos Lap L 167, 22/06/2001 o. 0010 – 0019).

²⁵ HUGENHOLTZ (2016a) i. m. (22. lj.) 51–65.; HUGENHOLTZ (2016b) i. m. (22. lj.).

²⁶ P. Bernt HUGENHOLTZ (et al.): *The Recasting of Copyright & Related Rights for the Knowledge Economy*. Report to the European Commission, DG Internal Market, November 2006 [IViR, Recasting study] 29.

Egy másik megközelítés alapján a fellövés helyét azon műsorszolgáltató társaság székhelyével lehetne helyettesíteni, melynek ellenőrzése és felelőssége mellett történik az online kommunikáció. Ez az elképzelés ugyanakkor azt feltételezné, hogy a származási ország elve alapján ez a módszer csak valamely EU-tagállamban letelepedett műsorszolgáltatókra volna alkalmazható.

A Műhold- és kábel-irányelv felülvizsgálata is a digitális egységes piac stratégiájának intézményi és jogszabályi keretében történt. A digitális egységes piaci stratégia három pillérré építve 16 intézkedést határozott meg, megvalósításukat a Bizottság 2016 végéig irányozta elő. A műholdas műsorsugárzásról és a vezetékes továbbközvetítésről szóló irányelv felülvizsgálatára az első pillér célkitűzései vonatkoznak, amely az európai fogyasztók és vállalkozók számára a digitális termékek és szolgáltatások elérhetőbbé tételét kívánja biztosítani. Ennek érdekében a Bizottság elindította a műholdas műsorsugárzásról és a vezetékes továbbközvetítésről szóló irányelv felülvizsgálatát is, javaslatát azzal indokolva, hogy felmérje, hogy szükséges-e kiterjeszteni az irányelv hatályát az internetes közvetítésekre, és hogy milyen további intézkedések szükségesek ahhoz, hogy a műsorszolgáltatások országhatártól függetlenül elérhetővé váljanak.

A 2015. augusztus 24. és november 16. között lezajlott nyilvános konzultációs szakasz lezárása után a Bizottság jelentés formájában²⁷ tette közzé az értékelések, az érdekelt felekkel folytatott konzultációk és a hatásvizsgálatok eredményeit. A Műhold- és kábel-irányelv célra-vezetőségi vizsgálata kiemelt figyelmet fordított a származási ország elvének a műholdas közvetítésekre történő alkalmazása során mutatkozó hatékonyságára és jelentőségére nézve, valamint a vezetékes továbbközvetítés esetén kötelező kollektív jogkezelés szabályaira. Az értékelés kimutatta, hogy ezek a mechanizmusok a szerzői jogok és a szerzői joggal szomszédos jogok engedélyeztetését megkönnyítették a határokon átnyúló műholdas műsorszolgáltatások, valamint a más tagállamokból származó műsorszolgáltatások vezetéken történő egyidejű továbbközvetítése esetében. Arra azonban rámutatott, hogy a 93/83/EGK irányelv – mivel a rendelkezései jelleghűknél fogva meghatározott technológiára vonatkoznak – nem alkalmazandó az elmúlt években megjelent televízió- és rádióműsorok közvetítéséhez és továbbközvetítéséhez használt új digitális technológiákra.

A nyilvános konzultáció során a válaszadóktól visszajelzést kértek a műholdas műsorszolgáltatók és kábelszervezetek vonatkozásában a szerzői jogi engedélyeztetéssel kapcsolatos szabályok működéséről, és annak értékelését kérték, hogy szükséges-e e szabályok kiterjesztése a nem vezetéken keresztül történő online közvetítésekre és továbbközvetítésekre. Ezenkívül a Bizottság 2015–2016-ban folytatott átfogó párbeszéde az érdekelt felek (köz- és kereskedelmi műsorszolgáltatók, távközlési szolgáltatók, jogosultak és kollektív jogkezelő szervezetek) széles spektrumát ölelte fel, akik a televízió- és rádióműsorok online közvetítésével és továbbközvetítésével kapcsolatos kérdések megvitatása révén járultak hozzá a felülvizsgálati eljáráshoz.

²⁷ A műholdas műsorsugárzásról és vezetékes továbbközvetítésről szóló irányelv felülvizsgálatáról folytatott nyilvános konzultációra adott válaszokból készült összefoglaló jelentés („Synopsis Report on the Responses to the Public Consultation on the Review of the Satellite and Cable Directive”), <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/full-report-public-consultation-review-eu-satellite-and-cable-directive>

A fogyasztók általában támogatják a származási ország elvének széles körű kiterjesztését valamennyi online szolgáltatásra, még ha egyesek úgy vélik is, hogy ez a mechanizmus esetleg nem elég a határokon átnyúló hozzáférés biztosítására. Valamennyi közszolgálati műsorszolgáltató és kereskedelmi rádió felszólalt a származási ország elvének a műsorsugárással kapcsolatos online szolgáltatásokra történő alkalmazása mellett. Ezzel szemben a kereskedelmi műsorszolgáltatók, jogosultak és kollektív jogkezelő szervezetek határozott fenntartásaikat fejezték ki a származási ország elve alkalmazásának kiterjesztésével kapcsolatban. Úgy vélik, hogy ez a kiterjesztés korlátozná a képességüket a jogok területi alapú engedélyezésében.

A fogyasztók, kábelszervezetek és távközlési szolgáltatók, közszolgálati műsorszolgáltatók, valamint kollektív jogkezelő szervezetek túlnyomó többsége támogatja a kötelező kollektív jogkezelés esetleges kiterjesztését a televízió- és rádióműsorok nem vezetékes platformokon történő egyidejű továbbközvetítésére. Sok kollektív jogkezelő szervezet és közszolgálati műsorszolgáltató, valamint néhány kábelszervezet és távközlési szolgáltató ragaszkodik ahhoz, hogy a kiterjesztés olyan „zárt környezetekre” korlátozódjon, amelyek a vezetékes szolgáltatásokhoz hasonlóan működnek. A jogosultak többsége a piacokra gyakorolt potenciálisan zavaró hatása miatt ellenzi a kötelező kollektív jogkezelési rendszer esetleges kiterjesztését. A kereskedelmi műsorszolgáltatók is inkább ellenzik.

Az ebben a javaslatban tervezett intézkedések figyelembe vesznek az érdekelt felek által jelzett számos aggályt, nevezetesen ami a származási országra vonatkozó elv kiterjesztésének hatályát (például a műsorszolgáltatók lekérhető videósolgáltatásai ezen a hatályon kívül esnek, és a beavatkozás csak azoknak a szerzői jogoknak az engedélyeztetésére vonatkozik, amelyek a kiegészítő online szolgáltatásokhoz szükségesek) és a kötelező kollektív jogkezelési mechanizmus hatályát illeti (amely a zárt hálózatokra korlátozódik).

5. Összefoglalás

A Műhold- és kábel-irányelv felülvizsgált változatának megjelenése immár küszöbön áll, és hatálybalépése a közeljövőben várható. Az új irányelv minden bizonnyal kiemelt figyelmet szentel majd az online elérhető audiovizuális médiaszolgáltatások által teremtett új kontextusnak is – ebbe az irányba tekintve jelként értelmezhetjük a Tanács 2018. február 27-én kelt rendeletét is, amely kimondja az indokolatlan, területi alapú tartalomkorlátozásnak a belső piacon belüli tilalmát. Az online elérhető audiovizuális műsorszolgáltatások területi alapú tartalomkorlátozása (*geo-blocking* és *geo-filtering*) azonban továbbra is részben fennálló gyakorlat, és feloldását vagy legalábbis csökkentését az uniós törvényhozó erőfeszítései ellenére is számos tényező hátráltatja. 2018 áprilisától az EU-n belül a Netflix, a SkyGo, a Spotify, az Amazon szolgáltatók által biztosított médiatartalmak elviekben korlátozás nélkül fogyaszthatóak.

A Műhold- és kábel-irányelv jelenlegi formájában a területi hatály (származási ország) elvére épít, és a műsorszolgáltatások területi alapú tartalomkorlátozása erre a tételre vezethető vissza. A szakirodalom és szakértői elemzések áttekintése nyilvánvalóvá tette, hogy nem célravezető az irányelv kiterjesztő értelmezése, azaz hatálya nem terjeszthető ki egyszerűen az online elérhető audiovizuális médiaszolgáltatásokra is.

Még összetettebbé teszi a kérdést az a tény is, hogy az uniós médiaszabályozás és a szerzői jogi harmonizáció esetenként eltérő és nem párhuzamos úton alakul (így előfordulhat olyan

helyzet is, hogy a tagállamok médiajogi joghatósága és a szerzői jogi joghatóság nem minden esetben fedi egymást (a médiajogi szabályozás komplexitásának esetében pedig a társasági jogi formák átalakulása is komoly szerepet játszik).

A szakirodalom azt is kiemeli, hogy relatíve kis mértékben áll rendelkezésre releváns EuB judikatúra, ami szintén nem könnyíti meg az értelmezési kérdéseket.

A Műhold- és kábel-irányelv alapelvei, illetve ezek alkalmazhatósága az uniós törvényhozó jogfejlesztő tevékenységében a legújabb konkrét technikai eljárások kapcsán is megfontolás tárgyát képezték, ugyanis felmerült az a kérdés is, hogy alkalmazható-e a határon átnyúló műholdas, illetve kábeles továbbközvetítések mechanizmusa a legújabb típusú online műsorszolgáltatások, mint pl. *internet protocol television* (IPTV) és *over-the-top* (OTT) tartalom esetében.

Mindezek azt jelzik, hogy továbbra is érdemes lesz figyelemmel kísérni, hogyan fogalmazza újra az uniós jogalkotás a Műhold- és kábeldirektívában lefektetett szerzői és szomszédos jogi szabályozás alapjául szolgáló irányelveket a rendkívül képlékeny és változó médiajogi, illetve infokommunikációs kontextusban.

A becses ráma. A Vasárnapi Ujság és Mikszáth Kálmán

LANDGRAF ILDIKÓ*

Néplap helyett enciklopédikus igényű képes családi lap

Az információközlés új médiuma jelent meg a 19. század közepén Európa-szerte: az illusztrált sajtó.¹ A nyomdatechnikai és képrögzítési újításoknak köszönhetően a lapok olcsóbban, nagyobb példányszámban és képekkel jelentek meg. Ezek mind hozzájárultak ahhoz, hogy a sajtótermékek olvasóközönsége horizontálisan és vertikálisan is bővült, tehát nemcsak olvasószámban, hanem társadalmi hovatartozás tekintetében is. Az illusztrált sajtó képeinek egyik célja az volt, hogy a szöveg hitelét erősítsék, másrészt elképzelhetővé, átélhetővé tegyék a leírtakat. A szépen illusztrált lapok gazdag szépirodalmi rovataikkal és népszerű tudományos cikkekkel egyszerre szándékoztak tanítani és szórakoztatni, de mindezek mellett mindig igyekeztek érdekességeket, szenzációs, megdöbbentő eseményeket: felfedezéseket, katasztrófákat, baleseteket, egzotikumokat is közölni itthonról és a nagyvilágból. A korszak képes családi lapjai programszerűen törekedtek arra, hogy társadalmilag minél szélesebb kör érdeklődését, figyelmét elnyerjék.

A képes hetilapokkal a populáris olvasmányok egy új típusa is megszületett. A *populáris olvasmány* fogalmát Rudolf Schenda *populäre Lesestoffe*² szakkifejezése nyomán az újkortól, nagy példányszámban megjelenő, nagyközönségnek szánt, olcsó nyomdatermékek összefoglaló neveként értelmezem. Történetei az irodalom és a folklór, a szóbeliség és az írásbeliség határán

* Tudományos főmunkatárs, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Néprajztudományi Intézet. E-mail: landgraf@etnologia.mta.hu

¹ Ennek gazdag nemzetközi irodalmához l. Nineteenth-Century Newspaper Analytics, Periodicals and Illustration Studies <https://ncna.dh.chass.ncsu.edu/bibliography.php> (2018.05.07.); a magyar képes sajtó 19. századi történetéhez további irodalmakkal UGRIN Aranka: Ismeretterjesztő hetilapok a harmincas években. In: SZABOLCSI Miklós (főszerk.) – KÓKAY György (szerk.): *A magyar sajtó története* I. 1705–1848. Budapest, Akadémiai, 1979. 489–490.; RÉVÉSZ Emese: *Az Ország Tükre. A képes sajtó Magyarországon 1870–1880*. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2012; RÉVÉSZ Emese: *Kép, sajtó, történelem. Illusztrált sajtó Magyarországon 1850–1870*. Budapest, Argumentum – OSZK, 2015.

² RUDOLF SCHENDA: *Volk ohne Buch. Studien zur Sozialgeschichte der populären Lesestoffe 1770–1910*. Frankfurt/M, Vittorio Klostermann, 1970, 1989; RUDOLF SCHENDA: *Lesestoffe der kleinen Leute. Studien zur populären Literatur der 19. und 20. Jahrhunderten*. München, Beck, 1976. Vö. MIKOS Éva: 'populáris olvasmány' szócikk a készülő Magyar Népköltészeti Lexikon számára (kézirat).

mozognak, a szerzőség, a szerzői jogok kérdésében mind szöveganyagát, mind illusztrációit tekintve rugalmas, szerzői kompilálnak más nyomtatványokból, szívesen merítenek a szóbeliségből, szövegeit a variabilitás jellemzi. A populáris olvasmányok könnyen befogadják a folklór különböző műfajait, szövegtípusait, használják és terjesztik azokat, egyúttal tehát hatással vannak a színhagyományra is. Sok mindent integrálnak és közvetítenek a hivatalos kultúrából, a magas irodalomból, a kanonikus művészetekből, ugyanakkor termékenyítően is hathatnak azokra. A 19. század közepétől fogva fontos szerepet tölthettek be a történelmi ismeretek és tévhitek terjesztésében, a kollektív emlékezet alakításában, a nemzeti tudat formálásában.

A 19. század második fele az olvasói igények, az olvasási szokások átalakulásának kora Magyarországon is, a spontaneitást felváltotta az olvasmányok tudatos megválasztása.³ Az időtlen, szakaszokban történő, ismétlődő jellegű, mechanikus olvasás helyébe – amely tartalmilag túlnyomórészt a Bibliát, az imádságos könyveket, a mezőgazdasági és kézműves kiadványokat, háztartási tanácsadókat jelentette, valamint a kalendáriumok szórakoztató olvasmányait foglalta magába – fokozatosan a gyors ütemben növekvő, a szüntelen újdonságokra épülő olvasás lépett, amely tartalmilag a szépirodalmat, az empirikus ismereteket hordozó könyveket és a sajtótermékeket helyezte előtérbe. Az 1868-as népiskolai törvény életbelépése is hozzájárult, hogy emelkedett az olvasni tudók száma, nőtt az igény a könnyen érthető, szórakoztató olvasmányok iránt, ami a könyvkiadásra is jelentősen hatott. Ez idő tájt a könyveket, nyomtatott termékeket már nemcsak a városokban, a könyvkereskedésekben, hanem a helyi és országos vásárokon is, sőt a hálózóktól is megvásárolhatta bárki. Az előző időszakhoz képest a század második felére tömegméretűvé vált a nyomtatás, a kiadók elsősorban újságokat, ponyvákat, valamint kalendáriumokat jelentettek meg, utóbbiakat kiadási számban csak a tankönyvek és az iskolai értesítők szárnyalták túl.⁴ Az illusztrált sajtótermékek tematikája, nyelvhasználata, elérhetősége mind hozzájárult ahhoz, hogy népszerűségük a 19. század második felében folyamatosan emelkedett.

A *Vasárnapi Ujság* volt a leghosszabb életű magyar nyelvű képes családi lap, 1854 és 1921 között heti rendszerességgel, folyamatosan jelent meg. Az induláskor Pákh Albert volt a főszerkesztő, Jókai Mór csak munkatársként szerepelhetett a címlapon 1848/49-es szerepvállalása miatt, bár szellemisége, működése alapvetően meghatározta a lap korai éveit. 1864-től már csak Pákh Albert jegyezte a *Vasárnapi Ujságot* 1867-ben bekövetkező haláláig.

A lap néplapként kívánt szolgálni, ahogy arról Pákh 1855. január 7-én „Új év kezdetén” című beharangozójában írt a lap hasábjain:

„Lapunkat néplapnak neveztük, s mint értelmelte a »nép« fogalmát közönségünk, azt olvasóink lajstroma legjobban megmagyarázná, hol hazánk első grófi neveinek méltóságos czimeit mellett láthatók a becsületes mesteremberek s az egyszerű földmivelők nevei. Előttünk a »magyar nép« neve

³ Vö. Guglielmo CAVALLO – Roger CHARTIER (szerk.): *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. [Sajó Tamás ford.] Budapest, Balassi, 2000.

⁴ 1868-ban 557 000, 1880-ban 1 millió, 1890-ben 1,5 millió, 1900-ban 2 millió kalendáriumot adtak el. KOVÁCS I. Gábor: Hogyan lett a kalendárium paraszti olvasmány? *Rádió és Televízió Szemle*, 1978. 3–4. sz. 78–87.; KOVÁCS I. Gábor: *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig. A magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata*. Budapest, Akadémiai, 1989; MIKOS Éva: Árpád pajzsa. A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és népszerűsítése a XVIII–XIX. században. (Szóhagyomány) Budapest, L'Harmattan, 2010. 88–89.

összetartó kapocs, nem pedig választó fal a különböző társadalmi osztályokra nézve – ezért nekünk minduntalan szem előtt kell tartanunk, miszerint lapjaink nem csupán egy osztály számára vannak írva, s törekednünk kell mindenik igényeit kielégíthetni.”

Gyulai Pál épp emiatt fogadta először fenntartásokkal az új lap tervét egy Arany Jánoshoz írt levelében: „Heckenast az új évben lapot ad ki, mellyet Pákh és Jókai fognak szerkeszteni. Valami néplapféle lesz, még maguk sem tudják mi, egy héten egy ív, rettentő olcsó. Félek, bajosan fog belőle valami kisülni.”⁵ Az első két hónapban ugyan Gyulai is részt vett a lap szerkesztésében, de egy kézirat megjelentetése miatt támadt vitát követően kilépett a vállalkozásból, bár továbbra is publikált a lapban.⁶ A *Vasárnapi Ujság* kiadója Heckenast Gusztáv⁷ volt, aki épp a populáris irodalom nagy példányszámban kiadható műveivel tudta életben tartani vállalkozását. Jókai visszaemlékezése szerint a lap alapításának ötlete is tőle származott.⁸

A lap az első előfizetési felhívásban a következőképpen jelölte ki programját: „Uj népszerű vállalat. (Minden lapban legalább egy fametszés!) Mik egy néplap kellékei? Az, hogy érdekes legyen. Az, hogy hasznos legyen. És az, hogy olcsó legyen. Ime vállalatunkról bizton hírszük elmondhatni, hogy mind e három tulajdonnal birni fog. Ugy intézkedtünk, hogy legjobb íróink írják, hogy tartalma széles ismeretgazdagságot foglaljon magában, és egész félévi előfizetési ára egy pengő forint legyen.”⁹

Egy néplap megjelentetésének tervéhez illően a beharangozóban három jelzöt emeltek ki a lap készítői: érdekes, hasznos és hangsúlyozottan olcsó lesz. Kezdetben az előfizetők toborzása nem tűnt túl sikeresnek, de aztán ugrásszerűen nőtt az érdeklődés, ezért az első számokat újra kellett nyomni. Gyulai Pál és Jókai Mór visszaemlékezése szerint is a *Vasárnapi Ujságnak* nagyobb volt a példányszáma, mint a többi Pesten akkor kiadott nyolc magyar nyelvű lapnak összesen, és ahogy azt Gyulai Pál hangsúlyozta, a versenytársakkal összehasonlítva a lap munkatársai szélesíteni tudták olvasóik társadalmi bázisát.¹⁰ A *Vasárnapi Ujság* előfizetési listái is egy társadalmilag szélesebb olvasóközönséget mutatnak, olvasói: vidéki értelmiségiek, papok, tanítók, hivatalnokok, jegyzők, írnokok, postai tisztviselők, a nemesség polgárosodó alsó rétege volt, valamint kereskedők, de akadtak köztük mesteremberek és földművelők is. Az előfizetési listák a földrajzi behatároláshoz is támpontot adnak, ez főleg Pest környékét, az Alföld tisztán-

⁵ Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig. [Sajtó alá rend. és a jegyzeteket írta SOMOGYI Sándor.] Budapest, MTA Irodalomtörténeti Intézet, 1961. 174.

⁶ A lap indításáról, Gyulai Pál és Pákh Albert kapcsolatáról I. GYULAI PÁL: A Vasárnapi Ujság huszonötödik évfordulóján. *Vasárnapi Ujság* (a továbbiakban *VU*), 1879. 11. sz. 161–163.

⁷ A lap kiadója az első évben a Landerer és Heckenast cég volt, Landerer Lajos halála után egyedüli tulajdonosa lett a cégnek. Az eladást követően, 1873-ban a Franklin Társulat vette át tőle a lap kiadását. A kiadó működéséhez LIPTÁK Dorottya (szerk.): *Vállalkozó és a kultúra. Heckenast Gusztáv, a legendás könyvkiadó (1811–1878)*. (Kulturális örökség) Budapest – Eger, Kossuth – Esterházy Károly Főiskola, 2012.

⁸ „[...] mondá nekem Heckenast: »Csináljunk egy olcsó néplapot, képekkel illusztráltat.«” JÓKAI MÓR: Hogy született, hogy dajkáltuk. *VU*, 1879. 11. sz. 170.

⁹ *VU*, 1854. 2. sz. 16.

¹⁰ „E mellett oly közönséget teremtett és növelt fel a magyar irodalomnak, a mennyit magyar encyclopaediai magyar lap még soha.” GYULAI i. m. (6. lj.) 163.

túli részét és Erdélyt fedik le. A modern, nyugati mintájú terjesztési mód Magyarországon a nagy ponyvakiadóknál, kalendáriumforgalmazóknál alakult ki, melyek nagy kiterjedésű, ügynőkkel dolgozó terjesztőhálózatot építettek ki.¹¹

Pákh Albert lelkesült híradása Kazinczy Gábornak további fogódzót ad ahhoz, hogy kik is voltak a lap előfizetői.

„[...] ha látnád ezt a tarka névsort! Gróf, nemes ember, civis, gazda, szabó, csizmadia, doktor, bába, mosónő, inas, iskolásfiú, ispán, minden van itt! Legcomplettebb az alsó középrend, a kék nadragosok osztálya [...] Jókai Marci igen practicabilis ember, s napról napra szerelmesebb a vállalatba. Lapunk a legtávolabbi Trencsinekbe is eljár, s itt Pesten oly helyeken is jár az a 4-5 kihordó, hol azelőtt csak madár járt – p. o. túl a Rókuson, a cigánysoron.”¹²

Már a 18. század utolsó harmadától jelentkeztek a felvilágosodás eszméi nyomán az úgynevezett „két kezieknek”, mesterembereknek, kézműveseknek, munkásoknak, katonáknak, földművelőknek szánt lapok, amelyek a kalendáriumokkal együtt közhasznú ismereteikkel, praktikus tanácsaikkal az írásbeli kultúrába beemelendő, a társadalom alsóbb rétegeihez szóltak, célkitűzéseikből, népművelő szándékaikból a 19. század képes családi lapjai többet is átvettek.¹³ A *Vasárnapi Ujság* hosszú életű lap volt, az olvasói igényekkel párhuzamosan a hangsúlyok sokat alakultak, idővel és a szerkesztőkkel együtt változtak. A lap Nagy Miklós főszerkesztése alatt fokozatosan, de egyre határozottabban elmozdult egy magasabb társadalmi réteg és magasabb műveltségű réteg felé. A lap alapításának huszonöt éves évfordulóján a folytonosságot hangsúlyozta a hosszú életű¹⁴ sajtótermék történetében, de három fontos változást kiemelt: a terjedelem növekedését, az illusztrációk (a számonkénti egy helyett hat-hét kép kapott helyett) és a politikai tartalmú írások áttemelését a *Politikai Ujdonságok* mellék- vagy társlapba. Pákh Albert 1867-es halálát követően vette át a szerkesztést Nagy Miklós, aki 1863 óta, még tanulmányainak befejezését megelőzően, belső munkatársa lett a lapnak. Személyisége, ízlése alapvetően meghatározta a lap irányvonalát az elkövetkező évtizedekre, egészen 1905-ig, több mint három évtized után vette át tőle aztán a főszerkesztést Hoitsy Pál. A lap nem csupán oldalszámban, képanyagban, mellék- és társlapokban gazdagodott ezek alatt az évek alatt, egyéb dolgokban is változott. Jelentősen csökkent például a máshonnan átvett, fordított anyagok aránya, a *Vasárnapi Ujság* elsősorban saját szövegekre és magyar tárgyú anyagokra alapozott. Fokozatosan háttérbe szorultak a gazdasági és praktikus háztartási tanácsok, az aktuális gabonaárak közlései, börzehírek, vízállásjelentések, betegségek, kártevők elleni védekezésekkel kapcsolatos javas-

¹¹ Vö. Kovács i. m. 1989. (4. lj.) 132.

¹² H. TÖRÖ Györgyi (szerk.): *Jókai Mór összes művei. Cikkék és beszédek*. 4. köt. (1850–1860) 1. rész. Budapest, Akadémiai, 1968. 549–550.

¹³ Vö. UGRIN i. m. (1. lj.); MIKLÓSSY János: Enciklopédikus közművelődési lapok. In: SZABOLCSI Miklós (főszerk.) – NÉMETH G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története*. II/1. 1848–1867. Budapest, Akadémiai, 1985. 443–464.

¹⁴ A lap önmeghatározásában ez mindig hangsúlyos jelző volt, utalva arra, hogy az egyre bővülő sajtópiacon, ahol folyamatosan jelentek meg és tűntek el lapok, a *Vasárnapi Ujságnak* sikerült évtizedeken keresztül fennmaradnia, olvasóit megőriznie.

latok. Jókai Mór kilépésével az anekdoták is eltűntek az újságból.¹⁵ A szépirodalom, valamint a hon- és népismereti írások, ismeretterjesztő beszámolók itthonról és a nagyvilágból határozták meg alapvetően a lap arculatát. A lap huszonöt éves évfordulóján a céltűzésről így szólt Nagy Miklós: „[...] láthassák azt a nagy célt, melyhez legjobb erejéhez képest járulni e lap is mindig első föladatának tekintette: a virágzó irodalmat virágzó hazában.”¹⁶ Eltűnt a lapból az a közvetlen hangvétel az olvasók és a szerkesztőség között, ami jól érzékelhető például Jókai Mór „Kakas Márton levelei”-ben és a „Szerkesztőségi nyílt postá”-ban, bár a „Szerkesztőségi mondanivaló” rovat megmaradt, de jelentősége az első korszakhoz képest visszaszorult. A *Vasárnapi Ujság* indulásakor is inkább csak hirdette magát néplapnak a szerkesztői beharangozóiban, előfizetési felhívásokban, valójában tartalmi, formai tekintetben, nyelvi igényességben inkább az enciklopédikus családi lapokat követte már ekkor is, semmint a számos, sikeres nyugat-európai példát felmutató ún. filléres vagy garasos újságok, néplapok stílusát. A hazai sajtótörténeti munkák közművelődési és enciklopédikus lapként határozzák meg, olykor inkább ismeretterjesztő vagy irodalmi-művelődési lapként szólnak róla, az újabb kutatások a 19. századi képes családi lapok¹⁷ jellegzetes és nagyon népszerű példájaként aposztrofálják a *Vasárnapi Ujságot*. A lap műfaji besorolásának összetettsége egyrészt tükrözi, hogy a lap profílija alakult az idők folyamán, a főszerkesztők és a munkatársak változó koncepciója nyomán, összefüggésben az olvasói igények módosulásával, de rámutat a kutatás szempontjainak változására is, a lapok és olvasóik társadalomtörténeti szempontú megközelítésére, valamint a sajtóképek, -fotók, illusztrációk iránti növekvő érdeklődésre az elmúlt évtizedekben.¹⁸

¹⁵ Jókai Mór más lapjaiban is számos anekdotát közölt, sőt egész hálózatot szervezett gyűjtésükre az olvasókból, akiknek a szerkesztői üzenetekben adott tanácsot, értékelte az általuk beküldött tréfás történeteket. L. erről LANDGRAF Ildikó: Átjárás a regiszterek között. Jókai Mór képes szórakoztató lapjai. In: PAÁL Vince (szerk.): *A sajtó kultúrájának közvetítő szerepe 1867–1945. Tanulmányok*. (Médiatudományi könyvek.) Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014. 9–20.

¹⁶ NAGY Miklós: A Vasárnapi Ujság huszonötödik évfordulóján. *VU*, 1879. 11. sz. 169.

¹⁷ Kétségtelenül mindvégig igyekeztek a lap készítői az egész családot, férfiakat és nőket, sőt még a gyerekeket is megszólítani. Mind a szöveg-, mind a képanyag tükrözi, hogy a lap számított a női olvasókra, az előfizetési felhívásokban ezt hangsúlyozták is. „A »Vasárnapi Ujság« mint családi lap a női munkára és divatra vonatkozó képeket és cikkeket is ad.” *VU*, 1902. 51. sz. 838. Hasonló tartalmú hirdetések: *VU*, 1897. 52. sz. 890.; *VU*, 1902. 1. sz. 11.; *VU*, 1903. 1. sz. 12.

¹⁸ L. az 1. lj.-ben hivatkozottakat, valamint BUZINKAY Géza: Közművelődési sajtó. In: SZABOLCSI Miklós (főszerk.) – KOSÁRY Domokos (szerk.) – NÉMETH G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története*. II/2. 1867–1892. Budapest, Akadémiai, 1985, 209–247.; BUZINKAY Géza: A magyar sajtó története 1849-től 1948-ig. In: KÓKAY György – BUZINKAY Géza – MURÁNYI Gábor: *A magyar sajtó története*. (Sajtókönyvtár.) Budapest, MŰOSZ, Bálint György Újságíró-iskola, 1994. 105–171.; KOCZY Anikó: Az enciklopédikus lapok kialakulásának sajátos körülményei Magyarországon a XIX. század közepén. *Könyv, könyvtár, könyvtáros* 11. évf. 2002. 1. sz. 39–47.; LIPTÁK Dorottya: A családi lapoktól a társasági lapokig. Újságok és újságolvasók a századvégen. *Budapesti Negyed*, 1997/2–3. 45–70.; LIPTÁK Dorottya: *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában*. Budapest, L’Harmattan, 2002. 53–54.; SONNEVEND Péter: Szirmok egy hosszú életű lap fájáról: a Vasárnapi Ujság 1854–1921 történetéből. In: KÖVÁGÓ Sarolta – PAÁL László (szerk.): *Többszólamúság a könyvtárban*. Írások a könyvtár-és az irodalomtudomány köréből. Kaposvár, KE PFK, MFK, 2005. 125–139.; BUZINKAY Géza: Világkiállítások papíron: a képes családi hetilapok. In: SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella (szerk.): „*Képes Világ*” Tudományos konferencia a 19. századi magyarországi illusztrált sajtóról. (Tanulmányok Budapest múltjából XXXIX.) Budapest, Budapesti Történeti Múzeum – Országos Széchényi Könyvtár, 2014. 81–88. BAKI Péter: *A Vasárnapi Ujság és a fotográfia* (1854–1921). H. n., Magyar Fotográfiai Múzeum,

A Vasárnapi Ujság és a népköltészet felfedezése

A *Vasárnapi Ujság* 19. századi története egybeesik Magyarországon a népi kultúra, azon belül a népköltészet felfedezésével, ekkor kezdték gyűjteni, elemezni jelenségeit. A következőkben azt szeretném megmutatni, hogy a népköltészet, tágabban a folklór mi módon volt jelen a lap életében, milyen alkotások reprezentálták a folklórt; rámutatva arra, hogy a sajtó hogyan közvetíthetett a magas irodalom, a kanonizált művészetek és a népi kultúra jelenségei között. Milyen szerepe volt egyrészt a népköltészet irodalomba emelkedésében, az irodalmi népiesség¹⁹ támogatásában, másrészt a folklorizálódás folyamatában, tehát az irodalom, tágabban a magas kultúra „alásüllyedésében”, amikor a szépirodalom jelenségei beépültek a folklórhoz.

Magyarországon a 19. század elején – Európa nyugati felén már korábban, a 18. század második felében – figyeltek fel a népi kultúrára, ekkor kezdték a paraszti műveltséget, a népköltészetet értékként, a szépirodalom, tágabban valamennyi művészeti ág lehetséges ihletőjeként, a tudományos kutatás forrásaként kezelni, a népi kultúrát autochton rendszerként értelmezni.²⁰

A nép szóbeli hagyományát sajátosságosan eredetinek érezték, ami idegen hatásoktól mentesen, organikusan fejlődik, amiben a népszellem, a nemzeti karakter nyilvánul meg, ezáltal a nemzeti hagyományok letéteményese. Intenzív érdeklődés mutatkozott az alacsonyabb társadalmi rétegek variánsokban élő, elsősorban a szóbeliségben élő kultúrája iránt. Az irodalmi népiesség jegyében igyekeztek ihletet meríteni a népköltészetből, és beépíteni azt az irodalomba. A népköltészet műfajai közül kezdetben, az 1840-es években különösen a népdal, később aztán a mese és a ballada állt az érdeklődés középpontjában.²¹ Az élvonalbeli költők éppúgy, mint az alkalmi verselők vagy a fűzfapoéták a népköltészet ihletésére kezdtek el elsősorban népdalokat, később népballadákat, népmondákat, regéket írni. A *Vasárnapi Ujság* első korszakában, az 1880-as évekig különösen nagy gyakorisággal találunk a lapban az irodalmi népiesség jegyében született ún. kvázi „népdalokat”, „népballadákat”, „népmondákat”. A mondákra, különösen a verses mondákra gyakran használták a korban műfaji megnevezésként a rege szót. Míg bizonyos szerzőknél a monda szinonimája volt a rege a 19. században, addig más szerzők a monda ellentétpárjaként meghatározott mesét értették alatta. A 19. század középső évtizedeiben megjelenő

2005; LANDGRAF Ildikó: Háború és béke képei a Vasárnapi Ujságban az első világháború alatt. In: KLESTENITZ Tibor – SZ. NAGY Gábor (szerk.): *Médiatörténeti tanulmányok*. (Médiatudományi könyvek.) Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014. 127–156.

¹⁹ Az irodalmi népiesség folklorisztikai szempontú értelmezéséről legújabban I. MIKOS Éva: A népiesség fogalma a néprajztudományban. *Irodalomtörténeti Közlemények* CXIX. évfolyam 1. sz. 2015. 89–107.

²⁰ Vö. HOFER Tamás: Három szakasz a magyar népi kultúra XIX–XX. századi történetében. *Ethnographia*, LXXXVI. 1975. 402–405., újraközölve In: HOFER Tamás: *Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről*. (Kultúrák keresztútján.) Budapest, L'Harmattan – MTA Néprajzi Kutatóintézete – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, 2009. 95–98.

²¹ Vö. GULYÁS Judit: A szóbeliség értéke, értelmezése és a folklorisztika önmeghatározása. In: NEUMER Katalin (szerk.): *Médiák és váltások. Identitások és médiák II*. Budapest, MTA BTK Filozófiai Intézet – Gondolat, 2015. 11–29.

néprege, pórrege szóösszetételek már kifejezetten a népköltészetre, szájhagyományra, illetve az azokat beemelő irodalmi alkotásokra vonatkoztak. A rege egyszerre akart oktatni, ismereteket adni és szórakoztatni; e kettős elvárás mögött a korabeli művelt olvasó történelemismerethez való sajátos viszonya figyelhető meg, amelyben a valóság és a fikció iránti igény egyszerre volt jelen. Megalkotója Kisfaludy Sándor volt, aki mondai jellegű, lokalizált szüzséit maga találta ki, 1807-ben jelent meg *Regék a magyar előidőkből* című munkája. A műfaj központi jelentőségű Tompa Mihály munkásságban, aki népregéiben javarészt a szájhagyományból gyűjtött mondaszüzséket dolgozott fel. Alkotásai nagy közönségsikert arattak, évtizedekig fontos részét alkották az elemi iskolai olvasókönyveknek, s ez termékenyen hathatott a folklórra, az oktatás révén a helyben gyűjtött szüzsék az egész nyelvterületen elterjedhettek.²²

A *Vasárnapi Ujság* az első korszakában, az 1850-es, 60-as években gyakran közölt „Népdalok”, „Népballadák”, „Népregék” címmel, alcímmel megjelenő műveket, az irodalmi népiesség által ihletett alkotásokat. A szerzők között ott találjuk például Arany Jánost,²³ Gyulai Pált,²⁴ Thaly Kálmánt,²⁵ de műkedvelő költőket, írókat és olykor a lap olvasóit is. A *Vasárnapi Ujság* különösen az első éveiben, amikor gyakori anyagéhség jellemezte a lapot, igyekezett az olvasókat arra ösztönözni, hogy írásaikat küldjék be közlésre a szerkesztőségnek. A lap huszonöt éves jubileumán, amikor számba vették a szerzőket, szóltak is erről. „[...] százakra megy azok száma, kik kisebb-nagyobb közleményeikkel érdekesítették hasábjait, mert ha valamelyik lapról, a *Vasárnapi Ujságról* el lehet mondani, hogy »írták az olvasók.«”²⁶

Az olvasóközönség fontos szerepet játszott nemcsak olvasóként, hanem időről időre szerzőként is. A „Szerkesztői mondanivalók”-ban tájékoztatták a beküldőket kéziratuk sorsáról így módon:

„720. Illésünk cikkeit köszönettel vettük. 721. Balatoni kecskekörmök, népmonda. Adatni fog. 722. Hallgató Samunak. Forró az a kása; egypárszor már megégette a szánkat, nem merünk hozzá látni. 723. Igazmondó. Új kátéját használni fogjuk, a többiekkel együtt. 724. A régi hon közölhető. 725. Ephesus romjai nem adhatók. 726. D. Sz. R-Szombat. A legújabb adomák hamis dolgok. Olyan bűdös követ másutt is tudnak csinálni. Az elébbieniek jók voltak. 727. A szerelmes. Gúnyvers, közölnetni fog. 729. A dolgoz népnek ajánlott éptani és orvosi tanács köszönettel fogadtatik. Minél elébb közölni fogjuk. 730. Bűnös-szerelem. Szerző eszméi elég gazdagok költészetben, de úgy látszik, hogy még a formákra nézve nem tisztultak meg eléggé. Olvassa Aranyt, Petőfit, Tompát és meg fogja lelteni, a mije hiányzik.”²⁷

Ebből is kitűnik, hogy a beküldött írások műfaji palettája milyen színes volt. A lapnak anyagokat beküldőket pályázatokkal is igyekeztek ösztönözni. Számos kategóriában pénzju-

²² A rege fogalmához l. MIKOS Éva: *Regék a magyar előkorból. Folklor, irodalom és közköltészet* Tatár Péter Rege kunyhójában. In: CSÖRSZ Rumén István (szerk.): *Doromb: Közköltészeti tanulmányok* 4. Budapest, Reciti, 2015. 387–405.

²³ Népdalok Arany Jánostól. *VU*, 1857. 2. sz. 2.

²⁴ GYULAI Pál: Népdalok I–II. *VU*, 1858. 12. sz. 134.

²⁵ THALY Kálmán: Ördög-utja. *VU*, 1857. 2. sz. 14.; Réka köve. *VU*, 18. sz. 206.

²⁶ *VU*, 1879. 11. sz. 170.

²⁷ Szerkesztői mondanivalók. *VU*, 1856. 38. sz. 336.

talommal járó díjakat tűztek ki, valamint a szöveg közléséért további díjazás járt. Több kategóriában, mint pl. történelmi beszély (történelmi tárgyú prózai mű), vagy a gazdálkodás, földművelés témakörében vártak pályamunkákat, de ugyanígy „népdalok” vagy balladák írására is írtak ki pályázatot.²⁸

A lap azonban nemcsak írásra, hanem gyűjtésre is ösztönözte olvasóit, például helynév-magyarázatok²⁹ vagy anekdoták³⁰ gyűjtésére és beküldésére. Jókai Mór valamennyi lapjában, kiváltképp az élclapokban és a kalendáriumokban gyakran és szívesen közölt anekdotákat, kiemelkedő szerepe volt az anekdota műfajának formálásában, népszerűsítésében, lapszerkesztőként önkéntesekből hálózatot épített ki a gyűjtésére, a szerkesztői üzenetekben adott tanácsot, értékelte az olvasók által beküldött tréfás történeteket.³¹ A *Vasárnapi Ujság* indulásában és a korai időszak arculatának kialakításában Jókai Mór szerkesztői munkája meghatározó volt. Ezekben a lapszámokban gyakran olvashatók anekdoták.³² A *Vasárnapi Ujság* 1855-ben – nyilvánvalóan ugyancsak Jókai inspirációjára – öt aranyat tűzött ki „a tíz legjobb adomára, amelyek sehol közölve nem voltak és magyar tárgyúak”.³³ A beküldött anekdoták annak a társadalmi rétegnek az elbeszélő hagyományába, folklórába adnak betekintést, amely közegekből a képes családi lapok olvasói kikerültek. A folklórisztika ma a folklór egyik műfajának tekinti az anekdotát, ám a 19. századi gyűjtők, gyűjtési felhívások nem így tekintettek rá.

A 19. század közepe Magyarországon a nagy népköltészeti gyűjtések kezdete volt. A gyűjtés kezdeményezője, irányítója felhívást adott közre eleinte levelezés útján, vagy később egyre inkább a sajtón keresztül. Bár kezdetektől fogva, már az első gyűjtési felhívások is a jelenségek változtatás, átalakítás nélküli rögzítéséről szóltak, de egészen a 19. század utolsó harmadáig, a folklórisztika mint önálló tudományág megszületéséig a népköltészeti gyűjtés lényege nem egy hallott történet minél pontosabb megörökítése volt, hanem a variánsok alapján egy szerkezetileg teljes, esztétikailag értékes szövegváltozat rögzítése, közreadása, egy feltételezett népi előadásmód minél hitelesebb visszaadása. Nem az egyediség, a konkrét jelenség, az egyszeri elhangzás valósághű dokumentálása, hanem a népi kultúra lényegének, ideáltipikus vonásainak megragadása volt a cél.³⁴ Ahogy Arany János meghatározta: egy jó gyűjtő egy tökéletes mesemondó képességeivel legyen felruházva.³⁵ A mese megköltése nem feladata, szabadsága az el-

²⁸ Pályázati értesítés. *VU*, 1856. 10. sz. 84.

²⁹ Ifj. E. S.: Helynevek magyarzója. *VU*, 1854. 26. sz. 220. „Ne csak jutalom ösztönözzön bennünket tette, azon tudat lelkesítsen, hogy a hazáért és hazának teszszük a mit teszünk. Sok poros iromány fel fog így kerülni a szekrényekből, és csak azon veszszük észre, hogy megszületik »Magyarország helyneveinek magyarzója«.”

³⁰ Értesítés a pálya-adomák felől. *VU*, 1856. 10. sz. 84.

³¹ L. erről LANDGRAF Ildikó: Átjárás a regiszterek között. Jókai Mór képes szórakoztató lapjai. In: PAÁL Vince (szerk.): *A sajtó kultúráközvetítő szerepe 1867–1945. Tanulmányok.* (Médiatudományi könyvek.) Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014. 9–20.

³² Adomák. *VU*, 1855. 31. sz. 243–244.; 1856. 31. sz. 272.; 32. sz. 280.; 35. sz. 312.

³³ Értesítés a pálya-adomák felől. *VU*, 1856. 10. sz. 84.

³⁴ Vö. GULYÁS Judit: A magyar folklórisztika előzményei (1782–1848). In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): *Táj, nép, történelem.* (Magyar Néprajz I/1.) Budapest, Akadémiai, 2011. 130.

³⁵ Merényi László népmesegyűjtése kapcsán a jó gyűjtő tulajdonságait, feladatait így fogalmazta meg: „A jó gyűjtő mindenek felett egy tökéletes mesemondó képességeivel legyen felruházva. A nép közt ennek fonóházaiban, pástortüzeinél forogván, úgy szólva ott nevekdvén fel, bírja ennek nemcsak nyelvét, egyes kitételeit, hanem egész esze járása, képzelődése, modora az elbeszélésben ki nem törölt betűkkel vésvé álljon emlékezetében. Olyan legyen ő,

mondásban van, melynek, mint bármelyik mesemondóénak, a nép ízlése szab határt. A gyűjtő maga legyen a legjobb adatközlő, ő maga is részese annak a hagyománynak, amit lejegyez. A sajtóban közzétett felhívásokra a helybeli értelmiségiek a hallottakat megszerkesztve, a tudósi elvárásoknak megfelelően küldték be. A folklórszövegek gyűjtésének és lejegyzésének gyakorlata, az orális jelenségek írott formában való rögzítésének elve idővel sokat változott.

A 19. század második felében kezdtek átalakulni a hiteles folklorisztikai gyűjtés kritériumai. A szöveghű lejegyzésre való törekvés háttérében kezdetben nem a mai fogalmaink szerinti hitelesség szaktudományos kritériuma állt, miszerint az adatközlő szájából elhangzót a lehető legpontosabban kell rögzíteni a maga kontextusában, akár bizonytalan eredetű, töredékes, esztétikailag gyenge is az előadás, hanem igyekeztek egy típus minél több variánsát rögzíteni.

Az 1860-as évek második felétől nemcsak a szövegekben, hanem a bővülő képanyagban is tetten érhető a népelet, a népi kultúra iránti érdeklődés a *Vasárnapi Ujságban*; 1866-ban sorozat indult „Képek a magyar népeletből”³⁶ címmel. Az 1870-es évektől a *Vasárnapi Ujság* kezdett dalokat, meséket, balladákat közölni a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteményeiből. Hosszú ismertetést adtak közre az 1872-ben a meg-, illetve újrainduló *Magyar Népköltési Gyűjteményről*³⁷ Szász Károly tollából. 1867-től ő lett a lap főmunkatársa, neve ugyan 1870-ben lekerült a lapról, de továbbra is rengeteget publikált a képes családi lapban. Részletes, szakszerű recenziót adott a lapban a népköltészeti gyűjteményről, a közölt folklórműfajokról. Írása lezárásaként Arany János gondolatait adta közre, melyeket Arany egy skót népmese-gyűjtemény kapcsán írt:

„A mi nyugati Európában kezd kivétel lenni, az nálunk még rendes dolog. Minden félrebb eső falu megannyi mese és dalfészek, minden pórfiu egy élő gyűjtemény. Még van idő a gyűjtésre, de nem lesz soká. A mint a könyv és lapirodalom nagyobb-nagyobb hódítást tesz a nép alsóbb rétegeiben, a szerint fog az élő hagyomány, monda, mese, sőt az eredeti népdal is mind gyérb és apróbb szigetekre szorulni, lenézés és nevetség tárgya lenni. Amazok helyét józan ismeret, de féltő, hogy a költészetét bizonyos csinált s az irodalmi hangot affektáló modor foglalja el, épen úgy mint népzenénk már is sokat vesztett eredeti zamatjából. Mentsük meg a mit lehet.”³⁸

---

ki ha ama körben marad, születve volt a vidék legügyesebb mesemondója gyanánt szerepelni. Eleven képzelete bírja felfogni, hű emlékezése megtartani a legcsekélyebbnek látszó vonásokat; s midőn évek múltával gyűjtéshez fog, ne új és szokatlan benyomásokat kelljen folszednie, csupán a régieket frissíteni föl. Az előadási, öltöztetési modor annyira hatalmába álljon, hogy ha valamely mesének puszta vázát kapná, képes legyen azt olyanná tenni, mintha a legjobb mesemondó ajakáról vette volna.” *Arany János összes prózai művei és műfordításai*. Budapest, Franklin, é. n. [1938] 566.

³⁶ Ehhez l. RÉVÉSZ Emese: Népeletképek a magyarországi sajtóban 1850–1870 között. *Néprajzi Értesítő*, 2010. 79–144.

³⁷ A sorozat történetéhez l. ORTÚTAY Gyula: A Magyar Népköltési Gyűjtemény 100 éve. *Ethnographia*, LXXXIII. 1972. 437–443.

³⁸ –á–r– [Szász Károly]: Magyar népköltési gyűjtemény. *VU*, 1872. 23. sz. 282–283.; 24. sz. 295. Arany János idézett gondolatához l. GULYÁS Judit: Egy skót népmese-gyűjtemény magyar recepciója (Arany János: Nyugot-felföldi népmondák). *Ethnographia*, 127. 2016. 520–542.

A hetilapban a sorozat harmadik kötete, a *Székellyföldi gyűjtés*³⁹ megjelenéséről is hírt adtak, bemutatták a kötet anyagát, és három balladát is közöltek Kriza János gyűjtéséből.⁴⁰ Több alkalommal közreadtak mutatványt a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteményéből,⁴¹ illetve Bartalus István népdalgyűjteményéből is.⁴² Külföldi folklóranyagot is közzé tettek fordításban.⁴³ A *Vasárnapi Ujság*ban szokásleírások is helyet kaptak, például *Hogyan mulat a magyar nép piros pünkösdi napján?* címmel melléklet jelent meg a pünkösdi népszokások leírásával,⁴⁴ vagy Szathmáry Károly „Egy debreczeni mysterium” címmel a debreceni ács és kőműves legények által előadott betlehemezést írta le.⁴⁵ A szokásleírások közül többet itt közöltek először. „Büvös-bájos imádságok (népköltészeti adalék)” cím alatt jelentek meg Bornemisza Péter Ördögi kísértetek munkájának ráolvasás-közlései.⁴⁶

A 19. századi illusztrált sajtótermékek szívesen közöltek nép- és honismereti munkákat, útleírásokat. A *Vasárnapi Ujság*ban gyakran kapott helyet Magyarország egy-egy tájegységének, helységének bemutatása, ezekben gyakran olvashatóak helynévmagyarázatok, helyi mondák.⁴⁷ A lokális történeti emlékezet témakörében megjelent írások kapcsán mindenképpen érdemes utalni Gyarmathy Zsigáné „Egy ifjú hős emléke a kalotaszegi nép között” című cikkére. A ‘Kalotaszeg nagyasszonyaként’ is emlegetett szerző, aki kiemelkedően sokat tett Kalotaszeg népi kultúrájának felfedezésében és megismertetésében, több mint 50 év távlatában rögzítette, hogy az egykori magyargyerőmonostori szemtanúk miként emlékeztek Vasvári Pálra, aki a falukból indult útnak a végzetes funtineli csatába 1849-ben.⁴⁸

A 19. század közepén kezdett átalakulni a népköltészet fogalma, a népdal, a népmonda egyre inkább a nép ajkáról gyűjtött alkotásokat jelentette, és nem a folklór ihletésére született szépirodalmi, költői műveket. Ez idő tájt kezdtek megváltozni a gyűjtés alapelvei, rögzíteni, ele-

³⁹ *Székellyföldi gyűjtés. (Magyar Népköltési Gyűjtemény III.)* [Gyűjtötte KRIZA János – ORBÁN Balázs – BENEDEK Elek – SEBESI Jób.] Budapest, Athenaeum, 1882.

⁴⁰ Magyar népmesék. *VU*, 1872. 34. sz. 414–415. Népdalok. (Kriza János gyűjtéséből) *VU*, 1882. 38. sz. 606–607. Magyar népmesék (Arany László gyűjtéséből.) *VU*, 1872. 36. sz. 442–443.

⁴¹ Népköltemények a Kisfaludy-Társaság gyűjtéséből. *VU*, 1870. 40. sz. 502. Dalok. A Kisfaludy-Társaság népköltési gyűjteményéből. *VU*, 1872. 23. sz. 278.

⁴² Népdalok. (Bartalus István gyűjteményéből) *VU*, 1873. 16. sz. 186. Bartalus több száz dallamot másolt ki kéziratok gyűjteményekből, és számos dallamot jegyzett le a nép ajkáról is Észak-Magyarország öt megyéjében és a székelység körében. Bartalus nevéhez kötődik a 19. század legnagyobb népzenei vállalkozása, a *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye* hét kötetben 1873–1896 között. Célja egy szisztematikusan rendezett és szerkesztett sorozatban közkinccsé tenni a magyar népdalokat variánsaikkal együtt, saját gyűjtései mellett igyekezett minél több gyűjtő munkáját felhasználni, illetőleg a régi kéziratok gyűjteményeket is feldolgozni. A korszak esztétizáló törekvéseit szem előtt tartva javította adatközlőit Bartalus gyűjteménye bár mennyiségében és sokféleségben kiemelkedik a 19. századi gyűjtemények közül, forrásértékében nem haladja meg azokat.

⁴³ Grkinja királyné. Bolgár népballada. Fordította Strausz Adolf. *VU*, 1890. 49. sz. 790–791.; DÖMÖTÖR Pál: Kraljevics Márkó és Kosztadin bég (szerb népköltemény). *VU*, 1897. 36. sz. 582–583.

⁴⁴ J. M.: Hogyan mulat a magyar nép piros pünkösdi napján? *VU*, 1856. 19. sz. melléklete. 165–167.

⁴⁵ SZATHMÁRY Károly: Egy debreczeni mysterium. *VU*, 1866. 13. sz. 150–152.

⁴⁶ BODÓ Lajos: Büvös-bájos imádságok. (Népköltészeti adalék). *VU*, 1867. 36. sz. 446–447.

⁴⁷ EGYHÁZASBÜKKI DERVARICS Kálmán: Tormafölde és a sárkányjárás (Helynevek magyarázója s népmonda), *VU*, 1855. 39. sz. 309–310.

⁴⁸ GYARMATHY Zsigáné: Egy ifjú hős emléke a kalotaszegi nép között. *VU*, 1903. 11. sz. 169–171.

mezni kívánták a folklórt, és nem újraalkotni. E folyamat eredményeként a 1880-as évek végére a folklorisztika önálló tudományzakká vált. A folklór reprezentálása a képes családi lapokban is kezdett átalakulni. A jelenséget egy példával szeretném illusztrálni a balatoni kecskekörmök keletkezéséről szóló monda kétféle, két különböző felfogást tükröző közlésének bemutatásával. Az első változat 1857-ben,⁴⁹ a második 1862-ben⁵⁰ látott napvilágot a *Vasárnapi Ujságban*, mindkettő alcímében ott szerepel, hogy népmonda, de két eltérő népköltészeti szövegtelmezést képviselnek.

A Balaton mondái közül a legismertebb típus a balatoni kecskekörmökről⁵¹ szóló történet. A kecskepásztor a széjjelszaladt nyája után sietve megbotlik egy kőben, haragjában a követ a kecskék után hajítja. A felkapott kő helyén forrás fakad, ebből ered a Balaton. Az elmozduló kő, szikla helyén előbukkanó forrás, tó – nemzetközileg ismert mondamotoívum. Az állatok odavesznek a vízben, az elpusztult jószágoknak csak a körme vetődik ki a partra. A monda szerint, ha a Balaton „kecskézik”, azaz hullámozik, látni a kecskenyáját.

A *Vasárnapi Ujságban* elsőként közreadott szöveg a mai fogalmaink szerint nem folklór, hanem az irodalmi népiesség jegyében született műköltői szöveg. A szóbeliségben feltehetően jól ismert szüzsé szépirodalmi feldolgozása. A folklór mondái prózai művek, ez egy versezet. Szerzője Bonyhay József,⁵² aki Gyulán volt jegyző, úti és természetrajzi cikkei, valamint műkedvelő költeményei a *Kalauzban* (1858), a *Debreczeni Közlönyben* (1860), a *Csokonai Albumban* (1861) és 1856–1858 között a *Vasárnapi Ujságban* jelentek meg. Az általa írt „népmonda” hangvétele, túlbujánzó, terjengős történetvezetése távol áll a mondák egyszerűségétől. A második mondaszöveget H. L.⁵³ monogrammal adták közre. A szerző így vezeti fel a mondaszöveg közlését:

„E monda írójának az ottani vidék halászhalként beszélék el a valóban csodás tó eredését.”⁵⁴ Tehát a H. L. nem szerzője, hanem lejegyzője a hallott történetnek. A prózai mondaszöveg rövid, egyelemű, a történetvezetés és a hangvétel egyszerű, nem kimódolt, az élőbeszédet idézi.

Mikszáth Kálmán, a *Vasárnapi Ujság* főmunkatársa

Nagy Miklós főszerkesztőségének harmincnégy éve alatt, 1867 és 1905 között igyekezett növelni a szépirodalomnak és az igényes ismeretterjesztő írásoknak szánt oldalakat a *Vasárnapi Ujságban*. Ahogy a lap 50. jubileumi évfolyamának kezdetén fogalmazott: a „hazafias érzület”, a „nemzeti haladás” és a „közélet tükré” kíván lenni a lap. A költemények és az elbeszélések kiválasztásában a „nemesebb ízlést” és a „nemzeti irányt” tartotta szem előtt, a tárcarovatban pe-

⁴⁹ Balatoni kecskekörmök. Népmonda Bonyhay Józseftől. *VU*, 1857. 13. sz. 102.

⁵⁰ A Balaton eredete (Magyar népmonda). *VU*, 1862. 10. sz. 115.

⁵¹ A kecskeköröm az egykor a Pannon-tengerben élő *Congerina unguila caprae* nevű kagyló lekopotott maradványainak népies elnevezése.

⁵² L. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. mek.oszk.hu/03600/03630/html/

⁵³ A monogram esetleg Höke Lajos (1813–1891) ügyvédet, megyei aljegyzőt takarja, akinek jelentek meg írásai a *Vasárnapi Ujságban*, és érdeklődött a korabeli népköltési gyűjtések iránt, de ez a kérdés további kutatást igényel.

⁵⁴ A Balaton eredete (Magyar népmonda). *VU*, 1862. 10. sz. 115.

dig a heti események ismertetésekor az irodalom, a művészetek eseményeiről, és általában a köz- és társas életben bekövetkező eseményekről adott hírt a lap – jellemző, hogy Nagy Miklós az irodalmat első helyen és hangsúlyosan említette.⁵⁵ A lap szépirodalmi jellegének megerősítése akkor teljesebben ki, amikor Mikszáth Kálmán lett a lap főszerkesztője 1902-ben,⁵⁶ és egészen 1910-ig, haláláig töltötte be a pozícióját. 1903-ban megvált a *Pesti Hírlaptól*, és belépett az akkor induló napilaphoz, az *Újsághoz*, és vállalta a *Vasárnapi Ujság* főszerkesztői tisztségét. „Az újabb magyar szépirodalomnak kétségkívül legkimagaslóbb alakjaként” szólnak róla a beharangozóban, amelyben az olvasókat értesítették a lap életében történő fontos változásról.⁵⁷ Az elkövetkezőkben az éves előfizetési felhívásokban és azon túl is elsősorban Mikszáth szépírói tevékenységével hirdették, népszerűsítették a *Vasárnapi Ujságot*.⁵⁸

Úgy vélem, hogy ez idő tájt, a 20. század első éveiben a lap, ahogy sok laptárs tette, akár más irányba is fordulhatott volna; azáltal, hogy a szépirodalmi és ismeretterjesztő rovatok oldalszámainak csökkentésével a rövidebb, szenzációra, meghökkentésre, botrányra éhesebb írások javára növeli a terjedelmet. A lap Nagy Miklós főszerkesztése alatt viszont szigorúan kitarított korábbi alapelvei mellett. Mikszáth pont ebben látta a főszerkesztő erényét és hátrányát is egyben. Nagy Miklós visszavonulásakor így írt róla: „[...] vele egyszersmind az utolsó példánya tűnik le a régi világ íróinak és szerkesztőinek, kinek fogalma se volt, hogy a lap üzlet is. Ő még csak hasznos és mulattató olvasmányoknak tartotta és semmi egyébnek a világon.”⁵⁹

Becsülte tapintatát, jóságát, békességszeretetét és óvatosságát, de úgy vélte, hogy Nagy Miklós mindezeket olykor túlzásba vitte, és ezzel kirítt szerkesztőtársai közül; emberileg elismerte a fenti tulajdonságait, de újságíróként véleménye szerint talán harciasabb természetűre lett volna szüksége. „Különösen abban volt elütő a modern szerkesztőtől, hogy míg azok örülnek, ha íróik jobbra-balra ütnek, harapnak, csípnek, rúgnak (mert az a lapot, úgymond, elevenné teszi), ha egy kis marólúgot vegyitenek tintatartójukba, ő ellenben megfordítva, gondos kigyomlálója volt minden bántónak... [...] szóval a világ talán jobb lenne egy ilyen berendezésben, de egy lap kétségkívül nem jobb ilyen lágy szívvel.”⁶⁰

Elismerően szólt arról, ahogy Nagy Miklós szigorú következetességgel ragaszkodott ahhoz a Deák Ferenc-i alapelvhez, hogy mindig és minden körülmények között csak az igazat szabad írni. „[...] lapját immár forrásul használja a napi sajtó. [...] Sáska módra támadtak mellette más

⁵⁵ *VU*, 1903. 1. sz. 12.

⁵⁶ 1902-ben a 40. számtól (október 5.) szerepel a címlapon is feltüntetve Mikszáth Kálmán mint főszerkesztő.

⁵⁷ „Lapunk új főszerkesztője. Az újabb magyar szépirodalomnak kétségkívül legkimagaslóbb alakja Mikszáth Kálmán, kinek művei nemcsak a hazában, hanem a külföldön is rendkívüli tetszésben részesülnek s kivált angol nyelven számos kiadásban forog már közkezen egyik-másik könyve. Kíváncsi íróink mint már volt alkalmunk jelenteni, kizárólag lapunkba fogja szépirodalmi műveit, regényeit, elbeszéléseit, tárczacikkeit írni. Mint több oldalról értesülünk, nagy örömmel fogadták olvasóink jelentésüket Mikszáth Kálmán, szerkesztőségünkbe való belépéséről, aki már a múlt héten megkezdte nálunk működését.” *Irodalom és művészet*, *VU*, 1902. 40. sz. 658–659.

⁵⁸ „Mikszáth Kálmán, nagy népszerűségnek és immár világhírnek örvendő kivitűnő íróink legújabbban mint főszerkesztője lépett be a »Vasárnapi Ujság« szerkesztőségébe, s a vele kötött egyezség értelmében ezután kizárólag a »Vasárnapi Ujság«-ba fogja nagybecsű szépirodalmi közleményeit írni. Mikszáth Kálmán a »Vasárnapi Ujság« jelen évfolyama számára nagyobb terjedelmű regényt ír, »Botrány« cím alatt.” *VU*, 1903. 1. sz. 12.

⁵⁹ MIKSZÁTH Kálmán: Nagy Miklós. *VU*, 1905. 32. sz. 506.

⁶⁰ *Uo.* 507.

szépirodalmi és képes lapok, de egyik sem bírt vele versenyezni.”⁶¹ Mikszáth több alkalommal is némi iróniával írt arról, hogy főszerkesztő barátja minden írást maga járt ki a szerzőknél, szívügye volt a lap megjelenítése. „Nagy Miklós is fáradhatatlan az írók fölhajszolásában, utánuk jár, sürgeti őket, azért mondják, hogy a »lábával szerkeszt«.”⁶²

Mikszáth a *Vasárnapi Ujság* ötvenéves jubileumán találóan jellemezte, hogy miként is változott meg az újságírás szerepe, működése, a lapokkal szemben támasztott elvárás a 19. század második felében: „Ötven évvel ezelőtt még bajos lett volna, mint ahogy ma, arról írni a lapban, ami történt, akkor még megfordítva volt: az történt a lapban, amiről írni tudtak a rendelkezésre álló erők.”⁶³

Mikszáth Kámán tevékenysége a *Vasárnapi Ujságnál*, különösen a főmunkatársként eltöltött években, 1902 és 1910 között, azért is érdemel figyelmet, mert az írónak ez az időszaka, ami újságírói működését, tárcáit, karcolatait illeti, még nem kellően feltárt, hiszen publicisztikai írásainak sorozata a 86. kötettel megszakadt, a kései publicisztikai írásoknak nincs kritikai kiadása.⁶⁴ Csak néhány válogatás áll a rendelkezésünkre, de ezek még csak hozzávetőlegesen sem adnak képet Mikszáth utolsó évtizedének publicisztikájáról.⁶⁵

Mikszáthnak már 1882 óta jelentek meg írásai a lapban. Ez az esztendő hozta meg az országos ismertséget és a szakmai elismeréseket Mikszáthnak, a szépírónak. *A tót atyafiak* (1880) és *A jó palócok* (1881) megjelenését nagy siker fogadta, 1881-ben megválasztották a Petőfi Társaság, 1882-ben pedig a Kisfaludy Társaság tagjának.⁶⁶ Székfoglalóját, *A brézói ludak* novellát már pár nappal később, április 2-án hozta a *Vasárnapi Ujság*.⁶⁷ Ugyanezen évfolyam 16. száma pedig szinte egy ünnepi Mikszáth-számmá kerekedett. A címlapon közölték Mikszáth arcképét, Törs Kálmán, a lap munkatársa pedig két oldalban, hosszan méltatta Mikszáth írói működését,⁶⁸ és három novellája is bekerült ebbe a számba. A következő évben, 1883-ban öt novellája, valamint tárcája jelent meg a lapban. Ezt követően szinte minden évfolyamban helyet kapott néhány elbeszélése, tárcája, karcolata, általában másodközlésben, mert ez idő tájt újságírói kötelességei más lapokhoz kötődtek, tagja volt a *Pesti Hírlap* szerkesztőségének,⁶⁹ 1897-ben pedig saját lapot is indított *Országos Hírlap* néven. Az 1892-ben írt *Kisértet Lublont* első ízben a *Pesti Hírlap* közölte folytatásokban *A lublói ember (Kisérteties krónika)* címmel. A kisregény közön-

⁶¹ Uo.

⁶² MIKSZÁTH Kálmán: *Jókai Mór élete és kora*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982. 290.

⁶³ M—th K—n [Mikszáth Kálmán]: Ötven év. *VU*, 1904. 1. sz. 2.

⁶⁴ *Mikszáth Kálmán Összes művei* 86. *Cikkek és karcolatok* 36. 1897. [Sajtó alá rend. FÜRTH Éva – REJTŐ István.] Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992. A kései publicisztika internetes kiadása 1899-ig: *Cikkek, tárcák. 1898 január–június*. [Összegyűjt. és sajtó alá rend. Hajdu Péter.] <http://vmek.oszk.hu/06400/06494/06494.htm>; *Cikkek, tárcák. 1898. július–december*. [Összegyűjt. és sajtó alá rend. Hajdu Péter.] <http://vmek.oszk.hu/07100/07121/07121.htm>; *Cikkek, tárcák. 1899*. [Összegyűjt. és sajtó alá rend. Hajdu Péter.] <http://vmek.oszk.hu/07400/07469/07469.htm>

⁶⁵ *Mikszáth Kálmán Művei*, 15. *Tárcák, karcolatok* (1869–1910) [Összeáll. Domokos Mátyás.] H. n. [Budapest], Magyar Helikon, 1970. 380–384.

⁶⁶ 1882. február 8-án szavazta meg a tagságát a társaság, és március 29-én hangzott el a székfoglalója. *Kisfaludy-Társaság Évlapjai*, 1882. 156–165.

⁶⁷ *VU*, 1882. 14. sz. 217–218.

⁶⁸ TÖRS Kálmán: Mikszáth Kálmán. *VU*, 1882. 16. sz. 1882. 241–243.

⁶⁹ 1881 májusától huszonöt éven keresztül kisebb megszakításokkal munkatársa volt a lapnak.

ségsikerét látva viszont Nagy Miklós is közreadta a *Vasárnapi Ujság*ban folytatásokban.⁷⁰ A befejező részt követően *A Kaszperek-legenda forrásairól* adott közre írást, és újraközölte Mikszáthnak a *Honnan vettem Kaszpereket?* tárcáját Mikszáth és fiai két fényképével illusztrálva. Ugyanebben a lapszámban olvasható Mikszáthtól „Kaszperek és a nevelő” címmel egy „Levél a »Vasárnapi Ujság« szerkesztőjéhez”, Nagy Miklóshoz címezve – a nyílt levél formában megfogalmazott írás valójában egy tárcza. Ugyanez a helyzet a többi, Nagy Miklóshoz írt nyílt levelel is. Az egyikben a *Beszterce ostroma* regényének valóságos és fiktív elemei⁷¹ adják a kiindulópontot, illetve arra figyelmezteti barátját, a főszerkesztőt, hogy felesleges az írói fikciót összevetni a történet valóságmozaikjaival; vagy egy másikban sógornője, Mauks Kornélia írását ajánlja a szerkesztő figyelmébe.⁷² Ugyanígy egy-egy Nagy Miklósnak címzett levél adja a keretét két másik írásának is, az egyikben Nagy Miklós felkérésére Széll Kálmán rátóti kastélyáról,⁷³ illetve egy másikban Alpo Sailo Mikszáth mellszobrának készítéséről ír, ugyancsak a főszerkesztő óhajára.⁷⁴ A levél témája valamennyi esetben pusztán apropó, kiindulópont, és végül az írásmű túlnő a levél eredeti célkitűzésén, témakörén, és mindegyik levélből egy-egy tárcza kerekedik. A levelek szerepelnek a *Mikszáth Kálmán levelezése* második kötetében,⁷⁵ de valójában ezek nem magánlevelek, hanem nagyobb nyilvánosságnak szánt írárok. Ez már teljesen egyértelmű a „Levél a szerkesztőséghez” alcímmel megjelenő „A »tökéletes könyv«” című írása esetén, amelyben szabadkozik, hogy ezen a héten a *Vasárnapi Ujság* olvasói kénytelenek írását nélkülözni, mert teljes erővel Jókai életrajzi könyvén dolgozik, de a „Miért nem írok a héten a lapba” és a szerkesztőségi levél formája csupán kiindulópont Mikszáth számára a heti tárcához, és a „nem írás” miatti szabadkozás abszurd módon végül írást szül, amelyben a megjelenés alatt álló Jókai-könyv első kötete felkért olvasóinak, bírálóinak véleményét összegzi.⁷⁶ Mikszáth Jókai-könyvéből két alkalommal is közöltek egyébként részleteket a lapban.⁷⁷

A *Vasárnapi Ujság* rovatai közül a főmunkatárs Mikszáth írásai elsősorban az „Elbeszélések, genreképek”, az „Élet és jellemrajzok”, és viszonylag ritkábban a „Tárczacikkek, napi érdekű” rovatban jelentek meg. A novellái általában a második, harmadik oldalon kaptak helyet, többnyire illusztrációkkal, rajzokkal, fotókkal együtt. Folytatásokban közölték például *A Sipsirica* (1902), *Az a bizonyos „Mikos”* (1903) munkáit. Regényei közül itt jelent meg *A vén gazember*

⁷⁰ *VU*, 1893. 15–19. sz.

⁷¹ MIKSZÁTH Kálmán: *Beszterce ostroma*. Nyílt levél Nagy Miklóshoz, a »Vasárnapi Ujság« szerkesztőjéhez. *VU*, 1896. 5. sz. 66–67.

⁷² Levél a »Vasárnapi Ujság« szerkesztőjéhez. *VU*, 1897. 12. sz. 186. 1. Mauks Kornélia írását ajánlja a szerkesztőnek.

⁷³ MIKSZÁTH Kálmán: Levél Nagy Miklóshoz. *VU*, 1899. 12. sz. 182–183.

⁷⁴ MIKSZÁTH Kálmán: A szobor és én. Levél Nagy Miklóshoz. *VU*, 1902. 31. sz. 501–502.

⁷⁵ *Mikszáth Kálmán levelezése*. 1884–1908. [Sajtó alá rend. Méreiné Juhász Margit.] Budapest, Akadémiai, 1961. Levelek Nagy Miklósnak, levélszámok: 195., 202., 210., 230., 245.

⁷⁶ MIKSZÁTH Kálmán: A „tökéletes könyv” (Levél a szerkesztőséghez). *VU*, 1906. 1. sz. 2–3. gyűjteményes kiadása: *Mikszáth Kálmán Művei*, 15. *Tárcák, karcolatok* (1869–1910) [Összeáll. Domokos Mátyás.] H. n. [Budapest], Magyar Helikon, 1970. 380–384.

⁷⁷ Nem sokkal az első kötet megjelenését követően: A régi Komárom. Mikszáth Kálmánnak Jókai Mór és kora című most megjelent művéből. *VU*, 1906. 50. sz. 813–815.; majd március 15-re emlékezve: A nagy nap. *VU*, 1907. 2. sz. 32–35.

(1904), *A Noszty fiú esete Tóth Marival* (1906) és *A fekete város*.⁷⁸ A sajtóban való közlés jellegzetessége, hogy a regény közreadása egy érdekes pillanatban szakad meg, egy eldöntetlen kérdéssel fejeződik be, hogy kellően felcsigázzák az olvasó kíváncsiságát, hogy a következő számot is megvásárolja. A regény szerkesztetlenségének veszélyét rejtheti magában, ha az író mindig csak a soron következő részt készíti el a megjelenő számba – Mikszáth is így dolgozott. 1908. októberében, a 42. számban kezdte el közölni *A fekete várost*, de az író 1909 év elején váratlanul súlyosan megbetegedett, ezért a 3–8. számban szüneteltették a közlést, ahogy erről a lap olvasóit értesítették is.⁷⁹

Az irodalomtörténeti kutatás több műve kapcsán is igazolta, hogy Mikszáth szabadon kezelte a történeti adatokat, forrásokat, amelyek számára az írói fantázia ihletésére szolgáltak, a jó történetmesélés érdekében akár hamisította is a történelmet; írásai nem történetileg hitelesek, hanem érdekesekek akartak lenni.⁸⁰ Ugyanez a szabad téma- és motívumfelhasználás jellemzi Mikszáthot, amikor a folklórból merített. *A szelistyei asszonyok* elemzése már rámutattak arra, hogy miként használta fel, alakította az álruhás és igazságos király toposzait ebben a művében. A Mátyás-folklor motívumaira inkább csak ironikusan céloz, a király igazságossága helyett szélységére, zsémbességére és a női nem iránti olthatatlan vonzalmára koncentrált.⁸¹ Ahogy a magyar történelemből szabadon teremtett fiktív világot Mikszáth, ugyanilyen írói szabadsággal formálta önkényesen, dús fantáziával a folklór szüzséit, motívumait, melyeknek hihetetlen jó ismerője volt. Mikszáth belenevelődött szülőföldje folklórájába, hallgatta a parasztok meséit, mondáit, együtt játszott a falusi gyermekekkel.⁸² A filológiai kutatás számos munkája kapcsán kimutatta, elemezte a magyar és nemzetközi folklórmotívumok, vándoraneidoták felhasználását.⁸³ Mikszáth 1884-ben kezdett a *Magyar Ifjúság* című lapban vártörténeteket közölni. A lap a „serdültebb ifjúság” számára kívánt érdekes és hasznos olvasnivalót nyújtani; többek között olyan történetek kiadását tűzték ki célul, amelyekből a haza történelme és földrajza ismerhető meg. Már az első számban közreadtak Vöröskő váráról egy írást Törs Kálmán tollából, de a ké-

⁷⁸ *A Vasárnapi Ujságban* megjelent folytatások nem egyeznek meg a kritikai kiadás fejezeteivel. Vö. SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Anekdota és/vagy történelem?* In: BENGI László – EISEMANN György: *Narratíva és politika. Mikszáth-újraolvasás*. Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2016. 124.

⁷⁹ „Mikszáth Kálmán, lapunk főmunkatársa a héten megbetegedett s ezért nem folytathatta lapunkban folytatásban levő »A fekete város« című regényét. Igaz részvétellel közöljük a kitűnő író betegségének hírért, de remélhetőleg a gondos családi ápolás hamar lábra fogja állítani, hogy munkásságát, melyet az egész ország gyönyörködve figyelve folytathassa.” *VU*, 1909. 3. sz. 59.

⁸⁰ Az író tudatosan a hagyomány és a történeti hitel ellenében formálja *A fekete város* című regényét. HÁSZ-FEHÉR Katalin: *Az irónia arabeszkje. Hid*, 71. 1997. 519.; Ahogy *A szelistyei asszonyok* esetében is az adatgyűjtésre hivatkozás elbeszélői fogás, a *talált kézirat* toposzának alkalmazása. KÁNYÁDI András: *A végek dicsérete. Királytoposzok frivol szövegváltozatai Verhovinától Szelistyéig*. In: BENGI László – EISEMANN György: *Narratíva és politika. Mikszáth-újraolvasás*. Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2016. 154–158.

⁸¹ KÁNYÁDI i. m. (80. l.) 158–162.; TARJÁNYI Eszter: *Mikszáth Ruritániája. A populáris irodalom előzménye*. In: BENGI László – EISEMANN György: *Narratíva és politika. Mikszáth-újraolvasás*. Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2016. 192.

⁸² BEREZCKY János: *Mikszáth Kálmán és a gyermekjátékok világa*. Budapest, Akadémiai, 2006.

⁸³ GYÖRGY Lajos: *Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz*. Budapest, Pallas, 1933; SCHEIBER Sándor: *Mikszáth Kálmán és a keleti folklóre*. Budapest, Országos Néptanulmányi Egyesület, 1949.

sőbbiekben Mikszáth Kálmán vette át tőle a „Magyarország várai” főcímmel jelentkező közlemények írását. Nem rendszerezetten, tervszerűen készültek Mikszáth várregéi. Rejtő István szerint a 19. század második felének képes, családi lapjai, kiváltképp a *Vasárnapi Ujság*, a *Fővárosi Lapok* – ezek a sajtókiadványok ugyanis rendszeresen közöltek vártörténeteket – nép- és országismereti cikkei, valamint olyan művek, mint Nagy Miklós *Magyarország képekben* című honismertető albuma jelenthették a mintát a gyermekfolyóiratnak. Sőt, úgy véli, hogy Mikszáth regéihez ezek a közlemények nemcsak mintaként, hanem forrásként is szolgáltak. A Somlyó váráról készült Mikszáth-regében például hosszú szövegszerű egyezéseket mutat ki P. Szathmáry Károlynak a *Vasárnapi Ujságban* megjelent „A Báthoryak bölcsője” című értekezésével.⁸⁴ Mikszáth egy-egy vártörténet megírásakor bizonyára felhasználta az adott erődítményről, épületről szóló történeti forrásokat, geográfiai leírásokat, utánajárt a hozzáfűződő mondahagyományoknak, vagy már ismerte azt, de ahogy azt egyébként Rejtő maga is megjegyzi, Mikszáth számára a vár története csupán alkalmat szolgáltat arra, hogy egy-egy érdekes helyzetet leírjon, egy meghökkentő történetet elmeséljen. Szabadon használta a vár szóbeli hagyományait is.

1889-ben várregéinek sorozatából kettőt a *Vasárnapi Ujság* is közölt, a szegedi várét és Csókakő várát.⁸⁵ A Fejér vármegyei Csókakő várának regéjét a baranyai Szabadszentkirály nemzeti kiváltságának és a Kata valamint az Éva keresztnevekből lett családnevek eredetének mondájával kapcsolta össze Mikszáth. A folklórban ismert Csókakő várának helynévmagyarázata, amely szerint a Nándorféhvár alól visszatért vitéz egy hollót lő, s annak odújában aranygyűrűt és láncot talál, és ennek árán építi fel a szerencsés hadfi Csókakő várát.⁸⁶ Ez a történet egyáltalán nem tűnik fel Mikszáth szövegében, ahogy Zsigmond király mondakörének története sem, miszerint a királyt a hidasi Királyhídon elfogták, majd a siklói várba zárták, innen vándorlegénynek öltözve menekült el. Az őt üldöző katonáktól két szabadszentkirályi asszony mentette meg, akik a szekerükön a fazekaik közé rejtették el a királyt és vezették félre az üldözőket. A folklórtörténet szerint a két asszony jutalmul nemességet kap, és az uralkodó nekik adományozza Szabadszentkirályt, ahol Kata és Éva utódai népesítik be a települést. A mondát egyébként 1888-ban a *Vasárnapi Ujság* is közölte a korabeli szájhagyományból rögzítve egy útleírás részeként.⁸⁷ Mikszáth elbeszélésében marad Zsigmond király és a két hős asszony, de nem elbűjtatják a királyt, hanem gyáva férjeik helyett, hogy családjuk becsületét megőrizzék, pánfélruhákat öltenek és háborúba mennek Zsigmond király hadba hívó üzenetére. Amikor lelepleződnek, bátorságukért megkapják Csókakő várát és uradalmát, és utódaik férjeik családneve, a Berkészi helyett az ő nevüket őrzik majd, mint Kathák és Evvák. A folklórban jól ismert a katonaruhába öltözött nő hőstípusa, aki férje vagy idős apja helyett férfiként küzd, de sem Csókakő várához kapcsolva, sem Szabadszentkirály kiváltságainak magyarázata kapcsán nem ismert a folklórban.

⁸⁴ REJTŐ István: A vártörténetek forrásvidéke. In: Uő: *Mikszáthiáda*. Cikkek, tanulmányok. Budapest, MTAK, 1992. 150.

⁸⁵ MIKSZÁTH Kálmán: Magyarország lovagvárai regékben. *VU*, 1889. 50. sz. 814–815.

⁸⁶ RÉSŐ ENSEL Sándor: *A helynevek magyarázója*. Pest, k. n., 1861. Vö. SZENDREY Zsigmond: Magyar népmonda-típusok és tipikus motívumok. *Ethnographia*, XXXIII. 1922. 45.; SZENDREY Zsigmond: Történeti népmondáink. IV. *Ethnographia*, XXXVII. 1926. 81.

⁸⁷ B—y S—r [Bródy Sándor]: Pécs felé. *VU*, 1888. 34. sz. 562.

Több folklórszüzsé és -motívum egyedi felhasználásával születik meg Mikszáth írói alkotása, novellája. Mikszáth vártörténetei se nem az irodalmi népiesség ihletésére született regék, se nem mondafeldolgozások, hanem elbeszélések, amelyekben folklórmotívumok is találhatóak, de nem okvetlenül az adott tárgyhöz kapcsolódóak.

Rejtő István azt írja Mikszáth várregéi kapcsán, hogy „nem önálló szépírói igényekkel közelítette meg témáját, hanem az a cél vezette, hogy irodalmi formába öltöztesse az ismeretterjesztő tényeket”.⁸⁸ Én úgy vélem, az ismeretterjesztő tényeknél, a várakhoz kapcsolódó folklórtörténetek hiteles interpretálásánál sokkal fontosabb a novellaszerző elbeszélő szándéka. Ahogy a *Kísértet Lublón* forrásai kapcsán maga Mikszáth is vallotta: „Így írtam meg Kaszpereket némi módosításokkal, kihagyva a mondából, a mi nekem felesleges.”⁸⁹ Nem történetíróként, folklórgyűjtőként, mondafeldolgozóként, hanem elbeszélőként tekintett minden szövegre, aki alkotói szabadságával élve alakítja a történetet.

Mikszáth publicisztikai írásai nagyon sokféle műfajt képviselnek,⁹⁰ ráadásul a formákat nagyon szabadon, igényeinek megfelelően formálta, így publicisztikai írásainak besorolása nem magától értetődő. A „genre”-t, a lapokban megjelenő karcolatok műfaját – amelyeknek mindig van valami aktualitásuk, de a mondandójuk mindig túlmutat ezen – valójában Mikszáth teremtette meg 1881–82 körül. Nehéz meghúzni a határt Mikszáth elbeszélései, szépirodalmi munkái és publicisztikai művei között, ahogy arra a *Vasárnapi Ujság* is rámutatott főmunkatársa válogatott publicisztikáinak *Az én kortársaim* című kötete 1904-es megjelenésekor: „Mikszáth karczolatai tartalmuknál fogva publicisztikai művek, alkalom szülte legnagyobb részüket s egy politikai irány fejeződik ki jellegzetesen bennük. Hogy azonban értékük s érdekük nem tűnt el az alkalommal együtt, annak oka az, hogy formájuknál, a bennük nyilvánuló írói művészetnél fogva átcsapnak a szépirodalom határaiba”.⁹¹

Mikszáth gyakran írt kerek évfordulók kapcsán köszöntőket, valamint nekrológokat a lap számára, ezeket a műfajokat is saját képére formálta. Nem életrajzi áttekintést adott ezekben az írásaiban, hanem egy-egy jellemző helyzetet, eseményt ragadott meg az ünnepektől vagy a gyászolt híresség életéből. Nem véletlen, hogy önálló kötetben is megjelent egy válogatás nekrológjaiból.⁹² Nagyon jellemző, hogy kik azok, akiről megemlékezik, többnyire a kiegyezés korának általa nagyra becsült képviselőiről, mint például Jókai Mórról,⁹³ Gyulai Pálról,⁹⁴ Deák Ferencről.⁹⁵ Mikszáth gyakran értekezett úgy a 19. század első feléről, a forradalom és szabadságharc koráról, mint ami csupa óriásokat termelt.⁹⁶

⁸⁸ REJTŐ i. m. (84. lj.) 148.

⁸⁹ *VU*, 1893.19. sz. 315.

⁹⁰ HAJDU Péter: *Tudás és elbeszélés. A Mikszáth-kispróza rejtelmek.* Budapest, Argumentum, 2010. 5.

⁹¹ *VU*, 1904. 25. sz. 422.

⁹² MIKSZÁTH Kálmán: *Az én halottaim. Nekrológok.* Budapest, Révai, 1904.

⁹³ MIKSZÁTH Kálmán: Jókai Mór. *VU*, 1904. 19. sz. 318–319.

⁹⁴ MIKSZÁTH Kálmán: Gyulai Pál nyolcvan éves. *VU*, 1906. 3. sz. 38–39.

⁹⁵ MIKSZÁTH Kálmán: Deák Ferencről. *VU*, 1903. 42. sz. 690–693.

⁹⁶ HAJDU i. m. (90. lj.) 68–69.

A *Vasárnapi Ujság* sokszor és sokféleképpen népszerűsítette⁹⁷ főmunkatársát, annak munkáit. Írásai közlésén túl nagy gyakorisággal közölt róla vagy vele kapcsolatosan fotókat, rajzokat.⁹⁸ Hírt adott, ha megjelent egy könyve, vagy róla látott valami napvilágot.⁹⁹ Mikszáth negyvenéves írói jubileuma alkalmából szinte egy teljes számot neki szenteltek, az ünnepi lapszámot az országos ünnepséghez igazodva, 1910. május 15-én vehették kézbe az olvasók. A sors kegyetlen fintora, hogy az országos ünneplést Mikszáth mindössze tizenkét nappal élte csak túl.

Mikszáth Kálmán *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regénye utóhangjában elmélkedik arról, hogy a 20. század kezdetén hová és merre tart az elbeszélő irodalom: „Világos tehát, hogy az elbeszélő irodalom még mindig megy előre. Megy, de hová? Én úgy gondolom, hogy a hírlapírói *riport* felé. Itt fogja valahol megtalálni a tökélyt. De persze épp úgy nemesítse meg a riportot ezután, mint ahogy megnemesítette azelőtt a mesét. Nincs az a becses írói tulajdonság, mely ne érvényesülhetne ebben a rámában is.”¹⁰⁰ Nem arról van szó, hogy a hírlapirodalom immáron kiszorítja majd a szépirodalmat, a riport a novellát, hanem arról, amire Mikszáth egész írói működése során törekedett: hogy megtalálja a világban – írásban vagy szóban, hallva vagy olvasva – az érdekes, megírásra méltó témát; mert a nagy írók meglátják az alkalmas anyagot az életben, s azt még jobbra teszik megírva.

⁹⁷ Az István főherceg Szálló bezárásakor Mikszáth egy tárcában búcsúzott el a nagyhírű, patinás helytől, amelynek Mikszáth-szobája rendszeresen helyt adott ő és politikai elvbarátai összejöveteleinek: „Majd egy évtizedig gyűllhelye egy erősen összetartó liberális politikai klikknek, mely naponként itt vacsorált s itt beszélt meg a politikai eseményeket. Gundel külön építtette Mikszáth és társasága számára a csinos, kedélyes, három fülkéből álló helyiséget. Mikszáth munkáiból vett alakokkal, valamint a Mikszáth arcképével díszítette fel a falakat.” M—th K—n. [Mikszáth Kálmán]: Az »István Főherczeg« nekrológja. *VU*, 1904. 36. sz. 607–609. 4 illusztrációval.

⁹⁸ Vö. GALAMBOS Ferenc: *A Vasárnapi Ujság repertórium 1854–1921*. VI–VII. Képanyag. http://mek.oszk.hu/12900/12941/pdf/12941_6.pdf http://mek.oszk.hu/12900/12941/pdf/12941_7.pdf

⁹⁹ Rubinyi Mózes Mikszáth Kálmán stílusa és nyelve kötetének megjelenésére hívják fel a figyelmet. *VU*, 1910. 18. sz. 383.

¹⁰⁰ MIKSZÁTH Kálmán: *A Noszty-fiú esete Tóth Marival*. Budapest, Európa, 2002. (utóhang).

Pártok, kampány, média

Esettanulmányok Belgium médiajogából

SMUK PÉTER*

1. Bevezetés Belgium alkotmányos rendszerébe és médiaszabályozásába¹

1.1. Az alkotmányos berendezkedés, a jogalkotási hatáskörök

A Belga Királyság meglehetősen bonyolult, több modern kori államreformot megélt alkotmányos berendezkedését az alkotmány a következőképp írja le. Belgium szövetségi állam, alkotó egységei a (francia, a flamand és a német ajkú) közösségek és a (vallón, a flamand és a brüsszeli) régiók. Belgium négy nyelvi régiót foglal magában: a francia, a holland és a német ajkú mellett Brüsszel főváros kétnyelvű régióját (alkotmány 1–4. cikkek). Az alkotmány szerint a szövetségi szint mellett a régiók és a közösségek is rendelkeznek választott tagokból álló törvényhozó testülettel (parlamenttel, illetve tanáccsal), kormánnyal s jogalkotó hatáskörökkel (115–116., 121. és 127. cikkek). A federális szint hatásköreibe a kül- és védelmi politika, az igazságszolgáltatás és a belügyek tartoznak. A Községek a nyelvi és kulturális kérdések mellett egyes szociális ügyekben is kompetensek. A Régiók jelentős autonómiával és hatáskörökkel szabályozhatják a gazdaságot, a regionális fejlesztéspolitikát, a munkaerőpiacot, a mezőgazdaságot és a környezetvédelmet.

Az alkotmány a releváns jogok és rendelkezések között biztosítja a véleménynyilvánítás mindenféle formájának szabadságát (jóllehet az azzal elkövetett bűncselekmények büntethetők, 19. cikk), a sajtó szabadságát és a cenzúra tilalmát (25. cikk), az egyesülési jogot (27. cikk), a választójogot és az arányos választási rendszert (a szövetségi képviselőházzal: 61–64. cikkek), és a politikai pártokról csak megemlíti (szövetségi parlamenti hatáskör a pártok finanszírozásáról és a választási kiadások korlátozásáról szóló törvény elfogadása, 1. 77. cikk 5.).

* Egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. E-mail: smuk@sze.hu

¹ Az alapul szolgáló áttekintéseket l. SZALAI Anita: *A média szabályozása Belgiumban*. Budapest, Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet, 2010; OSCE/ODIHR Needs Assessment Mission Report: Kingdom of Belgium, Federal Elections 25 May 2014. Varsó, 2014, <http://www.osce.org/odihr/elections/117281>; valamint OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report: Belgium, Federal Elections 10 June 2007. Varsó, 2007, <http://www.osce.org/odihr/elections/belgium/28213>. A Belga Királyság Alkotmányának magyar nyelvű forrása: *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 93–130. A belga alkotmánynak a 2014. évi reformot is tartalmazó hivatalos szövege elérhető angolul: http://www.const-court.be/en/basic_text/belgian_constitution.pdf

1.2. Pártrendszer és választási rendszer

A politikai pártok jogi helyzetét illetően meghatározó, hogy a rájuk vonatkozó jogi szabályozás meglehetősen szerény terjedelmű, tehát kevesebb állami szabályozást és így kisebb állami kontrollt implikál.² Belgiumban nem létezik a politikai pártok regisztrációja, bírósági vagy hatósági nyilvántartásba vétele, ennek következtében a pártok nem jogi személyek. Különféle pénzügyi és egyéb tevékenységeiket a hozzájuk kapcsolódó nonprofit egyesületeken (*association sans but lucratif – Vereniging zonder winstoogmerk*) keresztül végzik. A pártfinanszírozási törvény mindazonáltal szolgál egyfajta pártdefiniációval, eszerint a párt természetes személyek egyesülése, jogi személyiséggel vagy anélkül, amely részt vesz az alkotmány előírásai szerinti és a törvényes elvárásoknak megfelelő választásokon; amely a választási törvény (117. cikk) értelmében a közösségeken vagy régiókon belül minden választókörzetben jelölteket állít a képviselőházi (és az előző választásokig a szenátusi) mandátumok megszerzésére, s amely az alkotmány, a törvények és a rendeletek keretei között, az alapszabályában vagy programjában meghatározottak szerint arra törekszik, hogy befolyásolja a népakarat kinyilvánítását.³

A belga jogrendszer több jogszabálya korlátozni igyekszik azon szervezetek vagy személyek tevékenységét, amelyek idegengyűlölőnek vagy holokauszttagadónak tekinthetők (l. alább). Ebből fakadó fejlemény volt a Vlaams Blok párt körüli egyesületekkel szemben megállapított, az 1989. évi párttörvény 15. ter cikkén alapuló pénzügyi szankció 2002-ben,⁴ aminek következtében a pártot 2004-ben újrászervezték a Vlaams Belang név alatt.⁵

Az 1989-es párttörvénynek⁶ a kampányolásra és médiamegjelenésre is hatást gyakorló szabálya (5. cikk) a kampányköltségek csökkentését célozza. Ennek érdekében a törvény a pártok, a jelöltek és az érdeklükben tevékenykedő harmadik személyek számára megtiltja a választások napját megelőző három hónapban, hogy reklámplakátokat vagy négy négyzetméternél nagyobb nem-kereskedelmi plakátokat használjanak, továbbá hirdetéseket tegyenek közzé rádióban, televízióban, interneten. A pártok akkor nyernek állami támogatást, ha legalább egy képviselőjük bejut valamelyik parlamentbe, a kampányra pedig egy párt legfeljebb 1 millió eurót költhet (1989-es párttörvény 2. és 15. cikkei).

² A szabályozás terjedelme és az állami kontroll jellege közötti összefüggéshez l. SMUK Péter: *Magyar és európai pártjog*. Budapest, Gondolat, 2018. 31–42.; Ingrid van BIESEN: Political Parties as Public Utilities. *Party Politics* 2004/6., 701–722.

³ 1989. július 4-i törvény a szövetségi választások költségeinek korlátozásáról és ellenőrzéséről, valamint a politikai pártok finanszírozásáról és gazdálkodásának átláthatóságáról, 1. cikk (1) bek., <http://www.partylaw.leidenuniv.nl/party-law/5017d039-e574-4c36-b3b6-07ac84e5412d.pdf>

⁴ OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report i. m. (1. lj.) 3. A párttörvény 15. cikke értelmében attól a párttól, amely az Európai Emberi Jogi Egyezményben foglalt szabadságjogokat sérti, vagy azokkal nyilvánvalóan ellenségesen viselkedik, visszatartható az állami támogatás folyósítása.

⁵ Jan ERK: From Vlaams Blok to Vlaams Belang: The Belgian Far-Right Renames Itself. *West European Politics*, 2005/3., 493–502; l. még Court rules Vlaams Blok is racist. *BBC News*, 2004. november 9., <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3994867.stm>

⁶ Law related to the restriction and control of election expenses [used in the federal chambers elections], as well as to the financing and open accounting of political parties (1989), [http://europam.eu/data/mechanisms/PF/PF%20Laws/Belgium/Political%20Finance%20Act%20\(1989,%20amended%202012\)%20English.pdf](http://europam.eu/data/mechanisms/PF/PF%20Laws/Belgium/Political%20Finance%20Act%20(1989,%20amended%202012)%20English.pdf)

Belgiumban a szövetségi törvényhozás alsóházát négyévente választják, a regionális és közösségi tanácsok tagjainak választását ötévente, az Európai Parlament képviselőinek választásának napján tartják. A belga választási rendszer arányos, a pártok regionális választási listákkal versengenek, amelyeken a választók egyéni preferenciáikat is kifejezhetik. Több szinten (elsősorban a helyi választásokkal kezdve) már rég bevezették az elektronikus szavazási metódusokat is. Noha a választási rendszer egyébként lehetővé tenné, a politikai pártok egyike sem működik országos pártként. A politikai paletta leképezi az ország nyelvi megosztottságát. A pártok jelöltlistákat csak a saját nyelvi körzeteikben állítanak, illetve a Brüsszel főváros régióban ezt a francia és a holland pártok egyaránt megtehetik.

1.3. Belgium médiajogának főbb forrásai és a médiapiac főbb jellemzői

Belgium szövetségi jogalkotása csak közvetett forrásként szolgál a médiajog számára, mivel a polgári, kereskedelmi és büntető kódexeken túl a mediaszabályozás a közösségek hatáskörében van. A szövetségi szintről meg kell említeni a vélemény- és sajtószabadság alkotmányi deklarációját, valamint egyes büntetőjogi kereteket. Ez utóbbiak érintik egyebek mellett a lapkiadást, illetve a gyűlöletbeszédrel kapcsolatos szankcionálandó magatartásokat. Szövetségi jogalkotási hatáskör még az elektronikus hírközlés szabályozása. A szövetségi hírközlési hatóság a közösségek hatóságaival együttműködve gyakorolja feladat- és hatásköreit.⁷ A közösségi hírközlési és médiahatóságok a következők: a Flamand Médiaszabályozó Hatóság (Vlaamse Regulator voor de Media – VRM), a francia közösség Legfőbb Audiovizuális Médiatanácsa (Conseil supérieur de l'audiovisuel – CSA) és a német nyelvterület Médiatanácsa (Medienrat).

A lapkiadás előzetes regisztrációhoz nem kötött, ám a nyomtatott kiadványok megjelentése és terjesztése tekintetében fontos szempont, hogy a büntető törvénykönyv (299. cikk) ugyan enyhe tételekkel, de büntetni rendeli, ha azok tételesen és ténylegesen nem tüntetik fel a szerző vagy a kiadó nevét és címét.⁸ Ezt a médiajogászok Belgiumban nem tekintik érdemi kiadási akadállynak.⁹

A kirekesztő magatartások és gyűlöletbeszéd kapcsán megemlíthető és témánk szempontjából fontos alkalmazott szövetségi jogszabályok a következők:

- az 1981. július 30-án elfogadott törvény a „rasszizmus vagy xenophobia által motivált egyes cselekmények büntetéséről”;¹⁰

⁷ SZALAI i. m. (1. lj.) 8. és 11. Az elektronikus kommunikációról szóló szabályozáshoz I. <http://www.bipt.be/en/operators/telecommunication/consolidated-legislation/national-framework/implementation-orders-of-the-act-of-13-june-2005-on-electronic-communications>. E körben szabályozó hatóságként a szövetségi kormányzat révén 1991-ben állt fel a Belgian Institute for Postal Services and Telecommunications / Belgisch Instituut voor postdiensten en telecommunicatie.

⁸ http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6365/file/Belgium_CC_1867_am2016_fr.pdf

⁹ Bart Van BESSEN: The Protection of Freedom of Expression and Freedom of the Press in Belgian Media Law. *Newmedia-law.com*, 2013. június 26., <http://www.newmedia-law.com/news/the-protection-of-freedom-of-expression-and-freedom-of-the-press-in-belgian-media-law/>

¹⁰ http://www.legislationline.org/download/action/download/id/3486/file/Belgium%2030%20July%201981%20-%20racial%20hatredxenophobia_fr.pdf

- az 1995-ben elfogadott törvény a holokauszttagadás büntetéséről¹¹ – amely egy év szabadságvesztést, illetve 2500 euró bírságot is kilátásba helyez szanckióként;
- a 2007. évi antidiszkriminációs törvény.¹²

A közösségek médiaszabályozása a következőképpen tekinthető át. A flamand közösség legfontosabb médiajogszabálya a 2009-ben az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv szellemében elfogadott rádió- és televíziótörvény (FLBA).¹³ A francia közösség az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló 2003-as törvényét (FRBA) szintén 2009-ben módosította alapvetően,¹⁴ míg a közszolgálati rádióokról és televízióokról szóló törvényük (RTBF) 1997-ből való.¹⁵ (A közösségi törvényhozó Tanácsok 'törvényerejű rendeletét' nevezik *décret*-nek.) A német nyelvű közösségben a legfontosabbak az audiovizuális médiaszolgáltatásokról és filmbemutatókról szóló 1995-ös törvény (GBA)¹⁶ és a német nyelvű közösség belga rádió- és televízióközpontjáról szóló 1986-os jogszabály (BRF). A brüsszeli régió számára 1995-ben alkották meg a törvényt „Az elektronikus kommunikációs hálózatok és médiatevékenységek Brüsszel főváros két nyelvű régiójában” címmel. A médiajog releváns forrásai továbbá a közösségek és azok egyes közszolgálati médiaszolgáltatói közötti szerződések.

Belgiumban az egyes sajtó- és médiaorgánumok szakmai-etikai szabályzatai (statútumai) és a média önszabályozása¹⁷ komoly megalapozással bírnak. Ezek a statútumok a joggyakorlatban is releváns forrásként és jogalapként szolgálnak egyes igények és magatartások megítélésében. A közmédia a választások előtt tervet állít össze a kampány közvetítéséről, kik (jelöltek), mikor, hogyan jelennek meg. Ez a közzétett közvetítési terv aztán akár számon is kérhető.

Belgium közösségeinek erős közszolgálati médiaszolgáltatói vannak abban az értelemben, hogy a kereskedelmi csatornák mellett jelentős hányadot tudhatnak a magukénak a nézettség/

¹¹ https://web.archive.org/web/20061012233408/http://www.diversiteit.be/CNTR/EN/legislation/Racism/leg_negation.htm

¹² <http://www.ilo.org/dyn/travail/docs/2525/Loi%20du%2010%20mai%202007%20endant%20à%20lutter%20contre%20certaines%20formes%20de%20discrimination.pdf>. A diszkriminációtilalomról átfogóan, forrásokkal és a közösségi jogalkotásra is kitérően l. Belgium: Discrimination on the basis of race and national origin in the provision of goods and services. *Equal Rights Trust*, http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/MicrosoftWord%20-%20Belgium%20-%20Race%20-%20Access%20-%20Legislation%20_Piper_.pdf

¹³ Mediadecreet van 27 maart 2009, angolul elérhető: http://www.vlaamseregulatormedia.be/sites/default/files/act_on_radio_and_television_broadcasting.pdf

¹⁴ Décret coordonné sur les services de médias audiovisuels, 2003. A 2016. évi konszolidált szöveg elérhető: http://www.csa.be/system/documents_files/1440/original/D%C3%A9cret%20SMA%20coordonn%C3%A9%20au%208%20juillet%202016.doc.pdf?1474623093

¹⁵ Décret du 14 juillet 1997 portant statut de la Radio-Télévision belge de la Communauté française (RTBF), http://www.csa.be/system/documents_files/2474/original/PARL_19970714_dcret_rtbf_consolide_20150312.pdf?1426175654

¹⁶ Dekret vom 27. Juni 2005 über den Rundfunk und die Kinovorstellungen, <http://www.medienrat.be/files/Dekret-neu.pdf> (2017-es állapot).

¹⁷ A Flamand Újságírói Tanácsoshoz (Raad voor de Journalistiek, RVDJ) l. <http://www.rvdj.be/node/210>; Eva LIEVENS: Self-Regulatory Bodies for Journalism and Advertising Ethics Report on their Functioning. *IRIS*, 2016-7:1/8, <http://merlin.obs.coe.int/article.php?id=15604>.

hallgatottság tekintetében.¹⁸ A flamand közmédia-szolgáltató a VRT, a francia az RTBF, a német pedig a BRF. A közszolgálati-állami csatornák monopóliumát nemzetközi nyomásra csak az 1980-as években szüntették meg.¹⁹ A médiatulajdonosi szerkezetet tekintve a regionális szinten értelmezhető médiapiac(ok)on viszonylag erős koncentráció létezik, például a flamand napilapiacot két tulajdonos (Mediahuis és De Persgroep) bírja, a francia közösségben pedig a legnagyobb tulajdonos (Rossel Group) 60%-os részesedését követően a második két szereplő 20–20%-on osztozik.²⁰

A belga választási kampányokban a média a versengő pártok számára csak korlátozott felületet tud kínálni. Ezek a felületek ugyan nem elégségesek arra, hogy a közvéleményt vagy az országot (régiókat) áthatóan 'eláraszák', az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) választási riportja szerint is a kampány „látható, de mérsékelt” intenzitású.²¹ A politikai hirdetések szabályozása miatt az elektronikus médiában elsősorban a hírműsorokban, valamint a köztelevíziók által 1. szervezett vitaműsorokban²² és 2. felkínált műsoridőben tudnak megjelenni a pártok. A nyomtatott sajtó által kínált hirdetési felületeket inkább a személyes kampányok, szórólapok, gyűlések egészítik ki.²³

2. Esettanulmányok

2.1. A gyűlöletbeszéd a belga jogrendszerben és politikai diskurzusban

A szövetségi törvényhozás 2007-ben fogadott el egy átfogó csomagot a gyűlöletbeszéd és a rasszizmuson alapuló diszkrimináció elleni hatékonyabb küzdelem érdekében. Ennek elemei voltak az említett 2007. évi antidiszkriminációs törvény, továbbá az 1981. évi rasszizmus elleni

¹⁸ A flamand köztvévé a második legnagyobb szeletet bírja Európában a németországit követően, mintegy 40%-os nézettséggel, a francia a hetedik 22%-kal. A rádiók még ennél is jobb mutatókkal bírnak (flamand 61%, francia 34%). Stanislaw JĘDRZEJEWSKI: Public service media news consumption across Europe. *Participations*, 2017/2., 506, <http://www.participations.org/Volume%2014/Issue%202/25.pdf>

¹⁹ Karin RAEYMAECKERS et alii: Media Landscapes: Belgium. *European Journalism Center*, http://ejc.net/media_landscapes/belgium

²⁰ Peggy VALCKE – Pieter-Jan OMBELET – Ingrid LAMBRECHT: Media Pluralism Monitor 2016. Monitoring Risks for Media Pluralism in the EU and Beyond. Country Report: Belgium. *Centre for Media Pluralism and Media Freedom* (2017), http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/46788/Belgium_EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y

²¹ Már ami a 2007-es szövetségi választásokat illette, l. OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report i. m. (1. lj.) 14.

²² A flamand köztelevíziós (VRT) politikai és vitaműsorok szerkesztésének tapasztalataihoz a 2009-es helyi és Európai Parlament képviselőinek választása alkalmát tekintve, l. Eva De SMEDT – Kristel VANDENBRANDE: Political Television Formats as Strategic Resources in Achieving Journalists' Roles. In Mats EKSTRÖM – Marianna PATRONA (szerk.): *Talking Politics in Broadcast Media: Cross-Cultural Perspectives on Political Interviewing, Journalism and Accountability*. Amsterdam, John Benjamins, 2011. 75–92. Egy korábbi (2003) választáselemzéshez l. Peter van AELST et alii: Politicians in the News: Media or Party Logic? Media Attention and Electoral Success in the Belgian Election Campaign of 2003. 23 (2) *European Journal of Communication* (2008).

²³ OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report i. m. (1. lj.) 16–18.

törvény módosítása.²⁴ A törvénycsomag (a büntető törvénykönyv 444. cikke) értelmében bűncselekménynek minősül a valamely személy, csoport vagy közösség elleni diszkriminációra, gyűlöletre vagy erőszakra történő nyilvános izgatás valamely védett szempontra tekintettel (faj, szín, vallás, nyelv, állampolgárság, nemzeti vagy etnikai hovatartozás, szexuális orientáció). Egyéb gyűlöletbeszéd-cselekmények is büntethetők a rágalmazás, becsületsértés stb. tényállások szerint.

Az Európa Tanács Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottságának (ECRI) jelentései a gyűlöletbeszédnek a politikai diskurzusokból való kizárását tekintve az elmúlt évtizedben érzékelhető fejlődésről számolhattak be. E fejlemények között említhetők a rasszista ideológiát terjesztő közszereplők elleni büntetőeljárásai fellépések és a párttörvény 1999-ben bevezetett 'kiszáritási' szabályának (15.ter cikk) alkalmazása. Eszerint meg lehet vonni a költségvetési finanszírozás folyósítását attól az egyébként képviselőházi vagy szenátusi mandátumot szerző, így állami támogatásra jogosult párttól, amely ellenséges magatartást tanúsít az Emberi Jogok Európai Egyezményében foglalt jogokkal és szabadságokkal szemben. A *mainstream* belga pártok ezenkívül egyfajta *cordon sanitaire*-t hoztak létre, elutasítva minden tárgyalást a szélsőséges jobboldali és nacionalista pártokkal – ezzel is ellehetetlenítve a hatalomra kerülésük esélyeit. Egészen konkrétan ez a *Vlaams Belang* párt elleni összefogást jelentette.²⁵

Mindazonáltal az ECRI a rasszista pártokkal kapcsolatos intézkedések hatékonyságát megkérdőjelezi. A szélsőséges politikai formáció 'kiszáritása' az állami támogatási csapok ideiglenes elzárásával nem volt sikeres. A hatékonyságot befolyásolta a törvény által meghatározott szűkös alkalmazási határidő, valamint az Államtanács által adott megszorító értelmezés az emberi jogokkal kapcsolatos „ellenséges” attitűd tartalmát illetően. A *Vlaams Belang* költségvetési támogatásának tárgyában folyó hosszas procedúrát követően – amelybe beletartozott a törvényi szabályozás alkotmánybírói vizsgálata is – az Államtanács úgy ítélte meg, hogy a pártot nem lehet megfosztani az állami forrásoktól.

Noha a párt üzenetei és megnyilvánulásai az Államtanács szerint egyenesen felkavarók és támadónak „valószínűsíthetők” voltak, mégsem lehet azokat az Emberi Jogok Európai Egyezményében (EJEE) biztosított jogok és szabadságok elleni ellenségességnek tekinteni – abban az értelemben, hogy 'nem bátorítottak' egyetlen hatályos jogszabály megsértésére sem. A párt így zavartalanul folytatta nyíltan romaellenes és idegengyűlölő megnyilvánulásokat tartalmazó propagandáját.²⁶ A *cordon sanitaire* egyébként annyit elért, hogy a *Vlaams Belang* mandátumokat veszített mindhárom képviseleti (EU, szövetségi és regionális) szinten, politikusai több esetben más nacionalista erőkhöz csatlakoztak. A flamand nacionalizmus vezető tematikája egyébként

²⁴ A harmadik eleme a csomagnak a nemek közötti hátrányos megkülönböztetés kiküszöbölését szolgáló törvény volt. L. ECRI Report on Belgium (fifth monitoring cycle), 2014. CRI(2014)1, par. 4., <https://www.coe.int/t/DGHL/MONITORING/ECRI/Country-by-country/Belgium/BEL-CbC-V-2014-001-ENG.pdf>. A 2017-es, a csak részbeni előrelépéseket is üdvözlő *follow-up*: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Belgium/BEL-IFU-V-2017-005-ENG.pdf>

²⁵ CRI(2014)1, 48. bek.

²⁶ 213879. számú ügy, 2011. június 15-i döntés, l. CRI(2014)1, 49. bek. és 29. j.

nemcsak a külföldiekkel és kisebbségekkel szemben ellenséges, de a Belgiumot alkotó többi közösséggel szemben is. Ez a szövetségi és konzociális megoldásokkal együttélő közösségi államot komoly feszültséggel tölti meg.²⁷

A jog eszköztárát tekintve érdekes lehetőséget kínál a 2007-ben elfogadott antidiszkriminációs és antirasszista törvénycsomag. A gyűlöletbeszédhez kapcsolódóan a rasszizmus és faji diszkrimináció vádjában bűnösnek talált személyek polgári és politikai jogai felfüggesztésének mint mellékbüntetés kiszabásának lehetőségével a belga bíróságok nem egy esetben éltek. A Belgium jogrendszerét vizsgáló emberi jogi jelentések példaként hozzák azt a Termonde-i büntetőbíróság által 2012-ben kiszabott büntetést, amellyel a Vlaams Belang két tagjának politikai jogait 10 évre felfüggesztették (felfüggesztett szabadságvesztés és kemény pénzbírság mellett). Az eset szerint, amikor Sint-Niklaas városának temetőjében több sírt is megrongáltak ismeretlenek, a két párttag olyan cikket jelentetett meg, amelyben hamis módon a 'deviáns kultúrájú' fiatal bevándorlókat vádolták a síremlékek megszenteltetésével.²⁸ A belga jogrendszer által kínált szankciók körüli jogi érvek és esetek közül egy alkotmánybíró-sági és egy strasbourgi esetet tekintünk át részletesebben.

2.1.1. Belgium Alkotmánybírósága a gyűlöletbeszéd büntethetőségéről (17/2009. határozat)²⁹

Az 1981-es antirasszizmus törvény 21. cikkének a 2007-es módosítással kialakított szövegét (amely a faji felsőbbrendűségen és gyűlöleten alapuló eszmék terjesztését bünteti) a Vlaams Belang vitte az Alkotmánybíróság elé az alkotmányban biztosított véleménynyilvánítás szabadságának sérelmére hivatkozva. Az Alkotmánybíróság első körben elvetette azt a több szervezet által megfogalmazott kifogást, miszerint a megkülönböztetés tilalmának kötelezettjei elsősorban az állam és annak hatóságai kell legyenek, és jelen törvény(csomag) túl erős szankciókat helyez kilátásba a horizontális viszonyokra. Az Alkotmánybíróság szerint a hatóságok és a magánszemélyek hasonló helyzetben vannak a (büntető és polgári) jogi szankciókat, valamint a jogorvoslati eljárásokat tekintve.

²⁷ CRI(2014)1, 51. bek. A Vlaams Belang helyét a legnépszerűbb nacionalista párt címen a kormánykoalícióra is képes Nieuw Vlaamse Alliantie vette át. Egyes szerzők ezt a belga multikulturális kísérlet kudarcához is példaként említik, I. Maurice ADAMS: Disabling constitutionalism. Can the politics of the Belgian Constitution be explained? *International Journal of Constitutional Law* (2014).

²⁸ Felmerült, hogy a jogfelfüggesztés legyen 'automatikus' mellékbüntetés ezen tényállások és a náci rezsim második világháború idején elkövetett népirtás tagadásának vagy helyeslésének tényállása kapcsán. CRI(2014)1, 52. bek., illetve Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 9 of the Convention, Sixteenth to Nineteenth Periodic Reports of States Parties due in 2012 of Belgium (2013). CERD/C/BEL, 10–11, http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD%2FC%2FBEL%2F16-19&Lang=en

²⁹ A határozat általában a 2007-es antidiszkriminációs csomagot vizsgálta, s a felvetett kérdések között szerepelt a gyűlölködő beszéd büntethetősége. A 148 oldalas határozat angol nyelvű összefoglalója elérhető: http://www.const-court.be/cgi/judgments_popup.php?lang=en&ArrestID=2683

A gyűlöletre izgatás és rasszista alapú diszkrimináció, valamint a véleményszabadság kollíziója kapcsán az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy ezen (az alkotmány 19., az EJEE 10. cikke által egyaránt garantált) alapjog érintettsége tény, ám korlátozása nem lépi át az alkotmányos tesztek által megengedett szintet. A Bíróság több esetet citált az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) joggyakorlatából, valamint utalt a nemzetközi jogforrások hálójára, köztük különösen is a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezményre annak alátámasztásaként, hogy a véleményszabadságba több esetben beavatkozó büntetőjogi szabályok egy demokratikus társadalomban szükségesnek mondhatók az EJEE 10. cikk (2) bekezdésének értelmében, mások jó hírnevének és jogainak védelme érdekében. A strasbourgi emberi jogi tesztet alkalmazva, szükségesnek, a jog által megfelelően előírtnak és arányosnak tartotta a szóba forgó szankciókat a belga Alkotmánybíróság, és megállapította, hogy az antirasszista szabályozás további, a panaszosok által felhozott alapjogokat sem sértett (így a lelkiismereti és vallásszabadságot, az egyesülési szabadságot, a petíciós jogot, valamint a kulturális és szociális fejlődéshez való jogot sem).

2.1.2. *A Féret v. Belgium ügy (2009)*

A véleménynyilvánításnak nemcsak a tartalma, de a kontextusa is – ti. hogy választási kampányban valósult meg – releváns szempontként szerepelt a következő ügy megítélésében, amely a belga választási kampányokból fakadt, és arról a strasbourgi emberi jogi bíróság is határozatot hozott.³⁰ A véleménynyilvánítás szabadságával, az Egyezmény 10. cikkének megsértésével kapcsolatos ügyben a Front National nevű párt vezetője,³¹ Daniel Féret a belga bíróságok által bűnösnek találtatott nagy nyilvánosság előtti rasszizmus, gyűlöletre uszítás és diszkrimináció vádjában. Kampányanyagai olyan kijelentéseket tartalmaztak, mint hogy „meg kell állítani a kormány 'pszeudo-integrációs' politikáját”, „a világon Belgiumban a legkönnyebb honosítani a bevándorlókat”, „korlátozni kell a bevándorlók beilleszkedéséért és hízlalásáért tevékenykedő szociokulturális egyesületeket”, „így megmentve népünket a hódító iszlám jelentette kockázattól”; továbbá egyes karikatúrákat (pl. iszlamofób „kuszakusz klán” ábrázolással) is közzétett, hasonló üzenetekkel. A nevezett tényállásokat választási kampányban terjesztett szórólappal követte el elsősorban, 1999 és 2001 között.

A Front National szórólappjai és plakátjai miatt magánszemélyek és egyesületek tettek panaszt, gyűlöletre, diszkriminációra és erőszakra uszítás miatt, az 1981-ben elfogadott és a rasszizmusból és idegengyűlöletből fakadó cselekményeket és kifejezéseket büntetni rendelő törvény alapján. Féret a párt kiadványainak szerkesztője és Belgium Képviselőházának tagja volt ebben az időben, mindazonáltal mentelmi jogát 2002-ben a Ház felfüggesztette a legfőbb

³⁰ Féret v. Belgium, Application no. 15615/07, 2009. július 16-i ítélet, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93626>; összefoglalók elérhetők: <http://merlin.obs.coe.int/iris/2009/8/article1.en.html> és KOLTAY András (szerk.): *A gyűlöletbeszéd korlátozása Magyarországon*. Budapest, CompLex, 2013. 242–243.

³¹ Pascal DELWIT: The Belgian National Front and the question of power. In Pascal DELWIT – Philippe POIRIER (szerk.): *The Extreme Right Parties and power in Europe*. Brüsszel, Université de Bruxelles, 2007. 141–166.

ügyész indítványára. A büntetőeljárás Féret ellen mint a Front National jogsértő – és egyébként az interneten a párt és Féret honlapjain is közzétett – kiadványainak szerzője és szerkesztője ellen indult.

A brüsszeli fellebbviteli bíróság 2006-ban úgy határozott, hogy a szóban forgó jogsértő magatartás nem tartozott Féret parlamenti képviselői munkája körébe,³² és a szórólapok, kampányanyagok olyan szövegrészeket tartalmaztak, amelyek egyértelmű és szándékos diszkriminációra, szegregációra és gyűlöletre uszítást valósítottak meg faji, bőrszín, nemzeti vagy etnikai eredet alapján. A bíróság a pártvezetőt a bevándorlók integrációjával kapcsolatos 250 óra időtartamú (egyébként 10 hónapi szabadságvesztésre is átváltható) közmunkára ítélte. Eltiltotta továbbá 10 évre a közügyektől és a passzív választójogtól is, és a perben álló magánfelek mind-egyike számára 1 euró megfizetésére is kötelezte.

Féret az Egyezmény 10. cikkére hivatkozván azt állította az EJEB-hez benyújtott kérelmében, hogy pártja kampányanyagainak tartalma miatti elítélése a politikai véleménynyilvánítási szabadságának rendkívüli mértékű korlátozását jelentette. A Bíróság nem értett egyet a felvetéssel, mivel úgy tekintette, hogy a belga hatóságok által alkalmazott szankció a jog által kellően pontosan előírt formában létezett, és szükséges is volt egy demokratikus társadalomban a közrend és mások jó hírnevének és jogainak védelme érdekében – így tehát megfelelt a 10. cikk (2) bekezdés szerinti elvárásoknak. A Bíróság megítélése szerint a szóban forgó kampányszórólapok a bevándorlókat bűnöző gondolkodásúaknak mutatták be, akik a belgiumi tartózkodásukból származó segélyek és előnyök kiaknázására törekednek, valamint ezen kiadványok igyekeztek nevetség tárgyává tenni a bevándorlókat. Mindez azon *elkerülhetetlen kockázattal* járt, hogy különösen a közvélemény kevésbé tájékozott tagjai körében az idegenekkel kapcsolatos negatív érzelmek törnek fel: bizalmatlanság, elutasítás vagy éppen gyűlölet.

A Bíróság mindamelllett, hogy elismerte, a választott képviselők szólásszabadságának védelme mellett súlyos érvek szólnak, a politikusok esetében azonban különösen elvárható az is, hogy nyilvános beszédekben ne szítsák az intoleranciát. A *kampány kontextusa* adott esetben pedig még azzal a körülménnyel is járt, hogy *felerősítette* a rasszista és xenofób beszéd hatását. A faji megkülönböztetés hangoztatása a társadalmi feszültségek növekedését és a demokratikus intézményekbe vetett bizalom megrendülését eredményezhette az EJEB szerint. Így a belga bíróság döntését igazolta, hogy a bevándorló közösség jogainak védelme társadalmi szükségletként mutatkozott, a rasszista beszédet nem védte meg a választási kampány kontextusa. (A kiszabott közügyektől való eltiltás mint szankció pedig még annak az elvárásnak is megfelelt, hogy lehetőség szerint kerüljék a nemzeti hatóságok a büntetőeljárását.) Az EJEB tehát megállapította, hogy Belgium nem sértette meg Féret 10. cikk által biztosított vélemény szabadságát.

A Bíróság döntése szűk többségen nyugodott (4 : 3), és a három különvéleményen levő bíró (Sajó András, Nona Tsotsoria, Vladimiro Zagrebelsky) tanulságos indokaival erősen kritizálta a döntés érvelését. „Attól tartunk, hogy a szólásszabadságot fel kell áldozni a megkülönböztetésmentesség politikájának oltárán, olyan módszerek alkalmazásával, amelyek kényszerítő ok nélkül korlátozzák az Egyezmény által garantált alapvető jogokat.” Szerintük a szóban forgó

³² 2004-ben, miközben eljárást folyt ellene, Féret ismét képviselői mandátumot szerzett a francia közösségi parlamentben, így mentelmi jogának ismételt felfüggesztésére is szükség volt.

szórálapokat éppen a választási kampányokban jellemző éles politikai viták védelme alapján kellett volna megítélni. Véleményük szerint a kampányszövegek tartalmilag nem valósítottak meg erőszakra uszítást, sem konkrét diszkriminatív intézkedést nem ajánlottak, általában inkább a kormányhoz intézett homályos politikai javaslatokat foglaltak magukban.

A több évből összegyűjtött kijelentéseknek szerintük a Bíróság el nem fogadható módszerrel átfogó üzenetet tulajdonított, noha Féret egyes kijelentései nem tekinthetők 'rasszistának'. A különvélemény úgy érvel, hogy a véleménynyilvánítással szembeni büntető szankciók csak akkor fogadhatók el egy demokratikus társadalomban, ha az közvetlenül erőszakra vagy diszkriminációra uszít. A kampányszórálapok által okozott felbujtás vagy megkülönböztetés elkerülhetetlensége nem volt bizonyított. Márpedig a mások jogaira gyakorolt lehetséges hatás nem elegendő az emberi jogok korlátozásához; a lehetséges negatív hatás nem igazolhatja a véleményszabadságba való ilyen erős beavatkozást.

A különvéleményen levők elismerték azt a veszélyes hatást, amelyet a vizsgáltathoz hasonló diskurzusokkal az intoleráns politikai mozgalmak és pártok tesznek a békés társadalmi együttélésre és a demokráciára. De szerintük ezzel szemben a „militáns demokrácia” önvédő mechanizmusának kell fellépnie: annak normái viszont a pártok tevékenységével kapcsolatosak, nem pedig az egyének politikai szabadságjogával. A szóban forgó pártot márpedig Belgiumban nem tiltották be ezen üzenetei miatt. A különvéleményen levők végül a belga bíróság által megállapított büntetést egyben aránytalannak is tartották (a 10 éves közügyektől eltöltés egy 60 éves személy esetében tulajdonképpen életfogytig tartó szankció). A Bíróság többségi érvelésében a gyűlöletbeszéd tesztjének sajátos fordulatát hozta, amennyiben mind a választási kampány általi magasabb védelmet elutasította, mind pedig az izgatást megvalósító beszédek közösségre és egyéni jogokra gyakorolt lehetséges hatását is elfogadta legitim korlátozási okként. A döntésre hivatkozás és e 'puhább' teszt egyébként visszatért az EJEB gyakorlatában a későbbiekben is.³³

2.2. A fizetett politikai hirdetések tilalma

A belga szövetségi törvényhozás a kampányköltségek csökkentése érdekében és az elektronikus média szavazókra gyakorolt hatásától tartva tilalmat vezetett be a politikai pártok hirdetéseire a televízióban és rádióban, valamint részben az interneten. Ez a korlátozás nem vonatkozott a nyomtatott sajtóra. A szövetségi, kampányköltségekre irányadó törvényhozás mellett azonban, mint láttuk, a médiaszabályozás a közösségek hatáskörében van, és a politikai hirdetések terén megalkotott flamand és francia közösségi rendelkezések zavarok forrásaivá váltak.³⁴

³³ L. pl. *Vejdeland and Others v. Sweden*, Application no. 1813/07, 2012. február 9-i ítélet, 55. bek. szerint a gyűlöletkeltés nem szükségszerűen foglal magában erőszakra vagy bűncselekmények elkövetésére való felhívást. A társadalom egy csoportjának sértegetése, nevenség tárgyává tétele vagy rágalmazása útján történő személy elleni támadások elégséges alapot adhatnak ahhoz, hogy a hatóságok a felelőtlenül gyakorolt véleményszabadsággal szemben a rasszizmus elleni harcot részesítsék előnyben.

³⁴ Bart Van BESSEN: Advertising for Political Parties in Belgian Media: Is it Legal or not? Federal Belgian Law on Political Advertising. *Newmedia-law.com*, 2013. június 27., <http://www.newmedia-law.com/news/advertising-for-political-parties-in-belgian-media-is-it-legal-or-not/>

A kampányköltségek korlátozásáról szóló szövetségi törvény általános tilalmat vezetett be a politikai hirdetések kampányidőszakban való közzétételére az audiovizuális médiaszolgáltatásokban, a mozikban és az interneten. Az 1989. évi törvény 4. és 5. cikkei értelmében a szövetségi parlament képviselőinek választását megelőző három hónapban a politikai pártok nem tehetnek közzé politikai hirdetéseket a rádióban, televízióban és filmszínházakban, és nem terjeszthetnek fizetett hirdetésként politikai üzeneteket az interneten sem ebben az időszakban (így például a Facebook vagy a Google hirdetési sávjában sem).³⁵ Hasonló szabályokat kell alkalmazni Belgiumban az Európai Parlament, a flamand parlament, a vallon parlament, a Brüsszel központi régió, valamint a német nyelvi közösség parlamentjei választása tekintetében is.

Mіндеzen szövetségi rendelkezések mellett Belgium közösségei külön jogi szabályozást fogadtak el a politikai reklámok tárgyában. A flamand közösség joga 2009 óta ugyan kifejezetten megengedi a politikai hirdetések sugárzását a flamand televízióban és rádióban,³⁶ de immár az a fenntartással, hogy a választások előtti három hónapban a kampányköltségekről szóló korlátok érvényesülhetnek (nyilván a szövetségi törvényre utalóan). Az ezt követő helyzetben némi bizonytalanságot sugall, hogy az állam melyik szintjének hatásköre a politikai reklámok szabályozása. A szabályozási szintek és a közvetett utalások összevetésével azt lehet megállapítani, hogy a kampányidőszakban a szövetségi korlátozó törvény érvényes (tulajdonképpen a flamand közösségben is), míg kampányidőszakon kívül a politikai hirdetések engedélyezettek.

A politikai hirdetések flamand médiatörvényi szabályozásának változása a tilalomtól az engedélyezésig a 2009-es új médiatörvényhez és konkrétan a strasbourgi emberi jogi bíróságnak a 2008 decemberében a *TV Vest SA and Rogaland Pensjonistparti v. Norway* ügyben hozott döntéséhez köthető.³⁷ A strasbourgi bíróság e döntésének a flamand jogalkotót meggyőző indokolása szerint a politikai hirdetések tilalmát igazoló érvek – a politikai viták minőségének védelme, a pluralizmus biztosítása, a médiaszolgáltatók függetlenségének védelme a politikai pártoktól, az erős pénzügyi csoportok reklámozási időhöz jutási előnyének megelőzése – relevánsak, ámde nem elégségesek a fizetett politikai hirdetések teljes tilalmának alátámasztására. Ez a tilalom (mint épp az adott esetben) az EJEB szerint azt a lehetőséget zárja el a kisebb pártoktól, hogy a médiában legalább így megjelenhessenek a választók előtt, ha már a hírműsorokba szinte sohasem kerülnek be. Így a Bíróság szerint a tilalmak egyes formái fenntarthatók, de azoknak bizonyos rugalmasságot kell mutatnia a kisebb pártok vagy speciális társadalmi csoportok számára.

Az új médiatörvény tehát a médiaszolgáltatók számára lehetővé tette, hogy fizetett hirdetési felületet kínáljanak a politikusoknak és politikai pártoknak kampányidőszakban. 2010-ig a

³⁵ A törvény 4. cikke értelmében az időközi vagy rendkívüli választások esetében ez az időszak a választások időpontjának kitűzésétől a választás napjáig tart.

³⁶ FLBA 49. cikk.

³⁷ Megjegyezhető, hogy míg a szövetségi törvény a politikai pártokat tiltja el a politikai hirdetések közzétételétől, addig a flamand médiatörvény a médiaszolgáltatóknak tiltotta meg a fizetett hirdetések sugárzását. Dirk VOORHOOF: On the Road to Political Advertising on Radio and Television? *IRIS*, 2009-4:6/6, <http://merlin.obs.coe.int/iris/2009/4/article6.en.html>

francia közösség joga általánosan tiltotta a politikai hirdetéseket, kampányidőszakban és azon kívül is.³⁸ A Belga Szövetségi Alkotmánybíróság azonban ezt az általános tilalmat a véleményszabadság indokolatlan korlátozásának tekintette, és megsemmisítette a szabályozást.³⁹

A politikai pártok és a munkaadói vagy munkavállalói érdekképviseleti szervek hirdetési lehetőségeit tiltó francia közösségi szabályt több médiaszolgáltató vitte az Alkotmánybíróság elé, panaszolván az alkotmányban és az EJE-ben biztosított véleményszabadság sérelmét, valamint más médiatípusokkal szemben hátrányosan megkülönböztetve érezték magukat. A Bíróság azon az alapon vizsgálta az ügyet, hogy a szabályozás beavatkozása a véleményszabadságba, amelyet első körben igazolhat, hogy egyrészt nem diszkriminált különféle politikai nézetek között, másrészt pedig a polgároknak joguk van a kiegyensúlyozott politikai tájékoztatáshoz. (A korábbi strasbourgi emberi jogi bírósági döntésekből hivatkozott a *VgT Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland*, valamint a *TV Vest AS and Rogaland Pensjonistparti v. Norway* ügyekre.)

Az Alkotmánybíróság számára szükségesnek mutatkozott annak igazolása, hogy a kifogásolt szabályozás megfelelő indokokkal alátámasztott-e. A jogalkotó a Bíróság szerint a véleményszabadság korlátozásának adott kérdésében csak csekély mérlegelési szabadsággal bírt (*margin of discretion*), lévén ez a szabadság a közügyekről szóló viták védelme alatt áll, akkor is, ha hirdetések formájában jelenik meg. A pártok hirdetési lehetőségeinek vizsgálatakor nagyon alapos és szigorú vizsgálatot tartott indokoltnak, akárcsak az EJE-b (l. *TV Vest AS and Rogaland Pensjonistparti v. Norway*, § 64). A Bíróság egyszerűen nem tartotta megállapíthatónak, hogy a politikai pártok és jelöltek politikai reklámjainak, valamint az egyes pártok és jelöltek érdekében a televízióban vagy rádióban politikai hirdetésekkel fellépő más személyek számára állított korlátozó tilalom megfelelően és észszerűen indokolt lett volna.

A szóban forgó, párthirdetményekre irányadó tiltás ugyanis a megítélése szerint teljes és állandó hatással bírt, s nem korlátozódott a választási kampányok időszakára. Éppen ezen állandó és abszolút jellege miatt a korlátozáshoz észszerű indok nem fűződhetett, ugyanis teljességgel elzárhatott társadalmi csoportokat attól a lehetőségtől (egy alapvető fontosságú eszközhöz, a médiához való hozzáféréstől), hogy a közvélemény számára ismertté váljon álláspontjuk valamely közérdekű ügyben.

Az audiovizuális médiát köti ugyanakkor a semlegesség elve is, s nem tehetnek hátrányos megkülönböztetést politikai, szociális, kulturális vagy más társadalmi tényező alapján. Mind a flamand, mind a francia közösség joga előírja a pluralizmus iránti tiszteletet minden állami és magán médiaszolgáltatónak, bármely – helyi, regionális vagy országos – szinten sugároznak is.⁴⁰ A műsorszolgáltatók különösen kampányidőszakban kötelesek minden pártot és jelöltet egyenlően kezelni. A gyakorlatban a hírműsorok *fair* szerkesztésén túl valósul meg, hogy minden párt számára, a választói támogatottságának megfelelően, műsoridőt biztosítanak. Az ingyenes műsoridő biztosításának kérdéseit a következő pontban tekintjük át.

A nyomtatott média Belgiumban közölheti a politikai pártok és a jelöltek fizetett hirdetéseit. A lapok általában saját státútumokban fektetik le azokat az elvi kérdéseket, amelyek a poli-

³⁸ FRBA 27.bis cikk.

³⁹ 161/2010. hat. (2010. december 22.), http://www.const-court.be/cgi/judgments_popup.php?lang=en&ArrestID=3040

⁴⁰ FRBA 9. cikk; FLBA 29. cikk.

tikai pluralizmus és a választási kampányról való tudósításuk tekintetében irányadók. A korábbi választásokon az újságok némelyike éppen ezen státútumára hivatkozva megtagadta egyes pártok hirdetéseinek közzétételét. A Bíróság az ezzel kapcsolatos panaszra válaszul megállapította, hogy az újságoknak joguk van azon pártok hirdetéseit visszautasítani, amelyek céljai ellentétesek a szerkesztői alapelvekkel és az újság státútumával. Kereskedelmi megfontolások nem szolgáltathatnak okot a visszautasításra. Ennek következtében 2007-ben csak két lapot (*Gazet van Antwerpen* és *Metro*) köteleztek párthirdetés közzétételére.⁴¹

2.3. Hozzáférés a közszolgálati televízió műsoraihoz és műsoridejéhez

2.3.1. A politikai pártok és jelöltek számára biztosított ingyenes műsoridő

A flamand állami közszolgálati médiaszolgáltató (VRT) számára a régi médiatörvény előírta (29–30. §), hogy köteles a választásokat megelőző két hónapban a rádióban és a televízióban műsoridőt biztosítani a flamand parlamentben képvisellel rendelkező politikai pártoknak. Ezen műsoridő felét a flamand parlamentben való képviseleti arány szerint osztják szét a pártok között, míg az idő másik feléből egyenlően részesülnek a pártok. Az új törvény viszont nem rendelkezik erről a kötelezettségről, így a kampányok médiamegjelenése tulajdonképpen a médiaszolgáltatók belső szabályzatai és szakmai irányelvei alapján valósul meg.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet választási megfigyelői szerint a belga pártok meglehetősen bíznak a közszolgálati csatornák ezen gyakorlatában,⁴² azzal együtt, hogy részben kifogásolták a kampányszabályozás hiányát, hiszen ez a jogorvoslatok tekintetében is nehézséget okoz. A 2007-ben dokumentált gyakorlat szerint a politikai pártok számára a VRT és az RBTF is a választás napja előtti hetekben 2-3 perces ingyenes műsorblokkokat (*tribunes*) ajánlott fel, amelyek számát a korábbi választási eredmény határozta meg. Bár nem mindig pontosan, de a két közmédia hírműsoraiban hasonló 'kvóta' szerint szerephettek a pártok a kampányban. A 2007-es kampányban elsősorban a Vlaams Belang és a Front National pártok panaszolták a médiahozzáférésben való hátrányos megkülönböztetésüket.⁴³

Ezt az ingyenes műsoridőt a szakirodalom szerint egyfajta kompenzációnak fogták fel a fizetett politikai hirdetések tilalmával szemben. Kézenfekvő kritika lehet ezzel a gyakorlattal szemben, az EJEB említett döntése nyomán és az Egyezmény 10. cikke alapján, hogy az nem biztosít lehetőséget a kis vagy újonnan megjelent politikai pártoknak, amelyek még nem rendelkeznek parlamenti képvisellel, és nagyon kis esélyük van megjelenni a tudósításokban. A 2007-es gyakorlat szerint a francia közmédia adott némi szűk időkeretet a parlamenti képvisellel nem rendelkező pártoknak is (az általuk indított jelöltek száma alapján).⁴⁴

⁴¹ OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report i. m. (1. lj.) 14 és 18.

⁴² OSCE/ODIHR Needs Assessment Mission Report i. m. (1. lj.) 11.

⁴³ OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report i. m. (1. lj.) 14. Azt ajánlották az EBESZ megfigyelői, hogy mind az elektronikus médiaszolgáltatók, mind pedig a nyomtatott sajtótermékek szerkesztőségei tegyék közzé belső szabályzataikat és a választási kampányok közvetítésével kapcsolatos tervüket.

⁴⁴ OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report i. m. (1. lj.) 17.

2.3.2. *A Frank Vanhecke v. NV VRT ügy (2007–2009)*

A flamand médiahatóság 2007-ben megállapította,⁴⁵ hogy a közszolgálati televíziós műsor-szolgáltató megsértette a médiatörvény (*Decreten betreffende de radio-omroep en de televisie – Mediadecreet*) 111.bis cikk (1)–(2) bekezdéseit, amely cikk a flamand közösségben minden műsor-szolgáltatót arra kötelezett, hogy hírműsoraiban tartsa tiszteletben az ideológiai és eszmei elfogulatlanságot, továbbá úgy rendelkezett, hogy kerülni kell az ideológiák és más eszmék közötti hátrányos megkülönböztetést.⁴⁶ Mindezen elvek mellett és azokon túl, a VRT kötelezett arra is, hogy hozzájáruljon a független, objektív és plurális vélemények flandriai piacához, és hogy vezető szerepet játsszon a tájékoztatás területén [6. cikk (2) bek.].

A 2007. júniusi szövetségi választások előtti hetekben és napokban a VRT különböző formában televíziós vitákat szervezett az összes parlamentben képvisellel rendelkező párt politikusaiknak részvételével.⁴⁷ Ezek között volt két vitaalkalom (egy májusban és egy júniusban), amelyeket úgy szerveztek és hirdettek meg, mint a lehetséges flamand miniszterelnökök vitáját, és amelyekre a flamand Kereszténydemokrata Párt (CD&V), a Liberális Párt (VLD) és a Szocialista Párt (SPA) vezetőit hívták meg (Yves Leterme, Johan Vande Lanotte és Guy Verhofstadt, mind a pártjuk választási listájának első helyén álló jelöltek), a flamand nacionalista jobboldal Vlaams Belang *pártjának* vezetőjét viszont nem.

Az ezzel kapcsolatos panasza a VRT úgy válaszolt, hogy értelmezése szerint a pártatlanság követelménye és a diszkrimináció tilalma nem foglalja magában azt, hogy minden politikai pártnak képviseltetve kellene lennie minden műsorban, valamint a Vlaams Belang vezetőjét nem lehet jövőbeni lehetséges miniszterelnöknek tekinteni. A szerkesztői döntés 'szakmai' indokaként hozta még fel, hogy választása szerint a más médiatermékek által potenciális kormányfőnek tekintett személyeket kívánta a vitában szerepeltetni. Továbbá mivel a belgiumi politikai pártok megegyezése révén létrejött egyfajta *cordonsanitaire* a Vlaams Belang körül – mindenki kizárta ugyanis a jövőbeni lehetséges együttműködést a szélsőséges párttal –, annak kormányra kerülése tulajdonképpen esélytelennek volt tekinthető, így tehát elnöke sem volt potenciális kormányfőjelölt.

Frank Vanhecke, a Vlaams Belang elnöke és választási listájának vezető jelöltje a VRM pártatlanságért és kisebbségvédelemért felelős kamarájához, a szerkesztői függetlenség, pártatlanság és diszkrimináció kérdésében hatáskörrel rendelkező szervéhez fordult panasszal.

A médiahatóság álláspontja szerint a VRT nem teheti meg, hogy nem adekvát felfogásával átértelmezi a választásokat, annak természetét úgy bemutatva, mintha az teljesen perszonalizált volna. A hatóság érvei szerint ugyanis a belgiumi választások nem a miniszterelnök megválasztásáról szólnak, hanem a törvényhozási képviselőről. A belga választási rendszert nem lehet úgy bemutatni, mintha a kormányfő közvetlen választásáról szólna.

⁴⁵ Peggy VALCKE – Eva LIEVENS: *Media Law in Belgium*. Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International, 2011. 95.

⁴⁶ A 2009-es új médiatörvény 39. cikke fenntartotta ezt az alapvető rendelkezést.

⁴⁷ Vlaamse Regulator voor de Media, Kamer voor Onpartijdigheid en Bescherming van Minderjarigen, F. Vanhecke t. NV VRT, Beslissing nr. 2007/32, 26 June 2007. L. Dirk VOORHOOF: Public Broadcaster VRT Admonished for Discriminating against a Political Party. *IRIS*, 2007-8:7/11.

A szóban forgó, csak bizonyos miniszterelnök-jelöltek részvételével zajló televíziós vita megszervezésével a közszolgálati csatorna olyan megkülönböztetést tett személyek között, amely nem volt objektív és indokolt. Ez a megkülönböztetés oda vezetett, hogy nem engedték a vitában részt venni az egyik politikai szerveződés vezetőjét, ezáltal pedig a VRT nem tett eleget azon kötelezettségének, hogy objektív és plurális módon járuljon hozzá a flamand közönség politikai vitáihoz, valamint hogy kerülje a hátrányos megkülönböztetést. A médiatörvény 111.bis cikkének megsértése miatt a VRM figyelmeztetés szankcióban részesítette a köztelevíziót.

A VRT az Államtanácshoz (Raad van State) fordult kifogásával a döntés ellen, fenntartva korábbi érveit, és a médiatörvény hivatkozott rendelkezésének értelmezésébe bocsátkozva.⁴⁸ Az elfogulatlanság, diszkriminációtilalom és pártatlanság törvényi követelménye a köztelevízió szerint a programkínálat általános áttekintése alapján ítéendő meg ('kollektív objektivitásként'), nem pedig műsorról műsorra ('egyedi objektivitás'). Mivel ugyanakkor a Vlaams Belang megannyi más VRT-műsorban megkapta a lehetőséget, hogy szerepeljen, nem igazán lehet azt állítani, hogy hátrányos megkülönböztetés áldozata lett volna. Noha ezt az érvelést elfogadta az Államtanács, a kérdés megítélésének további *kontextusát* is kiemelte. A két szóban forgó vita-műsor különös jelentőséggel bírt az adott időszakban, mivel a *választási kampányról* szóló tudósítások, tájékoztatás felhevült állapotában sajátos funkciót tölthettek be.

Mindkét vita, a tartalmuk, a meghívott résztvevők és a közvetítés időszakának sajátosságai miatt meglehetősen más megítélés alá esett a többi, a választásokról tájékoztató műsorhoz képest. Ezen sajátosságok alapján a médiahatóság megalapozottan vizsgálta a VRT objektivitását a többi hírműsóra való tekintet nélkül. A meghívottak körét ugyan a VRT nem a saját szerkesztőségének politikai meggyőződése alapján, hanem más médiumok megítélésére alapozva alakította ki, az Államtanács szerint ez különösen felveti a politikai és világnézeti elfogultság veszélyét – lévén a „más médiumok” itt lényegében a nyomtatott sajtót jelentették elsősorban, azok pedig nem címzettjei a médiatörvény 111.bis cikkének, ily módon nem kifogásolható, ha pártosak vagy világnézetiileg elfogultak.

Végül a VRT hivatkozott az EJEE 10. cikkének megsértésére is. Megállapította, hogy a flamand hatóság érvelésével megtiltott egy konkrét vitaformát, amely olyan személyek közötti vita, akiket általában a legfontosabb jelöltként tartanak számon a következő kormány vezetésére. A hatóság a köztvényt szerint nem bizonyította, hogy az ilyen tilalom szükséges volna egy demokratikus társadalomban, amint azt az EJEE 10. cikk (2) bekezdése előírja. A VRT ráadásul aggodalmát is kifejezte a médiahatóság döntésének homályossága miatt, mert az szerinte további *chilling effect*hez vezet.

Az Államtanács vitatta és elvetette ezt az érvet azzal, hogy a szabályozó semmilyen módon nem tiltotta meg a kormány jövőbeli megalakulásáról szóló nyilvános viták szervezését. A VRT mint közszolgálati csatorna nem hivatkozhat a szólásszabadsághoz való jogra annak érdekében, hogy figyelmen kívül hagyhassa a médiatörvény 111.bis cikkében megfogalmazott pártatlanság

⁴⁸ A 2009-es új médiaszabályozás egyébként átvette ezt a szabályt a 39. cikkében.

és megkülönböztetésmentesség kötelezettségét. Éppen e kötelezettségek betartása szükséges egy demokratikus társadalomban mások jogainak védelme érdekében, és ezért a flamand jogalkotó megalapozottan kérheti számon azokat a médiaszolgáltatóktól.⁴⁹

2.3.3. A kormányzat hirdetései a közmédiában

A fizetett politikai hirdetési korlátozások mellett meg kell említeni még a kormány hirdetési lehetőségeit és azok korlátait. Alább a flamand médiatörvény szabályait tekintjük át.⁵⁰ A flamand médiatörvény (FLBA) 34. cikke értelmében a közmédia (VRT) havonta legfeljebb 15 perc műsoridőben kell hogy sugározzon a flamand parlamenttől, a flamand kormánytól, a kormány minisztereitől vagy államtitkáraitól, illetve a Brüsszel főváros régió kormányától (és annak tagjaitól) származó hirdetéseket. Az ilyen hirdetések nyomban a hírműsorok után kell hogy közvetítésre kerüljenek, és egy adott tartalmú hirdetést csak egyszer lehet sugározni. A hirdetésekkel kapcsolatos tartalmi elvárás (előírás), hogy azok a flamand lakosság közügyekkel kapcsolatos tájékoztatását szolgálják. Semmilyen felelősséggel nem tartozik a VRT az ilyen hirdetésekért. A flamand kormány meghatározhatja a hirdetések egyes szabályait, de azoknak világosan elkülöníthetőknek kell lenniük (az elején és a végén világosan közölni kell, hogy ki a hirdető), és nem vethetik fel a lehetőségét sem annak, hogy a VRT saját programjaival összekeverjék. A hirdetményekkel kapcsolatos költségeket a megrendelő kormányzat viseli.

Fontos kampányidőszakra vonatkozó szabály, hogy bizonyos – az igazgató által igazolt – rendkívüli esetek kivételével a regionális, a helyhatósági, az országos és az európai parlamenti választásokat megelőző 2 hónapban fel kell függeszteni a kormányzati hirdetéseket. Ezekben az esetekben sem tartalmazhatja a közlemény egyetlen flamand kormánytag, államtitkár vagy képviselő nevét sem (s nem is utalhat rá), és tisztán tényszerűnek kell maradnia. Ezek a szabályok a kormányzati propaganda praktikus korlátozását valósítják meg.

2.4. Az újságírók hozzáférése a szövetségi parlament üléseihöz

A belga alkotmány 47. cikke biztosítja, hogy a szövetségi törvényhozás kamaráinak ülései nyilvánosak. Ennek a részletes szabályait a Házsabályban,⁵¹ valamint az annak alapján, a média képviselőivel egyeztetve megalkotott hozzáférési (vagy inkább a média képviselőinek magatar-

⁴⁹ Hannes CANNIE: Council of State Confirms Conviction of Public Broadcaster for Discrimination of Political Party. *IRIS*, 2009-8:7/7. A szóban forgó határozatok forrásai: Frank Vanhecke v. NV VRT, Application no. 2007/032, 2007. június 26-i ítélet; Raad van State, No 194.650, : 2009. június 25., <http://merlin.obs.coe.int/redirect.php?id=11797>

⁵⁰ Köszönettel tartozom Stefaan Walgrave professzornak (Antwerpeni Egyetem) a flamand kampányokkal kapcsolatos tájékoztatásáért. A szóban forgó törvényi szabályozás (is) visszaköszön a gyakorlatban, a kormány tiszteletben tartja a hirdetéseivel kapcsolatos jogszabályi korlátozásokat.

⁵¹ http://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/reglement/reglementE.pdf

tási kódexének nevezhető) szabályzatban találjuk.⁵² A pártok és politikai viták médiában való megjelenésének szabályait tekintve, tanulságosnak tartjuk a belga parlamenti tudósítási gyakorlat – itt csak a szövetségi szintre szorítkozó – bemutatását.

A képviselőház plenáris üléseinek galérianyilvánosságáról a rendészeti jogkörök tekintetében a Hárszabály 174–176. cikkei szólnak, míg az állandó és ideiglenes bizottsági ülések hasonló nyilvánosságát a 31. cikk – utalva a plenáris rendészeti szabályok értelemszerű alkalmazására is – rendeli el. A képviselőház rendjének fenntartása magának a Háznak a feladat- és hatásköre, amelyet annak nevében a Házelnök gyakorol megfelelő utasítások adásával. A Háshoz nem tartozó személyek semmilyen indokkal sem léphetnek be arra a területre, ahol a parlamenti képviselők tanácskozásra gyűltek (ez a plenáris terem ülésorait jelenti).

A parlamenti épületek területére csak személyazonosítással és biztonsági ellenőrzés mellett lehet belépni, s a külsősöknek a benntartózkodásuk során folyamatosan felismerhetőeknek kell lenniük (kitűzővel stb.). A galérián elhelyezkedők az intézmény méltóságát nem sértő öltözkömben jelenhetnek meg, az ülés folyamán mindvégig ülve és csendben kell maradniuk, tartózkodni kötelesek bármilyen reakciótól. A tetszés, illetve nemtetszés kinyilvánításának mindenféle formája természetesen tilos. A felfordulást okozó személyeket azonnal eltávolítják, és átadják az illetékes hatóságoknak.

A média képviselői által a Képviselőházban és a Szenátusban (Palais de la Nation) köveendő szabályzat elvi szinten leírja, hogy a parlamenti képviselők mandátumukat szabadon és megfelelő körülmények között kell, hogy gyakorolhassák, a parlament két kamarájának vezetése ugyanakkor elismeri a média lényeges szerepét a parlamenti munkának a nyilvánosság számára megismerhetővé tételében. Ebből kifolyólag állapotok meg a média képviselőivel az ebben a körben betartandó szabályokban. A belga szövetségi törvényhozásban nem szükséges külön engedély a plenáris ülések során és a bizottsági üléseken történő általános tájékozódáshoz. A szórakoztató műsorok számára történő felvételek általában nem engedélyezettek (de azt kérelmezni lehet a sajtószolgálatoknál).

Az akkreditált újságírók automatikusan belépéssel rendelkeznek a Képviselőház és a Szenátus munkaideje alatt. A belépőjük szigorúan személyre szól, és azt folyamatosan jól látható helyen kötelesek viselni. Kötelesek legkésőbb a testület munkaidejének lejárta után egy órával elhagyni az épületet, kivéve amennyiben a sajtószolgálat előzetesen engedélyezte részükre a tovább maradáshat. Technikai támogatásként jogosultak 12 hónapig érvényes wifi hozzáférést biztosító jelszóra, valamint a felszíni parkolóban fenntartott parkolóhelyeket is igénybe vehetik. Az akkreditáció feltétele a sajtó- vagy engedélyezett fotós igazolvány, valamint a főszerkesztő vagy a csatorna technikai vezetőjének ajánlása. Az akkreditált újságírók száma testületenként korlátozott, a belgiumi belföldi folyóiratok, belföldi rádiók és tévéadók politikai műsorai médiumonként legfeljebb két akkreditációt kapnak, míg a regionális televíziók csatornánként egyet, amely biztosítja a parlamenti munka rendszeres közvetítését.

⁵² Kelt 2015. április 14-én. Köszönettel tartozom a Belga Képviselőház hivatalának és munkatársainak, Jan Deltournak és Filip van Kerckhovennek a tájékoztatásért és a szabályozási források elérhetővé tételéért, valamint Bárdics Annának a fordításban nyújtott segítségéért.

Az akkreditációval nem rendelkező újságírók, fotósok és eseti technikai személyzet Képviselőházba érkezésekor a recepció értesíti a Sajtóosztályt, amely az akkreditációval nem rendelkező újságírók számára a sajtóigazolványuk bemutatását követően napi belépésre jogosító személyes belépőt állíttathat ki, amelyet jól látható helyen kell viselni. Ezt követően teremőr kíséri a sajtó képviselőjét a munkavégzési helyére, majd a feladat végeztével a kijáráshoz. Az akkreditációval nem rendelkező, napi belépővel rendelkező újságírókat egy napig érvényes wifi hozzáférést biztosító jelszó illeti meg. Azon újságírók, fotósok vagy televíziós technikai személyzet tagjai részére, akik nem rendelkeznek érvényes sajtóigazolvánnyal, a belépés nem automatikusan engedélyezett; ebben az esetben a Képviselőház Sajtóosztályával vagy a Szenátus Kommunikációs Szolgálatával kell előzetesen felvenniük a kapcsolatot. A sajtóval esetlegesen előforduló vitákat a sajtó megválasztott képviselői a Képviselőház Sajtóosztályával vagy a Szenátus Kommunikációs Szolgálatával együtt vizsgálják ki.

A plenáris üléseken a média munkaterülete egyrészt a sajtó részére fenntartott karzat (a Szenátusban a karzat közepén kialakított hely) – ám interjúk és nyilatkozatok készítése a sajtó részére fenntartott karzaton nem engedélyezett –, másrészt a sajtószoba. Interjúk képviselőkkel, szenátorokkal és szövetségi miniszterekkel (hivatali idejük alatt vagy azt követően) csak a megjelölt helyeken, az Oszlopsorban,⁵³ a képviselőházi Olvasóteremben és Konferenciateremben, a szenátusi Olvasóteremben és Zöld szalonban (továbbá a „Fogadóterem” és „Dicsőség lépcsősor” fordulójában, de a Sajtószolgálat előzetes jóváhagyásával) készíthetők. A tévékamerák és fényképezőgépek legfeljebb az ülés kezdete előtt 30 perccel állíthatók fel, a Képviselőház Sajtóosztályának vagy a Szenátus Sajtószolgálatának előzetes jóváhagyásával. A plenáris ülés a törvényhozás honlapján élőben is követhető.⁵⁴ A nyilvános bizottsági üléseken a média munkaterülete a bizottsági termekben a sajtó részére fenntartott padok, a kamerák oldalt helyezhetők el (interjúk és nyilatkozatok készítése nem engedélyezett a bizottsági termekben). Felvétel kizárólag a bizottság elnökének engedélyével készíthető.

A Képviselőházban személyes találkozáson részt vevő újságíróknak az ott-tartózkodásuk alatt mindvégig kísérvél kell rendelkezniük. Mindkét testület hozzájárulásával felvételek készíthetők az éttermekben és az edzőteremben is. A képviselők hozzájárulásával készíthetők felvételek az irodájukban vagy a képviselőcsoport helyiségeiben. A jelentős médiaérdeklődésre számot tartó napokon a Képviselőház Sajtóosztálya vagy a Szenátus Sajtószolgálatja jogosult a médiastábok számát korlátozni.⁵⁵ A belga parlament újságírói hozzáféréseiről megállapítható, hogy a szabadabban megközelíthető törvényhozásokhoz tartozik, és az újságírói munka felteleinek segítségével, a képviselői munka zavartalanságának biztosításával az alkotmányos elveknek (nyitottság, az eljárások rendje és a közvélemény tájékoztatása) megfelelő szabályozást nyújt. E szabályozást a parlament hivatala nem mellel a média képviselőivel közösen alakította ki.

⁵³ Az épület részeinek bemutatásához l. The Belgian Federal Parliament – Visitor's Guide. http://www.senatoren.be/english/visitors%20guide_en.pdf

⁵⁴ <http://www.dekamer.be/kvvcr/media/index.html?language=nl>

⁵⁵ A médiastábok korlátozásának ötlete kemény kritikákat váltott ki a lengyel parlamentben, http://www.aej.org/page.asp?p_id=569

3. Összegzés

Belgium és közösségeinek médiaszabályozását abból a szempontból tekintettük át, hogy alapvetően a kampányidőszakban milyen kereteket kínál a politikai pártok és jelöltek számára a médiában való megjelenésre. A szövetségi állam több szintű párt- és jogrendszere megannyi tanulságos szabályozási példát mutat fel, amelyek egyaránt nyugodnak a (politikai) kulturális tradíciókon és az intézményes garanciák keresésén.

A jogrendszer egyik sajátossága, hogy helyenként kevés hatósági közreműködést igényel. A lapalapítás szabadsága, a pártok működésének kötetlensége vagy a kampányszabályozás hiányából fakadóan a médiaszolgáltatók nagyfokú önszabályozása általában képes gond nélkül funkcionálni egy olyan rendszerben, amelyben – az áttekintett esettanulmányok által is illusztráltan – nemcsak a bevándorlók, de a konszociális közösségi (federális) állami együttlét ellen kampányoló politikai erők zajos kampányokat folytatnak, és politikai üzeneteket terjesztenek. A politikai hirdetések audiovizuális szolgáltatásokból való kitiltását szervesen egészíti ki a kormányzati propaganda korlátozása, és az óriásplakát-háborút megakadályozó párt- és kampányfinanszírozási jogi rezsim. A politikai pluralizmus a kampányfelületeken talán kevésbé harcosan tolatkzik be a választópolgárok tudatába, de a szövetségi állam többszintű pluralizmusa más dimenziók szerinti feszültségeket is kitermel.

A belga jogrendszer itt bemutatott másik sajátossága a gyűlöletbeszéd elleni fellépés eszköztárában észlelhető. A nyersebb – de érdekes értelmezési kérdéseket felvető – büntető intézkedéseket kiegészítik a dolgozatban vázolt részletek szerint a médiajogi szabályok (természetesen abban erőteljesen a médiaszolgáltatók szerkesztési elveivel), illetve a pártfinanszírozás szankciói. A belga hatóságok fellépését és jogértelmezését az emberi jogi fórumok általában elfogadták, jóllehet a királyság nem tudta minden tekintetben súrlódásmentesen intézményesíteni a kirekesztő beszédek és pártok keretek közé szorítását, hiába mutatkozott egyébként összetartás a szélsőséges pártokkal szemben a többi párt részéről.

A belga szabályozási kérdések és az áttekintett jogesetek a magyar és más európai jogrendszer megoldásaival való összevetésben is sok tanulsággal járnak, egyben segítenek megérteni mind a kampányszabályozásban, mind pedig a vélemény- és sajtószabadság érvényesítésében alkalmazható, a politikai pluralizmust szolgáló jogintézményeink lényegét.

A sajtót érintő viták a parlamentben 1945 és 1949 között

SZ. NAGY GÁBOR*

1. Bevezetés

A tanulmány célja, hogy bemutassa, hogy milyen politikai diskurzusok zajlottak a koalíciós korszak parlamentjében a sajtópolitikával kapcsolatban. A téma kidolgozása során a legfontosabb forráscsoportot az 1944–1949 közötti Nemzetgyűlés, majd Országgyűlés naplói jelentették. A naplók feldolgozása azért is szükséges, mert az eddigi, az 1945 utáni időszakokkal foglalkozó sajtótörténeti munkák nagyrészt elhanyagolták ennek a forráscsoportnak a feldolgozását. A vizsgálat során a sajtópolitikával kapcsolatban összesen 106 felszólalást gyűjtöttem ki, ezeket különböző adattáblákba rendeztem, ami meglátásom szerint nemcsak a sajtópolitika-történeti kutatásokhoz szolgálhatnak forrásként, hanem a magyar parlament 1945 utáni történetének vizsgálatához is.

Az 1. táblázat az 1944–1949 közötti öt kormány alatt elhangzott felszólalások számát mutatja. Ebből látható, hogy a felszólalások kicsivel több mint 90%-a a Nagy Ferenc és Dinnyés Lajos miniszterelnökök által vezetett kormányok időszakában történt. Ez nem is meglepő, hiszen az 1946. február 4. és 1948. december 10. közötti 35 hónap a 65%-át teszi ki az általam vizsgált időszaknak.¹

1. táblázat

Kormány	Felszólalások száma	Százalék
Ideiglenes Nemzeti Kormány	3	2,83%
Tildy Zoltán kormánya	3	2,83%
Nagy Ferenc kormánya	47	44,34%
Dinnyés Lajos kormánya	49	46,23%
Dobi István kormánya	4	3,77%
Összesen:	106	

* Főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. E-mail: sz.nagy.gabor@gmail.com

¹ Az általam vizsgált időszak 1944. december 21-től az első népfrontos választásig, 1949. május 15-ig tartott, tehát összesen 65 hónapot ölel fel.

A 2. táblázatban az elhangzott 106 felszólalást aszerint csoportosítottam, hogy a felszólalók a kormánypártok,² vagy az ellenzéki pártok soraiból kerültek ki³ (ebben az esetben ide soroltam a párton kívülieket is⁴). Az 50-50% arány azért is különösen figyelemre méltó, mert az Ideiglenes Nemzeti Kormányban nem volt ellenzék, míg az 1945-ös választásokon csak egy ellenzéki, a Polgári Demokrata Párt jutott be. Ugyanakkor a Kiszgadzapárt elleni támadások során a pártból kilépett képviselők először párton kívüliként vettek részt a Nemzetgyűlés munkájában, majd 1946 tavaszán önálló pártot alapítottak Magyar Szabadság Párt néven. Az 1947-es választások után pedig már összesen hat ellenzéki párt vett részt a parlament munkájában. A kormánypárti felszólalások 41,5%-a (22 hozzászólás) azonban a felszólalók kormányzati funkciójából adódott (miniszterelnökök, miniszterek, az Országgyűlés elnöke, minisztériumi előadók).

2. táblázat

Pártok	Felszólalások száma	Százalék
Kormánypártok	53	50%
Ellenzéki pártok	53	50%

A 3. táblázatban jól látható az 50-50% arány megjelenése a pártok szerint. Érdekes, hogy a legtöbb hozzászólás a kormánypárti kiszgadtól érkezett a sajtópolitikai témákhoz, ez azonban annak köszönhető, hogy Dálnoki Miklós Béla kivételével az összes miniszterelnököt a Kiszgadzapárt adta a vizsgált időszakban, valamint a sajtó- és tájékoztatáspolitikával megbízott kormányzati (Miniszterelnökség) és miniszteriális (Tájékoztatásügyi Minisztérium) szerv élén is legnagyobb számban kiszgadz politikuskok álltak. Látható, hogy az ellenzék is szívesen használta ki a parlament nyilvánosságát, hogy elmondja a – legtöbb esetben elmarasztaló – véleményét a kormány sajtópolitikájáról.

3. táblázat

Pártok	Felszólalások száma	Százalék
Független Kiszgadzapárt	32	30,19%
Magyar Szabadság Párt	13	12,26%
Szociáldemokrata Párt	10	9,43%

² Független Kiszgadzapárt, Magyar Kommunista Párt, Nemzeti Parasztpárt, Szociáldemokrata Párt és 1948 után a Magyar Dolgozók Pártja

³ Demokrata Néppárt (1945–1949), Független Magyar Demokrata Párt (1947–1949), Keresztény Női Tábor (1947–1949), Magyar Függetlenségi Párt (1947), Magyar Radikális Párt (1947–1949), Magyar Szabadság Párt (1946–1947), Polgári Demokrata Párt (1944–1949). Az ellenzéki pártokról I. Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon, 1944–1949*. Budapest, Kossuth, 1983.

⁴ Kivételt képezett Dálnoki Miklós Béla, aki párton kívüliként töltötte be a miniszterelnöki posztot.

Pártok	Felszólalások száma	Százalék
Demokrata Néppárt	8	7,55%
Magyar Kommunista Párt	8	7,55%
Független Magyar Demokrata Párt	4	3,77%
Polgári Demokrata Párt	4	3,77%
Keresztény Női Tábor	3	2,83%
Magyar Radikális Párt	3	2,83%
Nemzeti Parasztpárt	2	1,89%
Magyar Dolgozók Pártja	1	0,94%
Magyar Függetlenségi Párt	1	0,94%
Összes párthozzászólás:	89	83,96%
Összes párton kívüli hozzászólás:	17	16,04%
Összesen:	106	100%

A 4. táblázat megerősíti a fentebb már elmondottakat, miszerint a kisgazdapárti felszólalások nagy száma a tájékoztatáspolitikában betöltött kormányzati funkciójukból eredt.⁵

4. táblázat

Felszólalások	Felszólalások száma	Százalék
Kormánytagok felszólalásai	16	15,09%
Országgyűlés tisztviselőinek felszólalásai	1	0,94%
Minisztériumi, parlamenti bizottsági előadó felszólalásai	5	4,72%
Parlamenti képviselők felszólalásai	84	79,25%
Összes felszólalások száma	106	100%

Az 5. táblázat, ahol a felszólalt képviselőket látjuk, mutatja, hogy a 25, legalább egynél több hozzászólást jegyző képviselők között a legnagyobb számban kisgazdapárti, ellenzéki és párton kívüli politikusokat találunk. Mindössze a szociáldemokrata Száva István és a kommunista párti belügyminiszter, Rajk László jegyzett még két-két felszólalást, 63 képviselő pedig mindössze egyszer szólalt fel sajtópolitikai kérdésben (6. táblázat). Az egynél több felszólalást jegyző politikusok teszik ki az összes felszólalók majdnem 60%-át (7. táblázat). Érdekes adalék lehet a 8. táblázat is, amely a férfi és női képviselők arányát mutatja a felszólalók között. A 68 felszólaló képviselő közül mindössze kettő volt nő, akik összesen három alkalommal szólaltak fel.

⁵ Ráth András képviselő 1947. október 29-re tervezett, a pártajtó felelőségéről szóló interpellációja végül elmaradt.

5. táblázat

Képviselő	Poszt	Párt	Felszólalások száma	Megjegyzések
Barankovics István		DNP	5	
Nagy Ferenc	miniszterelnök	FKGP	4	
Sulyok Dezső		FKGP/MSZP	4	FKGP: 1, MSZP: 3
Bencze Imre	előadó	FKGP	3	1 alkalommal képviselőként
Dinnyés Lajos	miniszterelnök	FKGP	3	
Gróh József		FKGP/KNT	3	FKGP: 1, KNT: 2
Jármay Gyula		FKGP/MSZP	3	FKGP: 2, MSZP: 1
Parragi György		párton kívüli/ FMDP	3	Pk: 2, FMDP: 1
Zsedényi Béla		párton kívüli/ MSZP	3	Pk: 2, MSZP: 1
Andrássy Dániel		FKGP	2	
Barcs Sándor		FKGP	2	
Bognár József	tájékoztatásügyi miniszter	FKGP	2	1 alkalommal képviselőként
Dálnoki Miklós Béla	miniszterelnök	párton kívüli	2	
Dénes István		párton kívüli	2	
Drózdly Győző		FKGP/MSZP	2	1-1 alkalommal a két párt színeiben
Futó Dezső		párton kívüli	2	
Hegymegi Kiss Pál		MSZP	2	
Kende Zsigmond		MRP	2	
Mihályfi Ernő	tájékoztatásügyi miniszter	FKGP	2	1 alkalommal képviselőként
Pócza János		párton kívüli	2	
Rajk László	belügyminiszter	MKP	2	
Slachta Margit		KNT	2	
Száva István		SZDP	2	
Tóth Endre		PDP	2	
Vészy Mátyás		párton kívüli	2	
Alvinczy Imre		FMDP	1	
Babóthy Ferenc		DNP	1	
Bán Antal	iparügyi miniszter	SZDP	1	
Belső Gyula		párton kívüli	1	

Képviselő	Poszt	Párt	Felszólalások száma	Megjegyzések
Czéh József		NPP	1	
Faragó László	előadó	SZDP	1	
Felvinczi László		MSZP	1	
Fischer József		SZDP	1	
Horváth Zoltán		SZDP	1	
Kabakovits József		PDP	1	
Kállay Gyula		MKP	1	
Kisházi Ödön		SZDP	1	
Kiss Károly		MKP	1	
Kondor Imre		NPP	1	
Kossa István		MKP	1	
Kovács István		FKGP	1	
Lévai Zoltán		FMDP	1	
Losonczy Géza		MDP	1	
Mézes Miklós		DNP	1	
Miskolczi István		FKGP	1	
Nagy Imre	az OGY elnöke	MKP	1	
Nagy Vince		MSZP	1	
Nagyiván János		MSZP	1	
Nógrádi Sándor		MKP	1	
Ortutay Gyula	előadó	FKGP	1	
P. Ábrahám Dezső		FMDP	1	
Pesta László		FKGP	1	
Ráth András		MFP	1	
Ries István	igazságügyi miniszter	SZDP	1	
Rob Antal		MKP	1	
Supka Géza		PDP	1	
Szabó István		SZDP	1	
Szenthe József	előadó	FKGP	1	
Ternay István		MSZP	1	
Tildy Zoltán	miniszterelnök	FKGP	1	
Tóth László		FKGP	1	
Vágvölgyi Tibor		SZDP	1	
Vásáry József		MSZP	1	

Képviselő	Poszt	Párt	Felszólalások száma	Megjegyzések
Veress Anna		párton kívüli	1	
Virágh József		FKGP	1	
Zákány József		FKGP	1	
Zsolt Béla		MRP	1	

6. táblázat

Felszólalások	Felszólalók száma	Százalék
Egynél több felszólalás	25	36,76%
Egy felszólalás	43	63,24%
Összes felszólaló	68	100%

7. táblázat

Felszólalók	Felszólalások száma	Százalék
Egynél többször felszólalók	63	59,43%
Egyszer felszólalók	43	40,57%

8. táblázat

Képviselők nemi aránya	Felszólalások száma	Százalék
Férfiak	103	97,17%
Nők	3	2,83%

A 9. táblázat megmutatja, hogy a 68 képviselő 106 felszólalása (vagy tervezett felszólalása) során 12 nagyobb témát érintettek. Ezek közül a legtöbbször a sajtószabadság és a kormány sajtópolitikája került a parlament elé.

9. táblázat

A felszólalások témája	Említések száma	Összes említés arányában	Összes (106) felszólalás
Sajtószabadság	53	23,56%	50,00%
A kormány sajtópolitikája	45	20,00%	42,45%
Sajtójog	29	12,89%	27,36%
Lapengedélyezés	26	11,56%	24,53%
Cenzúra	18	8,00%	16,98%
Nyomdák/Nyomdászok	15	6,67%	14,15%
Ellenzéki sajtó	13	5,78%	12,26%

A felszólalások témája	Említések száma	Összes említés arányában	Összes (106) felszólalás
Papírellátás	11	4,89%	10,38%
Lapbetiltás	9	4,00%	8,49%
Papírgyár(tás)	3	1,33%	2,83%
Sajtórendészet	2	0,89%	1,89%
Újságírók/Szerkesztőség	1	0,44%	0,94%
Összesen	225	100%	100%

A tanulmány további részében részletesen bemutatom a sajtópolitikával kapcsolatos felszólalásokat és parlamenti vitákat a vizsgált öt kormány idején.

2. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány időszaka

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány pártjai és az Ideiglenes Nemzetgyűlésben részt vevő képviselők nem parlamenti választások során nyerték el megbízatásukat, hanem a helyi közösség tagjai nyilvános gyűléseken delegáltak tagokat a Debrecenben újjáalakult 230 fős Nemzetgyűlésbe, amely 1945 nyarára végül 498 főre duzzadt.⁶ Azonban a Nemzetgyűlés a szeptember 21-i első ülése és az 1945. szeptember 13-án megtartott utolsó ülése között mindössze nyolc alkalommal ült össze, és 1944 decembere és 1945 szeptembere között nem ülésezett.⁷ A köztes időszakban az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága igyekezett elvégezni a Nemzetgyűlésre ruházott feladatokat,⁸ az ország vezetését pedig a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front négy pártjából alakult Ideiglenes Nemzeti Kormány látta el koalíciós alapon.⁹

A legfontosabb politikai döntések tehát a Nemzetgyűlésen kívül történtek, mégpedig a rendszeresen ülésező Minisztertanácsban, de legfőképpen a koalíciós pártok által megtartott pártközi értekezleteken. Mindebből következik, hogy a sajtópolitikai kérdések megtárgyalása sem a Nemzetgyűlés ülésein történt, hanem a minisztertanácsi és a pártközi értekezleteken. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány sajtópolitikájának központi szerve kétségkívül a Miniszterelnökség volt. Ez a szerv kapott felhatalmazást a kormánytól, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal (SZEK) együttműködve irányítsa és felügyelje a magyar sajtót. A Miniszterelnökség feladata volt a lapengedélyek összegyűjtése és továbbítása a SZEK részére, amely a fegyver-

⁶ PALASIK Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon, 1944–1949*. Budapest, Napvilág, 2000. 21–40.

⁷ *Az 1944. évi december hó 21-re Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés naplója*. Budapest, Athenaeum, 1946. 5., 133.

⁸ SZÜCS László: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei. *Levéltári Közlemények*, 1996/1–2., 23; KOROM Mihály: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés debreceni ülése és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakítása. *Századok*, 1976/4., 653.

⁹ PALASIK i. m. (6. lji.) 36–38.

születi egyezmény alapján jogosult volt azok elbírálására.¹⁰ A Miniszterelnökség feladata volt ezenkívül a papírkiutalás intézése, valamint a Belügyminisztériummal együttműködve a lapengedélyek ideiglenes vagy végleges visszavonása is.¹¹ Mindezen feladatokat a kormány felhatalmazása mellett jogszabályi keretek is biztosították.¹²

Mivel – ahogy azt már fentebb említettem – a Nemzetgyűlés csak 1944 decemberében és 1945 szeptemberében ült össze, tulajdonképpen nem volt lehetősége arra, hogy a sajtóval kapcsolatban meghozott rendeletekről érdemi vitát folytasson le. Ennek eredményeképpen mindössze három felszólalás érintette a sajtópolitikát. Ebből két alkalommal (1944. december 22-én és 1945. szeptember 5-én) Dálnoki Miklós Béla, az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöke, míg egy alkalommal, szintén 1944. december 22-én, a szociáldemokrata párti Szabó István szólalt fel. Az 1944. december 22-i két felszólalás során Dálnoki miniszterelnök felolvasta az Ideiglenes Nemzeti Kormány nyilatkozatát, amelyben biztosították a sajtószabadságot, valamint felléptek a sajtóban található nemzetiszocialista és fasiszta elemek ellen,¹³ míg Szabó István a miniszterelnök felszólalásához csatlakozva kiemelte, hogy minden polgár számára biztosítani kell a sajtó szabadságát, ezáltal az új rendszer és a közélet tisztaságának ellenőrzését és segítségét.¹⁴

Az 1945. évi első, szeptemberi 5-i ülésen pedig szintén a miniszterelnök számolt be a Nemzetgyűlés képviselőinek az utolsó, 1944. december 22-i ülés óta eltelt időszakban történt eseményekről. Többek között azt is megtudhatták a képviselők, hogy a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium minden iskolában bevezette a „Mindennapi kérdések” című órát, ahol a tanulók megismerkedhettek a sajtószabadság jelentőségével, ami bizonyítékot szolgáltat arra nézve, hogy a „nemzeti kormány megalakulása óta a sajtószabadság elvi alapján áll”. Ezek után pedig ismertette a 390/1945. M.E. és a 659/1945. M.E. rendeleteket, és elmondta, hogy ennek a körrendeletnek a kiadása óta se a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, se az egyházak sajtótermékei nem esnek előzetes cenzúra alá. A pártok központi vezetősége és az egyházak a SZEB-nek tartoznak felelősséggel, nem a kormánynak.¹⁵

¹⁰ Az ideiglenes nemzeti kormány 525/1945. M.E. számú rendelete a fegyverszüneti egyezmény kihirdetése tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1945. március 17.

¹¹ L. részletesen: Sz. NAGY Gábor: A magyar sajtópolitika a koalíciós időszakban, 1944–1948. Sajtótörténeti vázlat. *Századok*, 2014/6., 1466–1475.

¹² Az ideiglenes nemzeti kormány 340/1945. M.E. számú rendelete a nyomdaiiparban felhasználható papír bejelentéséről és zárolásáról. *Magyar Közlöny*, 1945. március 13.; Az ideiglenes nemzeti kormány 390/1945. M.E. számú rendelete a sajtórendészeti intézkedések újabb szabályozása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1945. március 13.; Körrendelet a 659/1945. M.E. számú végrehajtási intézkedések módosításáról. *Magyar Közlöny*, 1945. május 6.

¹³ *Nemzetgyűlési napló* i. m. (7. lj.) 23.

¹⁴ Uo. 30.

¹⁵ Uo. 42–44., idézet: 43.

3. Tildy Zoltán kormányának időszaka

Az 1945. novemberi választások után a legfontosabb sajtó- illetve tájékoztatáspolitikát érintő lépés a Tájékoztatásügyi Minisztérium létrehozása volt. Tildy a kormányprogramról szóló 1945. november 30-i beszédében a következőképpen indokolta az új minisztérium felállítását:

„Szükségesnek láttuk egy új minisztérium, tájékoztatásügyi minisztérium megszervezését. Átmeneti, nehéz időkből különösen szükség van a nagyközönség tájékoztatására, s a demokratikus országokban mindenütt megvan az információ hivatal vagy minisztérium. Az új minisztérium célja fenntartani az állandó kapcsolatot a kormány és az ország népe között. Nem propagandáról van elsősorban szó, mint a kimúlt fasiszta rendszereknél, amelyek a félrevezetés és a lélekmérgezés eszközeivel hatottak a tömegekre, hanem arról, hogy a belföld és a külföld megtudja az igazságot, megismerje a való helyzetet. Amennyiben e minisztérium propagandát fejt ki, annak egyetlen célja csak az lehet, hogy a magyar demokráciát megszilárdítsa. Az új minisztérium tevékenységi körébe tartozik az egész sajtóügy, azonkívül a belföld és a külföld állandó informálása. Feladata tehát nehéz és felelősségteljes. Nem szervezünk új és nagy minisztériumot; a tisztviselők a miniszterelnökség régi, gyakorlott és a sajtóügyeket ismerő gárdájából kerültek át az új minisztériumba, így az új minisztérium megszervezése a költségvetésben nem jelent komoly kiadás többletet.”¹⁶

A kormányprogramban Ries István szociáldemokrata igazságügyi miniszter feladataként megfogalmazódott, hogy az általa felügyelt minisztérium készítse el a „sajtóeljárási, valamint a sajtóhelyreigazítási jog és a sajtószabadság intézményes biztosítását”¹⁷

Ugyancsak a Tildy-kormány időszakában indult meg a Magyarország államformájáról szóló törvényjavaslat vitája is.¹⁸ A vita során mindösszesen két kiscgazdapárti politikus vetette fel, hogy a törvényben a sajtószabadságot is nevesítsék mint alapvető szabadságjogot. Drózy Győző a bevezető részben azt a módosítást javasolta, hogy a véleménynyilvánítás szabadságánál szerepeltessék, hogy ezt a sajtóban is megtehetik. Később részletesen is szólt arról, hogy hiányolja a sajtószabadságot a szabadságjogok felsorolásából, ami 1848-ban első helyen szerepelt a követelések között. A Kiscgazdapárt szerinte eltökélt a sajtószabadság megvédésében, mert úgy látják, hogy egyes pártok csak saját maguk számára vindikálnák ezt a jogot.¹⁹ Gróh József pedig kiemelte, hogy a Kiscgazdapárt mindent megtesz azért, hogy az 1848-as törvényekben szereplő sajtószabadság jelen legyen ebben a törvényben is.²⁰ Végül azonban a sajtószabadság nem került megemlítésre a törvény bevezetőjében, csak a tágabb értelmű véleménynyilvánítás szabadsága.²¹

¹⁶ *Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója*. Budapest, Athenaeum, 1946–1952. 1. köt. 31. col.

¹⁷ Uo. 30. col.

¹⁸ A betervezett törvényjavaslatot és az erről szóló indoklást l. *Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés irományai*. Budapest, Athenaeum, 1946–1947. 1. köt. 40–51.

¹⁹ *Nemzetgyűlési napló* i. m. (16. lj.) 332., 336. col.

²⁰ Uo. 338. col.

²¹ 1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról.

Mivel 1946. február 1-jén Magyarország államformája hivatalosan is köztársaság lett, szükségessé vált a köztársasági elnök megválasztása is: ezt a posztot Tildy foglalta el, így új kormányfőt kellett kinevezni – 1946. február 4-én Nagy Ferenc kisgazdapárti politikusot kérték fel e szerepre.

4. Nagy Ferenc kormányának időszaka

Az új miniszterelnök 1946. február 7-i bemutatkozó beszédében kiemelte, hogy a tájékoztatásügy a múltban igencsak hozzájárult ahhoz, hogy az országban a demokráciaellenes hangok és gondolatok elterjedtek. A mostani tájékoztatásügy elsőrendű feladata, hogy ezt a hibát kiküszöbölje, és a bel- és külföldi közvéleményt megfelelően tájékoztassa az országban zajló demokratikus változásokról, az újjáépítésről. Ezzel egyértelműsíteni kell, hogy Magyarország letért a múlt útjáról, és demokratikus jogállammá válik.²² A másnapi ülésen Sulyok Dezső kisgazdapárti politikus, Nagy Ferenc előző napi beszédére is utalva arra hívta fel a jelen lévő képviselőtársai figyelmét, hogy a koalíció legnagyobb pártjának nagyon nehéz, néha lehetetlen is lapengedélyhez jutnia. A vidéki pártszervezeteknek így nincs olyan fórumuk, amely tájékoztathatná a párttagságot és a szimpatizánsokat. A sajtó ugyanis az egyik legfontosabb eszköz a politikában. (Egy kisgazdapárti képviselő szerint papírt sem kaptak.) Ezen változtatni kell, hiszen mindenkinek meg kell kapnia a lehetőséget, akár jobb-, akár baloldali. Ez a demokrácia. Egy kommunista párti képviselő bekiabálására, miszerint a csongrádi sajtó szerint Kejtei és Göring nem bűnös, azt válaszolja, hogy az ilyen lapot nem egy nap alatt, hanem fél óra alatt kell szüntetni, és az újságírókat „vasra verve a népiügyszégre kell vinni”, ezek ugyanis már nem gyerekbetegségek, és ezeket radikálisan meg kell szüntetni.²³

A papírgyárak működése ugyanis 1945–1946 téli hónapjaiban a szénellátás akadozása miatt is veszélybe került, aminek egyenes következménye volt, hogy a sajtótermékek nem kapták meg a megjelenéséhez szükséges papírmennyiséget. Mindezek természetesen jó indokot szolgáltatottak a kormánzatnak arra, hogy korlátozza a lapengedélyek kiadását is. Ez legfőképpen a Polgári Demokrata Pártot érintette, de a Kisgazdapárt sem tudott lapengedélyhez jutni. A Tájékoztatásügyi Minisztérium tehetetlenségét és a Kisgazdapárton belül is egyre inkább megjelenő elégedetlenségét látva Nagy Ferenc miniszterelnök március elején saját hatáskörébe vonta a papírkiutalást.²⁴ Ráadásul a Kommunista és a Kisgazdapárt között sajtópolitikai vita is kialakult, mert a kommunista párti belügyminiszterek (először Nagy Imre, majd Rajk László) egymás után tiltották be hosszabb-rövidebb időre a kisgazdapárti lapokat.²⁵

Ries igazságügyi miniszter 1946. február 7-én a Nemzetgyűlés elé terjesztette a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló törvényjavaslatot.²⁶ Ennek március 12-i vitája során a Demokrata Néppárt képviselője, Bálint Sándor a címhez és az 1. §-hoz kap-

²² *Nemzetgyűlési napló* i. m. (16. lj.) 378. col.

²³ Uo. 398. col.

²⁴ SZ. NAGY i. m. (11. lj.) 1477–1478.

²⁵ SZ. NAGY Gábor: Nagy Ferenc és Rajk László sajtórendészeti vitája 1946-ban. Adalékok Rajk László belügyminiszteri működéséhez. *In Medias Res*, 2013/2., 247–260.

²⁶ PALASIK i. m. (6. lj.) 110–122.

csolódva kifejtette, hogy egyetért azzal, hogy a múlt rendszer feltámasztásán dolgozók számára ne létezzen sajtószabadság.²⁷ Ugyancsak Ries terjesztette be 1946. április 30-án a vádtanács megszüntetéséről és a sajtóeljárás gyorsításáról szóló törvényjavaslatot. Ezzel az Igazságügyi Minisztérium teljesítette a Tildy által a minisztérium részére előírt feladatot. A törvényjavaslattal kapcsolatban érdemi vita nem alakult ki a Nemzetgyűlésben, így az törvényerőre emelkedett.²⁸

A következő interpelláció egy bonyolult és politikailag igen kényes ügyben történt, amely a Magyar Kommunista Párt és a Független Kisgazdapárt Szabolcs megyei szervei között alakult ki, és érintett volt benne Andrassy Dániel is, a Kisgazdapárt szabolcsi főispánja. Az ügy kirobbanásában és országos szintre emelkedésében nagy szerepet játszott a Kisgazdapárt helyi lapja, a *Szabolcsi Kis Újság*, valamint az a tény, hogy Andrassy a sajtó nyilvánosságát felhasználva, nyíltan bírálta hivatali előjáróját, Rajk László belügyminisztert is. Az ügy végül a Minisztertanács elé került, amely Andrassyt felmentette hivatalából.²⁹ Magára az interpellációra azonban egy hónappal a felmentést követően került csak sor, és fő témája a *Szabolcsi Kis Újság* betiltása és a nyomdászok internálása volt.

Andrassy szerint a belügyminiszter nem azokat a lapokat tiltotta be, amelyek hazugságot írtak, hanem azt a *Szabolcsi Kis Újságot*, amely az igazat. Ennek eredménye az lett, hogy 50-60 embert internáltak, akik azóta szerencsére már kiszabadultak. Azonban a lap betiltásával párhuzamosan a rendőrség letartóztatta a lap szerkesztőjét, a nyomdászt és egy kisegítő alkalmazottat is. Andrassy szerint Rajk törvénytelenül járt el ebben az esetben, „[m]ert a sajtótörvényben, az 1914. évi XIV. törvényben és az 1914. évi XVIII. törvényben sehol sincs egyetlenegy paragrafus sem, amely büntető szankciót fűzne ahhoz, ha a miniszter betilt egy lapot, és azt egy órával vagy egy nappal tovább nyomják.” Andrassy szerint, ha egy lapot kinyomtatnak, akkor az ellen a belügyminiszter már nem léphet fel, csak ha van ügyészi és bírói engedélye a lap elkobzására, és ezután bizonyítsa be, hogy valóban vétett a lap a belügyminiszter rendelete ellen. A betiltás ugyanis akkor érkezett, amikor már 1500 példány kinyomtatásra került. Ezután állították le a lap nyomását, de az elkészült példányok utcára kerültek.³⁰

Rajk 1946. szeptember 18-án válaszolt írásban az interpellációra. Kifejtette, hogy a *Szabolcsi Kis Újság* munkatársainak internálása törvényes volt, mert a lapban „megjelent közlemény komolyan veszélyeztette a köznyugalmat, és alkalmas volt arra, hogy a rendőrség intézményét alapjaiban rendítse meg”. Az újságírók és a kiadó munkatársainak szabadon bocsátásáról Rajk már június 25-én intézkedett.³¹ Andrassy viszontválaszában elfogadta Rajk válaszát, azonban sajnálta, hogy a belügyminiszter nem a kérdésre felelt. Arról ugyanis Rajk semmit nem

²⁷ *Nemzetgyűlési napló* i. m. (16. lj.) 731–732. col.

²⁸ Uo. 756., 943–944. col.; uo. II. köt. 127–129. col.; 1946. évi XIV. törvény a vádtanács megszüntetéséről, a sajtóeljárás gyorsításáról és az államfogház-büntetés megszüntetéséről. PAÁL Vince (szerk.): *Magyar sajtóügyi szabályok annotált gyűjteménye 1848–1989*. Budapest, MTMI, 2017. 8. köt. 25.

²⁹ VIDA István: *A Független Kisgazdapárt politikája, 1944–1947*. Budapest, Akadémiai, 1976. 192–193.; SZÜCS László (szerk.): *Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei*. A. kötet, 1946. február 5.–1946. július 9. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2003. 857–865, 944–945.

³⁰ *Nemzetgyűlési napló* i. m. (16. lj.) II. köt. 433–436. col., idézet: 435. col.

³¹ Uo. III. köt., 671–672. col., idézet: 672. col.

mondott, hogy a sajtószabadságot tiporták meg azzal, hogy a lap már kinyomtatott példányai miatt internálták az újság dolgozóit, noha arra már nem érvényes a belügyminiszteri tiltás. Ráadásul a betiltás az öt nappal korábbi számra szólt. Andrassy szerint fura sajtószabadság az, ahol ilyen meg lehet tenni az újságnál dolgozókkal.³²

Ahogy 1946 tavaszától a politikai életben, ennek hozományaként a sajtóban is egyre inkább eldurvult a hangnem, és egyre több esetben támadták egymást a pártok és a politikusok is a sajtón keresztül.³³ Jármay Gyula, a Független Kisgazdapárt képviselője 1946. július 24-én interpellációt intézett a miniszterelnökhöz és a belügyminiszterhez a sajtó-helyreigazítási jog megváltoztatásával kapcsolatban. Véleménye szerint egyre gyakrabban tapasztalható, hogy bizonyos lapok személyeskedő és durva támadásokat indítanak köztisztviselőket álló személyekkel szemben. Az 1914. évi sajtótörvény 20. §-ában lehetőséget biztosít a megtámadottak számára,³⁴ hogy helyreigazítást kérjenek, amit ugyanabban a lapban, ugyanazon a helyen és ugyanazzal a szedéssel, a következő számban kell megjelentetni. Ennek ellenére ezt nem hajtják végre a felelős szerkesztők, így „a megtámadottak védekezése nagyon-nagyon ritkán olvasható abban az időszaki lapban, amelyben a támadás történt, más lapot kell ennek céljaira választania, ami azt jelenti, hogy annak az időszaki lapnak a közvéleménye előtt az illető megtámadott továbbra is be van mártva és el van áztatva.”

A sajtótörvény mindemellett biztosítja a felelős szerkesztőnek, hogy a helyreigazításhoz megjegyzést fűzzön, például, hogy a véleményét továbbra is fenntartja. Jármay szerint a sajtótörvény büntetési tételei igen enyhék (bírság, a felelős szerkesztő költségén más lapban kiadott helyreigazítás), pedig a demokrácia számára fontos, hogy a sajtó és a közvélemény is megtisztuljon. Ezért azt javasolja, hogy a büntetési tételeket szigorítsák úgy, hogy az elretentő legyen. A képviselő szerint a szabadságvesztés kiszabására, visszaeső esetében a lapengedély elvételére is legyen lehetőség. Ezzel ki tudnák rostálni azokat a lapokat, amelyek fő profilja a politikai ellenfél besározása. Ezért arra kérte a kormányt, hogy fogadják meg javaslatait, és szigorítsák a büntetési tételeket.³⁵

Az interpellációra Nagy Ferenc miniszterelnök válaszolt írásban szeptember 17-én:³⁶ a sajtótörvény hivatkozott passzusai kellő védelmet nyújtanak a megtámadottak számára, hogy helyreigazítást kérjenek, és a büntetési tételek is megfelelők. Nem érezte indokoltnak, hogy a békeszerződés előtt részeiben módosítsák a sajtótörvényt. Arra azonban ígéretet tett, hogy a békeszerződés hatálybalépése után új sajtótörvényt alkotnak, amelyben szabályozzák a helyreigazítást is. Egyben arra is ígértetett tett, hogy utasítja az igazságügyi minisztert, hogy a jövőben fokozottan ügyeljenek a sajtótörvényben foglaltak érvényesítésére.³⁷ Jármay viszontválaszában elmondta, hogy nem ért egyet azzal, hogy a békeszerződés előtt nem lehet részleteiben törvényt

³² Uo. 672–673. col.

³³ SZ. NAGY i. m. (11. lj.) 1483–1486.; VASS Henrik – ZALAI K. László: *A tájékoztatás intézményrendszere és munkásmozgalmi elitje, 1944–1948*. Budapest, Trifer, 1991. 36–37.

³⁴ 1914. évi XIV. törvénycikk a sajtóról.

³⁵ *Nemzetgyűlési napló* i. m. (16. lj.) 2. köt., 436–438. col., idézet: 437. col.

³⁶ A választ Balogh István jegyezte Nagy Ferenc nevében.

³⁷ *Nemzetgyűlési napló* i. m. (16. lj.) 3. köt. 589–560. col.

módosítani, hiszen akadt erre is példa, de elfogadja, hogy majd csak a hamarosan megkötendő békeszerződés utánra tervezik az új sajtótörvényt, benne az általa javasolt módosításokkal.

Az elfogadáshoz hozzájárult, hogy az igazságügyi miniszter a továbbiakban nagyobb gondot fordít a sajtónovella hivatkozott passzusainak a betartására. A miniszterelnöki választ a Nemzetgyűlés tudomásul vette.³⁸ Majdnem hét hónappal később a párton kívüli Slachta Margit is interpellációt idézett ugyanebben a tárgyban Nagy Ferenc miniszterelnökhöz. Slachta beszédét azzal kezdte, hogy egyes magyar lapok igen felületesen kezelik a hírek valóságtartalmát, és nem veszik a fáradságot arra, hogy utánanézzenek, hogy valóban igaz-e, amit leközölnek. Ennek eredményeképpen a hazugságok teljesen elárasztották a sajtót, és a baloldalon kívül senki nem képes érvényesíteni az igazát, még akkor sem, ha erre az 1914. évi sajtótörvény egyébként lehetőséget biztosítana.³⁹

1946 nyarán, a Magyar Köztársaság kormánya részére rendeletek kibocsátására adott felhatalmazásról szóló törvényjavaslat vitája során is előkerült a sajtószabadság kérdése, ugyanakkor továbbra is témát szolgáltatott a sajtóban dúló háború a pártok között. Az 1946. augusztus 13-i vitanapon Bognár József, a Független Kisgazdapárt képviselője arra hívta fel a pártok figyelmét, hogy a Kisgazdapárt a teljes politikai szabadság talaján áll, és „[e]zért a teljes szabadság érvényesítéséért harcolunk az élet egész területén, a sajtó-, a gondolat-, vélemény- és vallás-szabadságon keresztül minden olyan téren, ahol még kötöttség mutatkozik”.⁴⁰ Másnap Drózy Győző volt kisgazda politikus, aki ekkor már a Magyar Szabadság Párt képviselője volt, azt mondta, hogy pártjának és az ellenzéknek „[a] kormányval szembeni fennálló bizalmatlanság[ának] fő oka a sajtó kezelése, a kormány sajtópolitikája. A kormány sajtópolitikája olyan, mint a gutaitótt ember, akinek végtagjai csak egyfelé mozognak. Ez a sajtó csakis a koalíció pártjait szolgálja ki, mégpedig a párt-sajtó a maga pártjának szempontjai szerint.” Az ellenzék így nem hallhatja a hangját, nincs saját, független fóruma. Ha a kormánypárti sajtóban támadják őket, nem tudnak visszavágni, védekezni se.⁴¹ Augusztus 22-én a kommunista párti Kossa István válaszolt Drózy felszólalására, és ezzel a hozzászólásával tulajdonképpen megerősítette azt a véleményt, hogy a politikai pártok és az oldalak között immár nyílt ellenségeskedés van. Kossa ugyanis kijelentette, hogy Magyarországon nemcsak a kormánypártok, hanem minden demokratikus párt és szervezet kap és kaphat lapengedélyt, és aki azt állítja, hogy az ellenzék kizárják a megszólalás lehetőségéből, az „kifelé a külföld felé, a demokratikus külföld felé denuncálja ezt a magyar nemzetet, és az tulajdonképpen *hazaáruló*”.⁴²

A sajtószabadság kérdése merült fel Miskolczi István kisgazdapárti képviselő augusztus 28-i, írásbeli interpellációjában, amelyet Rajkhoz intézett. Miskolczy azt szerette volna megtudni, hogy „[v]an-e tudomása a belügyminiszter úrnak arról, hogy Egerben ezelőtt 14 héttel az *Egri Barázda* című időszakos lap egész szerkesztőségét rokonaikkal és ismerőseikkel együtt, összesen 10 személyt az egri rendőrség politikai osztálya letartóztatta, és azóta össze-vissza tolo-

³⁸ Uo. 590–591. col.

³⁹ Uo. 5. köt. 433–434. col.

⁴⁰ Uo. 3. köt. 11. col.

⁴¹ Uo. 83–84. col.

⁴² Uo. 148. col. Kiemelés tőlem – Sz. N. G.

gatják őket az egri rendőrségtől a népbíróóságig és vissza, bár mindez ideig vádat szerkeszteni ellenük nem tudtak, és jelenleg Komáromba internálták őket, dacára annak, hogy Egerben is van internáló tábor.”⁴³ Rajk azonban nem válaszolt a kérdésre.

Ezután majdnem fél évig nem történt felszólalás sajtópolitikai ügyekben. Ennek oka pedig az volt, hogy Rajk és a Kommunista Párt is beszüntette a kisgazdapárti jobbszárny támadását, mert abban bíztak, hogy Nagy Ferenc október 9-i, a párt jobbszárnyához intézett kemény hangú levele megfékezi a vidéki kisgazda sajtó mély kommunistaellenességét.⁴⁴ Azonban 1946 végén, 1947 elején minden addiginál átfogóbb támadás indult a baloldal részéről a Kisgazdapárt ellen, amely már a párt felső vezetését is elérte – ez volt a Magyar Közösség ügy.⁴⁵ Ennek kapcsán pedig ismét megindultak a kisgazdapárti támadások a Kommunista Párt ellen, aminek során a lapbetiltással kapcsolatos kérdések is felmerültek.⁴⁶

Kovács István, a Független Kisgazdapárt politikusának 1947. február 7-i felszólalása során botrány tört ki. Önálló indítványt adott be négy másik képviselővel együtt a Magyar Közösség ügy kivizsgálásával kapcsolatban. A kisgazdapárti képviselők egy kiáltványt is megfogalmaztak, amely megjelent a *Hírlap* aznapi számában. Ezt azonban a rendőrség Némethy Jenő szabadságpárti képviselő szerint elkobozta. A kisgazdapárti és a szabadságpárti képviselők Rajk belügyminisztert felszólították, hogy adjon számot erről, de ő nem volt jelen. A képviselők a sajtószabadságot is számon kérték a kormányon, a kisgazdapárti képviselő, Esterhás György pedig azt mondta, hogy „[a]ki a sajtót gúzsba köti, az diktatúrát csinál”.⁴⁷ A felszólalás keltette hullám gyorsan terjedt, ugyanis Rajk hozzászólását a *Hírlap* ügyéhez Gyurkovits Károly jegyző még az aznapi ülésen felolvasta. Ebben Rajk azt közölte a Nemzetgyűléssel, hogy a *Hírlapot* nem kobozta el a rendőrség, hanem azt a kiadóhivatal hívta vissza. (Drózdly Győző szabadságpárti képviselő bekiabálása szerint a rendőrök az utcán kobozták el.)⁴⁸

Ez azonban csak olaj volt a tűzre, mert ezután az ugyancsak kisgazdapárti Virágh József a *Hírlap* elkobzásával kapcsolatban egy hivatalos másolatot olvasott fel, amelyet Rajk küldött el a Magyar Országos Tudósítón keresztül a budapesti napilapokhoz 16.30-kor. Ebben „Rajk László belügyminiszter utasítja a lapok t. szerkesztősegeit, hogy a deklaráció a napilapokban semmiféle hírforrásból, tehát a *Hírlapból* átvéve sem közölhető. A Magyar Országos Tudósító szerkesztősége kéri azoknak a lapoknak a t. szerkesztősegeit, amelyek a deklaráció szövegét a MOT mai, egyébként már visszavont 11–12. kiadásaiiban már megkapták, hogy azt a lapjaikban ne közöljék.” A kisgazda- és szabadságpárti képviselők ezt a demokráciával és a sajtószabadsággal összeegyeztethetetlen lépésnek nevezték bekiabálásaikban, míg Zöld László kommunista párti képviselő azt kiáltotta oda nekik, hogy „A fasisztáknak nincs sajtószabadság”. Végül a vitát Kéthly Anna berekesztette.⁴⁹

⁴³ Uo. 370. col. L. MÜLLER Rolf: Az államvédelem testközelben. Az erőszak helye és módszerei a politikai rendőrségen, 1945–1956. *Kommentár*, 2014/5–6.

⁴⁴ VIDA István: *Koalíció és pártharcok, 1944–1948*. Budapest, Magvető, 1986. 215.

⁴⁵ PALASIK i. m. (6. lj.) 194–229; PALASIK Mária: A Kisgazdapárt felbomlásztására irányuló kommunista taktika lépései. In: STANDEISKY Éva – KOZÁK Gyula – PATAKI Gábor – RAINER János (szerk.): *A fordulat évei 1947–1949*. Budapest, 1956-os Intézet, 1998. 113–128.

⁴⁶ SZ. NAGY i. m. (11. lj.) 1486–1487.

⁴⁷ *Nemzetgyűlési napló* i. m. (16. lj.) 5. köt. 218–219. col., idézet: 219. col.

⁴⁸ Uo. 253. col.

⁴⁹ Uo. 261–262. col., idézet: 262. col.

Egy héttel később, február 14-én, a Tájékoztatásügyi Minisztérium költségvetési tárgyalása során az egyik legnagyobb vita zajlott le a Nemzetgyűlésben a kormány sajtópolitikájának eddigi teljesítményéről, valamint sajtó- és tájékoztatáspolitikájának jövőjéről is. A sort a kisgazda Ortutay Gyula előadóként tett hozzászólása nyitotta. Meglátása szerint a külföldi lapok nem szólnak a magyar demokrácia fejlődéséről, hanem csak a rosszat írják meg. Ez Ortutay szerint egy általa meg nem nevezett, de mindenki által ismert kör eredménye. A Külügyminisztérium sajtóosztályának és a Tájékoztatásügyi Minisztériumnak (TÜM) közösen kell dolgozniuk azon, hogy ezt a tendenciát megfordítsák. A Tájékoztatásügyi Minisztériumnak törekednie kell arra, hogy a sajtóval jó és gyümölcsöző kapcsolatot alakítson ki, mégpedig úgy, hogy ezzel nem sérti meg az 1945 után korlátozás nélkül működő sajtószabadságot. Ez pedig nagyban köszönhető a Vörös Hadseregnek és a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak, amely a fegyverszüneti szerződés megkötése után „a legmélyebben beleavatkozhatott volna a magyar szabad sajtó [...] működésébe”.

Erre azonban a SZEB még kísérletet sem tett, és erről bárki meggyőződhet, ha belelapoz egy magyar lapba. A szabadságot bizonyítja, hogy a pártsajtó nem kíván a koalíciós kormányzat sajtója lenni, ugyanakkor szükséges volna bizonyos kérdésekben azonos álláspontot képviselnie. Erre pedig a legalkalmasabb módszer a TÜM-mel való együttműködés. Ortutay a szovjet példát ajánlotta a lapok figyelmébe, ahol nem „a kérészetű szenzáció, a főcím, a *headline*, ahogyan mondani szokták, nem a pillanatnyi érdekesség a cél, hanem az igazság kiderítése, a politikai összefüggések valóságos felfedése és a nép érdekeinek építő szolgálata”. Véleménye szerint ide kell eljutnia a magyar sajtónak.⁵⁰

Az őt követő Ternay István, a Magyar Szabadság Párt képviselője egyetértett Ortutayval abban, hogy a SZEB távol tartotta magát attól, hogy beavatkozzon a magyar sajtópolitikába, és előzetes cenzúrát sem vezetett be.⁵¹ Ezért pedig véleménye szerint köszönet illeti a SZEB-et. Ugyanakkor nem ért egyet Ortutayval abban, hogy az a jó, ha a TÜM és a Külügyminisztérium, valamint a többi minisztérium sajtóosztálya közösen dolgozik. Megfelelő tájékoztatás és propagandatevékenység csak akkor végezhető szerinte, ha az egy kézben, a TÜM kezében összpontosul. Ennek hátránya abban mutatkozik meg, hogy a külföldi lapokat nem a TÜM, hanem az itt lévő tudósítók tájékoztatják az eseményekről, és az általuk írottak nem minden esetben felelnek meg a valóságnak.⁵²

Ezután a kisgazdapárti Mihályfi Ernő szolt hozzá a témához. Véleménye szerint a tájékoztatásügyi miniszternek lépéseket kellene tennie, hogy az igazságügyi miniszterrel együtt kidolgozzanak egy, a demokratikus Magyarországhoz illő sajtótörvényt. A jelenleg életben lévő 1914. évi sajtótörvény és a hozzá kapcsolódó kivételes hatalomról szóló rendeletek ugyanis nem felelnek meg a második világháború utáni helyzetnek. Az új sajtótörvényben több önállóságot kell az újságíróknak biztosítani, hogy „saját hatáskörükben torolják meg a sajtó terén a demok-

⁵⁰ Uo. 563., 565–566. col., idézet: 566. col.

⁵¹ Ez a kijelentés nem fedi teljes mértékben a valóságot, mert csak 1945 nyarán szüntették meg, L. FEITL István (szerk.): *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1947*. Budapest, Napvilág, 2003. 403, 406, 410, 412, 414; ugyanakkor az 1945. novemberi választások utáni ülésen a cenzúra elméleti lehetőségét fenntartották maguknak, l. uo. 417.

⁵² *Nemzetgyűlési napló* i. m. (16. lj.) 5. köt. 570–574. col.

rácia ellen esetleg elkövetett vétkeket”. Mihályfi is úgy látta, hogy a SZEB-nek köszönhető, hogy ma nincs cenzúra a sajtóban, ugyanakkor más sajtótermékek esetében ez még mindig fennáll. Ezt pedig szintén egy új sajtótörvény megalkotásával lehet eltörölni. Magyarországon sajtószabadság van, de arra oda kell figyelni, hogy ezt semmiféle „egészen primitív technikai akadályok ne veszélyeztessék” – ami pedig a papírellátás kérdése.

Magyarországon folyamatosan papírhiány van, ami veszélyezteti a koalíciós pártok és mások napilapjainak megjelenését is. Márpedig így a politikai napilapok nem tudnak elégséges számban megjelenni, pedig ezek a politikai nevelés legfontosabb eszközei. A tájékoztatásügyi miniszternek tehát mindent meg kell tennie azért, hogy ez a probléma elháruljon, és elegendő rotációs papírt gyártsanak, és hogy a még szükséges mennyiséget az országba be lehessen hozni. A nem megfelelő ellátást két probléma okozta Mihályfi szerint: az egyik a nyersanyagellátás hiánya, a másik pedig, hogy a magánkézben lévő papírgyáraknak nem érte meg rotációs papírt előállítani. Ezt a koalíciós kormánzatnak meg kell oldania, ha másként nem megy, akkor véleménye szerint szükséges a szorosabb állami ellenőrzés, vagy akár az államosítás is.⁵³

A következő hozzászóló a kommunista párti Kállai Gyula volt, aki 1945 júniusa és 1946 májusa között először a Miniszterelnökségen, majd a TŰM-ben is a sajtóügyekkel foglalkozott mint államtitkár. Kállai először Balla Antal volt tájékoztatásügyi minisztert kritizálta, aki véleménye szerint nem értette meg, hogy a tájékoztatáspolitikai milyen jelentőséggel bír egy születendő, új demokratikus állam életében. Pedig erre még Kliment Vorosilov is felhívta a figyelmét beiktatásakor. Kállai úgy látta, hogy a TŰM egyik legnagyobb mulasztása az volt, hogy hagyta, hogy a kisgazdapárti lapok demokráciaellenes tevékenységet fejtsenek ki. Mindezt jól mutatja az, hogy „[a] minisztérium több mint egyeztetendő munkája alatt a Független Kisgazdapárt 18 lapját 26 ízben volt kénytelen a belügyi kormányzat demokráciaellenes tevékenységük miatt beszüntetni”. Ezután hosszasan támadta a kisgazdapárti lapokat, amelyek a nagytőkét, a demokrácia ellenségeit védtek és szolgálták ki, főként a vidéki lapok.

Kállai kritizálta a TŰM cenzúrabizottságának működését is, amely sok olyan közleményt enged megjelenni, amelyet nem volna szabad, különös tekintettel az egyháziakra. De ezen nem csodálkozik, hiszen a bizottság „vezetője Torma Domokos, akinek reakciós beállítottsága ismeretes”. A papírellátás Kállai szerint valóban furcsán alakult. Ő azonban úgy látta, hogy a baloldali lapok jóval kevesebb papírt kapnak, mint a kisgazda lapok. Pedig erről pártközi megállapodás is született, amelyet nem tartanak be. Egyes lapok, mint a *Magyar Nemzet*, terjedelmük nagy részét hirdetéssel töltik ki, és erre használják fel a kevés papírt. Kállai is sürgette az új sajtótörvényt, de nem azért, mert nincs sajtószabadság, hanem azért, mert olyanoknak is van, akik ezt a demokrácia ellen használják fel. Majd újra kitért a kisgazda lapokra, melyeket felszólított, hogy próbálják meg az ország érdekeit szem előtt tartani az egyéni érdekeikkel szemben.⁵⁴

A szociáldemokrata párti Fischer József hozzászólásában annak a véleményének adott hangot, hogy erőteljesebb külföldi propagandát kellene kifejtenie a TŰM-nek. Ugyanakkor furcsállja, hogy a Miniszterelnökség és a Külügyminisztérium sajtóosztályai is több pénzt kaptak

⁵³ Uo. 577–579. col., idézetek: 578. col.

⁵⁴ Uo. 584–589. col., idézetek: 585., 587. col.

tájékoztatáspolitikai célokra, mint a TÜM.⁵⁵ A párton kívüli Veress Anna hozzászólásában szintén azt kifogásolta, hogy a Miniszterelnökség és a Külügyminisztérium sajtóosztályai is több pénz felett diszponálnak, mint a TÜM.⁵⁶

Vásáry József, a Magyar Szabadság Párt képviselője hozzászólásában kifejtette, hogy szerinte Magyarországon nincs sajtószabadság. Ehhez pedig hozzájárul Rajk belügyminiszteri tevékenysége is, amely során olyan sajtórendészeti intézkedéseket hoz, amelyek szembemennek a sajtószabadsággal. Vásáry külön ki is emelte a február 7-i kisgazda deklarációt és a *Hírlap* betiltását.⁵⁷ Vágvölgyi Tibor szociáldemokrata képviselő véleménye szerint a TÜM jelen pillanatban nem tölti be azt a feladatot, amelyre létrehozták, mert nem több, mint egy minisztérium sajtóosztálya.⁵⁸ Az őt követő párton kívüli Dénes István azt nehezményezte, hogy a Bethlen-kormány idején betiltott lapjának, a *Rögnek* négy hónap után sem sikerült megkapnia a lapengedélyt, ugyanakkor azok, akik kiszolgálták a Horthy-rendszert (neveket nem említett), azok ma már lapok élén állnak.⁵⁹

A Nemzeti Parasztpárt nevében felszólaló Czéh József azt kifogásolta, hogy Budapesten rengeteg lap jelenik meg, és ennek papírellátása folyamatosan megoldott. Ellenben a hetilapok és az agrárlapok alig-alig kapnak papírt, és hétről hétre élnek, pedig a parasztság tájékoztatása ezeken keresztül zajlik. Ez pedig elsőrendű kérdés, hiszen a lakosság több mint fele vidéken élő földműves.⁶⁰ A kisgazda Zákány József hozzászólásában fontosnak tartotta kiemelni, hogy a sajtószolgáltatás és a sajtó is mindig az igazságot tárja fel, és ne vegyen részt a lakosság félretájékoztatásában.⁶¹

Hegymegi Kiss Pál, a Magyar Szabadság Párt képviselője hozzászólásában annak a véleménynek adott hangot, hogy nincs szükség a TÜM-re, mert költségvetési támogatás nélkül nem tudja betölteni azt a feladatot, amelyre annak idején létrehozták. A Rajk-üggyel kapcsolatban Vásáry február 7-i felszólalására reflektálva elmondta, hogy véleménye szerint a sajtó tájékoztatása nem belügyi, hanem tájékoztatásügyi feladat. Sajtójogilag pedig nem lehet betiltani egy lapot azért, mert olyan deklaráció jelent meg benne, amely az Országgyűlésben elhangozhatott. Ezt még az 1914-es sajtótörvény sem tiltja meg. Ha pedig nem kívánták, hogy nyilvánosságra kerüljön, akkor megtilthatta volna a felolvasást, vagy törölthette volna a jegyzőkönyvből. A sajtópolitikáról pedig az a véleménye, hogy annak a miniszterelnök kezében kell összpontosulnia. Ehhez ugyanis elég pénz kell, ami a TÜM esetében nem valósult meg.⁶² A párton kívüli Slachta Kállai hozzászólására válaszul elmondta, hogy a cenzúrahivatal szerinte jól működik, mert elmentéiben Kállai elmondásával, nem igazán engedték megjelenni az írásait. Tehát a sajtószabadság mégsem működik annyira jól, nem úgy a cenzúrahivatal.⁶³

⁵⁵ Uo. 591. col.

⁵⁶ Uo. 592. col.

⁵⁷ Uo. 598–600. col.

⁵⁸ Uo. 601–603. col.

⁵⁹ Uo. 604–605. col.

⁶⁰ Uo. 607. col.

⁶¹ Uo. 610–611. col.

⁶² Uo. 615–616. col.

⁶³ Uo. 617. col.

A TŰM-ről szóló vitát végül is a legilletékesebb, maga Bognár József kisgazdapárti miniszter zárta le – igyekezett reflektálni az elhangzott felszólalásokra. Bognár úgy látta, hogy a hozzászólásokat három csoportba lehet sorolni: az első szerint a TŰM-re szükség van, és a viszonylag szűk anyagi lehetőségek mellett is el tudja látni a feladatát, mert ez a minisztérium politikailag szükséges. A másik csoport szerint is szükséges a minisztérium léte, de a létszámát, a hatáskörét és a költségvetését bővíteni kell. A harmadik csoport pedig úgy vélekedik, hogy a TŰM felesleges, ahogy a létrehozása is az volt, és vissza kellene adni a feladatait a Miniszterelnökség Sajtóosztályának. A felszólalók jól látják a problémát, hogy a TŰM létrehozása politikai érdekek mentén történt, és hogy ezenkívül nem határozták meg a feladatkörét. Ezáltal folyamatos harcot folytatott a Miniszterelnökség, a Külügyminisztérium és a többi minisztérium sajtóosztályával.

Bognár szerint „[a] nevelő eszközök közül az első a sajtó”, ezért a SZEB és a mindenkor magyar kormány mindent megtett azért, hogy a pártok saját lapokat kaphassanak. Ezek azonban leginkább a saját pártjuk politikáját propagálják, a kormányzat által közölt információk viszont nehezen jutnak el a sajtóhoz, és nem jelenik meg a lapokban a kormány szándéka. A sajtóval kapcsolatban a TŰM feladata „lényegében a lapengedélyezés a papírellátás kérdéseire és sajtóközigazgatási ügyekre szorítkoznak”. A minisztérium „megalakulása óta a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jóindulatából és vele teljes egyetértésben 364 lapot engedélyezett, amelyek közül Budapesten jelenik meg jelenleg 214 lap. A Budapesten megjelenő lapok közül 10 napilap. Ezekhez járul még két naponta megjelenő hivatalos lap is.” Azt nem tagadta, hogy voltak problémák, de úgy érezte, hogy mindenki kapott lapengedélyt, aki a demokráciát szolgálta. A sajtószabadsággal kapcsolatban pedig úgy látta, hogy ezen politikai erők részére mindez teljeskörűen biztosítva is volt.

A papírellátásról szóló pártközi egyezményrel kapcsolatban Kállainak válaszolva azt mondta, hogy a minisztérium hozzákezdett ennek végrehajtásához. Mihályfival egyetértett abban, hogy ha egy-két hónapon belül nem oldódik meg a papírgyártás problémája, akkor állami ellenőrzés alá kell vonni a lapokat. Addig is szükséges a papírt elsőrendű importcikké nyilvánítani. Kállai cenzurabizottságot és Torma működését kifogásoló felvetésére azt válaszolta, hogy a bizottság politikai cenzúrát gyakorol, és nem erkölcsit. Arra ott a Belügyminisztérium. Tormát pedig megvédte a reakciósság vádjával szemben. Kállai azon vádjára, hogy a TŰM nem képes a kisgazdapárti vidéki lapokat irányítani, azt válaszolta, hogy a minisztériumnak nem feladata a kisgazda lapokat irányítani, ahogy a Kommunista és a Szociáldemokrata Párt vidéki lapjait sem. Minisztersége óta két ízben tárgyalt a Kisgazdapárt vidéki lapjainak vezetővel, ahol beszéltek az együttműködés kérdéséről. Most azonban, hogy Mihályfi veszi át a kisgazda lapok irányítását, nem kétséges, hogy könnyebb lesz az együttműködés.

Bognár is fontosnak tartotta egy új sajtótörvény megalkotását. Czéh Józsefnek válaszolva elmondta, hogy az agrárlapok egyáltalán nincsenek hátrányosan megkülönböztetve a papírellátás terén. Azzal egyetért, hogy valóban kevés papír jut a lapoknak, de reméli, hogy ez a helyzet megoldódik. A parasztság tájékoztatását pedig maga is elsőrangú feladatnak tarja.⁶⁴ Február 26-án a szocialista párti Hegymegi szólt hozzá a belügyi költségvetésről szóló vitához.

⁶⁴ Uo. 620–627. col., idézetek: 621., 622., 625. col.

Ebben arra kérte a kormányzatot, kapcsolódva a hét héttel korábbi hozzászólásokhoz, hogy a sajtórendészet és egészében a sajtópolitika kérdését rendezzék véglegesen, mert jelen pillanatban három szerv (a Miniszterelnökség, a Tájékoztatásügyi és a Belügyminisztérium) is illetékes egyes sajtóeljárási kérdésekben.⁶⁵

Az elmúlt 27 hónap és az elkövetkező időszak sajtópolitikai kérdéseinek általános megtárgyalása mellett ismét szóba kerültek a sajtóban elhangzó igaztalan és olykor a becsületsértés határát súroló írások. Február 25-én a kisgazdapárti Bencze Imre a belügyi költségvetésről szóló vitához szól hozzá. A képviselő úgy látta, hogy a sajtó valóban sok esetben szenzációhajhász, és ilyenkor olyan embereket is megtámad, akik ezt nem érdemlik meg. Ennek szankcionálása sajtórendészeti kérdés, amely a belügyminiszterhez tartozik – arra kérte Rajkot, hogy ezt a jogát pártállásra való tekintet nélkül gyakorolja azért, hogy a sajtó megtisztulhasson, valóban a demokráciát szolgálja, és csak olyan esetben írjon például a korrupcióról, amikor az bizonyítható.⁶⁶

Sajtókérdésben 1947. március végétől egészen április közepéig egy fő téma, a Magyar Szabadság Párt *Holnap* című lapjának kiadása körüli botrány volt napirenden, amely a sajtópolitika szintjéről egészen az általános politikai harcig emelkedett, és ebben a baloldali pártok mellett a nyomdászszakszervezet is igen aktív szerepet játszott. A *Holnap* című lapot már 1947 januárjában engedélyezték a hivatalos szervek, azonban csak március 15-én jelent meg először. A lap, ahogy Sulyok maga is, igen kritikusan viszonyult a hatalomhoz, és ennek nyomán, valamint a március 29-i, hódmezővásárhelyi beszédének hatására a hatalom indirekt eszközöz nyúlt, hogy a lapot elnémítsa: Kossa István szakszervezeti vezér támogatása mellett a szervezett munkásságot léptette 'sztrájkba' a lapot előállító Légrády-nyomdában.⁶⁷ Sulyok még ezen a napon interpellált a Nemzetgyűlésben a történetek miatt.

Sulyok felszólalásában elmondta, hogy a *Holnap* 1947. március 15-én jelent meg először, miután a magyar kormány és a SZEB is megadta erre az engedélyt. A lap a Magyar Szabadság Párt hivatalos orgánuma. Megjelenését nagy várakozás előzte meg, és soha nem maradt lap remittendában, és ha lehetőségük lett volna, akkor a 66 ezer példánynak a sokszorosát is képesek lettek volna értékesíteni. Azonban 15 nappal később a Légrády-nyomda szervezett nyomdászai megtagadták a lap kinyomtatását. Sulyok szerint a pártot nem érte váratlanul ez az esemény, mert biztosak voltak benne, „hogy előbb-utóbb alkotmányos fegyverek hiányában erőszakkal fogják a lap szabad megjelenését lehetetlenné tenni”. A szakszervezet szerint azért tagadták meg a lap kinyomtatását, mert a sajtótermékben munkásellenes írások jelentek meg. A botrány az ő hódmezővásárhelyi beszéde (amelyben a Szakszervezeti Tanácsot támadta a baloldal szerint) után öt nappal tört ki, ami azért érdekes Sulyok szerint, mert így a lap nem jelenhetett meg, és az éppen aktuális, áprilisa szóló papírkiutalást a TŰM erre hivatkozva megtagadta.

⁶⁵ Uo. 1014. col.

⁶⁶ Uo. 961. col.

⁶⁷ A politikai háttérrel l. BENCSIK Péter: Politikai viszonyok Hódmezővásárhelyen 1947-ben a kékcédulás választások előtt. *Belvedere Meridionale*, 2007/5–8., 46–48. A sajtótörténeti hátteret bemutatja TAKÁCS Róbert: A sajtószabadság lehetőségei a koalíciós korszakban, 1944–1948. In: PAÁL Vince (szerk.): *A sajtószabadság története Magyarországon, 1914–1989*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 319–321. A nyomdászszakszervezet tevékenységéről l. VÉGH Oszkár – L. VINCZE Judit – TAMÁSKA Péter: *A nyomtatott betű szabadságáért. A Nyomda-, a Papíripar, a Sajtó és a Könyvkiadás Szakszervezetének története, 1862–1987*. Budapest, A Nyomda, a Papíripar, a Sajtó és a Könyvkiadás Szakszervezete, 1987. 215–217.

Brumiller László, a nyomdászok szakszervezetének vezetője szerint a munkások azért tagadták meg a lap kinyomtatását, mert a Szabadság Párt fasiszta, és a szervezett munkásság nem hajlandó ilyen lap előállításában részt venni. Ezek után Sulyok beszélt arról, hogy a nyomdászok nem voltak ilyen elvhűek a Horthy-korszakban, amikor fasiszta és nyilas lapokat nyomtak ki mindenféle tiltakozás nélkül. Sulyok szerint Rajk belügyminiszterről nem állítható, hogy „nem nagyító üveggel vizsgálná minden szavunkat, amelyet lapunkban megjelentetünk”, ennek ellenére sem találtak semmi olyasmit, amit a jog fegyverével megtámadhattak volna, ezért volt szükség erre a fellépésre, amely nem más, mint „a tehetetlenségnek, a vak dühnek és a nyers terrornak nyílt bevallása”.

Ezen a ponton kisebb vita alakult ki a képviselők között arról, hogy joga van-e a szervezett munkásságnak fellépnie, vagy sem. Sulyok felhívta a kormányzó pártok figyelmét arra, hogy a párizsi békeszerződés értelmében a magyar kormánynak biztosítania kell a sajtó szabadságát, és ez még akkor is kötelező a kormányra nézve, ha se ratifikálva, se törvénybe iktatva nincs, és életbe sem lépett, hiszen Gyöngyösi János külügyminiszter már ellátta aláírásával az okmányt. Azonban az 1946. évi I. törvény is garantálja a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságát, amely szintén kötelezi a kormányt a sajtószabadság betartására, és ezért ez az egész ügy nem a lap és a nyomda közötti affér, hanem annak a kérdése, hogy a kormány képes-e érvényt szerezni a hatályos törvényeknek, vagy sem.

A beszédnek ezen a pontján a baloldali képviselők lefasisztázták Sulyokot és pártját, amire Sulyok úgy reagált, hogy inkább a baloldal hajaz a fasisztákra és a módszereikre, mint az ellenzék és a jobboldal. Mindez pedig azt mutatja a képviselő szerint, hogy a kormányzat és főleg a baloldal veszélyt lát a lapban, hiszen sokan veszik, olvassák, még a munkások közül is. Ez pedig veszélyes lehet a baloldali pártokra, hiszen a szavazóbázisuk legnagyobb részéről van szó. Sulyok és pártja ezek alapján úgy látta, hogy Magyarországon nincs sajtószabadság. Ezért „a demokratikus magyar közvélemény és a kultúrnépek elé bocsátjuk az esetet, a magyar kormány védelmét kérjük, és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság mindhárom tagjának tudomására hozzuk a sajtószabadságon Magyarországon esett sérelmet”.⁶⁸

A szociáldemokrata Kisházi Ödön válaszolt a szakszervezetet ért vádakra, valamint a Sulyok által elmondottakra. Felhívta a figyelmet arra, hogy a munkáspártok között a most elmondottakban teljes egyetértés van. Kisházi szerint valóban nagy várakozás előzte meg a demokrácia ellenségei között a *Holnap* megjelenését. Azért is tagadta meg a nyomdászok egy része a lap kiszédését, mert ez a lap a múltat képviseli. Ezek után hosszasan beszélt a nyomdászok harcáról a Horthy-korszakban, és felhívta Sulyok figyelmét arra, hogy ha akkor megtagadták volna a munkát, rögtön jöttek volna a sztrájkőrök, akik felvették volna azt. Visszautasította azokat a vádakat, hogy a szervezett munkásság a sajtószabadság ellen volna. Arról van szó, hogy nem hajlandó olyan lap kinyomtatásában részt venni, amely éppen az ő osztályuk ellen szól. Ugyanakkor megnyugtatja az Országgyűlést, hogy a munkásság mindig a sajtószabadság mellett állt és áll is.⁶⁹

⁶⁸ *Nemzetgyűlési napló* i. m. (16. lj.) 7. köt. 326–330. col., idézetek: 327., 328., 330. col.

⁶⁹ Uo. 330–333. col.

A következő, április 9-ei ülésen a párton kívüli Futó Dezső is érintette hozzászólásában a *Holnap* megszüntetését, amely a sajtószabadság és így a demokrácia megsértéseként is értelmezhető. Egyetért a *Kis Újsággal* abban, hogy a totális diktatúrát villantja fel, ha egy csoport, jelen esetben a nyomdászok egy csoportja dönti el, hogy egy sajtótermék megjelenhet-e, vagy sem. Ez pedig azt is jelentené, hogy egy csoport kezébe kerülne a magyar közélet, és ők döntenének sajtóügyekben is. Ha a múltban nem léptek fel ilyen határozottan a nekik nem tetsző sajtótermékekkel szemben, akkor ezt most is bízzák az illetékes kormányzervekre. Ezért felhívta a miniszterelnök figyelmét arra, hogy a *Holnap* elleni támadás a demokrácia elleni támadás is volt, és a lap megszüntetése szégyenfelt a magyar demokrácián a külföld szemében is.⁷⁰

A szintén párton kívüli Zsedényi Béla is hozzászólta a kérdéshez. Véleménye szerint a demokráciában lehetőség van arra, hogy a sajtószabadsággal visszaélő, demokráciaellenes írásokat megjelentető lapokkal szemben a törvény erejével lépjenek fel. Sőt, nemcsak lehetősége ez az ezzel megbízott szerveknek, hanem kötelessége is. A *Holnap* esetében is ez az alapkérdés merült fel: megsértette-e a lap a demokráciát, vagy sem? Azonban senki nem vindikálhatja magának azt a jogot, hogy ebben az illetékes hatóság helyett döntsön. A szakszervezet és a Kommunista Párt azon a véleményen van, hogy igen. Így azonban ez már nem az ő belső ügyük, hanem a magyar demokrácia ügye. Ebben az esetben pedig csak az illetékes magyar szervek és a bíróság jogosultak döntést hozni.

Zsedényi szerint, ha a nyomdászszakszervezetnek igaza van, és a *Holnap* valóban olyan írásokat közölt, amelyek veszélyt hordoznak a demokráciával szemben, akkor a lap szerkesztősége valóban bűnös. Ugyanakkor ez nem menti fel sem az ügyészséget, sem a Belügyminisztériumot, melyek hibát követtek el akkor, amikor ezt nem ismerték fel, és nem tették meg a szükséges jogi lépéseket, hanem hagyták, hogy a szakszervezet kerüljön ilyen kényes helyzetbe. Ha viszont a lap nem bűnös az ellene felhozott vádakban, akkor az ügyészség és a belügyminiszter szintén hibát követtek el, hogy nem léptek fel a szabadságjogok védelmében, és tétlenül nézték, hogy a szakszervezet megsértse azokat.

A Sajtótörvény 24. §-a szerint ugyanis egy hónapnyi fogházzal büntethető az a vétség, amely során a nyomdász önkényesen megtagadja egy közlemény kiszedését. Ez a törvény pedig hatályos, tehát eszerint kellett volna eljárni. Zsedényi ezért felkérte az igazságügyi és a belügyminisztert arra, hogy vizsgálják ki a *Holnap* körül kialakult helyzetet, és tegyenek jelentést arról, hogy a lapban megjelentek törvénybe ütközők vagy sem. Ha igen, akkor vonják felelősségre a hatályos magyar jogszabályok alapján a felelősöket. Ha azonban a lap nem vétkes az ellene felhozott vádakban, akkor tegyék lehetővé a lap további megjelenését, és lépjenek fel annak törvénytelen megakadályozása miatt.⁷¹

Az április 11-i ülésen is tovább folytatódtak a felszólalások a *Holnap* és a nyomdászszakszervezet közötti harc ügyében. Az ugyancsak párton kívüli Dénes István egyetértett a munkásokkal abban, hogy az elveik szerint cselekedtek, és nem szedtek ki olyan lapot, amely ellentétes a meggyőződésükkel. Ehhez joguk van. Dénes nem értett egyet Sulyokkal abban, hogy ha nem tagadták meg 1945 előtt a számukra vállalhatatlan lapok kiszedését, akkor ezt most sem tehetik meg.

⁷⁰ Uo. 387–389. col.

⁷¹ Uo. 412–414. col.

Akkor egzisztenciális kérdés volt a munka elvégzése, tehát kényszerhelyzetben voltak, ami minden mást felülírt. Dénes csak arra kérte a munkáspártokat, hogy ezt azok esetében se felejtsek el, akiket ma ugyanezek miatt börtönökbe és internálótáborokba zárnak.⁷² Nem értett egyet Zsedényivel sem abban, hogy az 1914. évi törvény előírása miatt kellett volna a lapot kiszedniük. Hiszen 1945 előtt is tettek olyat, ami szembement a törvényekkel, és ez ma sem lehet másképp. Ha valaki nem ért egyet a törvénnyel, akkor joga van annak ellenszegülni, és megtagadni a rábízott munkát.⁷³

Azonban Dénes szerint van még egy-két mérlegelendő szempont. A szedőmunkások jelen pillanatban nem dönthetik el szabadon, hogy hol vállaljanak munkát, hiszen erről a szakszervezet dönt. Tehát nem annál a lapnál vállalnak munkát, amelyik az ő meggyőződésükkel azonos véleményeket vall, hanem ahová a szakszervezet irányítja őket. Ezért aztán nem biztos, hogy minden szedő véleményével ellentétes Sulyok beszéde vagy a *Holnap*ban megjelenő írások. Legyen meg a munkásnak a lehetősége arra, hogy ott vállaljon nyomdai munkát, ahol neki tetszik, és akkor nem okozna lelkiismereti kérdést a *Holnap* kiszedése. De amíg ez a szabadság nem adatik meg a számukra, addig az egész ügy véleményes.⁷⁴

Április 15-én a szintén párton kívüli Parragi György is szót kért a témában. Elmondta, hogy teljes mértékben megbízik a kommunista párti belügyminiszter értékítéletében, és ha ő egy lapot betilt, akkor azt fenntartás nélkül el tudja fogadni. Ezért, bármennyire is tiszteli a nyomdászokat, ebben az esetben nem ért egyet a lépésükkel, ahogy a Szakszervezeti Tanácséval sem. Parragi azon a véleményen van, hogy a demokrácia keretein belül igenis minden pártnak meg kell adni a lehetőséget, hogy éljen a sajtószabadsággal, és hogy a közvélemény elé tárhassa a gondolatait a demokráciáról.⁷⁵

A témát végül április 17-én a Magyar Szabadság Párt képviselője, Nagyiván János zárta le. Elmondta, hogy a sajtószabadság és a demokrácia sárba tiprásának tartja, hogy a kormányzat a nyomdászokkal akarja ellehetetleníteni az egyetlen ellenzéki lapot, a *Holnap*ot. Teszi mindezt félelemből, mert az emberek ezt a lapot akarják olvasni. Ezzel a kormányzat szembemegy a nép akarásával, amelynek kell ez a lap. Ha valóban olyanokat írtak, mint amilyeneket állítanak, akkor miért nem szedték darabokra az állításaikat a lapjaikban, amelyek tucatszámra jelennek meg? A közvélemény, a nép majd eldönti, hogy melyik állítás az igaz. De ne korlátozzák a népet abban, hogy hozzájusson a laphoz! A nyomdai munkásokról szólva Nagyiván szintén azt mondta, hogy 1945 előtt nem tiltakoztak, nem sztrájkoltak, nem tagadták meg egyetlen lap kiszedését sem. Ugyan voltak kivételek, de a magyar nép nem szállt szembe az akkori urakkal. Ahogy a lőszergyártást sem szabotálták. A nemzet nagy része teljes egészében kiszolgált a rendszert.⁷⁶

Természetesen a *Holnap*ról szóló vita közben szóba került a sajtószabadság mint általánosabb téma is. Ezt egyrészt indokolta a Magyar Szabadság Párt lapjának a helyzete, másrészt Nagy Ferencnek szintén az ügy március 29-i kirobbanásakor tett kijelentése is, miszerint

⁷² Uo. 495. col.

⁷³ Uo. 495–496. col.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Uo. 562–563. col.

⁷⁶ Uo. 659. col.

„[e]lőkészület alatt áll a sajtó jog általános reformja”.⁷⁷ Erre, és tulajdonképpen szinte az összes, eddig a sajtóval kapcsolatosan elhangzott problémára, tennivalóra reflektált a következő ülésen Futó hozzászólásának első részében.⁷⁸ Szerinte „[a] sajtó problémája azonos a társadalom főproblémájával: hogyan óvhatja meg függetlenségét a közhatalomtól, hogyan teremtheti meg ezt a nélkül, hogy ezzel jogtalan magán- vagy külföldi érdekek vagy a saját jogtalan érdekei javára visszaéljen, másrésztől hogyan biztosítható a sajtóban a közérdek anélkül, hogy ez a sajtó függetlenségét csökkentené?” A legnagyobb problémát abban látta, hogy a lapok a közvélemény kiszolgálására törekednek, ezért minden olyan szenzációhajhász írást megjelentetnek, amellyel az olvasottságot és az eladást növelhetik. Ez a munkáspárti, kommunista lapokra is igaz, sőt, sok esetben azok a források. Ugyanakkor nagyon káros az is, hogy csak pártszempontokat érvényesítenek az írásokban.

Hogyan lehet ezeket a problémákat orvosolni? – tette fel Futó a kérdést, majd meg is válaszolta: a cenzúra, még a mostani is, káros a sajtószabadságra. A legjobb volna talán a magánkézben lévő sajtó, mert ez biztosíthatná a sajtó függetlenségét, hiszen a pártok irányítása alatt lévő lapok mindig pártérdeket fognak kiszolgálni, függetlenül attól, hogy az kedvez vagy árt az országnak. A sajtót azonban állami kézbe sem lehet adni, mert ez nem oldja meg a sajtó problémáját, ráadásul ilyen csak a totális diktatúrák szoktak csinálni. A pártok kezében lévő sajtó legnagyobb hátránya, hogy megosztja a közvéleményt, és nem törekszik független tájékoztatásra. Ráadásul az oly sokat ostorozott bulvárújságírás egyre többször jelenik meg a pártok háza táján is, és már a pártok is kiadnak ilyen szellemiségű lapokat. Érdemes lenne a francia példát követni, ahol mostanában szüntették meg a pártlapokat, és magánkézbe adták a sajtót. Akinek van pénze, az megjelentethet lapot, pedig ott a kommunista párt van hatalmon.

Probléma még az is, hogy sok újságíró nem a valós tudása, hanem a párthoz való hűsége alapján került valamelyik laphoz, ez pedig sok valótlan írást szül. Olyanokat, amelyek igazságtalanul vádolnak meg személyeket vagy vállalatokat. Az ezek miatt indított sajtópereket a lehető leggyorsabban le kellene folytatni. Szigorúbban kellene venni a sajtó-helyreigazítási nyilatkozatokat, hiszen sok lap nem tesz eleget ezeknek. Futó szerint mindezek mellett engedélyezni kellene a lapalapítást mindenki (magánszemély vagy csoport) számára, hogy minden vélemény napvilágra juthasson.

Javasolta, hogy a sajtó képviselőiből állítsanak fel egy független bizottságot, amely a lapbetiltást és a lapelkobzást átvenné a belügyminisztertől. Ez a bizottság azonnal összeülne, ha a kormány egy-egy lap betiltásáról határozna, ugyanis „a kommunista belügyminiszter még egyetlen egy esetben sem tiltott be marxista lapot, annál sikeresebben működik a polgári lapok betiltása körül.” Meg kell tiltani, hogy az újságírók bármilyen apró ajándékot is elfogadjanak, és meg kell tiltani azt is, hogy az Újságíró Szövetség tagja legyen az, akit politikai bűncselekmény miatt jogerősen elítéltek. Futó szerint a magyar sajtópolitikával az a legnagyobb probléma, hogy nem létezik. Ez főleg a külpolitikai viszonylatban feltűnő.⁷⁹

⁷⁷ Uo. 349. col.

⁷⁸ A második részét fentebb már bemutattam a *Holnap*-ügy tárgyalásánál.

⁷⁹ *Nemzetgyűlési napló* i. m. (16. lj.) 7. köt. 384–387. col., idézetek: 384., 386. col.

A sajtópolitikai kérdések ezzel tulajdonképpen elfogytak. Az április 18-i ülésen a párton kívüli Belső Gyula még arra kérte a tájékoztatási minisztert, hogy engedélyezzen legalább egy katolikus napilapot, tekintettel arra, hogy már mindenféle lap engedélyhez jut,⁸⁰ míg a szabadságpárti Felvinczi László szintén a tájékoztatásügyi miniszterhez fordult azzal kapcsolatban, hogy a kézműiparosok lapengedély iránti kérelmét három esetben utasították el, miközben a „kommunista párti kisiparosok könnyen, a szociáldemokrata párti kisiparosok pedig kis várakozás után meglehetősen nehezen, de végre megkapták [a lapengedélyt]”.⁸¹

5. Dinnyés Lajos kormányának időszaka

1947 tavaszán a Kommunista Párt év eleje óta egyre inkább fokozódó támadása a Kisgazdapárt ellen sikerrel járt. Eltávolították a hatalomból Nagy Ferenc miniszterelnököt, és a nála jóval inkább együttműködő, ugyancsak kisgazdapárti Dinnyés Lajost ültették a miniszterelnöki székbe 1947. május 31-én.⁸² Ahogy az eddigi miniszterelnökök, Dinnyés is bemutatta az új kormány programját. A kormány sajtópolitikájában semmiféle újdonságot nem lehetett felfedezni, amikor június 10-én a következőt mondta a Nemzetgyűlésben: „A Tájékoztatásügyi Minisztérium, t. Nemzetgyűlés, feladatának tekinti, hogy a múlt évben kiadott lapengedélyek fölött a néhez papírellátási viszonyok szerint döntsön, továbbá hogy a papírelosztást szabályozza, feladatának tekinti a bel- és külföldi propagandának, a külföldi kapcsolatoknak a kiépítését, a külföldi sajtó, továbbá a külföldi államok tájékoztatásügyi szolgálatának figyelemmel kísérését.”⁸³ Az eddigi miniszterelnöki kormányprogram-ismertetők után nem bontakozott ki semmiféle vita a kormány sajtópolitikájáról, Dinnyés beszéde után azonban több egymást követő ülésen is szóba került a kormány sajtópolitikája.

Elsőként a sajtókérdésben igen aktív Sulyok emelkedett szólásra június 12-én, és a kormányprogramról szóló vita során kifejtette, hogy Magyarországon nincs sajtószabadság, és a véleménynyilvánítás szabadsága is erősen korlátozott. Pedig a sajtószabadság egy demokratikus államban az első helyen kell hogy szerepeljen a szabadságjogok között, hiszen anélkül demokrácia nem fejlődhet ki.⁸⁴ Majd Zsedényi következett, aki arra hívta fel a pártok figyelmét, hogy a választások előtt az egyik legfontosabb a politikai szabadságjogok teljes körű érvényesítése, amelyek körébe beletartozik a sajtószabadság is.⁸⁵

Egy héttel később a szabadságpárti Nagy Vince értékelte „Dinnyés Lajos dicsőséges párnapos uralkodását”.⁸⁶ Kifejtette, hogy az új kormány pontosan ugyanúgy negligálja a sajtószabadság biztosítását az ellenzék számára, ahogy azt elődje is tette. Nagy utalt a *Holnap* ügyére, amelyben továbbra sincs előrelépés a lap, valamint a nyomdai munkások és a szakszervezet kö-

⁸⁰ Uo. 701. col.

⁸¹ Uo. 727. col.

⁸² PALASIK i. m. (6. lj.) 229–245.

⁸³ *Nemzetgyűlési napló* i. m. (16. lj.) 7. köt. 785. col.

⁸⁴ Uo. 846–847., 850. col.

⁸⁵ Uo. 864–865. col.

⁸⁶ Uo. 884. col.

zött. Dinnyésnek hatalmi szóval kellett volna biztosítania a SZEB és a magyar kormány által is engedélyezett lap további megjelenését, ezt azonban nem tette, annak ellenére sem, hogy sem Rajk belügyminiszter nem talált az addig megjelent 15 számban semmi kivetnivalót, sem a szociáldemokrata igazságügyi miniszter, Ries hatásköre alatt álló ügyészség nem emelt kifogást a lapban megjelentek ellen. Hiszen ha lett volna ilyen – mutatott rá Nagy –, akkor betiltották volna, vagy vádat is emelnek ellene. Márpedig ha csak a szakszervezet nyomására némult el a lap, „akkor itt tulajdonképpen nemcsak a magyar kormány tekintélyét, hanem a három nagyhatalom tekintélyét is lábbal taposták”.⁸⁷

Másnap a párton kívüli Futó ironikusan jegyezte meg, hogy Dinnyés miniszterelnök nem foglalkozott túl bőven a magyarországi sajtószabadság kérdésével, és jelen pillanatban az országban „koalíciós sajtószabadság van”, ami azt jelenti, hogy a kommunista sajtó azt ír meg, amit akar, míg mások csak azt, amit megengednek nekik. Ezért aztán azok az újságírók, akik a sajtószabadságot várják, „partra vetett harcra módjára vergődnek akár szerkesztőségen belül, akár szerkesztőségen kívül”. Futó rámutatott arra is, hogy a kormány lapengedélyezési gyakorlata is a Kommunista Párt céljait szolgálja. Ellenzéki lapok nem kapnak lapengedélyt, azonban a Kommunista Párthoz közel álló lapok igen. Márpedig ez nem sajtószabadság. Futó helyesnek vélné, ha a Dinnyés-kormány laprevíziót végezne, de ennek csak akkor van értelme, ha ez valóban a demokráciát szolgálja, és nem azt, hogy papíron független, de mindenki által tudottan kommunista párti lapok kapjanak engedélyt.⁸⁸

Néhány nappal később a Nemzetgyűlésben újra felvetődött a sajtószabadság és a kormány sajtópolitikájának kérdése, csak most nem a kormányprogram, hanem a Mihályfi megbízott külügyminiszter (és tájékoztatásügyi miniszter is egy személyben) által július 11-én a Nemzetgyűlés elé terjesztett, becikkelyezésre váró békeszerződés miatt, amelynek vitája június 24. és július 2. között folyt.⁸⁹ Először a kisgazdapárti Pesta László hozta fel a sajtókérdést, aki a június 24-i hozzászólásában annak a véleményének adott hangot, hogy a magyar kormány az 1946. évi I. törvény ratifikálásával már teljesítette a békeszerződés második részében megfogalmazott, a sajtószabadságra vonatkozó kitétel.⁹⁰ Pesta felszólalására reagálva Sulyok elmondta, hogy a Magyarországgal szemben támasztott politikai szabadságjogok területén az ország még nem teljesítette az elvárásokat, hiába igyekszik a kormány ezt állítani. Ezek a jogok csak egy bizonyos kör számára adottak, de például a demokratikus ellenzék ettől meg van fosztva. Sulyok itt külön kiemelte a sajtószabadságot is.⁹¹

Sulyok hozzászólására válaszolva június 26-án Mihályfi tájékoztatásügyi miniszter és megbízott külügyminiszter Pestának adott igazat Sulyokkal szemben, mert a magyar kormány már az 1946. évi I. törvényben biztosította azokat a szabadságjogokat, amelyeket a békeszerződés előírt.⁹² Mihályfival azonban a két következő, párton kívüli hozzászóló is vitába szállt. Zsedényi szerint „nálunk nem sajtócenzúra van, hanem sajtómonopólium: monopolizálja a sajtót a koalí-

⁸⁷ Uo. 884–885. col.

⁸⁸ Uo. 958–959. col.

⁸⁹ ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 2010. 297–305.

⁹⁰ *Nemzetgyűlési napló* i. m. (16. l.) 8. köt. 14–15. col.

⁹¹ Uo. 32–33. col.

⁹² Uo. 119. col.

ció!” Elég csak arra gondolni, hogy a koalíciós lapok egyáltalán nem foglalkoznak azzal, hogy az ellenzék mit mond az Országgyűlésben. Ez pedig így nem sajtószabadság, hiszen ennek az lesz a következménye, hogy a közvélemény nem fogja elhinni azt, amit olvas, de el fogja hinni azokat a rémhíreket, amelyekről a külföldi sajtóból és rádióból értesül.⁹³ Parragi pedig arra hívta fel a kormány figyelmét, hogy törekednie kell a békeszerződésben foglaltak betartására, amely során biztosítani kell az ellenzék számára a lapkiadást, a kisgazdapárti sajtót pedig engedni kell véleményt mondani, mert rajtuk „elviselhetetlen szájkosár van”.⁹⁴

Másnap a szabadságpárti Jármay György szólt hozzá a Sulyok és Mihályfi közötti vitához. Ezzel kapcsolatban az a véleménye, hogy az valóban igaz, hogy az 1946. évi I. törvény mindenki számára garantálta a politikai szabadságjogokat, de azért, mert ezt a törvény deklarálta, még nem biztos, hogy ezt végre is hajtották. Márpedig ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az ellenzéki lapok a törvényi biztosíték ellenére sem kapnak lapengedélyt, és nem jelenhetnek meg. Ennek hiányában pedig az ellenzék nem képes megvédeni magát a nemtelen támadásoktól.⁹⁵ Márpedig ezek nélkül nem lehet választásokat tartani, noha egyre többször felmerül egy újabb választás lehetősége is.⁹⁶

Az 1947. augusztusi országgyűlési választásokig már nem hangzott el több felszólalás a sajtópolitika tárgyában, de a választások után ismét rengeteg hozzászólás érkezett a kormányzati sajtópolitikával kapcsolatban. A legnagyobb vitát és ellenkezést a kormány által kiadott új sajtórendelet okozta. Erre amiatt volt szükség, mert a békeszerződés életbelépésének egyik következményeként szeptember elején lejárt a SZEB mandátuma, ennek eredményeképpen pedig az ország *de jure* visszanyerte szuverenitását, ez pedig azt jelentette, hogy a sajtóval kapcsolatos döntések újra a kormány kizárólagos hatáskörébe kerültek. A sajtótermékek engedélyezésének és terjesztésének ideiglenes szabályozása azért vált szükségessé, mert a háború jogi lezárásával a háború esetére szóló kivételes intézkedések is hatályukat veszítették, így az 1914. évi sajtótörvény újra teljes egészében életbe lépett volna. Ezt (például a teljes lapindítási és lapengedélyezési szabadságot) megakadályozandó adta ki a kormány az erre vonatkozó rendeletét, és az ehhez kapcsolódó végrehajtási utasításokat.⁹⁷

A szeptember 23-án életbe lépett rendelettel és végrehajtási utasításokkal kapcsolatos első észrevételeket Barankovics István, a Demokrata Néppárt politikusa fogalmazta meg október 7-én. Kifejtette, hogy a kormány sajtójogi rendelete nemcsak az Alaptörvénybe ütközik, hanem a békeszerződésben vállalt feltételekkel is ellenkezik, és annak a reményének adott hangot, hogy

⁹³ Uo. 139–140. col., idézetek: 140. col.

⁹⁴ Uo. 159. col.

⁹⁵ L. Zsedényi Béla június 26-i felszólalását: *Nemzetgyűlési napló* i. m. (16. lj.) 8. köt. 128–142.

⁹⁶ Uo. 204–205., 208. col.

⁹⁷ A Magyar Köztársaság kormányának 11.290/1947. Korm. rendelete a sajtótermékek és terjesztésük engedélyezésének ideiglenes rendezése tárgyában. *Magyar Közlöny Rendeletek Tára*, 1947. szeptember 23., A tájékoztatásügyi miniszter 328/9147. T.M. számú rendelete a sajtótermékek és terjesztésük engedélyezésének ideiglenes rendezéséről szóló 11.290/1947. Korm. számú rendelet végrehajtása tárgyában. *Magyar Közlöny Rendeletek Tára*, 1947. szeptember 23., A belügyminiszter 500.700/9147. B.M. számú rendelete a sajtótermékek és terjesztésük engedélyezésének ideiglenes rendezéséről szóló 11.290/1947. Korm. számú rendelet végrehajtása tárgyában. *Magyar Közlöny Rendeletek Tára*, 1947. szeptember 23. Erről l. Sz. NAGY Gábor: A sajtótermékek és terjesztésük engedélyezésének ideiglenes rendezése 1947 őszén. *Kommentár*, 2017/4., 11–21.

az új kormány ezt a rendeletet megsemmisíti. Már csak azért is, mert sajtószabadsággal kapcsolatos rendeletet minisztérium nem hozhat, hiszen ez közjogot érintő kérdés.⁹⁸ Október 9-én P. Ábrahám Dezső, a Független Magyar Demokrata Párt képviselője, egyetértésben Barankovics október 7-i felszólalásával, szintén nehezményezte az előzetes cenzúrát bevezető 11.290/1947. M.E. rendelet kiadását, mert ellentétes a köztársaságról szóló törvénnyel, és nem felel meg a békeszerződésben vállalt kötelezettségeknek sem. A felhatalmazási törvénnyel is ellentétes, amely közjogi kérdésekben tiltja a rendeleti kormányzást. Véleménye szerint a rendelet még az 1939. évi XVIII. tc.-nél is rosszabb, hiszen ez a kinyomtatást és a terjesztést is a kormány engedélyéhez köti. „Mit jelent ez? Azt, hogy a mindenkori felügyeleti hatóságot gyakorló belügyminiszter úr még az előfizetők nevét is fogja jövőre tudni.”⁹⁹

Egy nappal később a Magyar Radikális Párt képviselője, Zsolt Béla annak a véleményének adott hangot, hogy 1945 után a sajtószabadság jobban érvényesült, mint bármikor ezelőtt. Ugyanakkor olyan szabályozást kíván, ahol mindenki szabadon indíthat lapot, ám a demokraciellenes hangok ellen is szigorúan lép fel a kormányzat.¹⁰⁰ Supka Géza a Polgári Demokrata Pártból azonban azon az állásponton volt, hogy a rendelettel „az egész sajtót október 31-étől kezdve a belügyminiszter gráciájára bízák”, ami igen éles támadás a sajtószabadság ellen, és ez újságíróként és politikusként is elfogadhatatlan számára.¹⁰¹

Október 30-án a sajtóügyekben igen aktív Barankovics szólalt fel újra. Véleménye szerint a sajtórendelettel két probléma van: egyrészt, ahogy már korábban mondta, közjogi kérdésekben nem lehetséges a rendeleti kormányzás. A kormány azonban a most beterjesztett törvényjavaslattal kívánta ezt a lehetőséget megadni saját magának,¹⁰² tehát a sajtórendeletet legalizálni. Emellett Barankovics azt is rosszalotta, hogy egy lemondott kormány hozott ilyen fajsúlyú rendeletet, holott ekkor már nem volt erre felhatalmazása (még ha formailag volt is). Másrészt két törvénnyel is szembe megy, mégpedig az alaptörvénnyel és a békeszerződéssel is, hiszen mindkettő rögzíti a sajtó- és a véleménynyilvánítás szabadságát. Ezzel szemben a sajtórendelet a tájékoztatásügyi és a belügyminiszter kezébe teszi a kinyomtatás és a terjesztés engedélyezését.

Arról már nem is beszélve, folytatta Barankovics, hogy meglehetősen furcsa („több, mint ünneprontás”), hogy a szuverenitásunk visszanyerésekor, az 1848-as centenárium előestéjén hoz meg a kormány egy olyan rendeletet, amely bevezeti az előzetes cenzúrát. Azt, amelyet a SZEB és a megszálló szovjet csapatok sem érvényesítettek, holott a fegyverszüneti egyezmény lehető-

⁹⁸ *Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés naplója*. Budapest, Athenaeum, 1948–1949. 1. köt. 70., 74. col. A közjogi kérdéssel kapcsolatban I. A békeszerződés VI. számú mellékletének 4. § (1) bekezdése kimondta, hogy „E felhatalmazás alapján közjogi természetű rendelkezéseket kibocsátani nem lehet, és a kiadandó rendelkezések nem állhatnak ellentétben az 1946. évi I. törvénycikkkel.” L. 1947. évi XVIII. tc.; MÁTHÉ Gábor: Különös közjogi felhatalmazások, 1944–1949. In: BARÁTH Magdolna – MOLNÁR Antal (szerk.): *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Budapest–Győr, Magyar Országos Levéltár – Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 2012. 762.

⁹⁹ *Országgyűlési napló* i. m. (98. lj.) 218. col.

¹⁰⁰ Uo. 252. col.

¹⁰¹ Uo. 280–281. col., idézet: 280. col.

¹⁰² Törvényjavaslat a Magyar Köztársaság kormánya részére rendeletek kibocsátására adott felhatalmazás újabb meghosszabbításáról. L. *Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés irományai*. Budapest, Athenaeum, 1948–1949. 1. köt. 58.

séget kínált volna erre.¹⁰³ Jogi szempontból vizsgálva a rendeletet, mondta Barankovics, az a dilettantizmus csúcsa. Nem lehet belőle megtudni, hogy kik is kaphatnak engedélyt, és hogy azokat kinek is tartják fenn. A sajtószabadság a demokratikus jogállamban alapvető jog. Ugyanakkor az ellenzéknek alig van napi-, csak jóval költségesebb hetilapja. A sajtó szabadsága lehet az elnyomottak és a gyengék menedéke, és ez az, ami lehetőséget biztosít arra, hogy a kormány ne szakadjon el a való élettől. Hiszen a sajtó tart tükröt, ugyanakkor fel is hívja nemcsak a hatalom, hanem a közvélemény figyelmét is a demokráciával ellentétes dolgokra.¹⁰⁴

A november 4-i ülésen Parragi immár a Független Magyar Demokrata Párt képviselőjeként szólott hozzá a kormány által kiadott három sajtórendeletre, amelyeket az 1946. évi XIV. tc.-hez képest visszalépésként jellemezett, ugyanis a rendeletek sajtószabadság-ellenesek. Véleménye szerint a cenzúra Klemens Metternich korszakát idézi. Ezzel kapcsolatban felidézte a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének a tájékoztatási minisztériumhoz juttatott tiltakozó beadványát, amelyben azt vetik a kormány szemére, hogy a tájékoztatásügyi és belügyminiszter dönti el, hogy mely művek érdemesek a megjelenésre, ez pedig nem más, mint a szellemi élet elleni támadás.¹⁰⁵

A másnapi ülésen a polgári demokrata párti Kabakovits József is elítélte a sajtószabályozás legutóbbi rendeletét,¹⁰⁶ majd a kommunista párti Rob Antal emelkedett szólásra, aki megvédte a sajtórendeletet, mondván, hogy a korlátlan sajtószabadság anarchiához, és nem demokráciához vezet. Mindez igaz Magyarországra is, hiszen „még mindig nem számoltuk fel teljesen a fasizmus maradványait, a haladás és a demokrácia egyéb kártevőit.” Rob ezért is vélte szükségesnek az ilyen intézkedéseket.¹⁰⁷ Gróh József, a Keresztény Női Tábor képviselője szintén jogsértőnek nevezte a sajtórendelet kiadását, egyetértve azokkal a véleményekkel, amelyek szerint közjogi kérdést nem lehet rendeletileg szabályozni, hiszen ezzel az elvvel a választási törvényt is el lehetne törölni és rendeletekben szabályozni. Gróh egy érdekes észrevételt is tett, miszerint a rendelet a vallásszabadságot is sérti, ugyanis az a pásztorleveleket is engedélykötelessé tette.¹⁰⁸

1948. február 12-én az Országgyűlés a Miniszterelnökség feladatait tárgyalta meg, aminek során ismét parázs vita alakult ki a kormány sajtópolitikáját illetően. A Miniszterelnökség szerepe azért is értékelődött fel újra sajtópolitikai szempontból, mert a kormány megszüntette a TÜM-öt, és így a sajtópolitikai és a papírellátással kapcsolatos kérdések ismét a Miniszterelnökséghez kerültek.¹⁰⁹ A kisgazdapárti Szenthe József, a Miniszterelnökségről szóló előterjesztés előadója kiemelte, hogy a Miniszterelnökség fontos feladata a sajtópolitika és a papírellátás megszervezése, és ezzel kapcsolatosan már megkezdődött a munka.¹¹⁰

¹⁰³ Ezzel kapcsolatban l. 52. lj.

¹⁰⁴ *Országgyűlési napló* i. m. (98. lj.) 712–716. col.

¹⁰⁵ Uo. 769–770. col.

¹⁰⁶ Uo. 798. col.

¹⁰⁷ Uo. 806. col. A beszéd érdekessége, hogy egy részét magyarul, egy részét szerbül mondta el, a magyar szöveget pedig Czövek Jenő jegyző olvasta fel. Erről l.: Déslávaink képviselője beszélt az országgyűlésen. *Szabad Nép*, 1947. november 6. 3.

¹⁰⁸ *Országgyűlési napló* i. m. (98. lj.) 818. col.

¹⁰⁹ Sz. NAGY i. m. (11. lj.) 1487–1488.

¹¹⁰ *Országgyűlési napló* i. m. (98. lj.) 890. col.

Ezután a demokrata néppárti Babóthy Ferenc elmondta, hogy a sajtórendeletet nem fogadják el, mert sajtószabadság-ellenesnek tekintik, ugyanis szembehelyezkedik az alaptörvénnyel és a békeszerződéssel. Mindezek mellett pártja elutasítja a cenzúrát, és azon a véleményen van, hogy a sajtószabadság egyenlő a demokráciával, mert közvélemény-formáló hatása van. Ezért is elfogadhatatlan a számukra, hogy az ellenzék nem jut napilaphoz, pedig az segíthetne a még ellenséges embereket is a népi demokráciához vezetni.

Azt is felhőborítónak tartja, hogy pártja, amely az ország második pártja, nem jut napisajtóhoz. A kormány a papírhiánnyal magyarázza ezt, de a megjelenési statisztikák más mutatnak: azt, hogy sok lap jelenik meg, Budapesten 13 politikai napilap (ebből 2 ellenzéki), 63 heti képes és szaklap, vidéken pedig 47 napilap és 86 hetilap, kizárólag a kormánypártok kiadásában.¹¹¹ Babóthy azt is sérelmezte, hogy pártja lapigényét folyamatosan elutasítják, és a papírkiutalás is nehézkes, miközben rengeteg plakát lepi el a várost, és sok olyan lap jelenik meg, amely fontos témák (újjáépítés, gazdaság) helyett csak bulvártémákkal foglalkozik. És ugyan az emberek nagy része nem ezt akarja olvasni, ennek ellenére mindig van elég papír a megjelentetésükhöz. Ezért arra kérte a jogalkotókat, hogy mindezekre legyenek figyelemmel.¹¹²

Babóthy felszólalására a Magyar Kommunista Párt részéről Kiss Károly válaszolt. Kiss szerint a papírelosztás és a korlátozás szükséges, mert rengeteg valutába kerül a papírbehozatal. Ráadásul a papírelosztó hivatal tevékenysége miatt a papírelosztásnál létezik korrupció is. A sajtóellenőrzésről az a véleménye, hogy arra szükség van, és az semmiképpen nem ellentétes a sajtószabadsággal, hiszen a kormány igenis kövesse figyelemmel azokat a sajtótermékeket, amelyekkel szemben még fenntartásai vannak a demokrácia szolgálatát illetően. Azzal egyetért, hogy ne a bulvár- vagy alvilági személyek, hanem a mindennapi hősök szerepeljenek a lapok főoldalán.¹¹³

Kisst a kisgazdapárti Barcs Sándor követte, aki a kormány sajtópolitikájáról elmondta, hogy noha a belföldi sajtóügyek a Miniszterelnökséghez kerültek, a TŰM-re szánt pénzt nem csoportosították át, és mindezek mellett még át is szervezik a Miniszterelnökség sajtóosztályát. Barcs arra is felhívta a figyelmet, hogy a tájékoztatáspolitikai nem működik anyagi ráfordítás nélkül, ugyanis nehéz befolyást gyakorolni a külföldi sajtóra, amely sok esetben hazugságokat állít a demokratikus átalakulásról. A belföldi sajtóval kapcsolatban egyetértett a két korábbi hozzászólóval. Ő is úgy érezte, hogy a magyar sajtó átalakulása lassabban zajlik, mint a társadalomé. Ráadásul a gazdasági kényszer miatt inkább a bulvárt helyezik előtérbe a felvilágosítás helyett. Barcs szerint erre oda kell figyelni, és példaként állította a többi párt elé a munkáspárti sajtót, amely már elindult a demokratikus úton, és inkább a mindennapi hősökkel foglalkozik. Barcs azt javasolta, hogy ezt kell tovább vinni.¹¹⁴

A következő felszólaló szintén a kormánypártok soraiból került ki. A szociáldemokrata Száva István elmondta, hogy a sajtószabadsághoz nem elég a jogi és a formális szabadság, ahhoz a technikai feltételeket is biztosítani kell. Márpedig ez a sajtó esetében a papír. Rámutatott,

¹¹¹ A vidéki lapok megoszlása a következő volt: FKGP: 18 napilap, 14 hetilap; SZDP: 13 napilap, 24 hetilap; MKP: 15 napilap, 43 hetilap; NPP: 1 napilap, 5 hetilap (összesen 47 napilap és 86 hetilap).

¹¹² *Országgyűlési napló* i. m. (98. lj.) 890–895. col.

¹¹³ Uo. 898–899. col.

¹¹⁴ Uo. 910–911. col.

hogy az 1947 novemberében bevezetett korlátozás alapja a papírhány volt, és akkor valóban nem volt papír, hiszen elsősorban napi szükségleti és fontos iparcikkekre kellett a valuta, ezért nem érkezett papír. De a papír is elsőrendű, mert a sajtó közvélemény-formáló szerepe nélkülözhetetlen a demokratikus átalakulás során. Egyetért azzal, hogy rengeteg a bulvártéma, de azt is figyelembe kell venni, hogy a sajtó nemcsak formálja a közvéleményt, hanem annak a tükré is: tehát leképezi azt.

Mivel a sajtó gazdasági vállalkozás is, ezért igyekszik a közvéleményt kiszolgálni. Az évtizedes, meggyökeresedett igényeket nem lehet egyik napról a másikra kiirtani, főként úgy, hogy egyes sajtótermékek eszerint specializálódnak. Ezen változtatni kell, de ez időt igényel. Magas példányszámú lapok kellenek, amelyek képesek befolyásolni a közvéleményt, az alantas témák helyett a magasabbrendűeket mutatják be, és arra szoktatják a hírfogyasztót is. Ezért a gazdasági újjáépítés után neki kell fogni a szelleminek is – az pedig a kormány felelőssége, hogy ennek megteremtse a technikai feltételeit.¹¹⁵

A vita végén Nógrádi Sándor, a Miniszterelnökség kommunista párti államtitkára reagált a hozzászólásokra. Babóthy azzal vádolta a Miniszterelnökséget, kezdte Nógrádi, hogy a papírelosztásnál nem igazságosan jár el, és hogy ma nincs sajtószabadság. A decemberi papírmegvonás és a lapterjedelem csökkentése azért kellett, hogy jusson papír tankönyvekre és iskolai füzetekre, ami szintén fontos dolog. A terjedelmi korlátozások életben maradnak, mert továbbra sem tudnak elég papírt termelni. A novemberihez képest 30%-kal csökkent a termelékenység. A megjelent lapok 45%-a hitbuzgalmi kiadvány.¹¹⁶ Ugyanakkor probléma van az ellenzéki és a hitbuzgalmi lapokkal, mert nagy részük ellenségesen viszonyul a demokratikus átalakuláshoz, és nemhogy nem segíti, hanem inkább hátráltatja a munkát.

A sajtószabadság kérdéséről szólva kijelentette, hogy sajtószabadság van azoknak, akik építik, és nem hátráltatják az átalakulást. A nyugati demokráciákhoz képest nálunk nagyobb a sajtó szabadsága, mert a papír, a sajtó nem a tőkésé, hanem a nép kezében van. Amint megoldódnak a problémák, lehetőség lesz a sajtóra is többet fordítani. A kormányzat is eltökélt abban, hogy visszaszorítsa a szenzációhajhász bulvársajtót, vagy akár meg is szüntesse azt. A sajtórendeletre igenis szükség van, ahogy később szükség lesz a sajtó további szabályozására is. Azonban mindaddig elengedhetetlen a cenzúra, amíg olyan lapok is megjelennek, amelyek nem a demokrácia megerősítését szolgálják. Ennek ellenére több esetben engedélyeztek ilyen sajtóterméket, és még be sem tiltották, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy demokráciaellenes írásokat tartalmaznak.¹¹⁷

Az április 27-i ülésnapon ismét vita kerekedett Barankovics felszólalásából. Barankovics ugyanis a kormánynak rendeletek kibocsátására adott felhatalmazásával kapcsolatban ismét felemlegette a „tipikusan reakciós” sajtórendeletet, amely ezen felhatalmazás miatt születhetett

¹¹⁵ Uo. 916–917. col.

¹¹⁶ Itt érdemes megjegyezni, hogy ezek nagy része nem rotációs papírra lett nyomva, így ez igazából nem érinti a politikai napi- és hetilapokat. Ezt a bekiabálások is szóba hozták. Mert hiába volt nagy a lapok aránya, az a papírkiutalásban elenyésző, főleg a papír eltérő fajtája miatt. Az ellenzéki képviselők joggal érezték úgy, hogy az államtitkár nem a lényegről beszél, azaz az ellenzéki sajtótermékek alacsony számáról és a papírkiutalásról.

¹¹⁷ *Országgyűlési napló* i. m. (98. lj.) 932–935. col.

meg. A kormány általi sajtócenzúra továbbra is fennáll, és a kormány ezt nem mindenkire nézve egyenlő mértékben alkalmazza. A cenzúra csak a háborús időszakban fogadható el, demokráciában nem.¹¹⁸

A szociáldemokrata Horváth Zoltán felszólalásában Barankovicsnak is válaszolt. Kijelentette, hogy három év után sem változott a jelszó, hogy a „demokrácia a demokratáké”, és nekik van sajtószabadság. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy nincs helye a „jóindulatú bírálatnak”. Jól mutatja ezt, hogy megjelenhetnek olyan vélemények is, mint Barankovicsé, aki a leginkább számon kéri a sajtószabadságot. Ugyanakkor vállalják, hogy korlátozzák azok személyes szabadságát, akik a demokrácia ellenségei. És azoknak valóban nincs sajtószabadság, akik azt arra használják, hogy a demokrácia ellen lépjenek fel. Horváth végül hozzátette, hogy ha ezek a hangok nem halkulnak el, „akkor fokozottabb mértékben szükségessé válik az, hogy a demokrácia az önvédelem keményebb fegyvereihez nyúljon ezekben a kérdésekben”.¹¹⁹

Pócza János párton kívüli képviselő pedig Horváth hozzászólására reflektálva kifejtette, hogy pontosabban kell megfogalmazni azt, hogy ki is a demokrácia ellensége, mert véleménye szerint az még nem reakciósság, ha valaki ellenvéleményt fogalmaz meg egyes pártokkal vagy a kormánnyal szemben. Ha ugyanis valamelyik párt kisajátítja magának a demokráciát, és a más véleményen lévőköt ellenségnek tekinti, az már diktatúra. A kritika minden esetben „az újjáépítést és haladást szolgálja”.¹²⁰

Egy nappal később ismét Barankovics szólalt fel egy, a sajtót is komolyan érintő témában. Szakasisz ugyanis mint az iparügyi miniszteri teendőket ellátásával megbízott miniszterelnök-helyettes április 26-án a parlament elé terjesztette az egyes ipari vállalatok állami tulajdonba vételéről szóló törvényjavaslatot. Barankovics ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy a nyomdák államosítása is felveti a sajtószabadság kérdését, mert a kormány által felügyelt budapesti rotációs nyomdákban fogják ezentúl az ellenzéki sajtótermékeket nyomni. A kormánynak így lehetőse lesz nyomdai, tehát üzleti indokokra hivatkozva visszautasítani a lapok kinyomtatását.

Barankovics arra is felhívta a figyelmet, hogy ennek a javaslatnak a hátulütőjét a kormány is érezte, mert a koalíciós pártok nyomdáit továbbra is a pártok kezelésében hagyja meg. Ebben az esetben azonban az ellenzéki pártoknak is lehetőséget kellene adnia arra, hogy ne az államosított nyomdákban állítsák elő a lapokat. Barankovics reményét fejezte ki arra, hogy az egyházi nyomdák, mint a Stephanaeum vagy a debreceni református nyomda nem kerül államosítás alá. Arra azonban felhívta a képviselőtársai figyelmét, hogy ezek a nyomdák nem alkalmasak lapnyomtatásra, mert nincsenek rotációs gépeik.¹²¹

A másnapi ülésnapon a párton kívüli Pócza felszólalásában egyetértett Barankovics észrevételeivel. Véleménye szerint a nyomdavállalatokat a pártoknak kellene adni, hiszen például a Kommunista Párt nem fogja a politikailag és világnézetileg ellentétes sajtótermékeket kinyomtatni. A nyomdák kormánypártok kezébe adása párhuzamos azzal, ahogy a papírkiutalás is tör-

¹¹⁸ *Országgyűlési napló* i. m. (98. lj.) 4. köt. 42., 52–53. col.

¹¹⁹ Uo. 65. col.

¹²⁰ Uo. 68. col.

¹²¹ Uo. 117–118. col.

ténik.¹²² Ezek után Slachta, a Keresztény Női Tábor képviselője felszólalásában legalább is furcsának nevezte, hogy miközben a kormány a Szakszervezeti Tanácsnak akar sajtóvállalatot és nyomdát adni (gúnyosan úgy fogalmazott, hogy végre lesz lehetőségük nekik is megszólalniuk), addig a katolikusok 1945 óta nem tudnak egy napilapot szerezni.

Az előzetes cenzúra hónapokra megakasztja a katolikus sajtótermékek kiadását. Slachta a katolikus sajtó 1945 után helyzetéről pedig a következőt mondta:

„A keresztény sajtó a felszabadulás utáni negyedik évig nem tudott napilapot kapni. Bevezették az előzetes cenzúrát. Ha valamely keresztény vállalat vagy keresztény író egy katolikus, egy keresztény könyvet vagy tankönyvet akar megjelentetni, hónapokig tart, ameddig a cenzúrahivatal azt kiadja; ha valamit nyomtatni akar, akkor esetleg a betűszedők, a nyomdászok a saját iniciatívájukból, vagy pedig kívülről jövő óhajra nem hajlandók azt kiszedni. Ha megjelenik egy sajtótermék, esetleg elkozzák már a gépnél, nem engedik kijönni, vagy ha átment az előzetes cenzúrán és megkapta a terjesztési engedélyt, betiltják és így tovább.”¹²³

6. Dobi István kormányának időszaka

A kormánypártok 1948. december 10-én lemondásra szólították fel Dinnyést Nyárádi Miklós pénzügyminiszter disszidálása miatt. Az Országgyűlés még ugyanazon a napon a kisgazda Dobi Istvánt bízta meg a miniszterelnöki feladatok ellátásával. A december 14-én tartott bemutató beszédében ugyan 1945 utáni első kormányfóként nem tért ki a sajtóval kapcsolatos kérdésekre, ez nem tartotta vissza Barankovicsot attól, hogy hozzászólásában ne érintse a sajtószabadság kérdését, mégpedig az egyház és az állam viszonyából levezetve mint világnézettől független alapjogot. Véleménye szerint senki nem szenvedhet hátrányt a sajtójog alapján a keresztény világnézete miatt. Ez az alapjog független attól, hogy az állam és az egyház viszonya milyen. Barankovics hangsúlyozta, hogy a jelenlegi kormány nagyrészt materialista világnézetű, és ebben az esetben a fent vázolt gondolatok még nagyobb jelentőséggel bírnak. A 20. században a gondolat- és a véleménynyilvánítás szabadsága nem ér semmit a sajtószabadság nélkül. Jelenleg a kormány döntésén múlik, hogy ki élhet ezzel a joggal, és ki nem, hiszen a lapengedélyezés és a lapbetiltás joga is a kormány önkényes döntésén múlik, ahogy a papírkiutalás is.

Mindezek mellett a fővárosban a lapokat is csak a kormányhoz tartozó nyomdáknak lehet előállítani. Ezzel a kormánynak lehetősége van arra, hogy tisztán üzleti döntésnek álcázva ignorálja a neki nem tetsző sajtótermékek kinyomtatását. Ezek után Barankovics a katolikus sajtó nehézségeiről beszélt. Sajnálatos, hogy jelen pillanatban úgy tűnik, hogy ezek a sérelmek nem szűnnek meg.¹²⁴ A korábbiaktól eltérően azonban nem alakult ki vita a felszólalása után, ugyanis senki nem szólt hozzá az elhangzottakhoz.

¹²² Uo. 229–230. col.

¹²³ Uo. 231–232. col., idézet: 232. col.

¹²⁴ Uo. 5. köt., 25–26. col.

1949. január 18-án a kisgazda Barcs Sándor szólalt fel a költségvetés tárgyalása során. Elmondta, hogy a Miniszterelnökség Sajtóosztálya szinte teljeskörűen átvette a TŰM feladatait, ugyanakkor sokkal kevesebb pénzt kap a költségvetésből, noha igen fontos feladatot lát el a népnevelés (legyen az gazdasági, társadalmi vagy politikai) és a pártok sajtótermékeinek tájékoztatása terén. A külföldi támadások ellenére a magyar sajtópolitika demokratikus voltát támasztja alá az, hogy az ellenzéki sajtó él, és mindenféle retorzió nélkül bírálhatja a kormányt, valamint hogy szinte minden külföldi lap megvásárolható az országban. „A magyar kormány a maga sajtószervein keresztül éppen úgy, mint a demokratikus pártok a maguk sajtójában, valóban nevelésre, oktatásra, a dolgok helyes megvilágítására törekszenek a közvélemény felé” – szögezte le.¹²⁵

Ezután Kondor Imre, a Nemzeti Parasztpárt képviselője is hozzászólt a témához. Véleménye szerint a Miniszterelnökség Sajtóosztálya nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a „körúti sajtó” szennázóhajhászása, a gyilkosságok és a botrányok mindenek feletti kiemelése mára eltűnt. A magyar sajtó ma már valóban azzal foglalkozik, amivel kell: a nép nevelésével, a társadalom mindennapjaival, és teszi mindezt tárgyilagosan, tényszerűen, a sajtóosztály bőséges információi alapján.¹²⁶

A téma utolsó hozzászólója a Magyar Dolgozók Pártja országgyűlési képviselője, Losonczy Géza volt, akinek beszéde már mintegy átvezetés a Rákosi-korszakba és annak uniformizált sajtópolitikájába. Losonczy beszédében kifejtette, hogy a kormány a sajtószabadság elvi álláspontján áll, és kiemelte, hogy a sajtó a béke és a háború fegyvere is. Vannak, akik visszaélnék vele, és a háborús uszítás és az imperializmus, míg mások a béke, a nép nevelésének, oktatásának és a baráti népek együttműködésének a szolgálatába állítják azt. A sajtónak nemcsak a hírközlés a feladata, hanem a nevelés is. „A sajtó szabadsága nemcsak a hírek közlésének szabadságát, hanem a tömegek haladó szellemű nevelésének a szabadságát is jelenti. Sajtószabadság tehát ott van, ahol a hírközlés és a haladó szellemű nevelés lehetősége a sajtó útján egyaránt biztosítva van.” Losonczy ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy ezt a magyar kormány minden demokratikus lapnak biztosítja.

Losonczy beszélt a lapok papírellátásáról is. Úgy látta, hogy ha nehezen is, de 1948-ban is sikerült a lapokat a szükséges mennyiségű papírral ellátni. A magyarországi papírgyárak ugyan nem termeltek annyi papírt, amennyi szükséges lett volna, de azt importtal kiegészítették, noha igen kevés valuta állt rendelkezésre a papírimport lebonyolítására, hiszen azt az ipar nyersanyag-ellátására fordították. Losonczy úgy vélte, hogy 1949-ben is képesek lesznek a sajtó papír-igényét kielégíteni, hiszen a hároméves terv előirányzata szerint a papírtermelés növekedni fog. Losonczy örövendetesnek találta, hogy a demokratikus sajtó az 1947-es évhez képest pozitív változáson ment keresztül. Amíg tavaly az Országgyűlésben sorozatban hangoztak el interpellációk és felszólalások a sajtó elbulvárosodásával kapcsolatban, addigra 1948-ban ez a tendencia megállni látszott. Ez köszönhető volt az 1948. márciusi sajtófogadáson Rákosi Mátyás szenzá-

¹²⁵ Uo. 305–306. col.

¹²⁶ Uo. 332–333. col.

cióhajhász sajtó ellen elmondott beszédének is,¹²⁷ ahol a tömegnevelést emelte ki mint elérendő célt. Ezután a demokratikus lapok igyekeztek véget vetni a bulvár és botrányírásoknak. Ennek eredményeképpen ilyen probléma a mostani költségvetési tárgyalásokon már fel sem merült.

Ugyancsak örvendetes, hogy a sajtó színvonala láthatóan javult a tavalyi évben, és egyre nagyobb szerepet játszott és játszik a demokratikus nevelésben is, és a bulvár helyett a valóban fontos problémákra fókuszál. Ugyanakkor azt is kiemelte, hogy a sajtó még mindig nem képes véleményt formálni és a tömegeket érthetően tájékoztatni a nagy nemzetgazdasági és politikai folyamatokról. A sajtó átalakulása ezen a téren még nem történt meg teljesen. Ahogy a politikai pártok között is egyre kevesebb a véleménykülönbség az országban jelenleg is zajló átalakulás irányában és módjában, úgy a lapok között is egyre inkább ki kell alakulnia annak az egyetértésnek, ahogy a folyamatokat értékelik.

„Ez azonban nem jelentheti azt, hogy az egész demokratikus sajtó uniformizált legyen, egy kaptafára készüljön formájában, hangjában, stílusában egyaránt. A kormány ilyen igényekkel soha nem lépett fel, és nem fog fellépni a sajtóval szemben. A különböző sajtóorgánumoknak az olvasóközönségük politikai fejlettségének, gondolkodásának és ízlésének figyelembevételével kell megmagyarázniuk, természetesen a népi demokrácia szempontjainak állandó szem előtt tartásával, a döntő belpolitikai, gazdaságpolitikai, kultúrpolitikai és külpolitikai eseményeket.”¹²⁸

Nem egészen négy hónappal később, 1949. május 15-én választást tartottak az országban. Az 1945 utáni választásokkal ellentétben már csak az 1949. február 1-jén, Rákosi elnöklete alatt megalakult Magyar Függetlenségi Népfront jelöltjére lehetett szavazni. A választásra jogosultak 94,7% járult a szavazóurnához, és a Népfront a szavazatok 95,6%-át kapta meg.¹²⁹ A választások egyértelmű nyertese a Magyar Dolgozók Pártja lett, amely ezzel a hatalom kizárólagos és korlátlan birtokosává vált, ez pedig rányomta a bélyegét az 1949 utáni sajtóra is. Bár a bemutatott felszólalásokból és vitákból jól látszik, hogy 1945 és 1949 között sem volt könnyű a helyzet, az 1949 utáni állapotokhoz képest legalább a szabadság illúzióját mutatta az a tény, hogy a sajtóban és a parlamentben is volt lehetőség és tér a vitára és kritika megfogalmazására. És ez az elkövetkezendő évek, évtizedek sajtóját és parlamentjét tekintve, mindenképpen megbecsülendő.

¹²⁷ Ahogy Rákosi Mátyás az 1948. március 23-án tartott sajtófogadáson mondta: „az a szenzációhajhászás, mely pártkülönbség nélkül elterjedt a sajtóban, alkalmas arra, hogy a valóban fontos kérdésekről elterelje a tömegek figyelmét.” RÁKOSI Mátyás: A magyar sajtó színvonalának emeléséért. In RÁKOSI Mátyás: *Építjük a nép országát*. Budapest, Szikra, 1949. 45–46.

¹²⁸ *Országgyűlési napló* i. m. (98. lj.) 5. köt. 333–335. col.

¹²⁹ Izsák Lajos: Az első „Népfrontos” választás Magyarországon 1949-ben. *Századok*, 2013/1., 67, 78.

A területi kampánytilalom alkotmányossági kérdései

...különös tekintettel a relatív területi kampány tilalmára

SZIKORA TAMÁS*

1. Bevezetés

A demokratikus jogrendszernek sajátos velejárói, hogy a közhatalmi pozíciókhoz való hozzáférést számos garanciális elemmel körülbástyázott választások útján igyekeznek biztosítani. A szavazópolgárok meggyőzésének leghatékonyabb és legintenzívebb eszköze a politikai kampány, amelynek célja a társadalom tájékoztatása, a közéleti viták megtárgyalása ugyanis lehetővé teszi a polgárok számára, hogy ismervén az összes lehetőséget, valamennyi releváns információ birtokában hozhassanak döntéseket.

A közéleti vitákat érintő véleménynyilvánítás sajátos jellemvonása, hogy korlátozása csak a leginkább indokolt esetben és arányos módon történhet. Hasonlóképpen igaz ez a kampánytevékenységek egyes formáira, amelyek vonatkozásában elsődlegesen a szabad választások lebonyolításának, a polgárok befolyástól mentes döntéshozatalának biztosítása alkotmányosan elfogadott indokot szolgáltat bizonyos akadályok állítására a szólásszabadság elé. A kampánytevékenység korlátozása számos aspektusra kiterjedhet: a kampányfinanszírozás kérdéseitől kezdve a médiában megjelenő politikai reklámok jogszerű korlátozhatóságán túl egészen akár a kampány során érvényesülő adatvédelmi kérdésekig.

A tanulmány a politikai kampány területi alapon történő korlátozhatóságának kérdésével foglalkozik. Ennek során elsődlegesen arra kíván választ találni, hogy milyen alkotmányossági szempontok, érvek mentén kerülhet sor a véleménynyilvánítás ezen – egyébként vitathatatlanul a szólásszabadság egyik legbensőbb magjához tartozó – formájának földrajzi alapon történő korlátozására. A tanulmány a területi alapon történő korlátozás egyes formáit, indokait tekinti át, azt vizsgálva, hogy a korlátozás milyen érvekkel, alkotmányos indokokkal (esetleg alapjogokkal) kerülhet összeütközésbe. Ennek során különös hangsúlyt kíván fektetni a relatív területi kampánytilalom szabályozására, bemutatva az Egyesült Államok Legfelső Bírósága által e tárgyban született emblemikus ügyet, illetve a kapcsolódó kritikákat.

* Szakmai tanácsadó, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsa. Email: szikora.tamas@mediatanacs.hu

2. A területi kampánykorlátozás hazai „története”

2.1. A kampánycsend mint a kampánytevékenység abszolút korlátja

Hazánkban a 2013-as választási eljárási törvény elfogadásáig – legalábbis jogszabályi szinten – nem volt ismert a területi kampánykorlátozás intézménye, tekintettel arra, hogy az 1997-es törvény ‘teljes’ kampánytilalmat (azaz kampánycsendet) írt elő. E szabályozási keret alapján a szavazást megelőző nap 0 órától a szavazás befejezéséig tilos volt kampánytevékenységet folytatni.¹ Megjegyzést érdemel, hogy az erre feljogosított választási szerv – jogszabályi felhatalmazás alapján hozott – iránymutatásában igen szigorú követelményeket állapított meg az említett időszakra vonatkozó politikai aktivitások terén, és már azt is a kampánycsend megsértésének minősítette, amennyiben a tárgyi időszakban „bármely írott vagy elektronikus médium a választással összefüggésbe hozható személyt vagy pártot említ, vagy szerepeltet”.² A jelöltek említésének, szerepeltetésének általános értelemben kimondott tilalma legalábbis kritikával illethető, hiszen ha nehezen is, de elképzelhető, hogy egy jelölt nem kampánycélból kerül a képernyőre, illetve kap megjelenési felületet az írott sajtóban, így ezen – egyébiránt vitathatatlanul igen szűk esetkörben – talán szerencsésebb nagyobb mérlegelési lehetőséget biztosítani a jogalkotónak.³ (A kampánycsend intézményének megszűnésével, és ezzel együtt az említett iránymutatás hatályon kívül helyezésével e kérdés ugyanakkor gyakorlatilag tárgytalanná is vált.)

Ami a kampánycsend intézményének alkotmányossági kérdéseit illeti, e tekintetben a magyar Alkotmánybíróság több döntésében is foglalkozott a kérdéssel. Elsőként a 39/2002. (IX. 15.) AB határozatban arról döntött, hogy ilyen előírás minden esetben szükséges-e a demokratikus választások lebonyolításához. Ennek során a testület rámutatott, hogy

„a választások zavartalanságát különböző korlátozó szabályok biztosítják. A korlátozások egyike, de ugyanakkor nem egyetlen formája a kampánycsend intézménye. A kampánycsend megszüntetése nem vezet alkotmányellenes helyzethez, amennyiben a törvényhozó a választások zavartalanságát más eszközökkel biztosítja. A kampánycsend intézménye nem következik közvetlenül az Alkotmányból. A törvényhozó mérlegelheti, hogy a választások zavartalansága, a választói akaratok szabad érvényesülése és kifejezésre juttatása céljából a kampánycsend intézményét létrehozza-e, vagy a kampánycsend intézménye nélkül az egyéb választási garanciák összetett eszközrendszerével segíti elő a választások zavartalanságát.”⁴

¹ L. a választási eljárásról szóló 1997. évi C. törvény 40. § (1) és (2) bekezdését.

² L. a 11/1998. (V. 18.) sz. és az ezt hatályon kívül helyező 2/2007. (III. 19.) OVB állásfoglalást.

³ A 2018-as országgyűlési választási kampány során például a Kúria Orbán Viktor miniszterelnöknek a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Campus átadásával kapcsolatos, a sajtóban megjelenő (illetve egyébként a miniszterelnök Facebook-oldalán is közzétett) fényképes beszámolókat kapcsán úgy foglalt állást, hogy „az említett eseményen a miniszterelnök nem jelölő szervezet elnökeként vett részt, hanem miniszterelnökként, a részvétel indoka kormányzati beruházás átadó ünnepsége. Tehát maga a rendezvény nem minősíthető kampányrendezvénynek” (Kúria Kvk.IV.37.452/2018/4. sz. végzés, [16] pont).

⁴ Indokolás, III. 4. pont.

Ebből következően pedig az is megállapítható, hogy mind a kampánycsend törvényi előírása, mind pedig annak hiánya révén eleget tehet az állam intézményvédelmi kötelezettségének, amely tulajdonképpen a választások tisztaságának megőrzése és zavartalan lefolytatása biztosításában ölt testet. Mint megállapítást nyert,

„[a] választási rendszer egyik lehetséges eleme a kampánycsend intézménye. A kampánycsend a választói akarat kinyilvánításának zavartalanását biztosítja. A választói akarat zavartalan kinyilvánítása a legfelsőbb államhatalmi szerv szabad akaratlan alapuló létrehozását, illetve azon keresztül a Magyar Köztársaság demokratikus jogállamiságát garantálja. A választójog védelme és a demokratikus jogállamiság követelménye szükségessé teheti a kampánycsend intézményét, illetve a véleménynyilvánítás- és sajtószabadságnak a kampánycsend által megvalósuló korlátozását.”⁵

A szabályozás szükségessége mellett annak aránytalanságát vélelmező álláspont sem talált támogatásra a testületben: figyelemmel arra, hogy a legalább 84 napos kampányidőszakban csupán 86 órányi időszakra kellett felhagyni a választók meggyőzésével, a korlátozás a célhoz képest arányosnak is minősült.⁶ A teljesség kedvéért e körben említést érdemel, hogy a testület a 2012-ben elfogadott, de végül ki nem hirdetett választási eljárási törvény alkotmányossági kérdéseit vizsgáló legutóbbi határozatában⁷ a testület a korábbi döntésekre alapozva szintén alkotmányosan igazolhatónak tartotta az egyes kampánytevékenységekre vonatkozó rövid időbeli korlátozásokat.

A jelenleg hatályos választási eljárási törvény⁸ már nem tartalmazza a kampánycsend intézményét, ettől függetlenül bizonyos korlátozásokat állított egyes kampánytípusok kapcsán a jogalkotó a választói akarat zavartalan kinyilvánításának biztosítására: a szavazás napján választási gyűlés nem tartható,⁹ rádióban és televízióban politikai reklám nem tehető közzé.¹⁰ Emellett életre hívta a relatív területi kampánykorlátozás intézményét, amikor megtiltotta a szavazóhelyiség százötven méteres körzetében történő kampánytevékenységet a szavazás napján, amelyről részletesebben a következő pontban szólunk.

2.2. A relatív területi kampánykorlátozás

A jelenleg hatályos választási eljárási törvény – igen hasonló módon a későbbiekben ismertetésre kerülő Tennessee állam által megalkotott szabályozáshoz – rögzíti, hogy „[a] szavazóhelyiséget magában foglaló épületnek a szavazóhelyiség megközelítését szolgáló bejáratától számított százötven méteres távolságon belül – közterületen – választási kampánytevékenység a szavazás

⁵ 6/2007. (II. 27.) AB határozat, indokolás, III. 1. pont.

⁶ L. 39/2002. (IX. 15.) AB határozat, indokolás, III. 3. pont, illetve 6/2007. (II. 27.) AB határozat, indokolás, III. 1. pont

⁷ 1/2013. (I. 7.) AB határozat.

⁸ 2013. évi XXXVI. törvény a választási eljárásról (Ve.).

⁹ Ve. 145. § (1) bekezdés.

¹⁰ Ve. 147. § (4a) bekezdés.

napján nem folytatható.”¹¹ Az idézett jogszabályi előírás a korábbi, 1997-es választási eljárást szabályozó törvény előírásaihoz képest mindenképpen újdonságként értékelhető, hiszen ahogyan az előző pont alatt olvasható, 2013 előtt ugyanis a kampánycsend intézménye volt hivatott korlátozni a szavazóhelyiség közvetlen közelében (is) a kampánytevékenység folytatását. A kampánytevékenység tényleges folytatását illetően ugyanakkor újfajta korlátozást nem eredményezett a szabályozás: a teljes kampánycsend miatt ugyanis a szavazás napján a szavazóhelyiség százötven méteres sugarú körén belül – és nem mellesleg kívül is – ugyanúgy tilos volt kampánytevékenységet folytatni a választás lezárultáig.

A hazai jogrendszer sajátos vonását jelenti, hogy a törvény felhatalmazza a legfőbb választási szervet (Nemzeti Választási Bizottság), hogy a választással kapcsolatos jogszabályok egységes értelmezése érdekében – indokolással ellátott – iránymutatást adjon ki. Az iránymutatás kötelező jogi hatással nem rendelkezik, kizárólag iránymutató jellegű;¹² ilyen iránymutatásban értelmezte a testület a relatív kampánytilalom törvényi szabályozását.¹³ Az iránymutatás leszögezi, hogy a relatív területi kampánytilalom az aktív kampánytevékenység folytatására vonatkozik. Így például a közterületen korábban jogszerűen elhelyezett plakátokat nem kell eltávolítani, az említett területen jelölt vagy jelölő szervezet népszerűsítésére alkalmas plakáttal ‘díszített’ autó keresztülhaladhat az érintett területen, ugyanakkor a törvényi előírás sérelmét valósítja meg minden olyan tevékenység folytatása, mely eredményeképpen az érintett zónában a választói akarat befolyásolására alkalmas tartalom hallható vagy látható.

A Ve. szabályainak kiterjesztéseként értelmezhető, ugyanakkor a szabályozás alkotmányos célkitűzéseivel vitathatatlanul összhangban állónak ítéltető az iránymutatás azon pontjai, amelyek egyfelől a szavazóhelyiség elhelyezésére szolgáló épületben és magában a szavazóhelyiségben is tiltják a kampánytevékenységet, illetve a választási szervek tagjai számára előírják, hogy jelöltet, jelölő szervezetet népszerűsítő, ahhoz köthető szimbólumokat ne használjanak, osztogassanak vagy viseljenek.

A jogszabályi előírás és az iránymutatás együttes értelmezése alapján világosan látható az a szándék, hogy a jogalkotó és – az általa felhatalmazott – jogalkalmazó milyen keretek közé kívánta szorítani a szavazás napján a szavazóhelyiség közvetlen környezetében folytatható kampánytevékenységet. Ennek ellenére néhány vitás vagy legalábbis bizonytalan kérdésre érdemes rámutatni. Teljesen megalapozott elvárás, hogy a választói akarat zavartalan kinyilvánítása érdekében a szavazat leadása előtti utolsó pillanatokban (pontosabban: métereken) az aktív kampánytevékenységet tiltja a szabályozás, ugyanakkor nem követeli meg a korábban jogszerűen elhelyezett plakátok eltávolítását, ez pedig könnyen lehetővé teszi a jogszabály kijátszását, például a plakát a választást megelőző napon való kihelyezésével.¹⁴ E kampányeszköz alkalmazása esetében a választókra – illetve az alkotmányosan védett választói akarat szabad kinyilvánítására –

¹¹ Ve. 143. §.

¹² L. Ve. 51. § (1)–(2) bekezdések.

¹³ L. a Nemzeti Választási Bizottság 11/2014. sz. iránymutatását a relatív területi kampánytilalom szabályainak értelmezéséről.

¹⁴ TÉGLÁSI András: A választási plakát mint kampányeszköz elhelyezésével kapcsolatos alkotmányossági problémák a 2014. évi választások során. In: CSERNY Ákos (szerk.): *Választási dilemmák. Tanulmányok az új választási eljárási törvény novumai és első megmérettetése tárgyában*. Nemzeti Közszerzői Egység, Budapest, 2015. 143.

nézve ugyanolyan hatást képes gyakorolni a választást megelőző éjszaka, illetve a választás megkezdését követően a szavazóhelyiség bejárata elé kihelyezett plakát; az egyik mégis tiltott, a másik megengedett. (A választási plakátok kihelyezésének jogszerűségével a következő alpontban is foglalkozunk.)

Az iránymutatás alapján a kampánytevékenység azonban jóval szélesebb területet von a korlátozás hatálya alá, mint a százötven méteres sugarú földrajzi terület, ugyanis bármely olyan tevékenység tiltott, amely az említett zónában látható vagy hallható, és ily módon befolyásolja a választókat. Ennek alapján már az is megsérti a tilalmat, aki például hangszórón, megafonon keresztül, illetve vetítés útján juttat el a választók befolyásolására alkalmas tartalmat a szavazóhelyiségbe vagy annak közvetlen (százötven méteres) környezetébe. A lényeges momentumot tehát nem a tevékenység végzésnek, hanem kifejtett hatásának helye jelenti. Nem hagyható figyelmen kívül ugyanakkor, hogy csak a szélesebb nyilvánosság számára szánt kampánytevékenység eshet bárminemű korlátozás alá, így a személyes kommunikáció e körben nem esik a szabályozás hatálya alá.¹⁵

Bizonyos esetekben azonban mégis nemcsak lehetséges, de jogszerű is, hogy az állampolgárt akkor 'érinték el' a kampányüzenetek, amikor a szavazóhelyiség százötven méteres környezetén belül tartózkodik. Az épp állampolgári jogával élni kívánó polgárt szavazását megelőző utolsó pillanatokban is megkereshetik mobiltelefonon közvetlen politikai kampány útján,¹⁶ vagy a közösségi médiában megjelenő politikai hirdetéssel is szembesülhet akár a választóhelyiségbe való belépést közvetlen megelőzően. Ugyanakkor említhetjük azt a példát is, amikor a saját lakásába mozgóurnát igénylő az ablaka elé kihelyezett plakát közvetlen 'szomszédságában' adja le szavazatát; ez esetben a szavazás helyének megváltozása biztosítja a kampányeszköz területi kampánytilalom alóli 'mentesülését'.

2.3. A szavazás napján kívül érvényesülő területi korlátok

A relatív területi kampánytilalom a szavazóhelyiség környezetében tiltja a szavazás napján a kampányolás lehetőségét, amelyre igen gyakorta iskolák, óvodák helyiségei szolgálnak. A nevelési-oktatási intézményekkel kapcsolatosan a hazai jogszabályok szintén korlátokat állítanak fel, amelyek ugyan nem a választás napjára vonatkoznak, de meghatározott időben, konkrét helyen tiltják a kampány folytatását. A köznevelési törvény tiltja a politikai célú tevékenység folytatását az idő alatt, amíg az intézmény a gyermekek felügyeletét ellátja.¹⁷ A törvényi előírás célja a gyermekek, illetve a tanulók testi épségének megóvása és erkölcsi védelme, éppen ezért az említett kötelezettségek mérlegelését szem előtt tartva lehet dönteni az egyes politikai célú (így kampány-) tevékenységek folytatásának lehetővé tételéről.¹⁸

¹⁵ L. pl. a Pécsi Ítéletábra Pk.III.20.021/2014.2. sz. végzését.

¹⁶ L. Ve. 149. §. A direkt politikai marketing kapcsán felmerülő adatvédelmi kérdések kapcsán l. a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság választási eljárással kapcsolatos adatkezelésről szóló 2014. február 4-i ajánlását.

¹⁷ A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 24. § (3) bekezdés.

¹⁸ L. SZÜDI János: *Kommentár a köznevelési törvényhez*. Budapest, CompLex, 2012. 93.

Az oktatási intézményekben a funkciójuk ellátása alatt történő politikai haszonszerzés célja tehát elsődlegesen nem a szabad választói akaratképzés biztosítása, hanem a gyermekek fejlődésének indokolatlan külső befolyásolástól való megóvása. A szabály érvényesítése során a gyermekekre gyakorolt lehetséges hatás irányából kell az értékelést elvégezni, és erre figyelemmel a jogszabályi előírás szövegének kiterjesztő értelmezése is elfogadhatónak tekinthető. Így például abban az esetben is jogszerűen megtiltható a kampánytevékenység, ha arra közvetlenül az intézmény bejárata előtt, a tanítási időszak előtt kerül sor, az ugyanis a közoktatási intézményben, annak működése során fejt ki hatását.¹⁹ Említést érdemel, hogy a korlátozás kiterjesztő értelmezése sem lehet határtalan. Így a bírósági gyakorlat szerint egy nyíltan kampányeseményként játszótérre meghirdetett rendezvényen a jelölő szervezet által (Húsvét alkalmából) a gyermekeknek csokoládétojás-kereső program szervezése nem vonható a szabályozás keretei közé.²⁰

Megjegyzendő, hogy az előzőekben ismertetett eseményekről a széles nyilvánosság előtt – így például a média útján – történő beszámoló a választói akarat befolyásolására is alkalmas lehet, pozitív, a gyermekek kedvében járó és így támogatásra érdemes személyként bemutatva az adott jelöltet. Ebben a formában viszont a gyermekek érdekeinek védelme mellett a korlátozás indokaként felmerülhet a korábbiakban már többször említett választások zavartalansága, illetve a választói akaratok szabad érvényesülése és kifejezésre juttatása mint alkotmányosan igazolható érv.

A gyermekek egészséges fejlődése mellett a kampánytevékenységek közül a plakát kihelyezése más okokból, nevezetesen műemlékvédelmi és környezetvédelmi okokból is korlátozható,²¹ ennek következtében egyes (köz)épületek, aluljárók tekintetében gyakorta határoznak meg rendeletben plakátelhelyezési tilalmat az erre jogkörrel rendelkező önkormányzatok. E felhatalmazás sem biztosít korlátlan lehetőséget a kampánytevékenység korlátozására, az nem lehet általános érvényű, abból ugyanis egyértelműen megállapíthatóknak kell lennie az alapul szolgáló műemlékvédelmi, környezetvédelmi okoknak.²² Külön, kifejezetten erre irányuló magyarázat hiányában is sor kerülhet ugyanakkor a plakát kihelyezésének korlátozására a (magán)tulajdonhoz való jog védelme érdekében: épületre, kerítésre csak a tulajdonos (bérlő) hozzájárulásával lehet plakátot kihelyezni.²³

Megjegyzést érdemel, hogy a plakátok villanyoszlopra kihelyezésével kapcsolatosan a 2014-es országgyűlési választások kapcsán komoly, az Alkotmánybíróságot is megjárta jogviták kerekedtek. Az előző bekezdésben említett korlátozhatósági okok mellett – a reklámtáblák villanyoszlopokon való elhelyezésének szabályairól szóló jogszabály²⁴ révén – felmerült a közlekedés biztonsága miatti tilalom lehetősége is. Konkrét kúriai végzéssel szemben benyújtott

¹⁹ Kúria Kvk.IV.37.368/2018/2. sz. végzés, [15] pont.

²⁰ Kúria Kvk.IV.37.445/2018/2. sz. végzés, [15] pont.

²¹ Ve. 144. § (5) bekezdés.

²² Kúria Kvk.V.37.428/2018/2. sz. végzés, [22] pont.

²³ Ve. 144. § (4) bekezdés.

²⁴ A reklámtáblák, reklámhordozók és egyéb reklám célú berendezések közutak melletti elhelyezésének részletes szabályairól szóló 224/2011. (X. 21.) Korm. rendelet, amely a reklámtáblákkal egy megítélés alá vonta a Ve. 144. § szerinti plakátokat is.

alkotmányjogi panasz kapcsán hozott döntésről lévén szó,²⁵ a testület határozata – kifogás hiányában – ugyanakkor a közlekedés biztonságát mint a politikai véleményszabadság lehetséges korlátját nem vizsgálta, és elutasította a panaszt (amely a Kúriának a plakát villanyoszlopon történő kihelyezését lehetővé tevő döntésének megsemmisítésére irányult). Dienes-Oehm Egon alkotmánybíró különvéleményében hangot is adott abbéli véleményének, miszerint az Alaptörvény II. cikkében rögzített emberi élethez való alapvető jog a kampányidőszakban sem függeszthető fel.

3. A relatív területi kampánytilalom megítélése az Egyesült Államokban

3.1. A *Burson v. Freeman* ügy

3.1.1. Az ügy előzményei

A területi kampánykorlátozással – pontosabban a kampánymentes övezetekkel (*campaign-free zone*) – kapcsolatos tengerentúli joggyakorlat emblematikusnak számító és igen gyakran idézett, illetve kritika tárgyává tett ítélet az 1992-ben a Legfelső Bíróság által meghozott *Burson v. Freeman* ügyben született,²⁶ amelyben a testület a Tennessee államban korábban elfogadott választási szabályozás azon rendelkezésének alkotmányosságát (pontosabban az Első Alkotmánykiegészítéssel²⁷ való összeegyeztethetőségét) vizsgálta, amely tilalmazta a kampánytevékenység folytatását a választási helyiség bejáratától számított száz lábas környezetben. E területen ugyanis tilos volt a választók megszólítása valamely jelölt, illetve politikai párt érdekében vagy elleneben.²⁸

A szabályozás alkotmányosságát Mary Rebecca Freeman asszony – aki egyébként egy helyi választáson induló jelölt kincstárnoka volt – kifogásolta, miután az értékelése szerint az a politikai szólást tartalmi alapon korlátozza. Megítélése szerint a Tennessee állam által elfogadott szabályozás, különös tekintettel az előírások megsértőivel szemben alkalmazni rendelt büntetőjogi következményekre, a kampányban résztvevők számára korlátozta a választók elérésének lehetőségét, és ilyen formában sérti az Első Alkotmánykiegészítésben biztosított szabad szólás és véleménynyilvánítás jogát. A kifogást az első fokon eljáró bírói fórum (*chancery court*) elutasította, majd Tennessee állam Legfelső Bírósága megváltoztatta a döntést,²⁹ és az Első Alkotmánykiegészítés sérelmét állapította meg.

²⁵ 3065/2014. (III. 26.) AB határozat.

²⁶ *Freeman v. Burson*, 112 S. Ct. 1846 (1992).

²⁷ Az Első Alkotmánykiegészítés (1791) értelmében „a Kongresszus nem alkothat törvényt [...] a szólás- és sajtószabadság csorbítására.

²⁸ Tennessee Code section 2-7-111.

²⁹ *Freeman v. Burson*, 802 S.W.2d 210 (Tenn. 1990).

A tagállami Legfelső Bíróság egy háromszintű értékelést elvégezve hozta meg döntését: elsőként azt vizsgálta, hogy a tagállam igazolni tudja-e a kényszerítő érdekét a szabályozásra; másodsorban a szabályozás eszköze szorosan kapcsolódik-e ezen érdekekhez; végül nincs-e olyan megoldás, amely az alapjog gyakorlásába kisebb mértékben beavatkozva is képes lehet ugyan-ezen cél elérésére. Az eset körülményeinek vizsgálata alapján a tagállami legfőbb bírói fórum az első és harmadik kritériumot nem látta megvalósultnak, a vizsgált törvényi előírás nem állta ki a szükséges szigorú vizsgálat (*strict scrutiny*) próbáját.

3.1.2. A többségi döntés érvelése

A Szövetségi Legfelső Bíróság vizsgálata három kérdéskörre terjedt ki: a politikai szólás korlátozhatóságára, valamint a közösségi fórumokon való szólás és a szólás tartalomalapú szabályozásának kérdésére. A demokratikus társadalmakban a politikai szólás kiemelt jelentőségét – vagyis a közéleti viták szabadságát – elismerve a testület abbéli meggyőződésének adott hangot, miszerint az utcák és járdák alapvető fontosságú közösségi fórumoknak tekintendők (*quintessential public forum*). Ugyanakkor már e ponton leszögezte a bíróság, hogy önmagában az a tény, amely szerint a vizsgált szabályozás a közösségi fórum tekintetében szabályozza a szólás egy formáját, nem elegendő érv az alkotmányellenesség megállapítására. A korlátozás tartalomalapú természetze felől sem volt kétsége a testületnek, hiszen az csupán a kampánykommunikációra terjedt ki, és nem tiltotta például a jótékonyági céllal történő megszólításokat.

Ezt követően a bíróság 'érdemi' vizsgálatának kiindulópontját a Tennessee állam által a szabályozás indokára és szükségességére felhozott két kényszerítő érv jelentette: egyfelől a választók szabad akaratának megfelelő, befolyástól mentes választójog gyakorlása, illetve a választás integritásának és a választásokba vetett bizalom megőrzése.³⁰ A Bíróság hangsúlyozta, hogy nem elegendő az állam részéről annak bizonyítása, hogy a szólás tartalomalapú korlátozása az állam kényszerítő érdekén alapul; az is igazolásra szorul, hogy az érintett jogszabály szükséges is az elérendő cél érdekében. E követelmény érvényesülésének vizsgálatához a testület döntésében a szavazási és választási rendszer egyesült államokbeli történetének alapos elemzésébe fogott.

A kényszerítő érdek igazolása során a döntés érveként szolgált egyfelől a Tennessee állam-beli szabályozásnak egészen az 1890-es évekig visszamenőlegesen történő vizsgálata, továbbá az a körülmény, amely szerint hasonló szabályozás mind az ötven tagállamban létezik. Végso következtetésként a testület megállapította, hogy a szabályozás tulajdonképpen két káros következmény megelőzése érdekében született: a szavazók megfélemlítésének és a választási csalások lehetőségének kiküszöbölésére.³¹

A tagállami szabályozást támadó Freeman asszony kifogásai alapvetően három indokon alapultak: a kijelölt zóna túlságosan tág területben történő meghatározása; az érintett véleménynyilvánítás körének túlságosan szűk körű megfogalmazása; a szükségesség követelményének a szabályozás történetével történő összemosása. Az első érv alátámasztására szolgált, hogy a tagállami jogrendszer egyéb úton is tartalmaz (más jogágakba, így például a büntetőjog területére

³⁰ *Freeman*, 112 S. Ct. at 1851.

³¹ *Freeman*, 112 S. Ct. at 1852–1855.

tartozó) előírásokat, amelyek a választási eljárásba való jogszerűtlen beavatkozások megelőzését hivatottak szolgálni. Erre az érvre a többségi vélemény válasza az volt, hogy az ilyen jogszabályok végrehajtására feljogosított személyeknek a választás lefolytatására szolgáló helyiségekbe való belépése korlátozott, így önmagában ez nem elegendő indok a szabályozás alkotmányellenességének megállapítására.

Ami a szabályozással érintett szolás jellegét érinti, a többségi álláspont kifejtette, hogy a rendelkezésre álló tapasztalatok szerint a kampányokban aktív szerepet vállaló személyek érdekeik eléréséhez gyakran folyamodnak a választók megfélemlítéséhez, ugyanakkor a szolás egyéb formáival kapcsolatosan nem állnak rendelkezésre olyan bizonyítékok, amelyek a választási eljárás folyamatának megzavarására, az abba való jogosulatlan beavatkozásra utalnának. Az Első Alkotmánykiegészítés márpedig nem követeli meg az államoktól, hogy olyan problémákra próbáljon meg megoldást találni, amelyek valójában nem is léteznek.³²

A kérelmező harmadik kifogását a bíróság csupán mértékbeli kérdésként értékelte, amely kapcsán a ténylegesen eldöntendő kérdésnek az számít, hogy milyen mértékű (jelen esetben pontosabban: méretű) az a terület, amely esetében a szolás korlátozására szükségszerűen és elfogadhatóan sor kerülhet. A testület utalt arra, hogy az érintett szabályozás több mint száz éve létezik Tennessee államban, és igen nehéz meghatározni pontosan, hogy milyen mértékű korlátozás lehet megfelelő.³³ A korlátozás területi hatályát tekintve a Szövetségi Legfelső Bíróság egyébként döntésében visszautalt a tagállami legfelső bírói fórum döntésében szereplő azon érvelésre, amely megítélése szerint a száz láb helyett csupán huszonöt láb előírása a kampánymentes zóna kijelölése kapcsán kevésbé volna korlátozó jellegű. Ezt az érvelést ugyanakkor csupán egy mértékbeli kérdésnek tekintette, és nem gondolta a többségi vélemény, hogy pusztán emiatt a szabályozás kevésbé volna korlátozó jellegű.

A fenti érvekre alapozva a testület többségi véleménye végül úgy ítélte meg, hogy a kampánycélú megszólításoknak a választásra szolgáló helyiség bejáratától számított száz láb távolságra történő „kiszorítása” nem jelent alkotmányellenes korlátozást, így végül a tagállami legfelső bíróság döntését megváltoztatva a jogszabályt nem ítélte az Első Alkotmánykiegészítésbe ütközőnek.

3.1.3. Különvélemények, párhuzamos indokolások

A többségi döntéshez Kennedy és Scalia bíró párhuzamos indokolást, míg Stevens bíró különvéleményt fogalmazott meg.

Kennedy bíró – egyetértve a többségi álláspont azon megállapításával, hogy a Tennessee állam szabályozása nem eredményezi az Első Alkotmánykiegészítés sérelmét – párhuzamos indokolásában arra mutatott rá, hogy sem a szolás általános tartalomalapú korlátozása, sem pedig annak közösségi fórumokon történő korlátozása nem igazolható, kivéve, amennyiben az a szó-

³² *Freeman*, 112 S. Ct. at 1856.

³³ *Freeman*, 112 S. Ct. at 1857.

lás egy jól meghatározható kategóriáját érinti.³⁴ A bíró párhuzamos indokolásában amellet igyekezett érvelni, hogy a szólásszabadságnak más alkotmányos jogok érvényesülését kell szolgálnia (támogatnia), és amennyiben szükséges, védelmezni azokat.

Scalia bíró a többségi véleményben foglalt döntéssel szintén egyetértve egy igen sarkalatos kérdésben fejezte ki eltérő álláspontját, amelynek fókuszában a döntés közösségi fórumra vonatkozó érvelését kritizálta.³⁵ A bíró ugyanis nem értett egyet azon megállapítással, amely szerint a választási helyiséget körülvevő terület hagyományosan közösségi fórumnak tekinthető, álláspontja szerint ugyanis jelen esetben hiányzik a „hagyomány” mint elem. Nézetét úgy foglalja össze, hogy a Tennessee állambeli előírás bár tartalomalapú, alkotmányosan igazolható, ugyanis észszerű, és nézőpontsemleges szabályozást valósít meg a nem-közösségi fórumon.

A hasonló természetű szabályozások történetének vizsgálata, bemutatása alapján rámutatott, hogy a 19–20. század fordulójára a tagállamok nagy részében létezett hasonló jellegű szabályozás, és a választási helyiségek bejárata körüli utcákat, járdákat hagyományosan *nem* gyűlésekre és közéleti vitákra szánták.³⁶ Véleménye szerint nem minden járdafelület és utca tekinthető közösségi fórumnak, főként nem minden időszakban (azaz elsősorban a választás napján nem). Összességében tehát a bíró megítélése szerint a kampánymentes övezet kijelölése a választás lebonyolítására szolgáló helyiség bejárata körül a szólásszabadság észszerű és nézőpontsemleges korlátozásnak minősül, tekintettel arra, hogy az érintett terület a választás napján nem minősül közösségi fórumnak.

Stevens bíró különvéleményében viszont a többségi véleményben foglalt végső állásponttal való szembenállásának adott hangot.³⁷ Érvelésének kiindulópontjaként leszögezte, hogy Tennessee állam szabályozása „klasszikus” politikai szótartalmú szabályozott, azaz – e ponton még egyetértve a többségi állásponttal – a szigorú vizsgálat szükségessége indokolt; ugyanakkor az e követelményeknek való megfelelés tekintetében már eltérő véleményt képviselt. Rámutatott, hogy a vizsgált szabályozás célja egyfelől a szavazóhelyiségekhez való megfelelő hozzáférés (helyesen: megközelíthetőség) biztosítása és az utolsó pillanatbeli kampány megelőzése; ezek közül az első indok kényszerítő állami érdekek tekinthető, az utóbbi viszont nem.

A különvélemény a többségi érvelés két logikai tévedésére mutat rá: egyfelől, Stevens szerint az helytelenül feltételezte, hogy a gyakorlat hosszú időre való visszavezethetősége megalapozza annak szükségességét is; másodsorban a feltevés sem helytálló, hogy amely gyakorlat egyszer (valaha) szükséges volt, az idők végezetéig az is marad. Ennek kapcsán számos olyan esetre is rámutatott, amelyeket korábban annak ellenére tekintett szükségtelennek a testület, hogy hagyományosan hosszabb ideje létező normáknak minősültek. Ily módon, véleménye szerint, amennyiben a korlátozás indoka megszűnik, magának a korlátozásnak is erre a ‘sorsra’ kell jutnia.

³⁴ *Freeman*, 112 S. Ct. at 1858. (Kennedy bíró párhuzamos indokolása).

³⁵ *Freeman*, 112 S. Ct. at 1859–1860. (Scalia bíró párhuzamos indokolása).

³⁶ *Freeman*, 112 S. Ct. at 1860.; „The streets and sidewalks around the polling places have traditionally not been devoted to assembly and debate.”

³⁷ *Freeman*, 112 S. Ct. at 1861–1866. (Stevens bíró különvéleménye).

A szabályozás 'terjedelmét' illetően a bíró arra mutatott rá, hogy az a száz láb méretű körzeten belül lehetővé tette a kommunikációt más témákban, mint például vallási, művészeti vagy kereskedelmi területeket érintően, sőt, még a politikai vitákat sem zárta ki az egyes közéleti témákra vagy jelöltekre vonatkozóan a választás napján kívül eső időpontban.

Végül a különvélemény a többségi álláspontnak a szigorú vizsgálat kapcsán kifejtett érveit opponálta három ponton. Elsőként kifogással illetve, hogy a testület a szabályozás szükségessége helyett annak „hagyományára” alapozta döntését; véleménye szerint ugyanakkor minden ügyet függetlenül, egyedileg kellene elbírálnia a testületnek. Másodsorban arra mutatott rá – amit a bíróság szintén elmulasztott figyelembe venni értékelésekor –, hogy a kampánymentes övezet szabályozása alkotmányosan védett jogokkal kerül jelentős összeütközésbe. Végül nem értett egyet azon többségi állásponttal sem, hogy nincs bizonyíték arra vonatkozóan, miszerint a szólas egyéb formáinak lehetővé tétele ugyanazt a lehetséges veszélyt eredményezhetné, mint amely a választási helyiségen kívüli kampánykommunikáció okozni képes.

Hivatkozva a Szövetségi Legfelső Bíróság korábbi döntéseire, rámutatott arra, hogy önmagában a szólas által okozott kellemetlenség, illetve annak pusztán sérelmes volta nem igazolja annak korlátozhatóságát. Azaz, pusztán az a tény, hogy még ha a kampányban részt vevő személyek képesek lehetnek is kellemetlenséget okozni, ez ugyanakkor a demokratikus államok természetes velejárója. Összegezve, a különvéleményt jegyző bíró értékelése szerint a politikai szólas korlátozhatósága esetén a tagállamnak igazolnia kell, hogy az általa meghozott törvényi szabályozás nem szélesebb körű, mint ami annak biztosításához szükséges, hogy a választók rendes körülmények között megközelíthessék a szavazóhelyiséget; erre viszont jelen ügyben nem került sor.

3. 2. A *Burson v. Freeman* döntés kritikája

Jelen pont alatt az előzőekben részletesen ismertetett tengerentúli döntéssel kapcsolatosan megfogalmazott – ugyanakkor általános érvennyel bíró – kritikai és egyéb észrevételek olvashatók.

A szabályozás szükségessége kapcsán a többségi véleményben is megfogalmazott – illetve elfogadott – érvként a csalás megelőzése és a választók megfélemlítése szerepelt, ez ugyanakkor egyesek szerint már nem tekinthető megalapozottnak, tekintettel arra, hogy a valóságban ilyen esetek már nem fordulnak elő, ráadásul büntetőjogi eszközök is rendelkezésre állnak az esetleges jogsértések megakadályozására, elkerülésére. Az is a szabályozás ellen szól, hogy az a politikailag leginkább aktív társadalmi réteg szólásszabadságát érinti, illetve korlátozza.³⁸ Továbbá a választási csalás megelőzésének érve a bíróság gyakorlatában ritkábban elfogadható, amennyiben egy állam az Első Alkotmánykiegészítésben biztosított jog korlátozásával kívánja e célját

³⁸ Richard A. SCHURR: *Burson v. Freeman: Where the Right to Vote Intersects with the Freedom to Speak*. 15 *Whittier Law Review* 869 (1994) 903–904.

elérni.³⁹ Ráadásul a gyakorlati tapasztalatok a tényleges esetek alacsony száma mellett azt is mutatják, hogy a tisztességtelen magatartás leginkább olyan személyek részéről valósul meg (például politikusok), akikre nézve a törvényi korlátozás tényleges hatását nem fejtik ki.⁴⁰

Ami a szabályozás által a kampánytevékenységtől elzárt terület méretét illeti, hasonló problémát vehet fel, mint amilyen a kampányfinanszírozás, pontosabban annak jogszerűen elfogadható felső határának kapcsán is felmerül.⁴¹ Ez a kérdés túlnyomórészt a szabályozás arányosságát, semmint annak szükségességét érinti,⁴² ugyanakkor amennyiben a korlátozással érintett terület határait túlzottan tágan húzza meg a jogalkotó, abban az esetben könnyen előfordulhat, hogy a közterek mellett magánterületek is a korlátozás hatálya alá esnének.⁴³ Megjegyzést érdemel, hogy Wisconsin államnak a kampánytól mentes övezetet ötszáz láb méretben meghatározott szabályozását a bíróság éppen ezen indok miatt semmisítette meg. Az érvelés szerint ugyanis ebben az esetben a törvényi előírás – azon túl, hogy a kampánymentes övezet területe huszonötször nagyobb volt, mint a Tennessee állambeli szabályozás szerinti – nem csupán a közösségi fórumokon kifejtett véleménynyilvánítást érintette, hanem az az egyének a magántulajdon keretei között kifejtett politikai nézeteire is korlátozást jelentett.⁴⁴

Egyes szerzők – egyetértve a Tennessee állam Legfelső Bíróságának döntésében foglaltakkal – arra is rámutatnak, hogy a szabályozás jelentős terhet, akadályt jelent a választójog gyakorlására (is) nézve ahhoz képest, mint ha a kampányt területi alapon korlátozó törvényi előírás nem létezne. Ily módon pedig a szabályozás a választójog gyakorlása mellett egyidejűleg az Első Alkotmánykiegészítésben szereplő szólásszabadság jogát is korlátozza.⁴⁵

A döntés kommentárjai között olvasható azon vélemény is, amely arra mutat rá, hogy miután a részvételi demokrácia megfelelően informált polgárokat feltételez, a bíróság feladata megvédeni őket a túlzottan sok (felesleges) információtól, és éppen úgy a nem megfelelő, illetve a nem megfelelő időben szolgáltatott információktól is; igaz ez arra az esetre is, ha a cél eléréséhez esetleg a magas szintű védelmet élvező politikai szólás korlátozása válik szükségessé.⁴⁶ A *Burson*-döntés érvelése ugyanakkor arra a feltevésre épít, hogy a választók informálatlanul (azaz felkészületlenül) sétálnak a szavazófülkékhez, ami végül is azt eredményezi, hogy az utolsó pillanatokban kapott információk káros befolyást képesek gyakorolni; ennek következtében pedig olyan döntést hoznak (a szavazófülkében), amely egyébként saját valódi akaratukkal esetleg nem egyezik meg, vagy érdekeikkel kifejezetten ellentétes.⁴⁷ Mindazonáltal, a választók vitathá-

³⁹ Jocelyn Friedrichs BENSON: Voter Fraud or Voter Defrauded? Highlighting an Inconsistent Consideration of Election Fraud. 44 *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review* 1 (2009) 24.

⁴⁰ Uo. 35–36.

⁴¹ William J. CONNOLLY: How Low Can You Go? State Campaign Contribution Limits and the First Amendment. 76 *Boston University Law Review* 483 (1996) 525–526.

⁴² L. e vonatkozásban a magyar Alkotmánybíróság korábbiakban már hivatkozott 39/2002. (IX. 25.) AB határozatát (indokolás, III. 4. pont).

⁴³ Jorgen Albaek JENSEN: Freedom of Speech and Legal Regulation of Political Campaigns in the United States. 2 *European Public Law* 293 (1996) 319.

⁴⁴ *Calchera v. Procarione*, 805 F. Supp. 716 (E.D. Wis. 1992).

⁴⁵ SCHURR i. m. (38. lj.) 910.

⁴⁶ Raleigh Hannah LEVINE: The (Un)Informed Electorate: Insights into the Supreme Court's Electoral Speech Cases. 54 *Case Western Reserve Law Review* 225 (2003) 278.

⁴⁷ Uo. 280–281.

atlanul eltérő informáltságának köszönhetően pozitív hozadéka is lehetnek az utolsó pillanatban nyújtott információknak, így a választás napján, a szavazóhelyiségek közelében folytatott kampánytevékenységeknek is: adott esetben a választók emlékeztetését szolgálhatja a demokrácia e fontos eseményére (vagy ahogyan gyakran nevezik: „ünnepére”), a döntéshozatalban való részvétel lehetőségére.⁴⁸

A választások során a versengő jelöltekre gyakorolt hatását tekintve megemlítendő, hogy a relatív területi kampánytilalom az alacsony költségvetéssel rendelkező pártokra, jelölő szervezetekre képes negatív következményekkel járó hatást gyakorolni. Figyelemmel arra, hogy az éppen közhatalmi pozícióban lévő jelölt számára nyilvánvalóan szélesebb körű megjelenési lehetőségek állnak rendelkezésre (például a rádióban, televízióban), a kampány közterületeken történő korlátozása könnyen egyenlőtlen helyzetet eredményezhet – illetve a már eleve meglévő szakadékokat növelheti – a jelöltek között.⁴⁹ Megjegyzést érdemel, hogy az az érv, amely szerint a közterületen történő kampánytevékenység korlátozása a hivatalban (pozícióban) lévők számára kedvez, a kampányfinanszírozás szabályozásának kérdése kapcsán is előtérbe került.⁵⁰

A Szövetségi Legfelső Bíróság döntésében szereplő érvekkel kapcsolatosan több szerző is a választásra szolgáló helyiség megítélése kapcsán felmerülő és a döntésben megválaszolatlanul maradt kérdésekre mutat rá. A döntés érvelése szerint a választásra szolgáló hely (épület) közvetlen környezete közösségi fórumnak minősül (ezzel szemben Scalia bíró ellentétes álláspontot fogalmazott meg), de nem egyértelmű a bíróság gyakorlatából, hogy a szavazóhelyiség önmagában milyen ‘státuszú’ területnek minősül.⁵¹ E kérdés ugyebár a szóláskorlátozás lehetőségének, mércéjének meghatározása során jut döntő szerephez.

Ily módon a szavazóhelyiségben olyan ruházat viselése, amely esetlegesen alkalmas a választók befolyásolására, különös megítélés alá esik, korlátozhatósága pedig további sajátos kérdéseket vet fel.⁵² Nyilvánvaló, hogy példának okáért a szavazóhelyiségben rendes körülmények között eltöltött idő rövidségére tekintettel nem képes olyan hatást kiváltani, mint a közterületen tartósan folytatott kampánytevékenység. Az is igaz ugyanakkor, hogy a választókra való hatásgyakorlás szempontjából jóval közvetlenebb jellegű, hiszen a szavazat leadását megelőző (utolsó) pillanatokban ér el a címzettekhez.⁵³ Az ilyen jellegű, ‘passzív kampánytevékenységre’ vonatkozóan szintén számos szabályozás létezik az Egyesült Államokban, az ellene felhozott egyik érv a vonatkozó jogszabályok végrehajtása során felmerülő kiszámíthatatlanság; a gyakorlati tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy a választási szervek tagjai a szavazóhelyiségben

⁴⁸ Daniel E. HO – Frederick SCHAUER: Testing the Marketplace of Ideas. 90 *New York University Law Review* 1160 (2015) 1181–1182.

⁴⁹ SCHURR i. m. (38. lj.) 909.

⁵⁰ Robert P. BEARD: Whacking The Political Money „Mole” Without Whacking Speech: Accounting for Congressional Self-dealing in Campaign Finance Reform After Wisconsin Right to Life. *University of Illinois Law Review* (2008) 772.

⁵¹ Kimberly J. TRUCKER: „You Can’t Wear That to Vote”: The Constitutionality of State Law Prohibiting the Wearing of Political Message Buttons at Polling Places. 32 *Thurgood Marshall Law Review* 61 (2006) 74.

⁵² Megjegyzendő, hazánkban e kérdést illetően a már említett 11/2014. sz. NVB iránymutatás igyekszik eligazítást nyújtani.

⁵³ TRUCKER i. m. (51. lj.) 80–83.

igen eltérően lépnek fel az ilyen esetek kezelése során.⁵⁴ Ezzel kapcsolatosan ugyanakkor megjegyzendő, hogy az egységes jogalkalmazás hiánya önmagában nyilván nem lehet megalapozott érv a szabályozás felszámolására (ez ugyanis számos egyéb jogi területre igaz lehet).

Noha a vizsgált esetben nem merült fel hasonló konkrétum, a digitális technológia rohamos elterjedésének korában érdemes érintőlegesen szót ejteni arról, hogy a területi kampánykorlátozás kapcsán felállított érvek miként alkalmazhatóak olyan esetekben, amikor a szavazásra online, internetes úton kerül sor.⁵⁵ Az 'online szavazóhelyiség' esetében ugyanis valamennyi olyan helyről lehetővé válna a szavazás, ahol van internetelérés, ebből adódóan pedig megoldhatatlan akadályt jelenthet, hogy honnan kellene számítani a területi korlát alapját jelentő „szavazóhelyiség bejáratát”; vagy pedig minden választó esetében egyénileg kellene figyelembe venni a korlátokat, amely eredményeképpen gyakorlatilag megszűnne a kampányolásra alkalmas (köz-) terület.⁵⁶ De ez a kérdés jelenleg még nem tekinthető aktuálisnak.

4. Záró gondolatok

A kampánytevékenység, és így a nyilvános kommunikáció leginkább védett kategóriájába tartozó politikai szólás korlátozása számos formában megvalósulhat, jelen tanulmány ennek területi alapon történő megoldásával foglalkozott. Mint láthattuk, a szabályozás szükségességét illetően igen szerteágazó érvek, indokok jelentek meg, mint például a szabad választói akaratképzés és a gyermekek egészséges fejlődésének biztosítása, műemlék- és környezetvédelmi okok, a (magán-) tulajdon tiszteletben tartása, vagy akár az emberi élet védelme. Nyilván a korlátozás indokoltsága mellett az arányosság kérdése sem hagyható figyelmen kívül annak vizsgálatakor, hogy vajon alkotmányosan igazolható akadály állítatott-e a választói döntések befolyásolására irányuló szándék elé.

A 'hagyományos' utcai kampányolás hatékonysága napjainkban is vitathatatlan. Ugyanakkor a tapasztalatok azt mutatják, hogy a digitális technológiai fejlődés, különösen a közösségi média térnyerése a választók megszólításának formájában, csatornájában is változásokat fog előidézni; pontosabban fogalmazva e folyamatnak már részesei vagyunk. Az egyik igazán nagy kihívást a jövőre nézve az jelenti, hogy a területi kampánytilalmak igazolása során felszínre kerülő érvek, ellenérvek számításba vehetők-e ezen új technológiák alkalmazása esetében, és ha igen, milyen módon, mértékben.

⁵⁴ James J. WOODRUFF: Freedom of Speech and Election Day at the Polls: Thou Doth Protest Too Much. 65 *Mercer Law Review* 331 (2014) 366.

⁵⁵ L. erről Michael Odell WALKER: Don't Show Them Where to Click and Vote: An Assessment of Electioneering Law in the United States as a Consideration in Implementing Internet Voting Regimes. 91 *Kentucky Law Review* 715 (2002).

⁵⁶ Uo. 738.

KÖNYVISMERTETÉSEK

Robert C. Post: A szólásszabadság amerikai hagyományának magyarázata

*Joggyakorlat alkotmányos értékek
és a társadalmi kontextus ölelésében*

(Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 804 oldal,
ISBN 978 963 295 702 9)

A szólásszabadság amerikai irodalmának gazdagsága párját ritkítja. Jól mutatja ezt a jelen kötet befogadó tudományos könyvsorozat több korábbi kiadványa is.¹ Nincs még egy diskurzus, amely oly régóta, oly sok résztvevővel és az érintett kérdések oly sokszínűségében vitatkozna a véleménynyilvánítás témájáról, mint a tengerentúli szakértők eszmecseréje. Ennek eredendő oka nyilvánvalóan a szólás- és sajtószabadságnak az Egyesült Államok alkotmányos hagyományában betöltött központi szerepe, ma pedig már az ennek nyomán hihetetlen méretűvé duzzadó joggyakorlat is kimeríthetetlen tárházat nyújtja az elemzésre váró részleteknek. A felmerülő újabb és újabb problémákról azonnal élénk párbeszéd indul, így sokan sokféle hozzájárulással gazdagítják egy-egy téma megértését, és minden egyes hozzájárulásnak nagyon fontos szerepe lehet közös tudásunk alakításában. Mégis, a vitatkozók közül kiemelkednek azok a szereplők, akik nem csupán egy-egy részlet kapcsán nyitják föl szemünket, hanem a véleményszabadság egészének értelmét, lényegét világítják meg a számunkra, mélyebb megértésre vezetve mindnyájunkat.

Robert C. Post a szólásszabadság irodalmának ilyen nagy hatású, kiemelkedő alakja, aki nem elégedett meg egyes jelenségek vizsgálatával, hanem a jogterület átfogó elméleti kérdésfelvetései felé fordult, és rendkívül eredeti, koherens rendszerré összeálló válaszokat dolgozott ki. Post professzor az amerikai hagyomány és joggyakorlat magyarázata közben a szólásszabadságról való jogi gondolkodás olyan meghatározó elemeit bontja ki írásaiban, amelyek az európai

¹ Cass R. SUNSTEIN: *Republic.com 2.0*. Budapest, CompLex, 2013; Owen M. FISS: *Megosztott liberalizmus. A szólásszabadság és az állambatalom sokféle arca*. Budapest, CompLex, 2013; Frederick SCHAUER: *A demokrácia és a szólásszabadság határai. Válogatott tanulmányok* (Koltay András szerk.). Budapest, CompLex, 2014; Lee C. BOLLINGER: *A toleráns társadalom. Korlátlan, erőteljes és szélesre nyitott*. Budapest, CompLex, 2014; John DURHAM PETERS: *A mélység tornácán. Szólásszabadság és liberális hagyomány*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015; Robert A. KAHN: *A gyűlölet szabadsága – amerikai és európai perspektívák* (Koltay András szerk.). Budapest, Wolters Kluwer, 2016.

elemzők és érdeklődők számára is megkerülhetetlenek. Nemcsak arról van szó, hogy válaszai a részkérdéseken mindig túlmutatva a doktrína összetett egészét érintik, hanem még inkább arról, hogy elemzései a szólásszabadság jogához közelítő felfogásunk alapvető alakítására tartanak igényt. Post professzor munkássága mélyen szemléletformáló: nagy meggyőző erővel mutatja meg számunkra, hogy a szólásszabadság koherens doktrínájának kulcsát sosem fogjuk önmagában rejtve megtalálni. A gyakorlat jogi formulázása közben fel kell emelnünk a fejünket, és ki kell tekintenünk doktrinális falaink mögül. Egyrészt azonosítanunk kell, majd pedig nem szabad szem elől tévesztenünk alkotmányos értékeinket, amelyek kibontakoztatása közös törekvéseink értelme, másrészt értenünk és elemeznünk kell a körülöttünk lévő társadalmi valóságot, amelynek keretei között jogi szabályozásunk alakító erővel kíván életre kelni. A jelen kötetbe Post professzor útmutatásával beálogatott könyvfejezetek és tanulmányok az alábbi hangsúlyokkal igyekeznek bemutatni e szemléletformáló munkásság fő csomópontjait a magyar olvasóknak.

A kötet első része azokat az írásokat öleli fel, amelyekben Post a szólásszabadság igazoló értékeinek kérdését járja körül. A többes szám használata mindenképp indokolt, hiszen a szerző amellettt érvel, hogy az amerikai doktrína nem érthető meg egyetlen alkotmányos érték alapján. Az irányadó értékek azonosítását Post minden doktrínavizsgálat legelső lépésének tekinti, hangsúlyozva, hogy a szólásszabadság kereteit sosem fogjuk tudni felrajzolni pusztán a körülöttünk zajló tényleges folyamatokat elemezve, mivel azok a jognak azt a törekvését hivatottak tükrözni, amely meghatározott alkotmányos értékek kibontakoztatására irányul. Másrészt Post meggyőzően hívja fel a figyelmünket arra is, hogy ezeknek az értékeknek az azonosítása nélkül esélyünk sincs sikeresen rendszerbe foglalni a joggyakorlatot, mivel a kommunikáció számtalan formájára ügyet sem vető doktrínából világosan látható, hogy az alkotmány nem a „szólást mint olyat” védi. A szólás fogalma és vele együtt a szólásszabadság hatóköre tehát normatív természetű, így meghatározása nem képzelhető el a jog valódi rendeltetésének feltárása nélkül.

A szólásszabadság mélyebb, a doktrína alapját jelentő értelme után kutatva Post hallatlanul finom egyensúlyt tart a tényleges joggyakorlatból kiolvasható tézisek és a magunk meggyőződése által diktált következtetések között. Módszerének kiindulópontja az, hogy bárki szabadon érvelhet a véleménynyilvánítás jogának számára legmeggyőzőbb teóriája mellett, ám amikor a véleményszabadság alkotmányos céljairól, lényegéről szólnak, akkor a nemzet közös elköteleződéséről beszélünk. Ez a közös elköteleződés márpedig nem egyéni véleményünk függvénye, hanem a szólásszabadság jogilag érvényesített értelmezésében rejtőzik, így az elemzésnek szükségszerűen a gyakorlat tényleges állásából kell merítenie. Mindez ugyanakkor nem passzív elfogadást jelent a számára, hanem az örökség olyan kritikus áttekintését, amely nagy teret enged az elemző reflexiójának, értékelésének, és azon keresztül saját meggyőződése kibontásának.

A szólásszabadság alkotmányos értékei után kutatva Post a demokrácia alapú igazolás új lehetőségét dolgozza ki. Értelmezésében a doktrína alapvető mögöttes értéke a demokratikus legitimitáció (*democratic legitimation*), amely alatt azt érti, hogy az állam a polgárainak véleményére, igényeire nyitottan, fogékonyan, azokra reagálva működik és szervezi a közösség életét (*responsive state*). Ennek a legitimitációs alpnak előfeltétele, hogy a polgárok gondolataik nyilvános közlésével szabadon vehessenek részt a társadalmi párbeszédben. A demokratikus igazolásnak egy az állampolgárok társadalmi részvételére érzékeny, a közösségi tanácskozást széles értelemező modellje ez, amely – mind az Egyesült Államokban, mind másutt – átfogóbban és sikeresebben képes magyarázni a modern szólásszabadság-doktrína összetettségét, mint

Meiklejohn professzornak a közösségi döntéshozatalra fókuszáló klasszikus demokratikus elmélete.² Meiklejohn híres tézisét segítségül hívva mondhatjuk, hogy Post elméletében a demokratikus legitimitáció szempontjából nem az a perdöntő, hogy minden, ami a közös ügyek eldöntéséhez releváns, elhangozzék, hanem az, hogy mindenkinek lehetősége legyen formálni a közvéleményt. A joggyakorlat összetettségét mindemellett Post csak azzal látja magyarázhatónak, ha a demokratikus legitimitáció központi szerepe mellett a szólásszabadság egyes kérdéskörreit (a szakértői megnyilatkozásokat és a kereskedelmi kommunikációt) a demokratikus kompetencia (*democratic competence*) értékére fűzzük fel, amely a részvétel helyett az informáltságra helyezi a hangsúlyt.

A kötet második része Postnak a demokratikus legitimitáció magyarázatában központi szerephez jutó jogi kategóriáját, a társadalmi diskurzust (*public discourse*) járja körül. Postnak ez a kulcsfogalma azokat a kommunikációs aktusokat és csatornákat öleli fel, amelyekben belül a megszólalók kötöttségek nélkül oszthatják meg nézeteiket, közölnivalójukat annak érdekében, hogy az ily módon szabadon formálódó közvélemény demokratikus legitimitációval ruházhassa fel a reá nyitott és fogékony államot. A társadalmi diskurzus tehát a jogi doktrínát magyarázó jogi terminus, ám kidolgozásában megragadhatjuk azt, ami Post egész munkásságának egyik legmeghatározóbb jellemvonása: a szólásszabadság szociológiai megközelítését. A társadalmi diskurzus a legdöntőbb pontokon nem olyan jelenség, amelyet jogi formulákba erőszakolva precízen leírhatnánk és nyomon követhetnénk, hanem a közvélemény szabad és öntörvényű alakulásának valósága. A terminus legfontosabb küldetése tehát az, hogy ezt a szociológiai valóságot hűen körvonalazza, és lényegének sérelme nélkül csatornázza be a jogi doktrínába. Ez a mélységesen jellegadó megközelítés Post egész munkásságának ismertetőjegye: a szólásszabadság jogi doktrínáját mindig annak a szociológiai realitásnak a hangsúlyos szem előtt tartásával magyarázza, hogy az emberek közötti kommunikációs helyzeteket ténylegesen milyen körülmények jellemzik.

Nem lehetett volna beszédesebb a válasz, amelyet jelen sorok írója kapott Post professzortól egy személyes beszélgetésben feltett kérdésre. Az amerikai jogirodalom legbefolyásosabb teoretikusaival folytatott izgalmas eszmecsereit követve aziránt érdeklődtem, hogy összességében melyik kolléga gondolatai gyakorolták a legnagyobb hatást az ő saját megértésére. Post professzor gondolkodás nélkül felelt: „Több jogász kollégámtól is sokat tanultam, de a legnagyobb hatással szociológusok munkái voltak rám, akik feltárták a nyilvános kommunikációs tér működésének és a közvélemény formálódásának folyamatait és összefüggéseit.”

Post számára az emberi beszéd és az általa alakuló közvélemény valóságos mozgatórugóinak és helyzetről helyzetre változó sajátosságainak megértése és figyelembevétele nélkül jogi doktrínánk teljesen értelmetlen tákolmány lehet csak. Intó megjegyzése szerint az amerikai joggyakorlat egyes pontokon éppen ilyen öncélú, ügyetlen doktrínavizsgálatokba kezd torkolni ahelyett, hogy a szólásszabadság alkotmányos értékének kibontakoztatására és a társadalmi kontextus értő követésére összpontosítana. Alapszemléletéből adódóan konkrét következtetéseit, megoldási javaslatait illetően Post elemzése persze hamisítatlanul amerikai, azaz az amerikai társadalom, állam és politikai rendszer adottságait veszi alapul, és a tengerentúli demokrácia-, autonómia- és szabadságfelfogásban gyökerezik.

² Alexander MEIKLEJOHN: *Free Speech and Its Relation to Self-Government*. New York, Harper & Brothers, 1948; Alexander MEIKLEJOHN: *The First Amendment is an Absolute*. *Supreme Court Review* (1961) 245.

A kötet harmadik és negyedik része a könyv első felében kidolgozott alapokra építve a szólásszabadság kérdéskörének néhány nevezetes problematikáját vizsgálja. Lebilincselő végigkövetni, Post miként váltja aprópénzre teóriájának alapvetéseit, és elvont elméleti konstrukciói (demokratikus legitimitáció, részvételi modell, társadalmi diskurzus védelme stb.) hogyan válnak egészen praktikus kérdések koherens megválaszolásának garanciájává. A harmadik rész a közélet folyásával közvetlen kapcsolatban álló témákat dolgoz fel, melyek közt az első – a kampányfinanszírozás alkotmányjogi vetületei – akkor is rendkívül hasznos tanulságokkal szolgál számunkra, ha egyébként egy kifejezetten sajátos tengerentúli problémakört érint.

A rasszista szólás sok fejlődést okozó kérdésének jogi megragadása nemcsak Post egész korábbi fogalomtárát igényli, hanem kulcsszerephez juttatja a tengerentúli eszmecsere egy újabb fontos témáját, a szólásokkal okozható ártalmak kérdését is. Sok más érdekes összetevője mellett különösen tanulságos lehet a magyar olvasóknak az a levezetés, amelyben Post az általa „benne rejlő ártalmaknak” (*intrinsic harms*) nevezett sérelmeket vizsgálja. Ezek nem a beszéd okozta valamely veszélyes fejleményben rejlenek, hanem magában a beszédben. Egyfelől elismeri, hogy a bántalmak e kategóriáját rendkívül nehéz úgy felfogni, hogy az összeegyeztethető legyen a szólásszabadság alapvető tételével, mely szerint nem lehet szavakat tiltani pusztán azon az alapon, hogy nem szeretnénk hallani őket. Másfelől azonban nem elégszik meg ennek kategorikus kinyilvánításával, hanem aprólékos munkával veszi végig az e körben szóba jövő sérelmetípusokat, és fontos érvekkel segíti a mindenhol, így a magyar joggyakorlatban is hangsúlyos probléma megértését.

A harmadik rész utolsó témája, a blaszfémia jogi megítélése megint csak egy tipikusan pos-ti területre vezet minket: az egyazon politikai közösségben egymás mellett létező és sokszor ütköző társasági normák, viselkedési szabályok (*civility rules*) relevanciájának világába. Post a szólásszabadság jogának alapvető nagy kérdéseként azonosítja, hogy a jog a társasági érintkezés milyen szabályait kényszerítse ki. A szólásokkal kapcsolatos vitáink központi dilemmája ez, hiszen azt az érzésünket vagy meggyőződésünket, hogy egy megszólalás elfogadhatatlan, tűrhetetlen, kizárólag a megfelelő, illő kommunikálásra vonatkozó társas szabályaink befolyásolják. A társadalmi diskurzus által szolgáltat alkotmányos céljaink eléréséhez ugyanakkor nyilvánvalóan határt kell szabnunk e szabályok állami védelmének, kikényszerítésének. Post szociológiai szemlélete itt fontos különbségek magyarázójává válik: még ha demokratikus céljaink és alapelveink azonosak is, társadalmi különbségeink bizonyos mértékben eltérő hangsúlyokat engedhetnek meg. Megközelítése szerint ott, ahol a csoportidentitások hagyományosan stabilab-bak, és inkább állapothoz, semmint választáshoz kötődnek, más lehet a viselkedési szabályok szerepe és hatóköre, mint ahol a közösségek képlékenyebbek, és erősebben függenek az egyéni elhatározásoktól.

Végül a kötet negyedik része napjaink egyik legjelentősebb problémakörével, a szólásszabadság és a magánszféra kapcsolatával foglalkozik. Az első tanulmány páratlan mélységben igyekszik lehatolni a tengerentúli magánszféra-felfogás gyökereihez, a második írás pedig egy aktuális kérdés, az internetes keresőmotorok tevékenységének értelmezése – konkrétan: az Európai Unió Bíróságának ezzel foglalkozó *Google Spain*-döntése – kapcsán egy sajátos szempontból rögtön teszti is az elméleti alapvetéseket: miként konceptualizálható az európai bíróság döntése az amerikai hagyomány felől közelítve. Postnak ez a tanulmánya több szempontból is általános tanulságokkal szolgál. Egyrészt kiváló példája annak, hogy az interneten zajló kommunikáció legújabb problémáinak megértésében és koherens megválaszolásában is a doktríná-

lis alapok rendbetétele bír a legnagyobb jelentőséggel. Másrészt jól érzékelteti, hogy az emberi kommunikáció és a hozzá kapcsolódó jogi kihívások globálissá válása miként kényszerít minket arra, hogy megpróbáljuk megérteni az adott esetben más szemlélettel közelítő vagy más típusú érveket használó megoldásokat.

Természetesen a szerző szólásszabadság-képe egyike az Egyesült Államok tudományos vitáiban megjelenő felfogásoknak – eltérő megközelítéssel³ éppúgy találkozhatunk, mint a már Post elméletére építő, azt továbbfejlesztő nézettel.⁴ Annak ellenére, hogy Post közvetlen célja kifejezetten az amerikai doktrína magyarázata, több okból is kiemelkedő fontosságú ezeknek az elemzéseknek a széles körű elérhetővé tétele a magyar olvasóközönség számára. Nem csupán arról van szó, hogy a magyar jogrendszer – saját körülményei közé ágyazva, de – időről időre méríteni próbál a szólásszabadság tengerentúli megközelítéséből, és nem is csak a más (a szólásszabadság értelmezését tekintve jóval kidolgozottabb) jogrendszer tanulmányozásából nyerhető általános hasznok említhetők. Figyelemre méltó, hogy a nagy technológiai cégek (keresőmotorok, internetes platformszolgáltatók, közösségimédia-oldalak, webáruházak stb.) online kommunikációban betöltött megkerülhetetlen szerepével párhuzamosan az amerikai First Amendment joga is egyre közvetlenebb hatással bír világszerte. Túl azon, hogy ezek a cégek nehezebben perelhetők a székhelyüktől távol, identitásukban is alapvető elem a szólásszabadság amerikai típusú védelme; mi több, egyes szerzők arra mutatnak rá, hogy e védőernyőnek fontos szerepe volt felemelkedésükben.⁵ Az amerikai szólásszabadságjog tehát e tekintetben sem csupán tanulmányozásra érdemes távoli egzotikum, hanem mindennapjaink része.

Jelen kötet jellegében eltér a szokásos, magyarra fordított külföldi művektől, hiszen most született meg, eredeti, angol nyelvű változata nincsen. A közzétett tanulmányokat Post professzor – a kötet szerkesztőivel együttműködve – úgy válogatta össze, hogy azok átfogó képét adják a tárgyban végzett munkásságának. Meggyőződésem, hogy a kötet áttanulmányozása többszörös gazdagodást ígér az Olvasó számára: az Egyesült Államok szólásszabadságjogának vizsgálata közben korántsem csak a tengerentúli gyakorlat megértéséhez kerül közelebb, hanem saját magyar doktrínánk magyarázatához, elemzéséhez is megkerülhetetlen szempontokat kap. És aligha tévedek, ha a szerkesztőkön túl mindenekelőtt magának a szerzőnek is azt a szándékot tulajdonítom, hogy a kötet olvasója a lapok végére érve a társadalmi kommunikáció jogi megragadásának teljesebb, értőbb szemléletére jusson.

TÖRÖK BERNÁT

³ Egyik újabb átfogó elemzésre példa Martin H. REDISH: *The Adversary First Amendment*. Stanford, CA, Stanford University Press, 2013.

⁴ Jack BALKIN: Cultural Democracy and the First Amendment. 110 *Northwestern University Law Review* (2016) 1053.

⁵ L. pl. Anupam CHANDER: How Law Made Silicon Valley. 63 *Emory Law Journal* (2014) 639.

TÁJÉKOZTATÓ

Az „In Medias Res” médiatudományi folyóirat szerkesztésére vonatkozó elvek, szabályok

A Wolters Kluwer Hungary Kft. által megjelentetett médiatudományi folyóirat 2012 tavaszán indult, és évente két alkalommal jelenik meg. A folyóirat várja a tudományos igényű, a szólás- és sajtószabadság, valamint a médiaszabályozás tárgyában született kéziratokat. A folyóirat tudományos gyűjtőhellyé és nyílt szakmai fórummá vált az alapítás óta eltelt időben, ahol minden, a sajtószabadság és a médiaszabályozás iránt érdeklődő olvasó kielégítheti kíváncsiságát.

A folyóirat rovatainak felosztása a következő:

- *Tanulmányok* (elméleti elemzést tartalmazó írások),
- *Fórum* (a gyakorlat bemutatásának igényével írt cikkek),
- *Könyvismertetés* (a médiatudomány területén megjelent újabb publikációk bemutatása).

A tanulmányokat a szerkesztésre vonatkozó előírásoknak (l. a folyóirat honlapján) megfelelően kell eljuttatni a szerkesztőséghez a koltay.andras@jak.ppke.hu e-mail címen.

A szerkesztőség fenntartja a jogot arra, hogy az írásokat ne feltétlenül beérkezési sorrendben jelentesse meg.

Az egyes számok lapzártája a következő:

- első szám: április 30.
- második szám: szeptember 30.

A folyóirat az interneten is hozzáférhető, a www.media-tudomany.hu honlapcímen. A nyomtatott kiadás előfizethető a kiadónál.

